

Sayı Hakemleri

Doç. Dr. Ahmet TAN

İĞDIR ÜNİVERSİTESİ, İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

ID 0000-0001-9972-4372

Tüketici Davranışı

Doç. Dr. Azime ARISOY

BURDUR MEHMET AKIF ERSOY ÜNİVERSİTESİ ÇAVDIR MESLEK YÜKSEKOKULU

ID 0000-0002-7136-558X

Dezavantajlı Gruplar, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sosyal Dışlanma

Doç. Dr. Burak BAŞKAN

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

ID 0000-0002-2885-5911

Siyaset Bilimi Metodolojisi, Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset, Türk Siyasal Hayatı, Uluslararası Siyaset, Siyaset Bilimi, Karşılaştırmalı Siyasi Hareketler, Siyasal İletişim, Siyasal Teori ve Siyaset Felsefesi

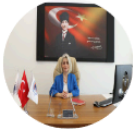

Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ, EĞİTİM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

ID 0000-0001-8435-5885

Psikolojik Danışmanlık Eğitimi, Okul Psikolojik Danışmanlığı, Kariyer Danışmanlığı, Aile Danışmanlığı

Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÖZYILMAZ MİSİCAN

SİNOP ÜNİVERSİTESİ

ID 0000-0002-3577-7288

Çalışma Psikolojisi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Dr. Öğr. Üyesi Ece ZEYBEK YILMAZ
İSTANBUL GELİŞİM UNIVERSITY

ID 0000-0002-6708-9017

Örgüt Kültürü, Yönetim ve Organizasyon Eğitimi, Turizm, Örgütsel, Kişilerarası ve Kültürlerarası İletişim, Kişilik ve Bireysel Farklılıklar, Endüstriyel ve Örgütsel Psikoloji (İnsan Faktörleri Dahil), Sağlık Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Girişimcilik

Prof. Dr. Elif ŞENEL
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

Sanat Teorisi, Resim, Resim Tarihi

Dr. Öğr. Üyesi Fikriye Eda KARACUL
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ, EĞİTİM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ,
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK PR.

ID 0000-0003-0844-5904

Okul Psikolojik Danışmanlığı

Doç. Dr. Göksel BASMACI
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

ID 0000-0002-4640-9819

Gazetecilik Çalışmaları, Yeni Medya, İnternet, Gazetecilik

Doç. Dr. Hamdi KORKMAN
AFYON KOCATEPE UNIVERSITY, AFYONKARAHISAR, TURKEY

ID 0000-0001-6025-9696

Okul Psikolojik Danışmanlığı, Uygulamalı ve Gelişimsel Psikoloji, Psikolojik Danışmanlık Eğitimi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (Diğer)

Doç. Dr. Hasan Mesut MERAL
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hatice GENÇ KAVAS
SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY

Tüketici Davranışı, Uluslararası Pazarlama

Dr. Öğr. Üyesi Lokman KOÇAK
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ, BAYBURT EĞİTİM FAKÜLTESİ

ID 0000-0002-5247-0974

Psikolojik Danışmanlık Eğitimi, Uygulamalı ve Gelişimsel Psikoloji, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Prof. Dr. Lutfiye OZDEMİR
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

Girişimcilik, Liderlik, Kurumsal Yönetim, İnovasyon Yönetimi, Küçük İşletme Organizasyonu ve Yönetimi, Kalite Yönetimi, Kriz ve Konu Yönetimi, Örgütsel Davranış, Örgüt Kültürü, Organizasyon ve Yönetim Teorisi, Endüstriyel ve Örgütsel Psikoloji (İnsan Faktörleri Dahil), Endüstriyel Organizasyon

Doç. Dr. Mehmet DURUEL
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Adalet, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Sosyal Politika, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Çalışma Ekonomisi ve İktisadi Demografi, Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Dışlanma, Sosyal Güvenlik, Sosyal Politikada Bölgesel Gelişme ve Küreselleşme, Yoksulluk Çalışmaları, Çalışma Sosyolojisi, Değişme, Azgelişmişlik ve Modernleşme Sosyolojisi, Göç Sosyolojisi, Sosyal Değişim, Sosyal Hareketler, Sosyolojide Bölgesel Gelişme ve Küreselleşme, Çalışma Psikolojisi, Politik Psikoloji

Doç. Dr. Mehmet SAĞ
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

Güzel Sanatlar Eğitimi, Sanat ve Edebiyat, Geleneksel Türk Sanatları, Güzel Sanatlar, Resim, Resim Tarihi

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Türkiye Sahası Yeni Türk Edebiyatı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAVUZ
BINGÖL UNIVERSITY

ID 0000-0001-6218-232X

Öğretim Teknolojileri

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit ATLI
FIRAT ÜNİVERSİTESİ

ID 0000-0002-3559-0763

Dilbilim

Prof. Dr. Meral BATUR
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ, SAFRANBOLU FETHİ TOKER GÜZEL SANATLAR VE TASARIM FAKÜLTESİ

ID 0000-0002-1421-4371

Resim, Enstelasyon/Yerleştirme Sanatı, Disiplinlerarası Sanat, Baskı Resim, Güzel Sanatlar, Sanat ve Edebiyat, Güzel Sanatlar Eğitimi, Plastik Sanatlar, Sanat Teorisi

Prof. Dr. Metin REYHANOGLU
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

ID 0000-0003-1769-1867

Organizasyon ve Yönetim Teorisi, Uygulamalı Etik, İş ve Örgüt Sosyolojisi, Yönetim Sosyolojisi, Yönetim Psikolojisi, Endüstriyel ve Örgütsel Psikoloji (İnsan Faktörleri Dahil), Sağlık Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Strateji, Yönetim ve Örgütsel Davranış, Girişimcilik, Hastane İşletmeciliği, İnovasyon Yönetimi, Kalite Yönetimi, Organizasyon, Örgüt Kültürü, Örgütsel Davranış, Strateji

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Talha NARCI
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

ID 0000-0002-2103-4037

Tüketici Davranışı

Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR
EGE UNIVERSITY, FACULTY OF COMMUNICATION

ID 0000-0001-9414-4053

Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji, Etkileşimli Anlatım, İletişim Sistemleri, İletişim Çalışmaları, Sanal Gerçeklik, Sosyal Medya Çalışmaları, Sosyal Medya Uygulamaları ve Analizi, Televizyon Yayıncılığı, Transmedya, Yeni İletişim Teknolojileri, Yeni Medya, Sinema Kuramları, Radyo Yayıncılığı, Medya Teknolojileri, Medya Okuryazarlığı

Dr. Öğr. Üyesi Niran CANSEVER
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

ID 0000-0002-7067-8779

Karşılaştırmalı Siyasi Kurumlar, Siyaset Bilimi, Türk Siyasal Hayatı

Prof. Dr. Osman ALACAHAN
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ, İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ, ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BÖLÜMÜ

ID 0000-0002-8715-5325

Çalışma Psikolojisi, Sosyal Psikoloji, Politik Psikoloji

Doç. Dr. Ozlem TEKDEMİR DOKEROGLU
KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ, GÜZEL SANATLAR VE TASARIM FAKÜLTESİ

Video Tasarımı, İllüstrasyon, Göstergebilim, Görsel Tasarım, Fotoğraf, Canlandırma-Animasyon, Yeni Medya, Sanat Teorisi, Çağdaş Sanat, Disiplinlerarası Sanat, Enstelasyon/Yerleştirme Sanatı, Resim, Video Sanatı, Görsel Kültür

Doç. Dr. Serap ÜNAL
SULEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

ID 0000-0003-2407-1789

Çini Sanatı, Kültürel Miras ve Koruma, Arkeolojide Seramik, Seramik Tasarımı, Resim, Disiplinlerarası Sanat, Cam Tasarımı, Plastik Sanatlar, Göstergebilim

Dr. Arş. Gör. Sibel ÇAPAN TEKİN
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

 0000-0001-6926-1135

Söylem ve Bağlamsal Dilbilim, Dilbilim (Diğer)

Doç. Dr. Talat AYTAN
YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY

Eğitim

Doç. Dr. Tuncay SARITAŞ
BALIKESİR UNIVERSITY, NECATİBEY FACULTY OF EDUCATION

Öğretim Teknolojileri, Öğretim Tasarımı, Hayat Boyu Öğrenme

Doç. Dr. Yunus ZENGİN
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ İİBF İŞLETME BÖLÜMÜ

 0000-0001-8381-6918

Strateji, Yönetim ve Örgütsel Davranış (Diğer)

Prof. Dr. Yılmaz TONBUL
EGE ÜNİVERSİTESİ

 0000-0003-3674-619X

Eğitim Yönetimi

Doç. Zafer KALFA
BİR KURUMA BAĞLI DEĞİLDİR

Doç. Dr. Özlem VARGÜN
HARRAN ÜNİVERSİTESİ

 0000-0002-4803-5929

Dijital Miras, Çağdaş Sanat, Disiplinlerarası Sanat, Kentsel Estetik, Grafik Tasarımı, Göstergebilim, Görsel Tasarım, Görsel İletişimde Bilgisayar Destekli Tasarım, Fotoğraf, Görsel İletişim Tasarımı, Kültür Coğrafyası, Dijital Reklamcılık, Sanal Gerçeklik, Metaevren, Dijitalleşme, Sanal ve Karma Gerçeklik, Kültürel Miras ve Koruma, Kültürel Miras, Arşiv ve Müze Çalışmaları (Diğer)

Doç. Dr. İlke İLTER GÜVEN
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

 0000-0002-9844-1298

Plastik Sanatlar, Sanat ve Edebiyat, Resim Tarihi, Resim, Disiplinlerarası Sanat, Enstelasyon/Yerleştirme Sanatı

Araştırma Makaleleri

Araştırma Makalesi

[1. An Analysis on The Relationship Between Online Consumption and Culture in The Framework of Hofstede's Cultural Dimensions](#)

[Gülce Tok *](#), [Ali Emre Bilis](#)

Sayfa : 1-26

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[2. Hermenötik Anlatılarda Eşek Alegorilerinin Gösterge Değeri](#)

[Fevziye Eyigör Pelikoğlu *](#), [Yakup Dursun](#)

Sayfa : 27-53

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[3. From the Quest for Legitimacy to the Loss of Legitimacy: True Path Party-Army Relations from 1980 to 2000](#)

[Caner Yacan *](#)

Sayfa : 54-74

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[4. Şehir Kimliği Üzerinde İlçe Memnuniyeti, İlçeye Bağlanma ve Şehre Bağlanmanın Seri Çoklu Aracılık Etkisi Modeli: İstanbul Örneği](#)

[Ebrar Yenice Kanık *](#), [Sevim Cesur](#)

Sayfa : 75-97

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[5. Ev Kadınlarında Tükenmişliğin Yordayıcısı Olarak Kişilerarası Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi](#)

[Sabahattin Çam](#), [Caner Şener *](#)

Sayfa : 98-113

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[6. İssiz Adada Kitap Okumak](#)

[Muhammet Sani Adıgüzel *](#)

Sayfa : 114-125

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[7. Metaverse Kavramı ve Öne Çıkan Terimler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz](#)

[Esin Ağgöl](#) , [Paşa Yalçın](#) * , [Sema Altun Yalçın](#)

Sayfa : 126-153

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[8. Türk Argosunda Erkek ve Kadın Eğretilmeleri](#)

[Meltem Sargın](#) *

Sayfa : 154-166

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[9. Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Konusunda Yayınlanan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi](#)

[İsmail Işıktas](#) *

Sayfa : 167-189

↓ PDF

Araştırma Makalesi

[10. Üniversite Öğrencilerinde Öz Şefkat ile Affetme Arasındaki İlişkide Psikolojik Esnekliğin Düzenleyici Rolü](#)

[Ratibe Özdemir](#) * , [Fatma Selda Öz Soysal](#)

Sayfa : 190-209

↓ PDF

Sayı Hakemleri

+

Amaç ve Kapsam

+

Yazım Kuralları

+

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

+

Ücret Politikası

+

An Analysis of The Relationship Between Online Consumption and Culture in The Framework of Hofstede's Cultural Dimensions

Hofstede'in Kültürel Boyutları Ekseninde Online Tüketim ve Kültür İlişkisi

Gülce Tok^{1*}

Ali Emre Bilis²

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Öğr.Gör., Çanakkale 18 Mart
Üniversitesi, Türkiye
E-mail: gulce.tok@comu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7390-9966

²Doç. Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi,
Türkiye
E-mail: aliemrem@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9892-9907

Başvuru/Submitted: 16.06.2023
Son Düzeltme/Last Revision: 25.09.2023
Kabul/Accepted: 06.11.2023

Atf bilgisi / Citation:

Tok, G. & Bilis, A.E. (2024). An analysis of the relationship between online consumption and culture in the framework of Hofstede's cultural dimensions. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 1-26. <https://doi.org/10.21733/ibad.1315795>

Turnitin Similarity Index 13%

ABSTRACT

In today's world, the internet is predominantly used for obtaining information, receiving news, and entertainment. However, in recent years, online shopping behaviors have seen a significant increase, largely influenced by the global pandemic. This increase has led to changes in daily life practices. In a study based on these developments, consumers' online shopping behaviors and the impact of their cultural affiliations on these behaviors were examined within the framework of Hofstede's cultural dimensions theory. The aim of the study was to investigate the influence of cultural factors on online shopping behavior. In this context, relevant literature in the field has been reviewed, and a conceptual framework has been established to determine the hypotheses of the research. Data were obtained through an online survey conducted with 420 participants aged 18 and over who engage in online consumption behavior in Çanakkale province, and analyses related to the hypotheses were performed. According to the analysis results, it was determined that during the process of online shopping behavior, the four cultural dimensions proposed by Hofstede have a significant relationship with online behavior.

Keywords: Culture, Hofstede Cultural Dimensions, Online Consumption Behavior, Consumer, Internet.

ÖZ

Günümüzde internet yoğun olarak bilgi almak, haber almak, eğlenmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte internetten mal veya hizmet satın alma davranışları son yıllarda, küresel pandeminin de etkisiyle büyük bir artış göstermiştir. Bu artış günlük yaşam pratiklerinde değişimlere yol açmıştır. Bu gelişmelerden yola çıkan çalışmada tüketicilerin online satın alma davranışları ve ait oldukları kültürel bağların bu davranışlar üzerindeki etkisi Hofstede'in kültürel boyutları teorisi kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada kültürel faktörlerin online satın alma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilgili alandaki literatür değerlendirilmiş ve kavramsal bir çerçeve oluşturularak araştırmanın hipotezleri belirlenmiştir. Çanakkale ilinde yaşayan, 18 yaş üzeri online tüketim davranışında bulunan 420 katılımcıya uygulanan çevrim içi anket yoluyla veriler elde edilmiş ve hipotezlere ilişkin analizler yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre online satın alma davranışının gerçekleştirildiği süreçte Hofstede'in ortaya koyduğu dört kültürel boyutun çevrim içi davranış üzerinde anlamlı bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kültür, Hofstede'in Kültürel Boyutları, Online Tüketici Davranışları, Tüketici, İnternet

INTRODUCTION

The developing world conditions, along with new communication technologies, have led to many innovations in consumption behaviors and consumption products as well as many areas. Meeting needs without time and space constraints is a very important condition that should be in the new world order for the consumer. The changes in habitual consumption patterns and in the way of meeting them are the most natural results of technological developments in the new world order.

Besides traditional habits, consumers have had to change consumption behaviors and styles with the concept of online shopping and online stores with the development of the internet. When the speed of daily life and technology combine, it can be observed that the preference rate of online stores as well as the traditional stores has increased seriously for time management.

The new order predicts creating similar consumers in social life and today, the whole world is exposed to almost similar products. Especially well-known brands lead to the formation of societies that resemble each other more. Consumers' desire to reach to latest quickly maintains its effectiveness constantly. The cultural elements that have emerged from societies' needs are now on the course for standardization. The main reason for this can be shown as the fact that inter-cultural interaction become much more and easily accessible with the formation of the digital world. Reference groups accepted on social media platforms in many societies have the easiness of transferring the products they consume to the whole world quickly.

Cultural Dimensions and Online Consumption

The cultural differences among societies continue to exist in many areas despite the increasing effects of long-standing globalization movements, consumption culture, and media tools. The effect of these differences on daily lifestyles and human behaviors is one of the factors taken into account in academic studies. Thus, Dutch Social Psychologist and Organizational Anthropologist Geert Hofstede created a new paradigm in cultural fields as a result of the analysis of approximately 116.000 questionnaires applied to the employees of IMB Company in 72 countries around 1970 to examine cultural differences.

Today's people meet many needs such as education, health, nutrition, shelter, entertainment, etc. through the internet and online consumption actions. At this point, while a situation in which differences exist between cultures can be mentioned on one hand, people from different cultures are exposed to the same online consumption paradigms, on the other hand. Therefore, it is important to re-read Hofstede's cultural dimensions on the axis of online consumption.

Geert Hofstede's Theory of Cultural Dimensions

Various intercultural data were obtained with a four-dimensional national culture model which was expanded based on analyses. This model became a cornerstone for intercultural research and has been used as a highly popular method for the investigation of cultural differences in numerous disciplines including international management. (Mooij, Hofstede, 2011, pp. 10-11). There is a thesis study titled 'Factors Determining Consumer Behavior in Turkey Shaped by Hofstede's Cultural Dimensions: The Impact of Culture on Consumer Behavior (Penpece,2006). The other article titled "Cultural Differences: An Application on the Cultural Dimensions of Hofstede in the Provinces of Trabzon and Şanlıurfa" (2019) by Türker and Karadağ is an empirical study which was conducted on tourism employees, to determine whether Hofstede's

cultural dimensions differ regionally. By comparing the values calculated by Hofstede for Turkey with the values obtained in the study, the article concludes that tourism employees working in Trabzon and Şanlıurfa have differences in terms of cultural dimensions. A recent article titled "A Study on Primary School Teachers' Individual Cultural Values (Korkmaz, 2023)" focuses on evaluating Hofstede's cultural dimensions in the field of education through a sample of 255 primary school teachers. In the study, it has been concluded that teachers exhibit high perceptions in the dimensions of uncertainty avoidance and collectivism. In the article titled "A Study to Determine the Relationship Between Cultural Values and Topics on Which Employees Remain Silent" (Sarıbay, Sarıbay: 2016), the researchers investigated the areas in which employees remain silent within the context of public institutions in İzmir Province, using data obtained from a survey conducted with employees. Within the scope of the study, significant relationships were identified between the topics on which employees remain silent and the four cultural dimensions presented by Hofstede. Studies conducted throughout the world include the following studies;

The master's thesis titled "The Hofstede Model And National Cultures Of Learning: A Comparison Of Undergraduate Survey Data" (Whalen), conducted in the United States in 2016, is a field study focused on undergraduate students from various countries who are pursuing education in the U.S. This study analyzes the scoring conducted by Hofstede in relation to his dimensions and examines the scores obtained by students from different nations who participated in the survey. In doing so, it reveals the impact of culture on international education. The master's thesis titled "A Cross-Culture Study on the Differences of Advertising Adaptation Management" (Tao, 2017) conducted in Portugal aims to analyze advertisements of global companies comparatively and within the framework of Hofstede's cultural dimensions, revealing how the advertising industry addresses local elements. The doctoral thesis titled "Cross-Cultural Leadership: A Comparative Study Between Brazilian And Portuguese Subordinates" (De Azevedo Nogueira, 2012) compares groups representing two different nationalities in terms of Hofstede's power distance and individualism-collectivism dimensions. In various studies conducted in different countries, it can be observed that research covering all or some of Hofstede's cultural dimensions has been conducted.

Hofstede divides culture into four dimensions which are Power Distance, Uncertainty Avoidance, Individualism/Collectivism, and Masculinity/Femininity (Hofstede, 2001). Hofstede and Michael Harris Bond added the long-orientation dimension as a fifth dimension to the scale based on the research on Chinese Culture Connection (1987) (Hofstede & Bond, 1988; Hofstede et. al., 2010, p. 37; 2001, p. 71). The basis of Hofstede's cultural dimensions is that they were built to address the fundamental problems that all societies have to deal with (Mooij & Hofstede, 2011, p. 12). However, the aim of this study is to analyze the relationship between online shopping behaviors and the four dimensions proposed by Hofstede's theory, namely uncertainty avoidance, power distance, individualism-collectivism, and masculinity-femininity. The focus of the study is to address the relationship between online shopping and culture. In this context, a framework has been established based on the first four dimensions proposed in Hofstede's theory of cultural dimensions. The long-term orientation dimension developed based on Hofstede and Michael Harris Bond's Chinese Culture Connection study is not included in this study. Indeed, in a review of the literature on this subject, it is observed that some studies focus on the four dimensions while in others, the fifth dimension is also considered. The dimensions

considered provide a sufficient framework to understand the cultural foundations of online shopping and analyze consumer preferences.

The effects of Hofstede's cultural dimensions on online shopping have been analyzed and evaluated based on the data obtained in the study in the analysis and findings section. Additionally, in the conclusion section, comparisons and assessments have been made with findings from previous studies in this field. However, it is necessary to explain the dimensions on which the evaluations are based.

Power Distance

This dimension is defined as the extent to which less powerful members of organizations or institutions (such as family) accept and anticipate an unequal distribution of power. It portrays inequality, distinguishing between high and low levels, but it does so from the perspective of those lower down in the hierarchy, rather than those at the top. It reveals that a society's level of inequality is not only acknowledged by its leaders but also accepted by its followers. Power and inequality are, undoubtedly, fundamental aspects of any society. However, societies are not all equal; some are more unequal than others. (Hofstede, 2011, p. 9). In societies with high power distance, people tend to show greater respect to authority figures and power holders. In such societies, information and approval provided by authority figures in one's surroundings may carry more value. As a result, online shopping in these societies might emphasize trustworthiness more, leading to a tendency to lean towards larger and more recognized brands. In societies with low power distance, a more egalitarian approach is adopted. Individuals might be less distant towards authorities and could engage in online shopping based on their own research. Emphasis on brand size or recognition might be lower, allowing more independent and individual decision-making.

Uncertainty Avoidance

In this dimension, Uncertainty Avoidance can be defined as how threatened people feel in the face of uncertainty and ambiguity and how they attempt to evade such situations (Mooij & Hofstede, 2010, p. 89). Uncertainty avoidance elucidates variations in the acceptance of innovations. The Uncertainty Avoidance dimension is associated with how a society manages the reality that the future can never be foreseen.

Individualism/Collectivism

The dimension of individualism and collectivism contrast can be defined as the people who take care of only themselves and their close families and the people who are included in the groups that take care of them in exchange for loyalty. In individualist cultures, the individual identifies with the self. Individualist cultures are also universal, they assume that their values apply to the whole world (Mooij & Hofstede, 2011, p. 182).

Masculinity/Femininity Dimension

According to Hofstede, the dimension of Masculinity/Femininity is defined by the prominence of values such as assertiveness, the desire to earn money, and ambition for promotion as indicators of masculine culture, whereas the prominence of values such as valuing people and human affairs, prioritizing the overall quality of life, compassion, and kindness serves as indicators of feminine culture. (Hofstede, 1980, pp. 42-43).

Online Consumption Behavior on The Internet

In today's world, the main condition of being an information society is stated as a continuous flow of information, easy access to information, and being able to use information and communication technologies effectively and with quality. This effective use and rapid spread of the Internet in many parts of society seriously affected and changed consumer behaviors as well as individuals' lives (Turan, 2011, p. 129). While these experiences turn consumers into online consumers, a large part of the younger generation is at the point of starting their first shopping as an online consumer (Chen, 2009, p. 2). According to Shama (1978), as long as the changes display a predictable trend, both the producers and consumers can adopt to these changes and use them for their own benefits (Cited by Tekin, 2020, p. 2332; Shama, 1978, p. 43). Retailers need to provide a combination of options for the customers to access online and offline retail channel services and should integrate into the changing situation

There is a structure that includes many related factors that shape online consumer behaviors. These factors create a structure that includes various disciplines including marketing, information systems, psychology, sociology, economy, etc. Therefore, online consumer behavior is a highly complex, non-linear fact and a single model or theory cannot define and explain it completely (Sang & Liqiang, 2010, p. 1). However, various approaches that address consumer behaviors with these dimensions have been developed and accepted as factors that businesses should evaluate especially in their activities that concern consumers.

In online shopping, consumers can buy products without going to the stores whenever they want; they can find the same product at a lower price. E-commerce can enable the comparison of different websites at the same time, meet the desire to avoiding the pressure from salespeople during face-to-face interaction, and prevent store traffic. Thus, easiness is provided and cost and time effectiveness increases. (Katawetawaraks & Wang, 2011, p. 68). Besides, another important factor that makes online shopping attractive is that the products do not require to be carried by the consumer (Chen & Zhang, 2015, p. 45). This advantage is of great importance, especially for the elderly, patients, employees, and consumers who experience other difficulties in going out of the home. Thus, Swinyard and Smith, who examined the lifestyle characteristics of online consumers, stated that consumers generally like the products delivered at home and prefer online shopping as they want their purchases to be special (Cited by Clemes et. al., 2014, p. 365). Compared to the European average which has a nearly 50% rate of free delivery and return, Turkey offers these services at around 80% ("A new study on consumers and retail sector in Turkey", 2022) .

METHOD AND FINDINGS

For the research of the article, ethics committee permission was received from Çanakkale 18 Mart University Graduate Education Institute Ethics Committee on 28/04/2022 with decision number 09/25.

In the scope of this study, the effects of cultural dimensions on online shopping behaviors of consumers who live in the province of Çanakkale, are above the age of 18, and have online shopping behaviors were tried to be measured in the scope of Hofstede's Theory of Cultural Dimensions.

Hofstede's Cultural Dimensions Theory is a well-known framework for understanding cultural differences and their impact on various aspects of society. The theory was originally proposed by Geert Hofstede in 1980 and has been refined and expanded upon since then (Soloviov, 2022). These dimensions provide a framework for comprehending how different cultures approach subjects such as social relationships, power dynamics, gender roles, and tolerance for uncertainty.

Within this scope, Hofstede's cultural dimensions scale that was used in the master's thesis titled "The Factors Which Determine the Consumer Behavior: The Effect of Culture on Consumer Behavior" by Penpece (2006) was utilized. Besides, 38 propositions directed to the participants in Penpece's (2006) thesis with the same name to determine consumer behaviors were included in the questionnaire to measure consumer behaviors. 17 questions that take online shopping behaviors into account in Javadi's (2012) article titled "An Analysis of Factors Affecting on Online Shopping Behaviors of Consumers" were also used to measure online behaviors.

The study was conducted online with 420 participants through an online questionnaire form link distributed over Google Forms in accordance with the simple random sampling method between May 9, 2022- June 9, 2022. For the sample to represent the universe, the online consumers who live in the city center and districts of Çanakkale were reached through the questionnaire method as a data collection tool. In this scope, the purpose of the study is to determine whether there is a relationship between consumers' online consumption behaviors resulting from the developing computer technologies, internet networks and consumers' decision-making styles and their cultural characteristics.

In order for participants to make selections according to their preferences from the statements in the survey form, 5-point Likert-type (1=Strongly Disagree, 2=Disagree, 3=Neutral, 4=Agree, 5=Strongly Agree) statements were used. High scores obtained from the responses to the propositions in the survey indicate that participants have a high index in that dimension.

To test the relationship between the scales used in the study, Pearson correlation was applied. As a result, there is a statistically significant and positive correlation between online shopping behavior and power distance ($r=0.352$, $p<0.05$), uncertainty avoidance ($r=0.231$, $p<0.05$), individualism-collectivism ($r=0.176$, $p<0.05$), as well as masculinity-femininity ($r=0.411$, $p<0.05$).

When looking at the beta coefficient value, t-value, and significance level for the independent variables, it can be observed that power distance ($t=3.133$, $p<0.05$) and masculinity-femininity ($t=5.530$, $p<0.05$) have a statistically significant impact on online shopping behavior.

It is observed that 19.3% of the variation in online shopping behavior is explained ($R^2=0.193$). The Durbin Watson value is between 1.5 and 2.5, indicating the absence of autocorrelation issues in the model (DW: 1.889).

PROBLEMS AND HYPOTHESES OF THE STUDY

Problems of the study consist of the following questions; what is the effect of the development of technology on purchasing behaviors and cultural dimensions? What is the level of relationship between online consumption behaviors and culture? Do cultural factors play a role in individuals' preferences for online consumption? The hypotheses of the study are as follows.

H1: There is a significant relationship between power distance and consumers' online shopping behaviors.

H2: There is a significant relationship between uncertainty avoidance and consumers' online shopping behaviors.

H3: There is a significant relationship between individualism/Collectivism and consumers' online shopping behaviors.

H4: There is a significant relationship between the femininity/masculinity dimension and consumers' online shopping behaviors.

Analysis

The data collected for the study were analyzed with SPSS for Windows 25.0 program. "Reliability Analysis" was conducted to test the reliability of the scales used in the study. Descriptive statistical methods were used while evaluating the data. As the presence of outliers and extreme values increase the value of error variance, it is also effective on the power of statistical methods. Thus, outliers-extreme values were examined and it was determined if they were present in the data sets before starting the statistical analyses.

The compliance of the data used with the normal distribution was tested. The state of the normal distribution can be examined with the Q-Q Plot graph (Chan, 2003, pp. 280-285). Besides, the normal distribution of the data used depends on the skewness and kurtosis values being between ± 3 (Shao, 2002).

For the data that had normal distribution, the independent t-test was applied to compare two independent groups, one-way analysis of variance was used to compare more than two independent groups and when there was a difference, Bonferroni was used to determine the group that caused the difference. Pearson correlation was applied to test the relationship between scales. Multiple linear regression analysis was applied in accordance with the established model.

Table1. *Distribution of the participants in the study according to their socio-demographic characteristics*

	Variables	n	%
Age	18-25	185	44.0
	26-40	174	41.5
	41-50	43	10.2
	51 years and older	18	4.3
Gender	Woman	205	48.8
	Man	215	51.2
Marital Status	Married	147	35.0
	Single	273	65.0
Living place	City	271	64.5
	District	118	28.1
	Other	31	7.4
Educational level	Primary/High School	82	19.5
	Associate Degree	96	22.9
	Undergraduate Degree	161	38.3
	Graduate	81	19.3
Occupation	Student	152	36.2
	Officer	60	14.3
	Employee	39	9.3

	Engineer	16	3.8
	Not working	24	5.7
	Academician	34	8.1
	Self-employment	18	4.3
	Teacher	19	4.5
	Other	58	13.8
	4250 TL and below	161	38.3
	4251- 5000 TL	51	12.1
Household Income (Monthly)	5001-6000 TL	41	9.8
	6001-8000 TL	49	11.7
	8001-10000 TL	44	10.5
	10000 and over TL	74	17.6
	I'm usually an early adopter.	173	41.2
The way you embrace innovations in society	I would like to adopt it after the benefit of the innovation emerges in the society	224	53.3
	I generally don't like innovation.	23	5.5
Total		420	100.0

The table 1 displays the distribution of study participants based on their socio-demographic characteristics. Regarding age, 44% of the participants fall within the 18-25 age group, 41,5% are in the 26-40 age range, 10,2% are aged 41-50, and 4,3% are 51 years old or above. The gender distribution shows that 48,8% of the participants are female, while 51,2% are male.

The participants' marital status shows that 35% are married, while 65% are single. When analyzing their geographical distribution, 64.5% reside in urban areas, 28.1% in suburban regions, and 7.4% in other locations. Regarding their educational backgrounds, 19.5% have completed primary education or high school, 22.9% have associate degrees, 38.3% hold undergraduate degrees, and 19.3% possess graduate degrees.

Analyzing the distribution of participants based on their professions reveals that 36.2% are students, 14.3% work as civil servants, 9.3% are engineers, 5.7% are unemployed, 8.1% are academics, 4.3% are self-employed, 4.5% are teachers, and 13.8% belong to other occupations.

When examining the distribution of participants based on their average monthly incomes, it becomes evident that 38.3% of the participants earn 4250 TL or less, 12.1% earn between 4251-5000 TL, 9.8% earn between 5001-6000 TL, 11.7% earn between 6001-8000 TL, 10.5% earn between 8001-10000 TL, and 17.6% earn 10000 TL or more.

When analyzing the distribution of participants based on their approach to adopting innovations in society, the results indicate that 41.2% of the participants typically embrace innovation early, 53.3% express a preference for adopting it after its benefits become evident in society, and 5.5% generally exhibit reluctance toward innovation.

Table 2. Power Distance Dimension

	1	2	3	4	5	Average	Standard Deviation
The strong try to appear stronger than they are.	31 (7.4)	32 (7.6)	69 (16.4)	160 (38.1)	128 (30.5)	3.77	1.18
The strong have some privileges.	52 (12.4)	31 (7.4)	57 (13.6)	137 (32.6)	143 (34.0)	3.69	1.34

Title, status and position are very important.	67 (16.0)	61 (14.5)	69 (16.4)	134 (31.9)	89 (21.2)	3.28	1.37
There are different layers among people in society.	46 (11.0)	33 (7.9)	56 (13.3)	135 (32.1)	150 (35.7)	3.74	1.31
I agree that there is an imbalance in power and opportunity.	31 (7.4)	23 (5.5)	56 (13.3)	122 (29.0)	188 (44.8)	3.98	1.21
Few people are free in society.	46 (11.0)	57 (13.6)	74 (17.6)	109 (26.0)	134 (31.9)	3.54	1.35

According to the data obtained from Table 2, participants exhibit the highest level of agreement (73.8%) with the statement "I agree that there is an imbalance in power and opportunity." On the contrary, the statement with the lowest level of agreement (53.1%) is "Title, status, and position are very important." It has been observed that there is also significant agreement (68.6%) with the statement "The strong try to appear stronger than they are."The statement with the highest level of indecision is "Few people are free in society," with a rate of (17.6%). These findings indicate that participants value the concept of being powerful, yet they do not consider status and position as equivalent concepts to this power.

Table 3. Uncertainty Avoidance Dimension

	1	2	3	4	5	Average	Standard Deviation
I react to differences/changes.	85 (20.2)	113 (26.9)	109 (26.0)	77 (18.3)	36 (8.6)	2.68	1.23
I don't like to take risks.	72 (17.1)	121 (28.8)	110 (26.2)	81 (19.3)	36 (8.6)	2.73	1.20
I feel uncomfortable in the face of uncertain situations.	34 (8.1)	35 (8.3)	75 (17.9)	145 (34.5)	131 (31.2)	3.72	1.22
I feel uneasy in the general structure of society.	46 (11.0)	65 (15.5)	119 (28.3)	104 (24.8)	86 (20.5)	3.28	1.26
I generally feel stressed.	43 (10.2)	74 (17.6)	93 (22.1)	119 (28.3)	91 (21.7)	3.34	1.28

Table 4. *Collectivism-Individualism Dimension*

	1	2	3	4	5	Average	Standard Deviation
The interests of society are more important than mine.	66 (15.7)	75 (17.9)	113 (26.9)	112 (26.7)	54 (12.9)	3.03	1.26
Usually not "me"; I act with the feeling of "we" that encompasses the society I live in.	35 (8.4)	50 (11.9)	80 (19.0)	157 (37.4)	98 (23.3)	3.55	1.21

It has been determined that (60.3%) of the participants expressed support for the statement "I generally act with a sense of 'we' that encompasses the community I am in," while (20.3%) disagreed with the statement, and (19%) remained undecided. Therefore, it can be stated that acting with a sense of 'we' holds significant significance within the societal structure.

Table 5. *Masculinity-Femininity Dimension*

	1	2	3	4	5	Average	Standard Deviation
Quality of life and respect for other people are more important than success, money and progress.	39 (9.3)	54 (12.9)	82 (19.5)	124 (29.5)	121 (28.8)	3.56	1.28
I may delay having children to advance in my job.	98 (23.3)	92 (21.9)	92 (21.9)	72 (17.1)	66 (15.7)	2.80	1.38
In my human relations, I exhibit an understanding that is far from prescriptive and giving orders.	35 (8.3)	53 (12.6)	70 (16.7)	166 (39.5)	96 (22.9)	3.56	1.21
Happiness and peace are more important than success and power.	33 (7.9)	22 (5.2)	59 (14.0)	131 (31.2)	175 (41.7)	3.94	1.21
Career is more important than money.	50 (11.9)	67 (16.0)	124 (29.5)	104 (24.8)	75 (17.9)	3.21	1.25
I approach things sensitively.	26 (6.2)	20 (4.8)	56 (13.3)	176 (41.9)	142 (33.8)	3.92	1.10
I think I am humble.	30 (7.1)	15 (3.6)	61 (14.5)	156 (37.1)	158 (37.6)	3.95	1.14

According to the data obtained from Table 5, when examining the distribution based on masculinity-femininity statements, it was found that the participants expressed the highest level of support for statements such as "I approach events sensitively" (75.7%), "I consider myself humble" (74.7%), and "Happiness and peace are more important than success and power" (72.9%). Participants provided the lowest level of support for the statement "I can postpone having children to advance in my career" (32.8%), and there was a high level of indecision regarding the statement "Career is more important than money" (29.5%). In this context, it can be understood that spiritual values hold significant importance in society, especially when it comes to the issue of having children, where there is a high level of sensitivity.

Table 6. *Online Shopping Behavior*

	1	2	3	4	5	Average	Standard Deviation
I prefer to shop online as I can shop privately at home.	56 (13.3)	75 (17.9)	51 (12.1)	145 (34.5)	93 (22.1)	3.34	1.35
I prefer to shop online because I don't have to leave the house or go to the store to shop.	50 (11.9)	73 (17.4)	54 (12.9)	147 (35.0)	96 (22.9)	3.40	1.33
I prefer to shop online because I have the opportunity and opportunity to shop whenever I want.	48 (11.4)	67 (16.0)	37 (8.8)	167 (39.8)	101 (24.0)	3.49	1.32
I prefer to shop online as it saves me from the chaos of traffic.	54 (12.9)	98 (23.3)	49 (11.7)	123 (29.3)	96 (22.9)	3.26	1.38
I prefer to shop online as it protects me from the crowds of stores.	60 (14.3)	74 (17.6)	44 (10.5)	137 (32.6)	105 (25.0)	3.36	1.39
I prefer to shop online because I have the chance to look at the information of the products in detail in online shopping.	59 (14.0)	61 (14.5)	54 (12.9)	147 (35.0)	99 (23.6)	3.40	1.36
I prefer to shop online as I have the opportunity to choose a wider range of products.	41 (9.8)	52 (12.4)	40 (9.5)	151 (36.0)	136 (32.4)	3.69	1.30
Online shopping gives the opportunity to easily compare the prices of products (therefore, it gives a price	43 (10.2)	41 (9.8)	39 (9.3)	158 (37.6)	139 (33.1)	3.74	1.29

advantage). For this reason, I prefer online shopping.							
Since I can reach the evaluations of the consumers about the products, I can have an idea about the products and therefore I prefer to shop online.	42 (10.0)	45 (10.7)	41 (9.8)	157 (37.4)	135 (32.1)	3.71	1.29
Online shopping gives the opportunity to easily compare the prices of products (therefore, it gives a price advantage). For this reason, I prefer online shopping.	43 (10.2)	41 (9.8)	39 (9.3)	158 (37.6)	139 (33.1)	3.74	1.29
When deciding to buy a product, I prefer online shopping because I have as much time as I want.	52 (12.4)	60 (14.3)	49 (11.7)	153 (36.4)	106 (25.2)	3.48	1.34
I prefer online shopping to buy products that are not easily available in nearby markets or new markets.	45 (10.7)	50 (11.9)	50 (11.9)	163 (38.8)	112 (26.7)	3.59	1.29
Online shopping makes shopping easy.	34 (8.1)	35 (8.3)	49 (11.7)	155 (36.9)	147 (35.0)	3.82	1.23
Online shopping gives me better control over my spending.	69 (16.4)	78 (18.6)	89 (21.2)	106 (25.2)	78 (18.6)	3.11	1.35
I find online shopping more suitable for my lifestyle.	53 (12.6)	85 (20.2)	84 (20.0)	118 (28.1)	80 (19.0)	3.21	1.31
Using the Internet for online shopping requires mental effort.	88 (21.0)	126 (30.0)	74 (17.6)	90 (21.4)	42 (10.0)	2.70	1.29
Online shopping procedures are cumbersome and frustrating.	118 (28.1)	140 (33.3)	69 (16.4)	58 (13.8)	35 (8.3)	2.41	1.26

According to the data obtained from Table 6, the statement that received the highest level of support from participants regarding their preference for online shopping is related to their ability to easily compare prices (70.7%). The fact that participants showed a high level of support

(69.5%) for the statement related to their ability to access consumer reviews and gain insights about products highlights the significant role of consumer comments and ratings in their preferences. Participants provided the lowest level of support for the statement "Online shopping procedures are cumbersome and annoying" (22.1%). This statement stands out as one that participants did not strongly support compared to others. There was a high level of indecision regarding the statement "Online shopping allows me to better control my spending" (21.2%). This indicates an uncertainty among participants regarding their control over spending during online shopping

Table 7. The results of the reliability analysis of the scales used in the study

	Number of Items	Cronbach's Alpha
Power Distance	6	0.807
Avoiding Uncertainty	5	0.747
Individualism-Collectivism	2	0.676
Masculinity-Feminine	7	0.819
Online Shopping Behavior	17	0.947

The results of the reliability analysis of the scales and their dimensions used in the study are given in the Table 7. When examining the reliability of the scales and their dimensions, it was determined that they have a good level of reliability. The fact that Cronbach Alpha values are greater than 0.60 signifies that the scales used are reliable. This also indicates that the internal consistency of the scale used in the study is at a good level.

Table 8. The results of the normality analysis of the scales used in the study

	Distortion	Kurtosis	Situation
Power Distance	-0.842	0.610	Normal
Avoiding Uncertainty	-0.256	-0.132	Normal
Individualism-Collectivism	-0.412	-0.387	Normal
Masculinity-Feminine	-1.163	1.447	Normal
Online Shopping Behavior	-0.679	-0.227	Normal

The results of the normality analysis of the scales and their dimensions used in the study are given in the Table 8. The fact that skewness and kurtosis values of the data are between ± 3 indicates a normal distribution.

Table 9. The descriptive statistics of the scales used in the study

	Minimum	Maximum	Average	Standard deviation
Power Distance	1.00	5.00	3.67	0.92
Avoiding Uncertainty	1.00	5.00	3.15	0.87
Individualism-Collectivism	1.00	5.00	3.29	1.07
Masculinity-Feminine	1.00	5.00	3.57	0.85

Online Shopping Behavior	1.00	5.00	3.34	0.97
--------------------------	------	------	------	------

Table 9 provides the descriptive statistics of the scales used in the study. The average power distance score is 3.67, the average uncertainty avoidance score is 3.15, the average individualism-collectivism score is 3.26, the average masculinity-femininity score is 3.57, and the average online shopping behavior score is 3.34. Upon reviewing the scores, it becomes apparent that they are at an average level.

Table 10. Comparison of power distance scores according to the socio-demographic characteristics of the participants in the study

Variables		\bar{X}	SS	Test Value	p
Age	18-25	3.70	0.99	1.532***	0.206
	26-40	3.71	0.87		
	41-50	3.50	0.74		
	51 years and older	3.31	1.07		
Gender	Woman	3.70	0.90	0.809**	0.419
	Man	3.63	0.95		
Marital Status	Married	3.62	0.89	-0.780**	0.436
	Single	3.69	0.94		
Living place	City	3.70	0.92	2.805***	0.062
	District	3.52	0.97		
	Other	3.91	0.70		
Educational level	Primary/High School	3.69	1.08	1.441***	0.230
	Associate Degree	3.50	0.96		
	Undergraduate Degree	3.75	0.87		
	Graduate	3.67	0.80		
Occupation	Student	3.78	1.00	1.012***	0.426
	Officer	3.60	1.01		
	Employee	3.73	0.82		
	Engineer	3.66	0.70		
	Not working	3.38	0.97		
	Academician	3.74	0.51		
	Self-employment	3.65	1.14		
Household Income (Monthly)	Teacher	3.64	0.89	0.563***	0.729
	Other	3.47	0.85		
	4250 TL and below	3.72	0.98		
Income (Monthly)	4251- 5000 TL	3.70	0.97	0.563***	0.729
	5001-6000 TL	3.73	0.84		

	6001-8000 TL	3.64	0.74		
	8001-10000 TL	3.68	0.86		
	10000 and over TL	3.51	0.97		
The way you embrace innovations in society	I'm usually an early adopter.	3.56	0.95		
	I would like to adopt it after the benefit of the innovation emerges in the society	3.73	0.88	1.925***	0.147
	I generally don't like innovation.	3.83	1.08		

*p<0.05, **Independent t-test, ***One-way analysis of variance

It is observed that there is no statistically significant difference in power distance scores among participants based on their socio-demographic characteristics. (p>0.05).

Table 11. Comparison of uncertainty avoidance scores according to the socio-demographic characteristics of the participants in the study

Variables		\bar{X}	SS	Test Value	p	Bonferroni
Age	18-25	3.27	0.87			
	26-40	3.09	0.85			
	41-50	3.05	0.87	2.602***	0.052	
	51 years and older	2.80	0.96			
Gender	Woman	3.25	0.86			
	Man	3.05	0.87	2.383**	0.018*	
Marital Status	Married	3.05	0.84			
	Single	3.21	0.88	-1.796**	0.073	
Living place	City	3.16	0.85			
	District	3.11	0.93	0.204***	0.816	
	Other	3.21	0.86			
Educational level	Primary/High School	3.20	0.92			
	Associate Degree	3.01	0.88			
	Undergraduate Degree	3.21	0.82	1.166***	0.322	
	Graduate	3.15	0.90			
Occupation	Student	3.29	0.93			
	Officer	2.99	0.79			
	Employee	3.24	0.87	1.384***	0.202	
	Engineer	3.18	0.67			
	Not working	2.98	0.86			

	Academician	3.23	0.68		
	Self-employment	2.88	1.02		
	Teacher	2.89	0.87		
	Other	3.10	0.89		
Household Income (Monthly)	4250 TL and below	3.28	0.94		
	4251- 5000 TL	3.08	0.88		
	5001-6000 TL	3.05	0.65	1.590***	0.162
	6001-8000 TL	3.21	0.81		
	8001-10000 TL	2.99	0.88		
The way you embrace innovations in society	10000 and over TL	3.03	0.83		
	I'm usually an early adopter. (1)	3.02	0.86		
	I would like to adopt it after the benefit of the innovation emerges in the society (2)	3.20	0.86	5.673***	0.004* 3>1
	I generally don't like innovation.(3)	3.62	0.95		

The uncertainty avoidance scores of female participants are higher than those of male participants. A statistically significant difference exists in the uncertainty avoidance scores of the participants based on their approach to adopting innovations in society ($p < 0.05$). To identify the group responsible for this difference, Bonferroni correction was applied. Participants who generally do not tend to adopt innovation have higher uncertainty avoidance scores compared to those who usually embrace innovation early.

Table 12. Comparison of individualism-collectivism scores according to the socio-demographic characteristics of the participants participating in the study

Variables	\bar{X}	SS	Test Value	p	Bonferroni
Age	18-25	3.10	1.02		
	26-40	3.41	1.10	4.173***	0.006* 2>1, 3>1
	41-50	3.64	0.91		
	51 years and older (4)	3.33	1.38		
Gender	Woman	3.20	1.04	-1.737**	0.083
	Man	3.38	1.10		
Marital Status	Married	3.50	1.09	2.882**	0.004*
	Single	3.18	1.05		
Living place	City	3.33	1.08		
	District	3.21	1.05	0.533***	0.587
	Other	3.26	1.09		
Educationa l level	Primary/High School	3.17	0.94	2.734***	0.043* 4>1
	Associate Degree	3.22	1.13		

	Undergraduate Degree	3.25	1.09			
	Graduate	3.59	1.05			
	Student	3.12	1.05			
	Officer	3.63	0.99			
	Employee	2.99	1.02			
	Engineer	3.34	0.94			
Occupation	Not working	3.19	1.20	3.063***	0.002*	2>1
	Academician	3.69	0.77			
	Self-employment	3.58	1.06			
	Teacher	3.74	1.17			
	Other	3.16	1.20			
		4250 TL and below	3.11	1.06		
Household Income (Monthly)	4251- 5000 TL	3.27	1.08			
	5001-6000 TL	3.33	1.04	2.152***	0.059	
	6001-8000 TL	3.45	1.14			
	8001-10000 TL	3.63	0.97			
	10000 and over TL	3.39	1.08			
The way you embrace innovations in society	I'm usually an early adopter.	3.22	1.07			
	I would like to adopt it after the benefit of the innovation emerges in the society	3.33	1.08	0.775***	0.461	
	I generally don't like innovation.	3.43	1.06			

*p<0.05, **Independent t-test, ***One-way analysis of variance

According to the data in the Table 12. it is seen that the individualism-collectivism scores of the participants who are between the ages of 26-40 and 41-50 are higher than the participants whose ages are between 18-25. The individualism-collectivism scores of the married participants are higher than the single participants.

It is seen that the individualism-collectivism scores of the participants whose educational status is graduate degree are higher than the participants whose educational status is primary education/high school.

According to the data regarding the profession groups, the individualism-collectivism scores of the participants who are civil servants are higher than the participants who are students.

Table 13. Comparison of the masculinity-femininity scores according to the socio-demographic characteristic of the participants participating in the study

Variables		\bar{X}	SS	Test Value	p	Bonferroni
Age	18-25	3.62	0.88	2.505***	0.059	

An Analysis of The Relationship Between Online Consumption and Culture in The Framework of Hofstede's Cultural Dimensions

	26-40	3.60	0.84		
	41-50	3.42	0.62		
	51 years and older	3.12	0.91		
Gender	Woman	3.63	0.78	1.300**	0.194
	Man	3.52	0.91		
Marital Status	Married	3.46	0.84	-2.035**	0.042*
	Single	3.63	0.85		
Living place	City	3.58	0.82		
	District	3.47	0.96	2.511***	0.082
	Other	3.85	0.54		
Educational level	Primary/High School	3.55	0.90		
	Associate Degree	3.38	1.01	2.674***	0.047*
	Undergraduate Degree	3.62	0.74		
	Graduate	3.72	0.76		
Student	3.71	0.87			
Occupation	Officer	3.51	0.83		
	Employee	3.52	0.85		
	Engineer	3.58	0.65		
	Not working	3.33	0.80	1.829***	0.070
	Academician	3.82	0.49		
	Self-employment	3.28	0.85		
	Teacher	3.53	0.98		
Other	3.37	0.93			
Household Income (Monthly)	4250 TL and below	3.67	0.88		
	4251- 5000 TL	3.57	0.82		
	5001-6000 TL	3.52	0.81	1.691***	0.135
	6001-8000 TL	3.52	0.79		
	8001-10000 TL	3.69	0.77		
10000 and over TL	3.35	0.88			
	I'm usually an early adopter.	3.54	0.87		
The way you embrace innovations in society	I would like to adopt it after the benefit of the innovation emerges in the society	3.61	0.83	0.808***	0.446
	I generally don't like innovation.	3.40	0.90		

*p<0.05, **Independent t-test, ***One-way analysis of variance

The masculinity-femininity scores of single participants are higher than those of married participants. Additionally, participants with graduate degrees have higher masculinity-femininity scores compared to participants with associate degrees.

Table 14. Comparison of online shopping behavior scores according to socio-demographic characteristics of the participants participating in the study

Variables		\bar{X}	SS	Test Value	p	Bonferroni
Age	18-25	3.45	0.95	3.350***	0.019*	1>4
	26-40	3.31	0.97			
	41-50	3.24	0.92			
	51 years and older (4)	2.74	1.10			
Gender	Woman	3.43	0.96	1.909**	0.057	
	Man	3.25	0.98			
Marital Status	Married	3.22	1.00	-1.850**	0.065	
	Single	3.41	0.96			
Living place	City	3.35	0.99	0.126***	0.882	
	District	3.31	0.98			
	Other	3.39	0.83			
Educational level	Primary/High School	3.33	0.90	2.251***	0.082	
	Associate Degree	3.16	1.10			
	Undergraduate Degree	3.48	0.89			
	Graduate	3.30	1.01			
	Student	3.44	1.00			
Occupation	Officer	3.12	0.89	1.675***	0.103	
	Employee	3.19	1.12			
	Engineer	3.33	0.47			
	Not working	3.41	1.04			
	Academician	3.60	0.91			
	Self-employment	2.83	0.96			
Household Income (Monthly)	Teacher	3.43	0.96	0.839***	0.523	
	Other	3.36	0.97			
	4250 TL and below	3.42	1.00			
	4251- 5000 TL	3.45	0.85			
	5001-6000 TL	3.27	1.00			
	6001-8000 TL	3.31	1.05			
I'm usually an early adopter.	8001-10000 TL	3.30	0.83	0.262***	0.769	
	10000 and over TL	3.17	1.02			
	I'm usually an early adopter.	3.30	1.00			

The way you embrace innovations in society	I would like to adopt it after the benefit of the innovation emerges in the society	3.37	0.94
	I generally don't like innovation.	3.41	1.11

*p<0.05, **Independent t-test, ***One-way analysis of variance

A statistically significant difference exists in online shopping behavior scores based on the age of the participants (p<0.05). Bonferroni correction was applied to identify the specific group responsible for this difference. The online shopping behavior scores of participants aged 18-25 are higher than those of participants aged 51 and above.

Table 15. *The relationship between the scales used in the study*

		1	2	3	4	5
1-Power Distance	r	1.000	0.517	0.283	0.542	0.352
	p	-	0.000*	0.000*	0.000*	0.000*
2-Avoiding Uncertainty	r		1.000	0.123	0.405	0.231
	p		-	0.011*	0.000*	0.000*
3-Individualism-Collectivism	r			1.000	0.465	0.176
	p			-	0.000*	0.000*
4-Masculinity-Feminine	r				1.000	0.411
	p				-	0.000*
5- Online Shopping Behavior	r					1.000
	p					-

The Pearson correlation was applied to test the relationship between the scales used in the study. Consequently, there is a statistically significant and positive relationship between online shopping behavior and power distance (r=0.352, p<0.05), uncertainty avoidance (r=0.231, p<0.05), individualism-collectivism (r=0.176, p<0.05), and masculinity-femininity (r=0.411, p<0.05).

Table 16. *Study Model*

Model	Independent variable	Dependent Variable: Online Shopping Behavior						Model (p)	R 2	Durbin Watson
		B	SH	Beta	t	p	F			
1	Still	1.369	0.221	-	6.192	0.000*		0		
	Power	0.188	0.060	0.179	3.133	0.002*	24.856	0.000*	1.889	
	Distance								1	

Avoiding	0.013	0.059	0.012	0.219	0.827	9
Uncertainty						3
Individualis	-0.023	0.046	-0.025	-0.499	0.618	
m-						
Collectivism						
Masculinity-	0.369	0.067	0.321	5.530	0.000*	
Feminine						

Multiple linear regression analysis was conducted to investigate the study model. According to the result of the regression analysis, the model established is statistically significant when examining the significance level corresponding to the F value (F=24.856; p<0.05).

When examining the beta coefficient value, t value, and significance level regarding the independent variable, it is observed that power distance (t=3.133, p<0.05) and masculinity-femininity (t=5.530, p<0.05) have a statistically significant effect on online shopping behavior. The model explains 19.3% of the variance in online shopping behavior (R²=0.193). The Durbin-Watson value falls between 1.5 and 2.5, indicating the absence of autocorrelation issues. (DW: 1.889).

CONCLUSION

The existence of the businesses in the current market, being able to create a reputation, brand loyalty, and an image in the intense competition conditions, and making a profit belong to the customer who is the most effective factor in the formation of the process. Creativity in service and product presentation and beneficial and functional products create a business framework for the consumer. The businesses that can enable all these situations can reach consumers who are satisfied with the product or service, loyal to the brand or business, who can interact, and who enable the business to make a profit (Mert, 2020, p. 40). In this sense, consumer behaviors are closely related to marketing research. Marketers, especially in the consumer experience, develop trends and intentions based on past experiences as well as the information provided by friends and reference groups. Understanding consumer behaviors and being able to provide appropriate service is important at this point. Here, culture gets involved because culture reflects a person's lifestyle and position in society.

The development of the internet contributed to e-commerce. However, the spread of social media platforms and the increase in interaction also created a social area of influence where people resemble each other more. Businesses and brands that turn this into an opportunity led to the development of marketing strategies appropriate to this social media culture. Compared to retail stores, the fact that online stores provide easiness, speed, delivery at the door, product variety, and time and cost advantage is the reason for the preference for the consumer who is already ready for this. Businesses can gain a place in the national and international market and create a more ergonomic environment that is away from the costs of obtaining a physical place and has a less number of employees.

Whether the cultural structure of the society where the consumer lives is effective on online consumption behaviors was tried to be interpreted on Hofstede's theory of cultural dimensions, consumer behaviors, and answers given to the questionnaire questions regarding online

behaviors. When looking at the results of the study, it is seen that the findings obtained, in general, show similarity with the culture and its effect on consumer behaviors in the literature. When looking at the relationship between the socio-demographic characteristics of the participants and the dimensions, it is seen that there is no statistically significant difference between power distance scores. In uncertainty avoidance, it was determined that the uncertainty avoidance scores of the female participants are higher than the male ones. This shows us that while the women are engaging in online consumption behaviors, no active continuation process occurs if they face an uncertain situation when their consumption intentions are at the stage of turning into a behavior. In men, the situation of turning the intention into action in an uncertain situation plays a more active role. It is stated that culture is exposed to change and transformation over time and this is reflected in consumption behaviors. In this context, it was determined that among the male and female participants who answered the questionnaire, the participants with low uncertainty avoidance scores are the ones who don't lean toward innovations and ones with high uncertainty avoidance scores are the ones who adopt innovations early.

The consumption culture has brought along many innovations. The rapid acceptance of these innovations by society is the situation that consumption culture wants most because this situation affects the increase in the diversification and continuity of the purchasing behavior of the consumer who is in hedonistic and pretentious consumption. A significant relationship was determined between the individualism-collectivism dimension and age, it is seen that the individualism-collectivism scores of the consumers whose average of age is 18-24 are less than the participants who are in other age groups. Accordingly, it can be argued that there is no strong relationship between consumers' between the ages of 18-24 having individualist or collectivist values and their online consumption behaviors. The individualism-collectivism scores of the married participants are higher than the single participants because the perception of the family concept in society culturally requires a collectivist act. The situation can be a little different for single participants. For example, people who don't share the same house with their families act more individually in daily behaviors and decision mechanisms. Consumers whose educational status is undergraduate and graduate show a more individualist-collectivist attitude. The individualism-collectivism scores of the consumers who are more competent in terms of educational status and profession are higher than other consumers. It has been detected that the participants with a higher education level are more individualistic. The reason for this can be shown as the effect of development level and social status.

A significant relationship was found between the masculinity-femininity dimension and marital status. It is seen that the masculinity-femininity scores of the single participants are higher than the married participants and the masculinity-femininity scores of the participants whose educational status is graduate degree are higher than the ones with associate degrees. This situation shows a similarity with Hofstede's study in which the masculinity-femininity dimension of Turkey was determined as high. It was determined that the masculinity-femininity dimension as a cultural characteristic was high in the study conducted in Çanakkale as in the analysis conducted throughout Turkey and thus, the theory was reinforced.

When the data in Table 2 in the study is evaluated, it can be seen that the participants place great importance on the concept of power. According to Hofstede's analysis of Turkey in terms of the power distance dimension, which is defined as the degree to which weak members of society

accept the unequal distribution of power, the score is 66 compared to other countries worldwide. Therefore, the figure of a powerful authority figure becomes prominent. In this context, the proposition to which participants provide the most support, "I believe there is inequality of power and opportunity in society," aligns with Hofstede's observation regarding Turkey ("What About Turkey?", t.y.).

Turkey ranks high globally with a score of 85 in the uncertainty avoidance dimension. According to the data obtained from Table 3, the proposition to which the participants provide the most support is "I feel uncomfortable in the face of uncertain situations," which is in line with Turkey's high score in the uncertainty avoidance dimension. However, the proposition to which participants provide the least support is "I react to differences/changes," which does not seem to align with the attitude of individuals in the uncertainty avoidance dimension towards embracing uncertain situations or feeling uncomfortable in unfamiliar situations. These data indicate that participants may be uncomfortable with uncertainty but do not necessarily view innovations or changes as uncertainties. Indeed, the increasing volume of online shopping in Turkey supports this situation ("What About Turkey?", t.y.).

According to Hofstede, Turkey is seen as a collectivist society with a score of 37. In collectivist societies, the emphasis is on the "we" concept rather than individualism, and family holds great importance in society. As seen in Table 4, 60.3% of the survey participants generally support the statement: "I usually act with a sense of 'we' that includes the community I am in, rather than 'me'." This data aligns with Hofstede's classification of Turkey as a collectivist society ("What About Turkey?", t.y.).

Turkey is closer to the feminine side of the scale with a score of 45 in the Masculinity/Femininity dimension. This dimension reflects whether societal values are more inclined towards masculinity or femininity and whether certain values are considered more masculine or feminine. According to the data in Table 5, participants provided the highest support for propositions such as "I approach events with sensitivity" (75.7%), "I consider myself humble" (74.7%), and "Happiness and peace are more important than success and power" (72.9%). These propositions represent feminine values. Therefore, the findings in this study confirm the classification of Turkey in the Masculinity/Femininity dimension according to the scale ("What About Turkey?", t.y.).

It was concluded that the online shopping behavior scores according to socio-demographic characteristics were high for consumers between the ages of 18-24. This is caused by their adaptation to digital processes which is more developed than the 50-year-old consumers and their process management in integrating digital processes into their lives. Young consumers are moving away from the traditional and maintaining a lifestyle that is more prone to the necessities of the modern era.

The situation regarding online shopping behavior which is another dimension of this study is as follows. According to the correlation analysis conducted between online consumer behaviors and power distance, uncertainty avoidance, individualism-collectivism, and masculinity-femininity dimensions of Hofstede's cultural dimensions, a statistically significant and positive relationship was determined between the dimensions and online consumer behaviors. The study comprises four hypotheses, each designed to suggest an impact of each cultural dimension on consumers' online shopping behaviors. Upon evaluating the analysis findings, it is observed

that the study's hypotheses are confirmed. Thus, a significant relationship exists between the four cultural dimensions and consumers' online shopping behaviors. Additionally, the regression analysis designed in the study model indicates that the power distance and masculinity-femininity dimensions have a comparatively higher impact on online consumer behaviors than the other dimensions. As a result of the study, a significant relationship between online consumer behavior and Hofstede's cultural dimensions has been identified. This significant relationship holds the potential to provide substantial contributions to marketers, businesses, and brands engaged in e-commerce activities. Given the evolving nature of cultural influences and their implications for consumers, businesses, and marketers, conducting this research in other cities is crucial to enhance its contribution to the literature and achieve a broader understanding of the national culture. While the study provides insights on a national scale within Turkey, it was conducted within the boundaries of Çanakkale province. New studies involving participants from different regions are important to highlight regional disparities. Conducting further research with additional dimensions beyond Hofstede's cultural dimensions would contribute to the field. In conclusion, Hofstede's Cultural Dimensions Theory offers a valuable framework for understanding cultural disparities and their impacts on various aspects of society. It has been applied in studies exploring organizational cultures, specific ethnic groups' cultural dimensions, and the link between culture and innovation. While effective, the theory has also faced criticisms and called for alternative perspectives in cross-cultural research. To enhance our understanding of cultural disparities and their consequences, further exploration and investigation of cultural dimensions are warranted.

The findings obtained in the study reveal that online shopping behaviors, increasingly integrated into our lives, are influenced by cultural life. Moreover, cultural life is largely determined by mass media in today's world. Indeed, the "agenda setting and framing theory, which demonstrates the power of the media in determining what the society's priorities are and deciding what it should know and be curious about" (Övür, 2019: 331), illustrates the influence of communication tools on society. However, social media, through its more democratic and pluralistic environment, has increased interpersonal communication and interaction, emerging as an alternative force alongside the agenda-setting power of traditional media in the decision-making process. The findings from the study demonstrate that these developments in the field of communication have increased cultural interaction.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Researchers contributed equally to the article.
- 2- Article work; It was produced from the thesis titled "The examination of the relationship of online consumption behaviors and culture within the context of Hofstede's cultural dimensions", accepted at Çanakkale 18 Mart University, Graduate Education Institute, Department of Media and Cultural Studies.
- 3- For the research of the article, ethics committee permission was received from Çanakkale 18 Mart University Graduate Education Institute Ethics Committee on 28/04/2022 with decision number 09/25.
- 4- Research and publication ethics were complied with in this article.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

REFERENCES

- Chan, Y. H. (2003). Biostatistics 101: data presentation. *Singapore medical journal*, 44(6), 280-285.
- Chen, L. (2009). *Online consumer behavior: An empirical study based on theory of planned behavior*. PHD Thesis, ETD Collection for University of Nebraska, Lincoln.
- Chen, Y. & Zhang, L. (2015). Influential factors for online impulse buying in China: A model and its empirical analysis. *International Management Review*, 11(2), 45-51.
- Clemes, M. D., Gan, C. & Zhang, J. (2014). An empirical analysis of online shopping adoption in Beijing, China. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(3), 364-375.
- De Azevedo N., Affonso H. (2012). *Cross-cultural leadership: a comparative study between Brazilian and Portuguese subordinates*. Doctorate Thesis, ESADE-BS Departament de Política d'Empresa, Direcció de Recursos Humans i Sistemes d'Informació, Brazilia.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. 2. Edition. Sage.
- Hofstede, G. & Bond, M. H. (1988). The Confucius connection: From cultural roots to economic growth. *Organizational Dynamics*, 16(4), 5-21. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(88\)90009-5](https://doi.org/10.1016/0090-2616(88)90009-5)
- Hofstede, G. (1980). Motivation, Leadership and Organizatons: Do American theories apply abroad? *Organizational Dynamics*, 9(1), 42-63.
- Katawetawarak, C. & Wang, C. (2011). Online shopper behavior: Influences of online shopping decision. *Asian journal of business research*, 1(2).
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı, çok değişkenli istatistik teknikleri*. 5. Baskı, Asil Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, S. (2023). İlkokul öğretmenlerinin bireysel kültür değerlerine yönelik bir çalışma. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(111), 7135-7146.
- Mert, S. (2020). *Geleneksel ve yeni medyada reklam ve reklama karşı tutum ile satın alma davranışı ilişkisi üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Müezzinoğlu, D. (2019). *Genel marka ederi, marka güveni ve fiyat bilincinin satın alma niyeti üzerindeki etkisinde kriz algısının moderatör rolü: Türk ve Yunan tüketicilerin şampuan ve mobilya sektörlerinde satın alma niyetleri üzerine karşılaştırmalı araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
-

- Mooij, M., & Hofstede, G. (2011). Cross-Cultural Consumer Behavior: A review of research findings. *Journal of International Consumer Marketing*, 23(3-4), 181- 192. <https://doi.org/10.1080/08961530.2011.578057>
- Övür, A. (2019). Kültür endüstrisinin gündem belirleme ve kamuoyu oluşturma işlevi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11(4), 319-343.
- Mooij, M. & Hofstede, G. (2010). The Hofstede model. *International Journal of Advertising*, 29(1), 85-110. <https://doi.org/10.2501/S026504870920104X>
- Penpece, D. (2006). *Tüketici davranışlarını belirleyen etmenler: kültürün tüketici davranışları üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Sang M. L. & Liqiang, C. (2010). The impact of flow on online consumer behavior. *Journal of Computer Information Systems*, 50(4).
- Sarıbay, B. & Sarıbay, E. (2016). Çalışanların sessiz kaldığı konuların kültürel değerlerle olan ilişkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(26), 779-791.
- Shao, A. T. (2002). *Marketing research: an aid to decision Making*. South-Western/Thomson Learning.
- Soloviov, V. (2022). Re-examining the links between cultural values and innovation. *Economics & Sociology*, 2(15), 41-59. <https://doi.org/10.14254/2071-789x.2022/15-2/3>
- Tekin, İ. Ç. (2020). Pandemi sürecinde değişen tüketici davranışları. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2), 2331-2347. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i2.1528>
- Tao, C. (2017). *An cross-culture study on the differences of advertising adaptation management*. Master Thesis, ISTCE Business School Instituto Universiterio de Lisboa, Lisboa.
- Turan, A. H. (2011). İnternet alışverişi tüketici davranışını belirleyen etmenler: planlı davranış teorisi (tpb) ile ampirik bir test. *Doğuş Dergisi*, 12, 128-143.
- Türker, N. & Karadağ, D. (2019). Kültürel farklılıklar: Hofstede'nin kültürel boyutları üzerine Trabzon ve Şanlıurfa illerinde bir uygulama. *Journal of Economy Culture and Society* (61), 271-295.
- What About Turkey?. (t.y.). 25 Agust 2023. <https://www.hofstedeinsights.com/country/turkey/>

Hermenötik Anlatılarda Eşek Alegorilerinin Gösterge Değeri

Indicative Value of Donkey Allegories in Hermeneutic Narratives

Fevziye Eyigör Pelikoğlu¹ Yakup Dursun²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹ Profesör, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

E-mail: feyigor@atauni.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5904-2139

² Sanatta Yeterlik Öğrencisi, Atatürk

Üniversitesi, Türkiye

E-mail: yakful22@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6460-4194

Başvuru/Submitted: 02.11.2023

Son Düzeltme/Last Revision: 10.12.2023

Kabul/Accepted: 20.12.2023

Atıf bilgisi / Citation:

Eyigör Pelikoğlu, F. & Dursun, Y. (2024).

Hermenötik anlatılarda eşek

alegorilerinin gösterge değeri. *IBAD**Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of**Social Sciences*, (16), 27-53.<https://doi.org/10.21733/ibad.1385377>

Turnitin Similarity Index 04%

ÖZ

Bu makalede sözlü, yazılı ve görsel kültür ürünlerinde imge, sembol ve gösterge işlevi gören eşek figürlerinden hareketle alegorik anlatım biçimlerinin sanatsal bağlamda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Antikiteden günümüze değin süreçte karşılaşılan eşek alegorileri, insanın varoluşsal sosyo-kültürel eylemlerinden anlam oluşturma, oluşturulmuş anlamı yorumlama, yorumları anlatı düzlemine taşıma pratiklerine iyi birer örnek olmuştur. Dini mitolojilerde, felsefede, edebiyatta, sosyal yaşamda ve politikada tekrarlanan eşek sembolizminin, ait olduğu temsil düzenine özgü değişimi yaşam deneyiminden elde edilen dikkate değer bilgi, eşek alegorileri aracılığıyla bilinci ve aklı bir araya getiren, aynı zamanda anlamayı ve yorumlamayı mümkün kılan bir işlevsellik kazanmıştır. Eşek alegorilerinin süreklilik arz eden göstergesel niteliği, geçmiş örneklerle aralarındaki benzer ve farklı özelliklerin zaman ve mekân bağlamı sayesinde üretilen anlamı özerk kılmıştır. Böylelikle temsiliyet alanının genişliği ölçüsünde etki alanını genişleten eşek alegorileri, kültürel bir olgu düzeyine yükselmiştir. Dünyanın en güzel gözlü ve en çirkin sesli hayvanı kabul edilen eşekle birlikte yaşam ve eşegin görünürlük kazandırdığı anlayış, entelektüel bir geleneği temsil eden hermenötik bakış açısıyla ele alınmıştır. Eşek alegorileri aracılığıyla iletilen ya da iletilmek istenmiş mesajların değişen zaman ve mekân bağlamı içinde hangi coğrafyalara kat ettiği hakkında kültürlerarası/ metinlerarası/ disiplinlerarası aradışık sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hermenötik, Anlatı, Alegori, Gösterge, Eşek.

ABSTRACT

In this article, it is aimed to evaluate allegorical narration forms in an artistic context, based on donkey figures which has the functions of image, symbol and indicator in oral, written and visual cultural products. From antiquity to the present day, donkey allegories have been good examples for the practices of creating meaning from human existential socio-cultural actions, interpreting the created meaning, and carrying the interpretations to the narrative plane. It has been understood that the donkey symbolism, which is repeated in religious mythologies, philosophy, literature, social life and politics, corresponds to the personifications of the human who desire the change while developing and transforming. And the human personifications are also belonging to the specific representation order. The remarkable knowledge obtained from life experience has gained a functionality that brings together consciousness and mind, and also has made possible to comprehend and interpret at the same time through the medium of donkey allegories. The continuous semiotic characteristic of donkey allegories makes autonomous the meaning to be produced of similar and different features by comparing with past examples thanks to the time and space context. Thus, donkey allegories, which expand their dominion in proportion to the breadth of their representation, have risen to the level of a cultural phenomenon. Together with the donkey, which is considered the animal with the most beautiful eyes and the ugliest voice in the world, life and the understanding by that the donkey brings to light are discussed from a hermeneutic perspective that represents an intellectual tradition. Intercultural/intertextual/interdisciplinary successive results about the messages that is conveyed or intended to convey whichever geographies within the changing context of time and space through donkey allegories have been obtained.

Keywords: Hermeneutics, Narrative, Allegory, Indicator value, Donkey.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

GİRİŞ

Hermetik (yorum bilgisi), bir başka dünyanın mesajını bir diğerine aktarma ya da çevirme bağlamında, felsefi metinlerden edebi eserlere, dini mesellere kadar her türlü bildirim yapıbozuma uğratarak 'bilgece açıklayan'ın yorumuna açık ifadesinin çok anlamlılığına olanak sağlayan bir etkinliktir (Gadamer, 2017, ss.42-58).

Egemen olanın sözünün korunması, yürürlüğe girecek olan bildirim anlaşılabildiği, akla uygun bir zemine oturması süreçleri dahilinde derin bir içerik inşası olarak 'anlam'; teolojik, filolojik, hukuksal yönelimlerden sonra giderek insanların birbirini anlamasını zorlaştıran bir sorun olarak 'çok anlamlılık'; felsefe alanında hermetiğin çok anlamlılığı kabulü ve arayışı ile sorun olmaktan çıkmıştır.

Kısaca bahsetmek gerekirse; anlama edimini bir sorun olarak çözümlemeye girişmiş ilk filozof ve İncil bilgini Friedrich Schleiermacher'ın (1768-1834) her tekil ifadedeki evrensel içerik ancak yabancı ile karşılaşmada ortaya çıkan anlama çabasının ürünüdür savı (Taşdelen, 2007, ss.189-203), yorumlamanın her seferinde yeniden kurulan anlam olduğunun kavranmasında etkili olmuştur. Anlayanın anlama süresince başkası olduğu düşüncesi üzerinden ilerleyen tarihçi, psikolog, sosyolog ve filozof Wilhelm Dilthey (1833-1911) ise, hermetiğin yorumlamanın mecburi bir yorumlaması olduğunun altını çizerek, anlamları açığa çıkarmanın görece mümkün olduğunu söylemiş, 'anlam'ın tarihsel bilginin nesnesi olmasına, 'anlama'nın sistematik bir yapı olarak algılanmasına olanak sağlamıştır (Uslu, 2022, ss.183-195). Dilthey'in tarihte mutlak anlamın olmadığı düşüncesini devralmış olsa da Martin Heidegger (1889-1976), farklı bir yönde ilerler; fenomenoloji, yorumbilim ve varoluşçuluğa katkılarıyla 20. yüzyılın en etkili filozoflarından kabul edilen Heidegger'e göre, kendini kendi olanaklarına yönelterek kendini anlamayı geliştiren Dasein (insan), birşeyi bir şey olarak görür, ne için olduğunu anlar. Dasein'in yorumlaması, elde-hazınesnelere ön-sahip olmasına, bunları ön-görmesine ve ön-kavramasına bağlıdır. Hermetik felsefenin kurucusu kabul edilen Hans-Georg Gadamer'ın (1900-2002) yorumuyla Heidegger'in ön-anlama kavramı, anlamaya katkıda bulunacak her yorumun yorumlanması gereken şeyi önceden zaten anlamış olmayı gerektirdiğinden döngüsel bir hareketliliğin olduğu hususuna dikkat çeker (Becerme, 2004, ss.49-50). Yine Gadamer'a göre, anlamayı bir deneyimleme tarzı kılmak hermetiğin temel özelliğidir. İnsanın kendi sonluluğunun bilinciyle zamana hakim olunamayacağını kavraması, kendi kendisiyle ve tarihsel mirasıyla karşılaşması söz konusudur. Böylelikle, kendisini dil yoluyla ifade eden (geleneğe), 'başkası' konumunda olmaktadır. Başkası üzerinde hakimiyeti olmaksızın 'Ben', başkası (temsili) ile diyalog kurmaya, dinlemeye, anlamaya açık olmaktadır. Karşılıklı konuşmada veya bir metnin yorumlanmasında anlaşılması gereken bir konu vardır ve üretilecek anlam 'şeyin kendisinin dile gelmesi' hali olarak ortaya çıkar (Bulutoglu, 2009, ss.182-184).

Günümüz postmodern dünyasına sınırsız yorum olanağı kazandıran hermetikte bir yöntem olarak alegori kullanımı, anlatıcının düşüncesini üstü kapalı biçimde anlatma fırsatı sunmaktadır; aktarılmak istenen düşünce veya benimsetilmek istenen davranış daha iyi kavranсын diye sembol diline başvurulmaktadır.

Yapısını oluşturan kelimeler incelendiğinde alegori sözcüğünün bir öz ve nitelik olarak otantik anlamı "belirlenmiş, sınırlanmış alanın dışına çıkarak orada olması gereken anlatış biçimini bir tarafa atıp bir şeyi ardışık olarak farklı bir şekilde anlatmak ve bu anlatıda kullanılan sözcüklerin bütünü üzerinden bir düzenlamadan ziyade ikincil anlamı kast etmek" şeklindedir.

Alegorinin otantisitesindeki dilsel temsil, alegoriyi ontolojik anlamda üstü kapalı anlatımın içerisine dâhil etmeyi gerektirmektedir. Bu üstü kapalı anlatım özünde anlatıcının düşüncesinin temsilini verir. Bu yönüyle bir temsil olan alegori kurgusalılığı içeren subjektif bir anlatıya dönüşür. Bu anlatı özelinde oluşan gösterge bir aynaya dönüşerek bir şeyi yansıtır. Bu yansıtma kendisini benzetme üzerine inşa eder. Ayrıca göstergenin kendisi olarak alegori gösterilene kendi yapısındaki kelimelerle vermez. Gösterilmesi amaçlanan şey, alegorik anlatıdaki kelimelerin simgesel, çağrışımsal, imgesel vb. düzeylerde kendisini ortaya koyan bağlantıları aracılığıyla anlaşılmasına çalışılır. Alegorik anlatıda gerçekte kastedilen, bağlantıların ifşa edilmesiyle ortaya çıkar. Böylece ifadenin üzerindeki örtü/dış görünüş kaldırılarak anlam ortaya çıkartılır (Günaydın, 2022, s. 54).

Bu bağlamda, antikiteden günümüze, sözlü, yazılı ve görsel kültür ürünlerinde karşılaşılan eşek alegorilerinin farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda üretilmiş olmalarına rağmen, birbirleri ile bağlantısallıkları dikkat çekmektedir. İncelendiklerinde, insanın kendini ve karşısındakini anlamasında, birbirlerinden görece farklı olmalarının etkisinde kesintiye uğrayan iletişimlerine dinamizm kazandıran bir unsur oldukları söylenebilmektedir. Böylelikle, insanlık tarihine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmaya ve ardışık sonuçlar elde etmeye uygun bir temsilin iması/ılanı olmaktadır.

Burada, eşek alegorilerinin incelenmesi yoluyla, genelde, hermenötiği tarihi ve kültürel çeşitlilik içerisindeki farklı topluluk ve toplumların dünya görüşleri, ürettikleri anlamları ve birbirleriyle etkileşimlerini 'kalıntı-egemen-yenidoğan' bağlantısı içinde kavramak; özeld, bilgi nesnesi olan eşek hakkındaki sanatsal yorumlama etkinliklerine evrensel bakış açısı kazandırmak hedeflenmiştir. Bunun için analitik ve diyalektik yaklaşımının benimsenmesi, yazılı ve görsel literatür taramasının yapılması, görsel ve yazılı metin kıyaslamaları yoluyla bulguların betimlendiği nitel bir araştırmanın ortaya koyulması planlanmıştır.

Eşek alegorileri başlığı altına girebilecek nitelik ve kapsamda olan, tarihi, ideolojik, toplumsal içeriğe ve sözel, yazınsal, görsel ifade biçimlerine karşılık gelen sayısız örnek vardır. Eşek betimlemelerindeki sembol dilinin türevlerinin yanyanalığından metaforik anlamın, metaforik eşek imgelerinin yanyanalığından alegorik anlatı dizgesinin oluşması söz konusudur. Eşek imgesinin sembolik anlamının hali hazırdaki eşek tasvirlerinde farklı soyutlama düzeylerinde sunulmasının imgenin soyutluğunun eksik içerme anlamına gelmediğinin kabul edilmesinin zorluğundan ve görsel nitelikler hakkında bildirim oldukları anlaşılacak diğer hayvan imgeleri gibi eşek imgesinin de resim, simge ve gösterge olarak işlev görmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, resim, simge ve göstergenin imgenin türevleri olmadığını, bir imgeye gösterge diyebilmek için o imgenin görsel karakterini açıkça göstermeksizin, bir içeriğin yerini hangi ölçüde tuttuğunun bilinmesini (Arnheim, 2014, ss.157-161) gerektirmektedir. Bu bilginin üretilmesi ve kavranması sürecine değin kapsamı işlevselleştirmek için eşek alegorilerinin gösterge değerine odaklanılmıştır.

Eşek imgesinin sembolik anlamının hali hazırdaki eşek tasvirlerinde farklı soyutlama düzeylerinde sunulmasının imgenin soyutluğunun eş deyişle evrensel niteliğinin görsel nitelikler hakkında bildirim olduğu gerçeği, eşek alegorilerinin belli bir dönem, coğrafi bölge yada anlayışla sınırlandırılıp kıyaslanmaları halinde hedefe yerel olandan evrensel olana (tali yoldan) ulaşmanın mümkün ancak rötarlı olacağı ön-görülmüştür.

Uzun tarihsel süreçteki tüm eşek imgelerine ulaşmak mümkün değildir; çağdaş plastik sanatlar alanında karşılaşılan eşek imgesinin gösterge niteliğinin, dayandığı teolojik, felsefi, sosyolojik,

siyasal altyapının ve postmodern bakış açısı sunan hermetik ile ilişkisinin açığa çıkarılması acaba mümkün müdür? farklı sanat disiplinlerinden uygun örnek seçme zorluğunun ve anlam karmaşası yaratma riskinin savuşturulmasında, aralarında etkilenmeci bağlar kurulabilen, hem birbirini güçlendiren hem de birbirinin antitezi olabilen, evrensel kültüre aidiyetleri tartışma götürmeyen başat örneklerle yönelmesi halinde mümkün görünmektedir.

Pratik bir önerme niteliğinde olan bu yönelim/yöntem, eşek alegorilerinin bir önceki ve bir sonraki örnekteki eşek ve/veya binicisine empatiden doğacak fikrin ilerleyeceği güzergahta -*eşekle birlikte başkalaşan ve şüphesiz eşekten başka olan 'insan'ın tarih boyunca kat ettiği mesafeler-kendini görünüş olarak belli eden kolektif bilince ne türden katkı sağladıklarının anlaşılması hususuna vurgu yapma fırsatı olarak değerlendirilebilirse, sunulmuş olan bu metnin, veri kümelerini işleyen yapay zeka'nın (AI) sınırlarının ve olası etkilerinin tartışıldığı günümüz dünyası için zorunlu bir ön-kavrayışa katkı sağlaması beklenmektedir.*

KLASİK EŞEK ALEGORİSİ; 'EŞEKLİK'

Eşek alegorileri, üretilen anlamı tüm çağlara yaymada, daha güçlü ve daha etkileyici kılmada tutarlı bir yol tutturmaya karşılık gelir. Bu bağlamda, yaşama eşek üzerinden bakan 'insan', kendisini yeni konumlara taşımak, yaradılışını daha anlamlı kılmak ve arzuladığı yeni duruma kavuşmak üzere kendini 'insan-oluş' mücadelesi içinde tarifler. Terk etmesi gereken olumsuz özellikleri eşeğe bahşederek kendini olumladığı ve diğerlerine karşı üstünlük iddiasında bulunduğu görülür.

Tüm dünya coğrafyasında yaşayan türleriyle birlikte eşek cinsi, altı binyıl önce evcilleştirilmesinden (Yılmaz & Ertuğrul, 2011, ss.11-115) bu yana diğer pek çok hayvanın baş edemeyeceği zor yaşam şartlarına uyum sağlamış, insanın *-kendisi de dahil-* her türden yükünü taşımıştır. Çoğunlukla ötekileştirilmiş, gülünç durumlar içerisinde betimlenmiş, nadiren değerli atfedilmiş olsa da 'eşek', olumlu ya da olumsuz her türden değerlendirmede 'düşünen insan'ın yanında konumlanmıştır. En genel ifade ile dünyanın en güzel gözlü ve en çirkin sesli hayvanı olan eşek, gördükleri ve duyduklarının beraberinde kendi anlam yükünü sırtlanmış ve bu yükü insanın hangi ihtiyacının nasıl ve ne kadar karşılandığının bilinmesine olanak sağlamıştır.

Bilimsel araştırmalarda eşeğin zeki, arkadaş canlısı, dikkatli ve öğrenmeye açık, oyuncu bir karakteri olduğundan bahsedilir. Güçlü hafızaları ile iyi bir yol göstericidirler. Gözlerinin başı üzerindeki konumu sayesinde her zaman dört ayağını görebilmektedir. Kendini koruma içgüdüleri ve yüksek sezgisi sayesinde tehlikeyi önceden görür. Yoksunluğa, zahmete, kaba kuvvete ve açlığa büyük bir sabırla katlanır. Öfkeye karşı kayıtsızdır. Saldırgan veya sinirli değildir.

Söz konusu meziyetlerine rağmen eşek, çoğu zaman hak ettiği değeri görmez, aksine aptallık, cehalet, şehvet vb. aşağılayıcı ahlaki özelliklerle yaftalanır. Örneğin, Türk kültürü ürünlerindeki zengin hayvan sembolizminde eşeğin önemli bir yeri olmasına rağmen (Akbulut, 2020), günümüz yaşantısında yerinden edilmişliği ile eşek, dar anlamda, inatçılığı ile anılmaktadır. Öte yandan eşeğin iyi meziyetlerine sahip birini gördüğünde *-ki bu kişi kendi evladı olsa dahi-* sevecenlikle 'eşek sıpası' diyebilen Türk insanı, bir anlamda eşekle özdeşleşmekte, bir başkasında gördüğü anlayışsız, düşüncesiz ve kaba davranışları 'eşeklik' olarak adlandırmaktan da geri durmamaktadır.

Dünya milletlerinin genelinde ise, kendini 'düşünen hayvan' olarak tanımlama eğilimi ve üstün görme iddiasında olma haliyle insan'ın yanında tuttuğu eşeğe insan oluşunu ya da insanlığını

yitirilişini yansıttığı söylenebilmektedir. Diğer hayvan türlerine gösterdiği sevgi, saygı, korku, tiksinti vb. tutarlı duygu durumlarından farklı olarak insanın eşeğe gösterdiği ikircikli tutum ve davranışları ile kendini ele verdiği söylenebilmektedir.

Bu perspektiften bakıldığında, bir hayvan olmağından ziyade eşek, insanın birlikte olmak/olmamak istediği 'diğerkâm insan'ın temsili olmakta, insanlar arasındaki ortak olmayan ortaklıkları gösteren bir metafora dönüşmektedir.

KÜLTÜREL YAŞANTIDA REDDEDİLİŞİN KOD ÇÖZÜCÜSÜ EŞEK METAFORU

Tarihin farklı periyotlarında insanların sevk ve idaresinde, ifade edilmek istenen ancak anlaşılması zor olan duyumsal ve düşünsel durumların ifadesinde eşeğin fizyolojik özelliklerine bağlı kişileştirmelere başvurulduğu, bazen ilahi ve saygıdeğer, bazen şeytani ve kötü olanı sembolize eden bir metafor işlevi kazandığı gözlemlenmektedir.

Antik Mısır'da kaosun, yabancı toprakların ve düşmanlığın tanrısı Seth, başının üstünde uzun eşek kulakları olan hayali bir hayvan olarak betimlenmiştir (Görsel 1). Onun vasıtasıyla eşeğin kulakları zamanla ilahi ve asil gücün prototipi, kesin otoritenin sembolü haline gelmiştir (Erman, 2017, s.85).

Görsel 1. Tanrı Seth kabartması, Karnak tapınağı, Luxor, Mısır. M.Ö.1400 (Kaynak: Agefotostock, 2023).

Sözlü kültürün egemenliğindeki yaşamda bu sembolizm, ilahi gücü elde tutmanın yolu ve yöntemi olarak 'duy-ur-ma'nın öneminin kavramasına olanak sağlar. Egemen otorite, tahakkümü altındakilerin kendisinin yapıp ettikleri hakkında ne bildiğinden ne düşündüğünden ne konuştuğundan haberdar olma ve edinilmiş bilgiye dayanarak öngörü sahibi olma (sezgi) yetisine önem vermek durumundadır.

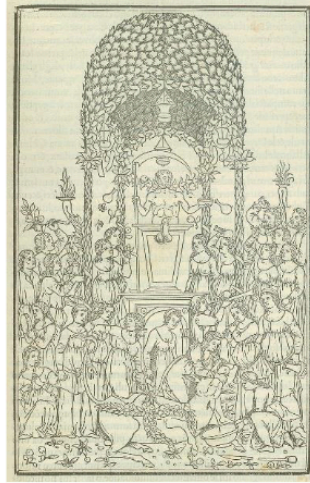
Yunan mitolojisinde eşek, şarap ve coşku tanrısı Dionysos ile ilintilendirilir. Yaşama gücü, verimlilik, manevi aydınlanma, ruhani kudret ve vecd gibi şeyleri temsil eden Dionysos, genellikle eşeğe binmiş bir şekilde tasvir edilir. Eşek sembolü doğanın döngüsünün coşkuyla karşılaşmasına, içkin çılgınlıkla ilişkilendirilmesine olanak sağlar (Merrifield, 2014). Yaşam döngüsü, Dionysos'un öğretmeni yaşlı ve sarhoş Silenus ile topluluk içinde bir arada gösteren sahnelerde kendini belli eder. Tanrı Dionysos'un Bilge Silenus'a gösterdiği saygı, sarhoşlukla beliren kehanette bulunma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Betimlenen sahnelerde, yassı burunlu, şişman, yaşlı ve sürekli sarhoşluk haliyle eşeğinden düşen bir kişi olarak Silenus'un (Erhat, 1984, ss.99-104) el birliği ve itina ile eşeğin üzerine oturtulmaya çalışıldığı görülür (Görsel 2). Dionysos, Silenus ve eşek figürünün bir arada olduğu sahneler, hayatı anlamlandırmaya ve diğerlerine kıyasla kendi konumunu kavramaya çalışan insanın içsel çatışmalarını, doğanın düzenini ve yaşamın gelip geçiciliğini sembolize eder.

Görsel 2. Antik Roma şehri Thysdrus'daki Silenus Evi'nde Dionysos'un yaşamının tasvir eden mozaik. M.S. 2.yy. sonu -3.yy. başı, El Cem Arkeoloji Müzesi, Tunus. (Kaynak: El Cem Mozaikleri, 2019).

Eşek sembolü Roma mitolojisinde de sıkça kullanılmıştır. Dionysos ve Aphrodite'nin oğlu, bereket tanrısı Priapos, büyük penisi nedeniyle eşek sembolüyle ilişkilendirilir (Erhat, 1984, s.277). Doğanın ve bereketin sembolü olan, uğruna eşekler kurban edilen Priapos ile ilgili bir betimleme (Görsel 3) İtalyan yazar Francesco Colonna (1433/34-1527) tarafından Rönesans döneminde yazılan "Hypnerotomachia Poliphili (Bir rüyadaki aşk kavgası)" adlı eserde klasik düşüncenin göstergesi olur. Söylem düzleminden taşınarak önce yazıya sonra görüntüye evrilmiş eşek figürünün kesik boynundan dökülen kanı ve çiçeklerle süslenmiş bedeni ile resmin en altında ortada, Priapos'un ise erekte olmuş penisi ile merkezde ve topluluğun en üstünde tasvir edildiği görülür.

Görsel 3. Priapos'un Kurbanı, Hypnerotomachia Poliphili 1499 baskısında yer alan illüstrasyon. (Kaynak: NYPL, 2017).

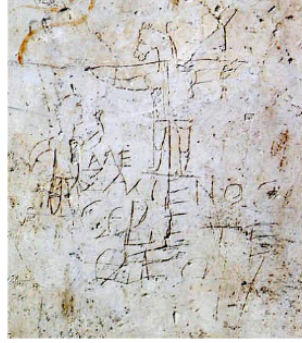

Erekte olmuş penis, esasen ölümün zıddı ve yaşam enerjisini temsil eden bir fallustur (Güner, 2019, ss.155-160). Roma mitolojisinde, ölüm sonrası yolculukta ruhun karşılaştığı tehlikeli yaratıklardan birisi olan ve kırmızı eşek olarak tasvir edilen Tanrı Pales de priapik bir tanrı olarak, toplumsal yaşamın öznesi olmak için değişime ihtiyaç duyan insanın karşısında durmaktadır. Pales'in inananları için eşek başlı maskeler takan Pales rahipleri ve Roma'da kutlanan Saturnalia festivalinde geçmiş yılın ruhuna veda etmek için eşek kulaklı şapkalar

takılması geleneğinin varlığı, eşek aracılığıyla, ölüm üzerinden yaşamı, akılsızlık ve aptallık üzerinden bilgeliği diyalektik bir zıtlık olarak bilince taşımaktadır (Demir, 2017, s.88).

Roma'da M.S. 193-235 tarihleri arasında tarihlendirilen, bir odanın duvarına çizilen, günümüzde *Alexamenos Grafitosu* olarak anılan bir çizim (Görsel 4), Antik çağlarda Yahudilerin ve erken dönem Hristiyanların, pagan tanrılara tapınır gibi eşek kafalarına tapındığı iddiasını kanıtlar niteliktedir. Grafitoda eşek kafalı bir figür çarpmış vaziyettedir ve önünde hayranlıkla eğilen bir kişi tasvir edilmiştir. İki figürün altındaki "Alexomenos tanrısına tapar" yazısı ise bu grafitonun en dikkat çeken ögesi olmaktadır (Yılmaz, 2022, s.143).

Görsel 4. *Alexamenos Grafitosu*, M.S. 3. Yüzyıl başları, Palatine Müzesi, Roma, İtalya. (Kaynak: 'Alexamenos grafitosu', 2018).

Görsel 5. *Samson Filistinlileri eşeğin çene kemiğiyle vuruyor*, Fresk, M.S. 4. yüzyıl. Via Latina Yeraltı Mezarı, Roma, İtalya. (Kaynak: Meisterdrucke, 2023).

Alexamenos Grafitosu, Antik dönemin farklı inanç ve kültürlerinin çatışması ve etkileşimi hakkında önemli bir göstergedir. Tarihsel bağlamda eşek figürü burada, eşeğe tapıldığına inanılan Yahudilere ve Hristiyanlara dönük bir hiciv olarak anlam kazanmaktadır. Öyle ki, Yahudilerin kutsal kitabı Eski Ahit'in *Yargıçların Vasiyetnamesi* adlı kitabındaki hikâyede İsrailoğullarının Filistinlilere karşı direnişinde etkin rol oynayan, Samson isimli kahramanın, bir eşek çene kemiğiyle binlerce Filistinliyi öldürdüğü anlatılmaktadır (Görsel 5). Yahudilerin M.Ö. 12. yüzyılın sonunda Filistinlilerin esareti altında olduğu düşünülünce, Samson'un eşek çene kemiğini kullanması eşek tapınımlarının (onolatri) ve Dionysoscu söylem düzeninin reddi olarak da okunabilmektedir.

Böylelikle, Silenus'tan Priapus'a aktarılan paganist coşkunun dizginleniş sahnesi olarak kavranılan Alexamenos grafitosundaki soldaki figürün havaya kalkan sol eli (Görsel 4) ile sağ elindeki eşek kemiğini soldaki Filistinlilere sallayan Samson (Görsel 5) tek tanrılı dinlere yönelimi ifşa eden tekil ifadeler olmaktadır.

Görsel 6. Albrecht Dürer, *Mesih'in Kudüs'e Girişi*, 1509, *Gravür*, 39,7x28.9cm. (Kaynak: Dürer,1509).

Hz. İsa'nın kişiliğinde ve Hristiyanlık öğretilerinde Pagan unsurların var olduğunun kanıtlarından biri olarak görülen, çarımha gerilmeden önce İsa'nın Kudüs'e son girişinde eşek sırtında olması ve halkın onu palmye yapraklarını sallayarak karşılaması (Yılmaz, 2022, ss.153-155) hususu ise semavi dinlerin doğduğu topraklarda yön/yer değiştiren 'coşku' hakkında ipucu olmaktadır. Antikçağda gizemin sembolü olan palmye, Dionysos'un bilgeliğinin kaynağıdır. Dionysos'un bağıcılığı öğretmek için eşek sırtında diyar diyar dolaştığı gibi İsa'nın da öğretilerini yaymak için eşek sırtında dolaştığına inanılır. Bu benzerliğin, Paganların Hristiyanlığı benimsemelerini kolaylaştıracağı inancıyla kurgulandığı düşünülmüştür. İkisi arasındaki en önemli fark, İsa'nın üzerine bindiği eşeğin dişi eşek olduğunun dillendirilmesidir (Görsel 6). Bu ayrıntı, Dionysos'tan sonra, Hz. İsa'dan önce bir geçiş formu olarak Hz. Meryem'in İsa'yı doğurabilmek için eşek sırtında Mısır'a kaçış mitini akla getirir (Görsel 7).

Görsel 7. Giotto di Bondone, *Mısır'a Kaçış*, 1306, *Fresk*, 200x185 cm., *Scrovegni Şapeli, Padua, Veneto, İtalya*. (Kaynak: di Bondone, 1306).

Dionysos'ta cinsiyetine vurgu yapılmayan eşek bereket timsalidir, Priapus'taki erildir ve törenlerde kurban edilişi, iğdiş olmayı dahi akla getirir. Bu anlamda Hz. Meryem'in eşek

sırtında Mısır'a kaçış betimlemeleri, anlam kaymasına olanak sağlar. Doğurganlığından ziyade anneliği kutsanır. Böylece, Hz. İsa'nın üzerine bindiği dişi eşek, bilginin, alçak gönüllüğün, fakirliğin, cesaretin ve barışın sembolü olur (Erman, 2017, s.87).

Burada, Hindu mitolojisi ve yazıtlarında betimlenen Ana tanrıca Mahadevi'nin dokuz Navadurga'sından şiddetli, cesaretli ve korkunç olarak tariflenen yedinci formu, Tanrıça Kalaratri'den (Deveci, 2017, s.218) bahsetmekte fayda vardır (Görsel 8). M.Ö. 5.-2. yüzyıl arasında yazıldığı düşünülen Mahabarata destanında adından ilk kez bahsedilen, binek hayvanının eşek olmasıyla diğer sekiz formdan ayrılan Kalaratri'ye evreni koruyan, dengeleyen ve uğur getiren ilahi güç olarak tapınır. Geldiğini duyunca kaçışan tüm şeytani varlıkların kötü enerjilerini yok eden Kalaratri'yi taşıyan eşek, zorlu zamanlarda sabırla ilerlemenin sembolü olmaktadır.

Görsel 8. *Kalaratri'nin heykeli.* (Kaynak: Kalaratri, 2010).

Kalaratri'ye inananlar için veya Hz. Meryem'in durumunda cesaret, bir gereksinimdir. 'Kötü' olarak kodlanmış düşünce ve inanışların savuşturulması ve 'iyi'nin egemen olması için mücadele edenin ilintili olduğu eşek, cesaret verici bir kahramana dönüşmektedir. Bir binek hayvanı olarak eşeğin sırtının Silenus için bir makam olması (bilginin kutsanması); Dionysos'un gezgin olması (göçebelerin bilgiyi elde etmesi ve yayması); Dionysos'un oğlu Priapus'a kurban edilmesi (yerleşik düzeni kurma/ koruma arzusu); Hz İsa'nın Dionysos ile Hz. Meryem'in Kalaratri ile benzerliği (bilginin dolaşımına değin -Helen'den Roma'ya, Kudüs'ten Mısır'a ve Ege'den Çin'e- ilintisinin oluşu); onun, tarih öncesi dönem insanının kat ettiği mesafeleri olası ve olanaklı kılan unsurların temsili varlığı olduğunu düşündürmektedir.

Dionysos ile Silenus'u topluluk içinde gösteren yukarıdaki sahnedeki (Görsel 2) en sağda eşeğin yanında duran kadın figürünün eyleme yön veren bilge hali ve cehaletin karanlığı yok etme cesareti veren eşek üzerindeki Kalaratri'nin batı-doğu yönünde ilerleyip karşılaşmaları beraberinde, doğacak olan cesaret ve bilgeliğin cisimlenişi olarak bebek İsa'yı dünyaya getiren Meryem'i bir arada düşünmek gerekmektedir. Böylece, Kudüs'ten Mısır'a, sonrasında Beytullahim'e eşek sırtında seyahat eden Meryem ile Mesih İsa'nın Eşek sırtında Kudüs'e girişi ile yaratılan mekansallık algısının Hz İsa'nın öğretilerine iyi bir başlangıç niteliği kazandırdığı anlaşılır olmaktadır. Öyle ki, Hristiyanlık ikonografisinde pek çok defa ele alınmış İsa'nın doğumu (Pekak & Gür, 2016) ve ilk banyosu konulu eserlerden biri olan Duccio di Buoninsegno'nun (ö. 1319) "Doğuş" adlı eseri (Görsel 9), Hristiyanlığın yaygınlaşmasında eyleme geçme öncesi bir anlık duraksama hali olarak incelendiğinde, farklı inanç sistemleri ve kültürler arasındaki yorum farklılıklarını içeren bir gösterge olduğu kavranmaktadır. İsa'nın

doğumunun iki çağ arasında olmaklığı, bu resmin ve benzer sahnelerin en önemli unsurlarından olan bebek İsa'nın yanında yer alan öküz ve eşek aracılığıyla gösterilmektedir.

Hristiyan mitolojisinde öküz kuralları sembolize ederken, eşek putperestliği ve İsa'yı kabul etmeyen paganları temsil etmektedir. Biteviye mitolojide öküz günahsız insanları, eşek ise günahkâr insanları temsil etmektedir. Ayrıca Yahudiler'de öküz seçilmiş Yahudi halkını, eşek ise kâfirleri temsil etmektedir. Paganlardan Yahudilere, Yahudilerden Hristiyanlara aktarılanların kolektif bilince dahili söz konusudur (Yılmaz, 2022, s. 127). Hristiyanlık yaygınlaştıkça İsa'nın doğum sahnelerinde kapladığı alan giderek küçülen eşek, dünyevi düşüncelere, arzulara, kötülüğe, cehalete, eş deyişle düşmüş insan doğasının temsiline dönüşmüş, İsa'nın kutsallığının yüceltilmesine önayak olmuştur.

Görsel 9. *Duccio di Buoninsegna, Doğuş, 1308-11, Ahşap üzerine tempera. 43,5x44,5cm. Siena, Assisi, Floransa.* (Kaynak: di Buoninsegna,1308-11).

36

Görsel 10. *Jacop Jordaens, Apollo ve Pan arasındaki yarışmada Midas'ın yargısı, 1640, Panel üzerine yağlı boya,107x124cm. Özel Koleksiyon.* (Kaynak: Jordaens, 1640).

Bu belirleme, eşek kulakları ile lanetlenmiş Frig Kralı Midas'ın içsel çatışmaları ve yanlış tercihleri neticesinde yaşadığı ironik sonuçların bilinçle kavranmasında zihin açıcı olur. Kral Midas hakkında iki efsane vardır. Biri Ege Denizinin bu yanından diğeri öte yanından gelmiş benzer. İkisi birden, Antik dönemdeki ahlaki değerlerin zamanla yozlaşma olarak algılanması ve yeninin hor görülmesi anlamında egemen otoritenin yargı gücüne şüphe duyma(ma)yı öğretir (Eyigör Pelikoğlu, 2019, ss.21-25). Eserlerinde Klasik Yunan düşüncesine yer veren, Katolik iken Protestanlığa geçmiş olan Flaman sanatçı Jacop Joardens'in (1593-1668) "Apollo ve Pan arasındaki yarışmada Midas'ın yargısı" adlı resminde gölgede kalmış kırmızı-mavi

kostümlü Midas'ın eşek kulaklarının (Görsel 10) Duccio'nun resminde merkezdeki bebek İsa ve kırmızı döşekte uzanmış mavi elbiseli Meryem'in en yakınında olan eşek ve öküz kadar aykırı olduğu (Görsel 9) görülmektedir.

Buraya kadar seçilmiş örneklerin tümü birden insanlığın anaerkil düzenden ataerkil düzene, diğer bir deyişle, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişinin görsel yansımaları olarak anlam kazanmaktadır.

KOLEKTİF BİLİNCİN ALEGORİSİ; METAFORİK EŞEĞİN KURMACA ROLLERİ

Bir ideali terk etme zamanı geldiğinde eşek başrolüdür; böyle zamanlarda eşek, ne 'iyi' ne de 'kötü'dür. O daha çok 'kötünün iyisi' veya 'iyinin kötüsü' olmakta, düşüncelerin olgunlaşip, eyleme geçtiğinin ifadesi olmaktadır. Edebi eserlerdeki kurmaca eşek karakterlere kolektif bilincin yansıması olarak yaklaşmak mümkündür. Modern yaşamda fiziksel varlık gösteremeseler de eşekler, sembolik anlamda insanlığın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değerlerini metanetle sırtlarında taşımaya, insan yaşamına eşlik etmeye devam etmektedirler.

Fransız sosyolog Emile Durkheim'ın (1858-1917) ortaya attığı 'kolektif bilinç' kavramı, bireylerin toplum içinde ortaklaşa oluşturduğu düşünce, değer ve inançları içermektedir. Günümüz anlayışında tüm evrenin bilgi birikimini ifade etmekte, insanlığın kazanımları, yetileri, arzuları ve bunlar için yaptığı mücadelelerin ortak bir hafızada toplandığı varsayılmaktadır (Arkonaç, 2010, ss.108-109). İnsanlığın hafızasındaki 'eşek' olgusu, dış dünyaya ait bir nesne haline getirilip araçsal aklın hizmetine verilen eşeğin bilgisinin bilince taşınması ve sonra, öznenin eşek nesnesi üzerinden edindiği bilgiyi kendini ve kendi ürünlerini seyretmek suretiyle dış dünya gerçekliğini keşfetme fırsatına dönüştürmesi sürecine tabi tutulmaktadır.

37

Bu anlamda incelenmesi gereken belli başlı edebi karakterler vardır: günümüze ulaşmış tek Latin romanı Apulius'un "Altın Eşek"; 13. yüzyılda eşeğine ters bindiği rivayet edilen Türk-İslam alimi Nasrettin Hoca fıkraları; 15.yüzyıl Türk divan edebiyatına Şeyhi'nin kazandırdığı hem akıl fikir, zihin, düşünce hem de eşek hikâyesi olarak çift kodlanmış "Harname" eseri; 17.yüzyıl Batı edebiyatının ilk romanı kabul edilen Cervantes'in "Don Quixote"undaki köylü Sancho Pansa'nın eşeği 'Karakaçan'; 19. yüzyılda Grimm kardeşlerin fabl üslubunda yazdığı "Bremen Mızıkacıları" masalında toplumun en alt tabakasını temsil eden eşek; ve George Orwell'ın modern dünyanın despot liderlerini hicvettiği "Hayvan Çiftliği" adlı eserindeki bilge eşek Benjamin, kolektif bilincin inşası ve ifşasında önemli roller üstlenmişlerdir.

Söz konusu eşek karakterlerin yer aldığı edebi tür ve üslupların klasik gelenekten ayrılan, yeniyi içeren modernlikleri en dikkate değer özellikleri olmakla birlikte, eşeğin sırtına yüklenen yükün ağırlığı nispetinde sabır ve metaneti teşvik ve takdir eden kurmaca yapıya sahip oldukları görülür. Eşek metaforunun modern çeşitlemeleri olan söz konusu örneklerde, eşeğin sırtına yüklenen yükün kolay taşınmasını veya binicisinin rahatını sağlayan bir çeşit eyer olan palan misali kolektif bilinç, özne-nesne ilişkisi bağlamında psikolojik, sosyolojik ve politik olanı bünyesine almaktadır.

Altın eşek

Cezayir'de doğmuş, Atina'da Platonculuk okumuş, İtalya'ya, Anadolu'ya ve Mısır'a seyahat etmiş olan Madauruslu Lucius Apuleius'un (124-170) "Altın Eşek" adlı eseri, günümüze ulaşmış tek Latin romanı olarak bilinir. Eserde meraklı bir gezgin olan Lucius'un kuş olmak için yaptığı

bir büyü sonucu yanlışlıkla eşeğe dönüşmesi ve tuhaf olaylarla dolu serüvenleri komedi öğeleriyle işlenir. Büyü yaparak eşeğe dönüşmek Lucius'u alıştığı dünyadan koparır ve farklı bir bakış açısı kazanmasına neden olur. Eşek formunda geçirdiği süre boyunca yaşadığı olaylar, toplumsal, ahlaki ve kültürel meseleleri ironik bir biçimde gün yüzüne çıkarır.

Lucius'un dilinden başkalaşım deneyimi şöyle aktarılmaktadır:

Ellerimin bitiminde parmaklarım sayıca azalmaya başladı ve her biri tek bir toynak halinde sıkıştı. Kuyruk sokumumun ucundan koskoca bir kuyruk çıktı, yüzüm şekilsiz bir hal aldı; ağzım yayıldı, burun deliklerim açıldı, dudaklarım aşağı sarktı ve kulaklarım aşırı derecede uzamaya başladı ve kullanmaya başladı. Çaresizce bütün bedenimi incelerken, bir kuş değil, eşek olduğumun farkına vardım (Apuleius, 2006, s.171).

Görsel 11. Apuleius'un iki yanında Pamphile'nin bir baykuşa ve kendinin Altın Eşeğe dönüşen portresi. Bohn klasikleri, *The Work of Apulleius'un 1853 baskısının ön sayfası.* (Kaynak: Bohn, 1853).

Bir eşeğe dönüşen üst sınıf mensubu Lucius; Antik Yunan topraklarında alt sınıfa mensup olmanın ne anlama geldiğini öğrenir ve yaşama dair aydınlanmalar yaşar. Tamamı 12 kitaptan oluşan eserin 11. kitabı Lucius'un yeniden bir insana dönüşmesi ve İsis kültünü (Akalin, 2016, ss.81-107) benimsemesi ile sona erer. Sonuncu kitapta ailesi ile buluşur, İsis ve Osiris'e hizmet etmek üzere rahip grubuna dahil olur.

M.Ö.2. binlerde Mısır'da egemen olan İsis ile Osiris ve oğulları Horus ile ilgili inanışların M.S.1. yüzyıla Greko-Romen dünyasına aktararak, Hristiyanların 'trinity (üçlü birlik)' inancına dönüştüğü, İsis ve Horus tapınması ile Meryem ve İsa tapınması arasında bariz benzerliklerin olduğu bilinmektedir (Akalin, 2016, ss.81-107). İsis'in kocası olan Osiris, aynı zamanda yeraltının hâkimi kötü tanrı Seth'in kardeşidir. Seth tarafından öldürüldükten sonra vücut parçaları 14 farklı yere gizlendiği halde karısı İsis tarafından bulunan *-penisi hariç-* Osiris'in beden parçalarının beyaz bezle sarmalanarak yeniden diriltildiği miti, Mısır'daki mumyalama kültürüne ilk örnek teşkil eder. Yanı sıra, yeniden diriliş teması ile Greko-Romen İsis-Osiris kültürünün Hristiyanlığın yükselişine değin süregeldiğine kanıt olmaktadır. Bu bağlamda, günümüzün modern Fas'ında, UNESCO kültürel miras listesinde bulunan, M.S. 40'ta Roma'nın bir eyaleti olarak ilhak edilmiş Mauretania Tingitana'nın başkenti Volubilis'teki kalıntılar arasında elinde haç bezemeli zafer kupası tutan ve eşeğe ters binmiş çıplak akrobat/atlet figürlü bir mozaik'in varlığı ve eşeğin başının üstünde çingiraklı yılan benzer bir figür olması, İsis-Osiris tapınımından bir iz olarak okunabilmektedir (Görsel 12).

Görsel 12. *Akrobat Mozaiği, M.S.2-3. yüzyıl, Volubilis, Fas.* (Kaynak: St. Louis Community College (2015).

Kahramanın ve yazarının aynı ismi taşıdığı *Altın Eşek* eserindeki Lucius Apuleius'un kuş olmak isterken eşeğe dönüşmesi, rüyasında Tanrıça İsis ile konuştuğundan sonra insana dönüşmesi evreleri, sözlü kültürden yazılı kültüre neyin aktarıldığı neyin aktarılmadığı hususu üzerinde düşünülmesine olanak sağlamaktadır. Diğer yandan, Tanrı Seth ile arasındaki çatışmadan mağlup çıkan Osiris'in maruz kaldığı, beden parçalarının farklı yerlere dağıtılarak gömülme cezasının, İsis-Osiris kültürünün yayıldığı coğrafyayı işaret etmiş olma ihtimali belirginleşmektedir.

Eşeğe ters binen Nasrettin Hoca

Nasreddin Hoca (1208-1284), 'Türk düşüncesinin felsefi söylemlerinin, gülme eylemi içerisine sıkıştırıldığı bir isim' olarak tanımlanır (Durmuş, 2009, s.242). Günümüzde, çoğumuzun zihninde Nasrettin Hoca, başında kovuğu, sırtında çüppesiyle, hazırcevap ve nüktedan oluşuyla sevimli biri olarak kodlanmıştır (Görsel 13). Onun, alışılmışın dışında davranışları ve durum saptamalarıyla ilk etapta güldüren hikâyeleri, irdelendiğinde gülmenin ötesine geçerek düşündürücü hal almaktadır. Hikâyelerinin bütünü göz önüne alındığında, kendisinden beklenenin tersini yapan Nasrettin Hoca'nın kalıpları yıkmamanın değerini yücelten mesajlarının olduğu hissedilir. Bu hikâyelerden birkaçında Hoca'nın eşeğine ters bindiği anlatılır ve kendisine neden eşeğe ters bindiği sorulunca verdiği cevaplar, geleneksel düşünce kalıplarını sorgulamanın ve kendi yaratıcı yolunu bulmanın önemli olduğu fikrini uyandırır.

Doğu İslam kültüründe, eşeğe ters binme, esasen, Fatimiler'de, Hz. Muhammed'in döneminde, Selçuklular'da ve Osmanlı'da bir cezalandırma yöntemi olarak bilinmektedir; amaç toplumsal normlara meydan okuyan kişiyi onursuz ve gülünç duruma düşürmek, bir daha yapmaması için ıslah etmektir. Suçlu, cezalandırılmadan önce şehirde eşeğe ters olarak bindirilip dolaştırılır, bir tür aşağılanmışlıkla topluma tanıtılırdı. Bu ceza ritüelinin varlığı, Nasrettin Hoca'nın eşeğe ters binme halinin fıkralarındaki mesajlardan hoşlanmayan kişilerce, onun toplumsal hafızada suçlu bir kimse olarak kodlanması çabalarının bir ürünü olabileceğini akla getirir. Ancak, geriye dönük bir inceleme ile 17. yüzyıl öncesinde Nasrettin Hoca'nın eşeğe ters bindiği ile ilgili bir ifadeye rastlanmaması, ata binecek statüde olmasına rağmen eşeğe binmesi ve eşeğine ters binmiş olsa bile bunu kendi iradesi ile yapmış olması, insanlardan gördüğü tepkiye karşılık söylediklerini daha önemli kılmaktadır. Onun; '...eşeğe ters binince ben önden siz arkadan gitmiş oluyorsunuz', '...arkadan gelen tehlikeleri görmek için ters oturdum, önden gelen

tehlikeleri eşek görür', '...ben ters binmedim eşek ters duruyor...' ifadeleri ile iyi ve kötünün göreceli olduğunu insanlara bilgece aktardığı, sembolik olarak eşeğin cehalete, irade yoksunluğuna ve kaba davranışlara sahip insanların temsili olduğu anlaşılmaktadır.

Görsel 13. *Topkapı Sarayı Müzesindeki bilinen ilk Nasreddin Hoca minyatürü, 17. yüzyıl.* (Kaynak: Kültür Portalı, 2023).

Görsel 14. *Nasrettin Hoca anıtı, Semerkant, Özbekistan, 1992.* (Kaynak: Nasrettin Hoca, 1992).

Bu bağlamda, Semerkant'ta, sanatçısı bilinmeyen Nasrettin Hoca Anıtı'ndaki semerine oturmuş önündeki kitabı okuyan eşeğine bir şeyler anlatmaya çalışan Nasrettin Hoca figürü oldukça düşündürücüdür (Görsel 14). Esarete dönüşmüş sorumluluk makamından (semer) kurtuluş için öteki ile empati kurmanın ve ondan bunu beklemenin cahilce yapılan davranışlara çözüm olup-olmayacağını akla getirmektedir. "Dünyanın ortası neresi?" diye soranlara bastonunu yere vurarak burası dediği rivayet edilen Nasrettin Hoca'yı ön ayağını yere vurarak tasdikleyen eşeğinin anlatıldığı hikayede aslında neyin kastedildiğinin yorumu olduğu anlaşılan bu heykel grubu, Nasrettin Hoca'nın hümanistliğini şüpheye yer bırakmaksızın gözler önüne sermektedir.

Nasreddin Hoca fıkraları, yalnızca Anadolu'da değil, Kafkasya'da, Arabistan'da, Mısır ve Akdeniz kıyılarından Tunus'a, bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalmış Balkanlara varıncaya değin geniş bir coğrafyada yayılım göstermektedir (Albayrak, 2006, ss.418-420). 15. yüzyıldan 19. yüzyıla, sözlü kültürde yaşatılan Nasrettin Hoca fıkralarının Türkçe konuşulan her yerde bilinip tanınmasında, Türkçe konuşulmayan Batı toplumlarına nüfuz edip o ülkeye özgü çeşitlemelerinin olmasında yazılı kültürün etkisinin olduğu açıkça hissedilmektedir.

Görsel 15. *Metin Yurdanur, Miras, 1979, Heykel.* (Kaynak: Yurdanur, 1979).

Nasrettin hoca imgesinin en sıra dışı örneklerinden biri olan, 1979 yılından beri Ankara Tren garının önünde duran Hitit aslanına ters binmiş Nasrettin Hoca heykelinden de bahsetmekte fayda vardır (Görsel 15). Heykeltıraş Metin Yurdanur (d.1951), Modern Türkiye'nin Başkenti Ankara'yı, Antik çağlardan günümüze, Anadolu, Mısır, Mezopotamya, Greko-Romen uygarlıklarının kesişim noktası olarak konumlandırmış ve Nasrettin Hoca'yı Anadolu topraklarının kâmil insanı olarak payelendirmiştir. Anadolu'nun bereket tanrıçası, tanrıların anası Kibele'nin başı ile taçlandırılmış aslanın gar kapısına dönük yüzü ve Nasrettin Hoca'nın Ankara'nın Ulus semtine dönük yüzü sayesinde 'Miras heykeli', evrensel kültürü geçmişten gelen bir şimdi olarak geleceğe bağlayan bir sembol olmuştur. Bu yorum, kuş olmak isterken eşek olan Apulleius'un gözünden insanoğlunun gizemli doğasının aktarılması arzusunun paralelliklerinde, uygarlıkların beşiği olmuş Anadolu'dan yolu geçen herkesi kucaklamış olmaktadır.

Harnâme

15.yüzyıl Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan "Harnâme", Divan şairi ve tabib Şeyhi (ö.1431) tarafından yazılmış 126 beyitten oluşan bir mesnevidir. Farsça 'Eşek Hikayesi' anlamına gelen ismi ile eserin, padişaha takdim edilmek üzere yazılmasına rağmen, kimsenin buna cesaret edememesi nedeniyle, «ra»dan sonra bir «dal» ilavesiyle isminin Hiredname olarak değiştirildiği bilinmektedir. Kâtip Çelebi'nin de Hiredname olarak bahsettiği eser, uzun süre, Farsça'daki 'akıl, fikir, zihin, düşünce hikâyesi' anlamı ile tanıtılmıştır (Timurtaş, 1971, s.5).

Eserin genelinde, eşek ve onun özellikleri aracılığıyla insan davranışları ve toplumsal dinamikler eleştirel bir bakış açısıyla yansıtılmış, siyasi göndermeler yapılmıştır. Kendini bilmeyen, öküzle imrenen, onun gibi olmaya çalışan, hırsları yüzünden başına türlü şeyler gelen eşek, eşeklik etmektedir.

Eserde aktarılan altı beyitlik bir hikâye, Muallim Naci (1848-1893) tarafından şöyle çevrilmiştir;

Kuyruksuz bir eşek vardı. Bir gün kuyruksuzluk derdi arttı. Her tarafı dolaşmağa sessiz sedasız kuyruk aramağa başladı. Ansızın yolu bir tarlaya uğradı ve elinde olmaksızın içeri girdi. Meğer tarla sahibi onu bir köşeden görüyormuş. Derhal yerinden kalktı ve eşeğin iki kulağını birden kesti. Biçare eşek kuyruk arzu ediyordu, bulamadı, üstelik kulaklarını kaybetti. Haddini tecavüz eden kimsenin sonunda layığı budur (aktaran: Timurtaş, 1971, s.12).

Mesnevinin anlatıcısı olan başroldeki zayıf eşek, şairin kendisidir. Öküzler, Şeyhi'ye tımarını veren toprak sahipleri ile yetkili kişi ve kuruluşlardır. İçinde bulunduğu koşulları beğenmeyen eşek, elindekiyle yetinmeyen, çok şeye sahip olmak isteyen, bu yolda çaba verirken elindeki

de yitiren insanları simgeler. Öküzler her toplumda yer alan, hak etmedikleri biçimde varlıklı ve mutlu yaşayan talihli kişileri temsil eder. Yaşlı bilge eşek ise Osmanlı toplumunu belirli ülkü ve düşünceler doğrultusunda yönlendiren "bilge-filozof" atfedilmiş aydınlar ve düşünürlerdir. Ekin sahibi ise, çıkarlarına düşkün, öfkeli ve yitirdiklerini kendi gücüyle almaya çalışan kişiler olarak sembolize edilir (Birsen,1990).

Sancho Pansa'nın eşiği

Modern Batı edebiyatının ilk romanı olarak bilinen 'Don Quixote' (1605), İspanyol yazar Miguel de Cervantes (1547-1616) tarafından kaleme alınmıştır. Cervantes, yaşadığı çağın eleştirisini yaptığı eserinde, yaşlı bir şövalye olan Don Quixote'un uşağı Sancho Pansa eşliğindeki maceralarını anlatmıştır.

Asilzadenin idealizmi ile köylü karakterin sağduyusu arasındaki zıtlık romanı güçlü kılan unsurlardan biridir. Roman boyunca süregelen maceralara dahil olan asilzade Don Quixote'un atı 'Rocinante' ve uşak Sancho Pansa'nın 'Karakaçan'ı sahiplerinin kişisel özellikleriyle bütünleşik ve onların mensubu oldukları sınıfın sembolü olarak sunulmuşlardır. Sancho Pansa'nın karakaçanı, efendisinin aşağılık statüsünün bir göstergesidir. Onun kaba kuvvetine maruz kalır, dayaklarına katlanır. İnsan doğasının sembolü olmasının yanı sıra sahibinin akıl hocalığını da yapan dost ve bilge bir varlıktır. Sahibi Sancho Pansa da efendisine sadık bir arkadaşdır. Sancho Pansa'nın şişman ve açgözlü betimlemesi, eşiğin inatçılığı ile örtüşmekte ve ikisi de hayalleri peşinde inatla ilerlemektedir.

Görsel 16. *Honore Daumier, Don Quixote, Sancho Pansa ve ölü katır, 1867. Tuval Üzerine Yağlı Boya., Louvre Müzesi, Paris. (Kaynak: Daumier, 1867).*

Batı resim sanatında Charles-Antoine Coypel (1694-1657), Honore Daumier (1808-1879), Gustave Dore (1832-1883), Salvador Dali (1904-1989) ve Pablo Picasso (1881-1973) gibi pek çok ressamın Don Quixote'dan etkilenerek, maceralarını tutkulu bir biçimde resimledikleri

bilinmektedir. Bu eserler arasında, Fransız ressam ve karikatürist Honore Daumier'nin roman kahramanlarını kurak bir vadiden ölü bir katıra doğru ilerlerken betimlediği "Don Quixote, Sancho Pansa ve ölü katır" adlı 1867 tarihli resmi (Görsel 16) modern insanın toplumsal meseleler karşısındaki tutumunun çözümsüzlüğe doğru evrildiğini/ evrileceğini bildirmiş olması bakımından dikkat çekicidir.

Dişi at ile erkek eşeğin çiftleşmesinden meydana gelen ve genellikle kısır olduğu bilinen katırın bir deri bir kemik kalmış ölü bedeni, toplumun üst sınıf mensupları tarafından suistimale ve aşağılanmaya maruz kalmış alt sınıf mensuplarını aklı getirmektedir. 'Eski halinden eser kalmamış atın önde gideri' gibi tuhaf bir anlamı olan isme sahip Rocinante'nin beceriksizliği ile sahibi tarafından hem sevilen hem dövülen Karakaçan'ın uysallığı romanın trajik yönünü güçlendiren unsurlar olmaktadır.

Bremen Mızıkacıları

Grimm Kardeşler olarak bilinen Alman masal yazarı Jacob Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm'in (1786-1859) fabl üslubunda yazdığı bir masaldır Bremen Mızıkacıları. Masalda sahiplerinin kendilerine karşı kötü tutumundan dolayı eşek, köpek, kedi ve horozun evden kaçış hikâyesi anlatılmaktadır.

Görsel 17. Walter Crane, *Bremen Mızıkacıları*, 1920, *İllüstrasyon*. (Kaynak: Crane, 1920).

Grimm Kardeşler'in yaşamış olduğu dönemde Alman romantizminin hâkimiyetinin olduğu düşünülünce, bu hikâye, klasisizmin düzenlilik, akılcılık ve idealleştirme gibi özelliklerine başkaldırının varlığına işaret etmektedir (Güneş, 2006). *Bremen Mızıkacıları* toplumsal bir alegoridir; hayvan karakterleri sembolik olarak insanları temsil eder. Eşeğin sırtına sırasıyla çıkan köpek, kedi ve horoz, toplumsal hiyerarşiyi sembolize eder. Bu sistematik yükseliş, alt tabakanın varlığıyla ilişkilidir ve toplumsal normları sorgulamaya zemin oluşturur. En alttaki eşek, toplumdaki en alt tabakanın varlığını yansıtır ve kast sistemindeki üsttekinin varlığının alttakilerle ilişkili olduğunu gösterir.

Bu durumda eşek, sistemin işleyişinin garantisi olan, akılcılığa ve maddeciliğe tepki gösteren dönemin insanının temsili olmaktadır. Endüstri devrimiyle çalışmaya zorlanan bireyin zincirlerinden kurtulma çabasını ve statükoya karşı başkaldırısını sembolize eder. Eşek, kader arkadaşlarıyla iş birliği yaparak mevcut düzene başkaldırır ve özgürce yaşamanın yolunu arar.

Bu başkaldırıda bireylerin özgün özellikleri hayallerine ulaşmada belirleyici bir rol oynamaktadır. Keza eşek, finalde, sırtında sürekli yük taşıyarak hizmet etmeye devam eder, şarkıcı olma hayali kendi doğasından kaçış anlamına gelir. Eserde yansıtılan paradoksal durum, bireyin özgürlüğü ve kendi özgün nitelikleri arasındaki dengeyi anlatır.

Eşek Benjamin

George Orwell'in (1903-1950) "Hayvan Çiftliği" adlı eserinde (1945) eşeğe olumlu niteliklerin yüklendiği nadir örneklerden biri sunulur. Totaliter yönetim biçimlerine, 1917 Rus Devrimi sonrası Stalinist Sovyet Birliği'ne eleştirel bir yaklaşımın sergilendiği eserdeki Eşek Benjamin karakteri, bilginin ve felsefi görüşlerin temsilcisidir.

Orwell, eserinde Manor Çiftliği'nde yaşayan hayvanların ayaklanmasını anlatarak, despot liderlerin hırslarını ve yanlıgılarını hicveder. Farklı hayvanlar farklı statüde insanları temsil ederken, komünizme ve Rusya'daki devrime göndermede bulunan bir alegori yaratılır. At Boxer'ın fedakârlığı, Kısrak Molie'nin saflığı, Eşek Benjamin'in bilgeliği gibi kişileştirmeler ve güçlü karakterler yer alır.

Çiftlik hayvanlarının içerisinde en uzun yaşayan hayvanlardan olan Eşek Benjamin, çiftlikte olan bitene kayıtsızdır. Sinik ve nihilist tavrıyla dönemin aydın tipini temsil eder. Ayaklanma sonrasında emir telakki edilen altı maddelik yeni düzene ilgisizliği, oylamalara katılmayışı, yel değirmeninin inşasına kayıtsız kalması, deneyimlediklerinden hiçbir şeyin düzelmeyeceğine inanması sebebiyledir (Özkul, 2021).

Eserin içerdiği siyasi ve toplumsal eleştirilerin odağını oluşturan bir karakter olan Eşek Benjamin, karamsarlığı, sessizliği tercih etmesi, nadir konuşmalarında sıkça alaycı yorumlarda bulunması ile umutsuzluğun ve değişmezliğin sembolüne dönüşmektedir. Arkadaşı Boxer mezbahaya götürüldüğünde tepki gösterecek olur, ancak hemen sonra bu olayın da hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini fark eder.

Kitabın finaline doğru, toplantılarda liderin kürsüsüne dönüşen duvarda 'yedinci emir' belirir. Bunu ilk okuyan da Benjamin olur; "Bütün hayvanlar eşittir, ancak bazı hayvanlar diğerlerinden daha eşittir".

ÇAĞDAŞ EŞEK ALEGORİLERİNİN GÖRSEL TEMSİL DÜZENİ/ DÜZEYİ

Çağdaş sanatın eşek alegorilerini anlamlandırmada, eşeğin güzel gözleri ile görmezden gelinemeyen bakışın, rahatsız edici sesiyle duymazdan gelinemeyişin, cüssesinden büyük yük taşıdığından görüldüğünden daha güçlü oluşun temsili olmasının payı büyüktür. Genel anlamda eşeğin, tüm dünya coğrafyasında görülen bir hayvan cinsi olmasının, evcilleşmesiyle tarihin en zorlu koşullarında dahi insana eşlik etmesinin, iş görürken yaşantıyı kolaylaştırma işlevinin ve insanın tahakkümünü alaşağı eden inatçı doğasının belirleyici olduğu açıktır.

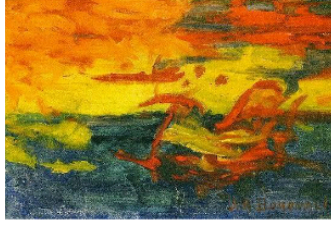
Bu türden temsiliyet alanını işgal eden eşek figürlerinin sanat eserlerindeki varlığı ile 'insan'ın sosyolojik, siyasi ve kültürel eylemlerini bilinçle kavramaya olanak sağlayan spesifik bir teorik alt yapının kendiliğinden inşa edildiği anlaşılır.

Modern eşek alegorisi; Joachim Raphael Boronali

Fransız yazar Roland Dorgelès (1885-1973), kurmaca bir İtalyan ressam karakteri Joachim-Raphael Boronali'nin imzasını taşıyan "Adriyatik Üzerinden Günbatımı" adlı resmi (Görsel 18), Paris'te tüm sanatçılara açık olan 1910 Bağımsızlar Sergisinde sergiler. Resim beğenilip satın alınca, Dorgelès, gerçek hikâyeyi 1 Nisan'da mizah dergisi Fantasio'da ifşa eder ve ilerici sanat okullarının manifestolarının bir parodisi niteliğindeki 'Eşek tarafından yaratılan yeni bir sanat okulu olan Aşırıcılığın (Excessivism) manifestosu'nu yayımlar.

Bu olaydaki kurmaca karakterin 'Lolo' isimli gerçek bir eşeğin kişileştirmesi ve resim yapma eyleminin de lezzetli yiyecek maddesi yedikten sonra salınan kuyruğunun marifeti olması konumuz açısından büyük önem arz etmektedir (Görsel 19).

Görsel 18. *Joachim Raphael Boronali, Adriatik üzerinden günbatımı, 1910, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 28,939,7cm.* (Kaynak: Boronali, 1910).

Görsel 19. *Lolo'nun Lapin Agile Kabaresindeki sahne performansı, 1910.* (Kaynak: Lolo, 1910).

Yazar, eşeğin hâlihazırdaki kendi adını değil La Fontaine Masalları'ndaki eşek karakteri 'Aliboron'un ismindeki harflerin yerlerini değiştirerek anagramını kullanmayı tercih etmiştir. Ali Boron'un aynı zamanda, İslam'ın altın çağında astronomi, matematik, geometri, doğa bilimleri, tarih ve coğrafya alanındaki önemli çalışmalar ortaya koymuş Ebu Reyhan Muhammed bin Ahmed el-Birûnî'nin (973-1048) isminin Batı dillerinde kullanılan hali olması düşündürücüdür. Alçak gönüllü ve uysal Lolo, hem gerçek hem kurmaca olan Joachim-Raphael Boronali rolünü bilinçsizce ancak tüm doğallığı içinde ve başarılı bir biçimde icra etmiştir.

Derinlikli klasik resim anlayışından uzaklaştığı, resimsel bütünlüğün parçalandığı ve peş peşe gelen *-izm*'lerle zihinlerde karmaşanın egemen olduğu bir süreç yaşanmakta iken gerçekleşmiş olan söz konusu eylemin kendisi ve ortaya koyulan resim ile yaratılan aldatmaca, Dorgelès'in modern sanatın kurgusal yapısı ve özgünlüğü hakkında ciddi bir oyun sahneye koyduğunu düşündürmektedir.

Dorgelès'in fikri, 1912'de Moskova'da Rus ressamlar Natalia Goncharova (1881-1962) ile Mikail Larionov'un (1881-1964) öncülüğünde düzenlenen, aralarında Marc Chagall (1887-1985), Kasimir Malevich (1879-1935) ve Viladimir Tatlin'in (1885-1953) resimlerinin de olduğu 307 eserden oluşan 'Oslinyi Khvost/Eşeğin kuyruğu' isimli sergiye esin kaynağı olmuştur (Bust, 2016). Boronali aldatmacasının bir benzerinin, Marcel Duchamp'ın (1887-1968) 1917'de New York'ta, Bağımsızlar sergisine sunduğu ve kurmaca karakter 'R. Mutt' olarak imzaladığı pisuar vakası ile geliştirildiğini, her ikisinin de 'sanat yapıtı'nın orjinalliğinin tartışılması zemininde bulunduğu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu düşünce, Paris'ten New York'a taşınmış bir Fransız olarak, ileride Modern sanatın en etkili isimlerinden biri olan Marcel Duchamp'ın birbiri ile bağlantılı pek çok aldatmaca ile dolu sanatının (Eyigör Pelikoğlu, 2019, ss.43-93) avangard niteliği ile de örtüşmektedir.

Ete kemiğe bürünen eşeklik; 'Sir Gabriel'

İtalyan görsel sanatçı Maurizio Cattelan (d.1960), sanatsal gerçeklik ile kurgu arasındaki ince çizgiyi sorun edinmiş gibi görüldüğü 1994 tarihli bir sanat pratiğinde canlı eşek kullanmış ve 2016 tarihli bir başka enstelasyonunu yine canlı bir eşekle gerçekleştirmiştir.

1994 tarihli olan ilkinde, SoHo'daki Daniel Newburg Galerisi'ndeki orijinal sunumunda eşek, çok fazla anırdığından, komşu David Zwirner Galerisi'nin şikâyeti üzerine serginin kapatılması öncesi yalnızca bir gün yerini almıştır. Galeri sahipleri ile birlikte eşeği galeriye taşırken hissettiklerini aktardığı bir röportajında "Hatırlıyorum, 1994 yılının Mayıs ayında bir Cuma günüydü... kendimi biraz Sancho Panza ve Don Kişot gibi hissettim; yel değirmenlerine karşı savaştım ve kendini muhteşem bir başarısızlığa hazırlayan." (Stolias, 2016) sözlerinden anlaşıldığı üzere, Cattelan kendi türünde bir başarı olan bu efsanevi 'başarısızlığı'nı sözde emekliliği için yirmi yıl sonra yeniden değerlendirmiştir.

Görsel 20. Maurizio Cattelan, *Uyarı II*, 2016, *Enstelasyon*. (Kaynak: Cattelan, 2016).

2016 tarihli ikinci gösterim için daha dikkatli bir seçim yapılmış, bakıcı eşlikli 'Sir Gabriel' isimli eşeğe karar verilmiştir (Görsel 20); otorite konumundaki birine saygılı bir şekilde hitap etmek için kullanılan 'Sir' unvanına sahip kılınmış eşeğin isminin "Tanrı benim gücümdür", "Tanrının Adamı" vb. anlamının oluşu, Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te 'tanrı kelamını taşıyan melek Cebrail'i çağrıştırmaları, seçilmesinde etkili olmuşa benzemektedir. New York'un en önemli fuarlarından biri olan Frieze'nin işaret ettiği bir lokasyona kurulmuş beyaz bir çadırda, başının üstünde Barok tarzda bir avize ile aydınlanır halde, sakın bir şekilde önündeki otları yiyen Sir Gabriel'in sıradan bir eşek olmadığını, etkileyici bir sanat geçmişine sahip olduğunu da belirtmekte fayda vardır; New York'ta Metropolitan Opera'da 'La Bohème'de, 'The Barber of Seville'da oynamış, bir İngiliz hazır giyim markasının reklam filmlerinde rol almış, nihayetinde, Cattelan'ın enstelasyonunun bir parçası olmuş, "Isırıcı bir otoportre" olarak şöhretini pekiştirmiştir (Freeman, 2016).

Eserine "Warning! Enter at Your Own Risk. Do Not Touch, Do Not Feed, No Smoking, No Photographs, No Dogs, Thank You. /Dikkat! Dokunmayın, Beslemeyin, Sigara İçmek Yasak, Fotoğraf Çekmek Yasak, Köpek Yasak. Teşekkürler." adını veren Cattelan'ın modern sanat

galerilerine yüklenen anlamı derinden sorgulayarak, sanatın ticarileşmesine ve tüketim kültürü ile ilişkilendirilmesine eleştirel bir yaklaşım getirdiği açıkça okunabilmektedir.

Öyle ki, Sir Gabriel'in sergi mekânında dışkılama özgürlüğünün olması, Cattelan'ın, 2016 yılında gerçekleştirdiği bir başka enstelasyonunda New York'taki Guggenheim Müzesi'ne kullanılabilir altın bir klozet yerleştirmesinin -klozetin sergi mekânından çalındığı ve bulunamadığı öyküsünün olması şaşırtıcı değildir- paralellğinde, "sanat piyasasının aşırılıklarına" Duchampvari bir tavırla katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılabilir.

Eşeğin yapısökümü; kolektif sessizlik

Eski Yugoslavya'da savaş kahramanı ve devrimci bir anne-babanın çocuğu olarak dünyaya gelen performans sanatçısı Marina Abramović (d.1946), 2010 yılında gerçekleştirdiği 'Confession/İtiraf' adlı 60 dakikalık performansında bir eşeğin önünde diz çökmüş halde oturur. Konuşmadan karşısındaki eşeğe bakar. Çocukluğuna dair kötü anıları, şok edici itirafları ekranda alt yazı olarak geçer. Bu yazı sayesinde, Abramović'in eşekle konuştuğu varsayılır. Nadiren hareket eden eşek, Abramović'ten büyülenmişçesine ve çektiği acıları anlıyormuşçasına kulak kabartmakta ve güzel gözleriyle öylece bakmaktadır (Görsel 21).

Görsel 21. Marina Abramović, İtiraf, Video enstelasyon, 60 dk., 2010. (Kaynak: Abramovic, 2010).

"İtiraf" performansındaki eşek sembolizmi ile Abramović, Hristiyan metinlerindeki Meryem'i hatırlatmaktadır. Geçmişten gelen acılarla yıpranmış bedeninin hareketsizliği, izleyicinin dikkatini fiziksel alandan psikolojik alana yönlendirmeye aracılık etmektedir. Seyirciden bir yandan Abramović ile diğer yandan onun sözlerini kabul etmeye hazır eşekle özdeşleşmesi beklenmektedir. Böylelikle, Hristiyan geleneğindeki pasif itaat ve boyun eğme değerlerinin yüceltilmesi aynı zamanda bu değerleri sorgulama ve değiştirme potansiyelinin açığa çıkartılması istenmiş benzerdir. İzleyicinin performansla katılımıyla, içsel itirafların ve rahatlama arzusunun teşhirinin ardından toplumsal arınmanın gerçekleşeceği ima edilmektedir.

'Düşünenkafalar'ın bilinci

İngiliz seramik sanatçısı Laura Ford'un (d.1961) "Headthinkers/Düşünenkafalar" adlı 2003 tarihli heykel grubu, yaşlı İngilizlerin klasik beğenisine uygun kıyafetler içindeki çocuk bedenlerine iliştilmiş büyük boyutlu seramik eşek kafaları ile uyuklayan yarı insan-yarı hayvan melezi antropomorfik figürler olarak oldukça etkileyicidir (Görsel 22). Yanı sıra, sanatçının eşek temsillerinin başlangıcı ya da sebebi gibi değerlendirebileceğimiz 2000 tarihli 'Eşek' çalışmasının varlığı da dikkat çekecektir (Görsel 23).

Görsel 22. *Laura Ford, Düşünenkafalar, 2003. Enstelesyon.* (Kaynak: Ford, 2003).

Görsel 23. *Laura Ford, Eşek, 2000, Heykel.* (Kaynak: Ford, 2000).

'Eşek' ile 'Düşünenkafalar' arasında pedagojik bir bağlam kurulabilmektedir; okul çağındaki çocuklar geç öğrendiği ya da öğrenemediği durumda, performanslarının öğretmenleri tarafından D harfi ile notlandırılmasının çocuklar üzerinde yarattığı etki tartışmaya açılmıştır. Sanatçının kendi eserlerine nasıl bakılması gerektiği önermesine uyarlanmış bir ifadeyle; 'Eşek'e bakan izleyici, sıradan bir eşeğe değil, insan gibi giyinen eşek kostümü giymiş bir insan-eşeğe bakma hali ile yüzleşmiş olmaktadır. Laura Ford, 'Düşünenkafalar' ile ağırlaşmış, sertleşmiş, yenilgi ve itaat konumundaki okul çocuklarını sembolize ettiğini, çocukken okulda D notu alan öğrencilerin Donkey'in ilk harfi D ile yaftalanarak, aptal bir pislik gibi muamele görmelerinden etkilendiğini ifade etmiştir (Laura Ford, kişisel görüşme, 5 Ekim 2023). Bu düşünce, 14.yüzyılda üniversitelerde mantık, teoloji ve felsefe kitapları üzerinde çalışan, skolastik teolog ve filozof John Duns Scotus'un (1266-1308) hedefe odaklanmak için konik şapka giymek gerekir önerisini dikkate alan takipçileri Scotistleri aşağılamak üzere kullanılmış olan 'Dunce' ifadesi ile bağlantılı olarak, 19.yüzyıl ortalarına değin başarısız öğrencilere D yazan konik şapka giydirilerek sınıfın köşesinde tek ayak üzerinde bekletme cezasının varlığı ile örtüşmektedir (bkz: Eyigör, F. & Fındık, M. 2016. s.28)

'Eşek' heykeli ile ilgili olarak sanatçı; eşeğin beşinci ayağının müstehcen ve komik referansı olduğundan söz etmiştir. Avusturyalı müzisyen, televizyon kişiliği, ressam ve aktör Rollf Harris'in (1930-2023) fazladan bacağı olan birini oynadığı 'Jake the Peg' adlı müzikhol gösterisine işaret etmiştir (bkz: Lib Thack, 2013). Rollf Harris'in yaşamının son on yılını reşit olmayan dört kız çocuğuna saldırı suçundan hapisanede geçirmiş olmasının düşündürücü olduğunu da eklemiştir. Yanı sıra, çocuk öyküsü Winnie-the-Pooh'daki Eşek Eeyore karakteri

gibi görünüşte oldukça üzgün ve uysal ama tüvit takım elbisesi yüzünden insani bir 'Eşek' ortaya çıkardığını belirtmiştir (Laura Ford, kişisel görüşme, 5 Ekim 2023).

Hatırlamak ve hafızaya netlik kazandırmakla ilgili işler üreten sanatçının, sosyal ve politik meselelere duyarlılığı, insanlık durumunun keskin bir gözlemini yansıtan sadık temsillere odaklı oluşu, fantezi ve gerçeklik arasındaki dengeyi hassasiyetle kurmasına olanak sağlamaktadır. Acı, tatlı ve tehditkâr nitelikleri bir arada ustalıkla kullanmakta, 'eğlenceli' tarzı ile cezbediği izleyicileri düşünmeye, tartışmaya teşvik etmektedir (Curtis, 2011).

'Eşek'in beş ayaklı oluşu, Asur mimarisinde kapılara koruma amacıyla yerleştirilen büyük boyutlu Lamassu heykellerini anımsatmaktadır. İnsan başıyla zekâ, boğa/aslan vücuduyla güç, kartal kanatlarıyla da özgürlüğü sembolize eden Lamassu'ların ayaklarına önden bakıldığında duruk ve yandan bakıldığında hareket ediyor izlenimi edinilmektedir. Bu heykellerden farklı olarak Laura Ford'un 'Eşek'inin beşinci ayağının konumunun cinsel uzvun olması gereken yerde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Mısır tanrısı Seth, Osiris ve İsis söylencelerini ve M.S. 3. yüzyıla uzanan dişi-erkek, ölüm-yaşam, iyi-kötü vb. dikotomik özellikli geçiş formlarını içinde barındıran paganist priapik tapınımın aklı gelmektedir.

SONUÇ

Sanat tarihsel süreçte, geleneksel yaşama özgü olan ve birbirine eklenerek gelişen sanat formlarında yerleşikleşmiş kuralların ve kalıp yargıların yıkılması, yerlerini alması istenen yeni değerlerin benimsetilmesi aşamalarının kültürel anlamda kalıntı-egemen-yenidoğan bağıntısı içinde anlamlandırılmasında eşek alegorilerinin önemli bir örnek olacağı varsayımından yola çıkmıştır. Tarihi ve kültürel çeşitlilik içerisinde farklı topluluk ve toplumların dünya görüşleri, ürettikleri değerler ve birbirleriyle etkileşimlerinin yansımalarını bulduğumuz hermetik anlatılardaki eşek alegorilerine bütüncül bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Eşek alegorilerinde 'iyinin kötüsü' veya 'kötünün iyisi' olarak bir görünüp bir kaybolan eşek figürlerinin değişimi arzulayan, bu arzudan dolayı ötekileştirilen, başkalaşmış öteki (insan/kültür) ile diyalogundan doğan anlamı yaşam pratiğine yansıtan, geçirdiği dönüşümü sanat eserlerinde görünürlülük kazandıran 'insan'ın temsili olduğunun *-üretilecek (yeni) anlam(lar) için-* ön-kavranılması zemini yaratılmıştır.

Felsefe alanında hermetiğin çok anlamlılığı arayışı, kendiliğinden sanat olarak hermetiğe yansımış, geleneğin yorumlandığı (post)modern sanat anlayışında çok anlamlılığın bir nitelik olarak belirginleşmesinde etkili olmuştur. Geliştirilmiş bu metinden çıkarsanması gereken sonuçlar ile hermetik kuram arasında beliren açıklık, tarihsellikten ve gelenekten kopuk olmayan sanat olarak hermetiğin *-eşegin dört ayağını aynı anda görebilme maharetine eşdeğerde olan anlamın-* tartışılmasını yaratıcı sürecin ve/veya alımlama sürecinin öznesi olan okura bırakılmasını gerektirmiş; eşek alegorileri, tarihi, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik değerler toplamından daha fazlası olan kolektif bilince ve Heideggervari 'ön-anlama'ya bağlanmıştır.

Zaman ve mekan değişkeninde sonsuzca çeşitlenebilen türevleri ile karşılaştığı gerçeğinden hareketle, eşek alegorileri sayesinde *-şimdiki zamanda olduğu gibi-* fiziken göz önünde olmasalar dahi eşek figürünün zihnin derinliklerdeki varlıklarını daima sürdürdüğü, gerektiğinde yüzeye çıkarak, insan psikolojisi ve toplumsal yapıların karmaşıklığının anlaşılır olmasına; üretilen çok katmanlı anlamın, tarihsel, kültürel bağlamlar gözetilerek değerlendirilmesine; eleştirel olan, başkaldıran, özgürlükçü insanın düşünsel evreninin şekillendirilmesine ve yeni bakış açılarının

edinilmesine aracılık ettiği; adeta bir kod çözücü gibi işlev gören temsil gücünün olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Söz konusu kanıtlar, metnin ana gövdesini oluşturan ardışık örneklerin yorumlanmasının yoruma açık oluşunu (elde-hazır nesne) görünür kılmak üzere derlenmişlerdir. Bütünselliği içinde 'Eşek alegorileri', açığa çıkan farkı bilme ve bildirme hali ile alenileşen 'öteki' ile arasındaki mesafeyi ayarlamak zorunda kalan 'egemen'in çağa ve/veya döneme özgü düşüncüyü benimsemesi öncesindeki nedenleri ile sonrasındaki nasıllarının bilinçle kavranmasına olanak sağlamıştır.

Hakikatin sınırlarının bulanıklaştığı günümüz dünyasında eşek-lik, cahilliğe, sapıklığa, azgınlığa sürüklenen ve tüm sınırları alaşağı edebilenin temsili olarak görülmektedir (Şeriatı, 2019, s.59). Eşek alegorilerinin salt farklı olan hakkında olduğu fikrine kapılmamak gereklidir. Zira, insana özgü 'eşeklik' ve toplumlara özgü 'eşekleştirme' birbirlerinin sebebi ve sonucu olmaktadır.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Araştırmacıların makaleye katkı oranı eşittir.
- 2- Makale herhangi bir kurum tarafından desteklenmiş değildir.
- 3- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Abramović, M. (2010). *İtiraf*. [Video enstelasyon]. <https://www.li-ma.nl/lima/catalogue/art/marina-abramovic/confession/17560>

Agefotostock. (2023). *Tanrı Seth*. [Taş kabartma]. <https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/karnak-luxor-egypt-temple-of-karnak-sacred-to-god-amon-relief-of-the-god-seth/H44-30047672>

Akalın, H.K. (2016). Göğün kraliçesi İsis'in geri dönüşü: hristiyanlıkta Meryem Ana tapınması. *İlted*, 2016(1), 45, 81-107

- Akbulut, M. (2020). *Türk halk edebiyatında eşek*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Albayrak N. (2006). Nasrettin Hoca. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (c.32. 418-420). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alexamenos grafitosu. (2018). Wikipedia. [Duvar Yazısı]. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/ab/Alexorig.jpg/220px-Alexorig.jpg>
- Apuleius, L. (2017). *Başkalaşımalar (Altın eşek)*. (Çev. Ç. Dürüşken). (1. baskı). Alfa.
- Arkonaç, S. (2010). Kolektif bilinç/kolektif temsiller: Wundt ile Durkheim. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(21), 103-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/514/4711>
- Arnheim, R. (2007) *Görsel düşünme*. (Çev. R. Ögdül). (1. baskı). Metis.
- Becermen, M. (2004). Dilthey, Heidegger ve Gadamer’de anlama sorunu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 35-66.
- Bohn, H. (1853). *Apuleius’un iki yanında Pamphile’nin bir baykuşa ve kendinin Altın Eşeğe dönüşen portresi*. [İllüstrasyon]. <https://en.wikipedia.org/wiki/Apuleius#/media/File:ApuleiusFrontispiece.jpg>
- Boronali, J.R. (1910). *Adriatik üzerinden günbatımı*. [Tuval Üzerine Yağlı Boya]. https://en.wikipedia.org/wiki/JoachimRapha%C3%ABl_Boronali#/media/File:Boronali_Impression.jpg
- Bough, J. (2010). The mirror has two faces: contradictory reflections of donkey in western literature from Lucius to Balthazar. *Animals*. 2011, 1(1), 56-68. <https://doi.org/10.3390/ani1010056>
- Bulutoğlu, S. (2007). *Dilthey ve Gadamer’de hermeneutiğin kapsamı ve işlevi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/45033.pdf>
- Bust, K. (2016) Lolo the donkey and the Avant-garde that never was: Part 1. *Michigan Quarterly Review*. <https://sites.lsa.umich.edu/mqr/2016/03/lolo-the-donkey-and-the-avant-garde-that-never-was-part-1/>
- Cattelan, M. (2016). *Uyarı II*. [Ensteleasyon]. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2016/may/05/frieze-new-york-review-art-world-presents-greatest-hits-and-ass>
- Crane, W. (1920). *Bremen müzikaçıları*. [İllüstrasyon]. <https://www.gutenberg.org/files/19068/19068-h/images/illus-158.jpg>
- Curtis, P. (2011) Laura Ford biography. <https://www.lauraford.net/biography>
- Daumier, H. (1867). *Don Quixote, Sancho Pansa ve ölü katır*. [Tuval Üzerine Yağlı Boya]. <https://www.wikiart.org/en/honore-daumier/don-quixote-sancho-pansa-and-the-dead-mule-1867>
- Deveci, B.A. (2017). Hinduizm de Durgā Pūcā’nın yeri ve önemi. V. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, s.211-220.

- di Bondone, G. (1306). *Mısır'a kaçış*. [Fresk]. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Giotto_-_Scrovegni_-_20_-_Flight_into_Egypt.jpg
- di Buoninsegno, D. (1308-11). *Doğuş*. [Ahşap üzerine tempera]. https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Duccio_di_Buoninsegna_002.jpg#mw-jump-to-license
- Durmuş, M. (2009). Güldürünün saklanan gerçeği ve Nasreddin Hoca fıkralarında sosyopsikolojik kendilik tanımlaması. *21.yüzyılı Nasreddin Hoca ile anlamak uluslararası sempozyumu, Akşehir, 8-9 Mayıs 2008, Bildiriler kitabı*. (ss.245-252).
- Dürer, A. (1509). *Mesih'in Kudüs'e girişi*. [Gravür]. https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Albrecht_D%C3%BCrer,_Christ%27s_Entry_into_Jerusalem,_probably_c._1509-1510,_NGA_6756.jpg
- El Cem Mozaikleri. (2019). *Antik Roma Şehri Thysdrus'daki Silenus Evi'nde Dionysos'un yaşamının tasviri*. [Mozaik]. <https://www.tunisiatourism.info/uploads/editor/46830487-1556035377.jpg>
- Erhat, A. (1984). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Eyigör Pelikoğlu, F. (2019). *Sürdürülebilir beklentilere teamülen sanat*. Akademisyen Yayınevi.
- Eyigör, F. & Fındık, M. (2016). Bir gösterge olarak 'köşe'ye konumlandırılmış sanat yapıtları ve cezalandırılma olgusu. *İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2(4) , 27-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aydinsanat/issue/31796/348619>
- Ford, L. (2000). *Eşek*. [Heykel]. <https://artuk.org/discover/artworks/donkey-268863>
- Ford, L. (2003). *Düşünenkafalar*. [Enstelesyon]. <https://www.lauraford.net/headthinkers>
- Freeman, N. (2016). Maurizio Cattelan's live donkey at Frieze New York enrages animal activists as fairgoers line up to see it. *Art News*. <https://www.artnews.com/artnews/market/maurizio-cattelan-live-donkey-at-frieze-enrages-animal-activists-as-fairgoers-line-up-to-see-it-6280/>
- Gadamer, H.-G. (2017). Hermeneutik. (Çev. D. Özlem) *Cogito*, 89, 42-58. Yapı Kredi Yayınları.
- Günaydın, İ. (2022). Alegori sözcüğünün otantisitesinin hermeneutik çözümlemesi. *Lotus International Journal of Language and Translation Studies*, 2(1), 38-58.
- Güner, E. (2019). İthifallık tanrılar ve ifade ettikleri. *Androl Bulten*, 21, 155-160 <https://doi.org/10.24898/tandro.2019.10437>
- Güneş, H. (2006). Grimm masallarının olumsuz eğiticilik boyutu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 98-111.
- Jordaens, J. (1640). *Apollo ve Pan arasındaki yarışmada Midas'ın yargısı*. [Panel üzerine yağlı boya]. [https://www.christies.com/img/LotImages/2013/NYR/2013_NYR_02710_0027_000\(jacob_jordaens_and_studio_the_judgment_of_midas\).jpg](https://www.christies.com/img/LotImages/2013/NYR/2013_NYR_02710_0027_000(jacob_jordaens_and_studio_the_judgment_of_midas).jpg)
- Kalaratri. (2010). Wikipedia. [Heykel]. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/ea/Kalratri_Sanghasri_2010_Arnab_Dutta.JPG/800px-Kalratri_Sanghasri_2010_Arnab_Dutta.JPG

- Kültür Portalı. (2023). *Nasreddin Hoca*. [Minyatür].
<https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodetay/9087>
- Lib Thack. (2013, Temmuz 24). Liberace Introduces Rolf Harris- Jake the Peg- The Liberace Show. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=imRaRW4ltOs>
- Lolo. (1910). *Lapın Agile kabaresinde sahne performansı*. [Fotoğraf].
https://ecclesiastes911.net/boronalı/Boronalı_donkey_painting_a_picture.jpg
- Meisterdrucke. (2023). *Samson Filistinlileri eşeğin çene kemiğiyle vuruyor*. [Fresk].
https://www.meisterdrucke.com.tr/kunstwerke/1200w/Paleo_Christian_-_Paleochretian_art_%28period_of_ancient_Rome%29_Samson_weapon_of_a_donkey_jaw_massacr_-_%28MeisterDrucke-970992%29.jpg
- Merrifield, A. (2014). *Eşeklerin bilgeliği*. (Çev.A. Terzi). Aylak.
- Nasrettin Hoca. (1992). Wikipedia. [Heykel].
<https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:MASamarkandNasreddin.jpg>
- NYPL. (2017). *Priapos'un Kurbanı*, [Gravür]
<https://images.nypl.org/index.php?id=56963371&t=w>
- Ordine, N. (1996). *Giordino Bruno and the philosophy of the ass*. (Çev.H. Boronski). Yale University.
- Özkul, B. (2021, Ocak 31). George Orwell ve kapanmayan “ideolojiler çağı”. *Birikim Dergisi*.
<https://birikimdergisi.com/haftalik/10462/george-orwell-ve-kapanmayan-ideolojiler-cagi>
- Pekak, M. S., & Gür, D. (2016). İsa'nın Doğumu. *Sanat Tarihi Dergisi*, 24(2), 175-226.
<https://doi.org/10.29135/std.273896>
- St. Louis Community College. (2015) *Akrobat*. [Mozaik].
<https://users.stlcc.edu/mfuller/volubilis/VolubilisMosaicBackwardRiderSm.jpg>
- Stolias, H. (2016). Maurizio Cattelan and a donkey who's starred at the Met—it must be Frieze New York. *The Art Newspaper*. <https://www.theartnewspaper.com/2016/05/04/maurizio-cattelan-and-a-donkey-whos-starred-at-the-metit-must-be-frieze-new-york>
- Şeriatı, A. (2019). *Bilinç ve eşekleştirme*. (Çev.M Demirkol). FCR Yayınları.
- Taşdelen, V. (2007). Çağdaş hermeneutiğe doğru: Schleiermacher ve genel hermeneutik. *Felsefe Dünyası*, (46), 189-203.
- Timurtaş, F.K. (1971). *Şeyhi'nin Harname'si*. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Uslu, M. (2022). Wilhelm Dilthey'in felsefesinde tarihsel anlama. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 183-195.
- Yılmaz, S. (2022). *Paganizmden hristiyanlığa geçmiş semboller: I.ve V. yüzyıl*. İksa.
- Yılmaz, O. & Ertuğrul, M. (2011) Eşeğin (Equus asinus) evcilleştirilmesi. *Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 111-115.
- Yurdanur, M. (1979). *Miras* [Heykel]
https://tr.wikipedia.org/wiki/Miras_%28heykel%29#/media/Dosya:Hitit_aslan%C4%B1na_ters_binmi%C5%9F_nasrettin_hoca.jpg

From the Quest for Legitimacy to the Loss of Legitimacy: True Path Party-Army Relations from 1980 to 2000

Meşruiyet Arayışından Meşruiyet Kaybına: 1980'den 2000'e DYP-Ordu İlişkileri

Caner Yacan^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr, MEB, Türkiye
E-mail: caneryacan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8529-9587

Başvuru/Submitted: 22.11.2023
Son Düzeltme/Last Revision: 20.12.2023
Kabul/Accepted: 22.12.2023

Yacan, C. (2024). From the quest for legitimacy to the loss of legitimacy: True Path Party-army relations from 1980 to 2000. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 54-74. <https://doi.org/10.21733/ibad.1394648>

intihal.net Similarity Index 18%

ABSTRACT

This study focuses on the True Path Party (TPP)-Army relations from the birth of the TPP until the period when Tansu Çiller left the TPP chairmanship. Thus, it is aimed to reveal how the TPP's national popular policies have changed as a result of its relations with the Army. In order to achieve the stated aim, historical comparative research method was used in the study. It is thought that a comparative examination of the period from the founding of the Party to Süleyman Demirel's Presidency and the period when Çiller was the Chairman of the Party can reveal the discussions, dilemmas and continuities between the two periods in the Party's relations with the Army. As a matter of fact, the TPP's most important national popular move to expand its voter base since its foundation was based on the discourse of democracy. The rhetoric of 'resistance against military tutelage' was placed at the center of the TPP's discourse on democracy. The Party's attitude towards the civilian administration's dominance over the Army in the period leading up to Demirel's presidency constitutes an important example of the civilianization efforts in Turkish political life. During the Çiller period, this effort was replaced by an essentialist nationalist understanding adorned with the themes of 'flag, azan and land'. In this period, TPP went from a period in which it strengthened its legitimacy through the Army to a period in which it lost legitimacy through the Army.

Keywords: True Path Party, Süleyman Demirel, Tansu Çiller, Army, February 28.

ÖZ

Çalışmada, Doğru Yol Partisi'nin (DYP) doğuşundan, Tansu Çiller'in Parti genel başkanlığına bıraktığı döneme kadar geçen süreçte, DYP-Ordu ilişkileri ele alınmaktadır. Böylece Ordu ile ilişkiler sonucunda Parti'nin ulusal popüler politikalarında nasıl bir değişim yaşandığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Belirtilen amaca ulaşmak için çalışmada tarihsel karşılaştırmalı araştırma yönteminin kullanılması planlanmıştır. DYP'nin kuruluşundan Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığına kadar olan dönem ile Çiller'in DYP genel başkanı olduğu dönemin karşılaştırmalı olarak incelenmesinin, Parti'nin ordu ile ilişkilerinde iki dönem arasında yaşanan tartışmaları, ikilemleri ve süreklilikleri ortaya koyabileceği düşünülmektedir. Nitekim DYP'nin kuruluşundan itibaren seçmen tabanını genişletmeye yönelik en önemli ulusal popüler hamlesi demokrasi söylemi üzerine kurulmuştur. DYP'nin demokrasi söyleminin merkezine 'sivilleşme' retoriği oturtulmuştur. Parti'nin Demirel'in Cumhurbaşkanlığına kadar geçen süreçte özellikle sivil yönetimin ordu üzerinde hakimiyet sahibi olmasına yönelik takındığı tavır, Türkiye siyasal hayatındaki sivilleşme çabalarının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Çiller döneminde ise sivilleşme çabası yerini daha çok 'bayrak, ezan, toprak' temalarıyla süslenmiş özcü bir milliyetçi anlayışa bırakmıştır. Bu dönemde DYP'nin Ordu üzerinden meşruiyetini güçlendirdiği bir dönemden, Ordu aracılığıyla meşruiyet kaybına uğradığı bir döneme geçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Doğru Yol Partisi, Süleyman Demirel, Tansu Çiller, Ordu, 28 Şubat.

INTRODUCTION

The projects that political parties create both in order to come to power and while in power can be associated with the balancing of social forces at different scales, from local to national and international. The weight of these social forces and their ability to influence the projects of political parties may vary depending on the social history of the countries. In this context, the army has maintained its position as an important actor in Turkey's social history that can affect both the national-popular character of political parties and production relations. Particularly in a period such as the 1980s, when soldiers were the decision-makers on almost all problems of the society and had the authority to speak about all problems, party-military relations have gained more importance in producing and maintaining social consent mechanisms.

In this context, the study examines True Path Party (TPP)-Army relations from the birth of TPP to the period when Çiller left the Party chairmanship. Thus, it is aimed to reveal what kind of change occurred in the national popular policies of the Party as a result of relations with the Army. TPP is a party that connects the period before 1980 and after 2002, which can be interpreted as breaking points in Turkey's political life, and has taken part in decision-making positions in this process. The choice of TPP as the research object in the study is also related to this situation. A review of the TPP-Army relations between 1980 and 2000 will, on the one hand, reveal the influence of the Army on Turkey's political life in this period, and on the other hand, will provide data to researchers on the origins of the power struggle between the new center-right force and the Army after 2000.

In order to achieve the stated purpose, it was planned to use the historical comparative research method in the study. The fact that the historical comparative research method is a method suitable for making sense of the combination of social factors reveals the necessity of adopting such a method in this study that aims to make sense of a certain period. Because it is thought that only with the help of a historical comparative analysis can reliable data be obtained that will help to make sense of the difference between the old and the new in a systematic way. In this context, the proposition of the research is "A comparative examination of the period from the founding of the Party to Demirel's Presidency and the period when Çiller was the Chairman of the Party will reveal the discussions, dilemmas and continuities between the two periods in the Party's relations with the army". In the study, the discourses of Party elites, Party policies, Party's printed documents, and newspaper news of the period are systematically discussed on a historical basis from 1980 to 2000. It is possible to come across a very rich field of study in the literature on military-politics relations in Turkey (Yarimoğlu, 2021; Canveren, 2021; Köktürk, 2021; Duman, 2019; Aygen, 2018; Sunay, 2010; Doğan, 2009; Akça, 2004; Parla, 2004; Bayramoğlu, 2004; Altınay & Bora, 2003). However, it can be said that these studies do not comparatively analyze the change in a party and the resulting transformation in the party's relations with the Army. As a matter of fact, the original aspect of the study is to comparatively analyze TPP's relations with the army in two different periods and, in this context, to reveal the transformation in the Party's mechanisms to persuade its voters.

FROM ITS FOUNDATION TO DEMIREL'S PRESIDENCY: RESISTANCE TO MILITARY TUTELAGE

"The first three years of the last decade were the military regime, and the next seven years were the continuation of the military regime in civilian form."

Süleyman Demirel

While the TPP was established under historical conditions in which the military authority was all-powerful and determined the conditions and structures of the transition to democracy, it was exposed to insurmountable difficulties in its relations with the army. After the movement was organized, the first thing it did was to prove to its followers that it was the main heir of the Democratic Party-Justice Party tradition, which it claimed to be the continuation of. However, the Political Parties Law No. 2820, which was put into effect by the Junta administration in 1983, strictly stipulated that the newly established parties could not have a continuity with the old parties and that political parties could not establish an organic relationship with any association or union. For this, all parties that would enter the elections had to be approved by the National Security Council (NSC). The criterion for entering the election was that at least 30 founding members of the parties were approved by the NSC by August 24, 1983. The open-ended 'eligibility conditions' allowed the junta to structure the political space as it wished (Alkan, 2006, pp.148-162). In this way, the junta could determine which of the 16 parties established after the lifting of political bans could survive and which parties could participate in the first elections.

As a matter of fact, among the parties established after the lifting of political bans, the Great Turkey Party was the continuation of the Justice Party (Turan, 1988). The establishment of the party was carried out by Hüsametdin Cindoruk, and in the background was Süleyman Demirel as the main founder (Erman Yerdelen, personal communication, September 2021). However, after a short time, Demirel was subjected to compulsory residence in Çanakkale Zincirbozan, on the charge that he participated in the founding activities of the Great Turkey Party (Genç Süvari, 1994, p.15). This situation led the Party elite to seek legitimacy primarily among the commanders, because the Party's future was in the hands of a few commanders. As a result, historical conditions necessitated the establishment of GTP under the chairmanship of a former general, with a fate similar to that of its predecessor, the Justice Party, which was established with the 1961 coup. The party was founded on May 20, 1983, under the chairmanship of retired general Ali Fethi Esener. After Esener submitted the petition for the establishment to the Ministry of Internal Affairs, he stated that "they were the unshakable defenders of the September 12 Operation" (Cumhuriyet, 21.05.1983; Tercüman, 21.05.1983). In addition, the majority of people of military origin among the founders of the Party stood out. This was another result of the Party's effort to gain legitimacy among the commanders. Even Kenan Evren, seeing the number of soldiers among the party founders, said, "Are you establishing a military headquarters?" (Çavuşoğlu, 2009, p.8). Despite all these efforts to appear pleasant to the army, the Party's life was short-lived. Especially the fact that nearly 150 politicians of JP origin joined the Party one day after the establishment of the Party (Cumhuriyet, 23.05.1983), worried the commanders, and the Party was closed down with the decision numbered 79 of the NSC on 31 May 1983. Hüsametdin Cindoruk and Mehmet Gölhan, like other banned politicians, were subjected to 'compulsory rest' in Zincirbozan (Milliyet, 01.06.1983).

On the other hand, considering party bans in Turkey, it was a very common practice for politicians to keep reserve parties aside so that they could be used when necessary. As a matter of fact, after the closure of GTP, True Path Party gained its legal personality at 11.30 on Thursday, June 23, 1983. This time, the party president was not of military origin, but was Ahmet Nusret Tuna, former senator from Kastamonu and former minister of agriculture (Cumhuriyet, 29.06.1983). Similarly, there was no soldier on the list of founders other than retired Major General Ragıp Cengizoğlu. The center-right line's search for legitimacy among the soldiers did not work very well in the GTP, and the fact that many politicians with military

backgrounds were among the Party founders did not prevent the Party from being closed down. On the other hand, the junta's weight in determining the political area continued to increase, and on 7 July 1983, a veto decision was made for 30 of the 34 founding members of the TPP, including Chairman Nusret Tuna. From the first list, only Yıldırım Avcı, Halil Ünalp, Hacı Doğan Develioğlu and Erkut Şenbaş were allowed to become founders (Tercüman, 08.07.1983).

The second list of founders of TPP was re-edited by the 4 founding members who were not vetoed by the NSC and sent to the Ministry of Internal Affairs on July 11, 1983. The new president of the Party was Esat Yıldırım Avcı, one of the founders who was not vetoed in the first list. However, the struggle for the Party to participate in the elections was again interrupted by the NSC, and the NSC informed the Headquarters of its second veto decision regarding the Party founders. 98 days before the election, 15 of the Party's 30 new members were being vetoed (Tercüman, 31.07.1983). Thus, with the second veto, TPP was left with only 19 founding members, and 11 more new founding members approved by the NSC were needed in order to participate in the elections. Although the list of new founders was given to the relevant authorities the next day, the NSC announced its decision about these members only on August 19. This time, 9 of the 15 members added to the list of founders were not eligible for founding membership. On 22 August, the new list prepared by the TPP founding board was delivered to the relevant institutions, while on 25 August 1983, the Supreme Electoral Council announced its decision number 265 regarding the beginning of the election period. According to the decision, only the Motherland Party, the Populist Party and the Nationalist Democracy Party were eligible to participate in the elections. TPP's two applications to the Supreme Electoral Council on this issue were not accepted (DYP 1 Yaşında, 1983, pp.15-19). The party was experiencing a period of complete stagnation until 28 September 1984, when the closure case against it was rejected by the Constitutional Court.

Although the army prevented the TPP from entering the 1983 elections, it was unable to end the Party's life on a legitimate basis and was ultimately forced to allow it to return to the political scene (Hale, 1988). In this case, the fact that the Party based its strategy in this period on the promise of democratization of politics, against the junta's aim of narrowing the political space, played an important role. Because, in the statement it made upon its establishment, the Party stated that TPP emerged from the nation's breasts under extremely difficult conditions and that it defended "libertarian democracy" based on the superiority of the will of the nation. According to the Party, 'libertarian democracy' meant the recognition of the free will of the nation as the sole source of power of the country's administration. In this context, it was incompatible with the fundamental principles of the state and the rule of law for the state organs assigned by the Constitution to ensure internal and external security to take a stance according to the identity of the political party that would come to power. TPP argued that the army should be at the disposal of the nation as its property. On the other hand, on the political stage, instead of a government that derives its legitimacy from the nation, a government that derives its power from the army has been created, and the ideal of "sovereignty unconditionally belongs to the nation" envisaged by the Constitution has been rendered inoperative. In the face of this situation, the party called citizens to duty and demanded that they make their voices heard in every corner of the country. According to TPP, the place of judgment in the political struggle was the nation, and in fact, it was the nation itself that was victimized and treated unfairly by not being included in the elections. The nation should once again have the say in determining the political power, and instead of artificial governments

arising from favor and protection, governments that derive their power from the nation should rule the country (DYP Bir Yaşında, 1984; DYP 1. Büyük Divan Toplantısı, 1984).

Although the center-right's attitude towards restricting fundamental rights and freedoms in the 1970s and the process put into action by the army after 1980 had similar characteristics (Tanör, 2010), the series of events pushed the TPP to produce a discourse against the September 12 coup and the junta administration established thereafter. The fact that his predecessor was closed as the major partner of the coalition government before the coup and his important political figures were banned were among the important reasons for this change of attitude. In this context, TPP was basing its national popular strategy in this period on the promise of 'democratization'. The concept of 'national will', which has gained an almost mythical meaning in the centre-right, was at the center of the democratization discourse put forward by the Party, and the Party argued that it would be the most important partner of the government in a political arena that derives its legitimacy from the people rather than the army (DYP 1. Büyük Kongresi Raporlar, 1985). However, during this period, the Party's attitude towards the military was abstaining, as the legislation in force in the country did not allow comments on the actions of the National Security Council, which was in power between September 12, 1980 and December 7, 1983.

With Cindoruk becoming the Chairman of TPP, the Party increased the dose of its discourses regarding the civilianization of the regime (Karpas, 2010). At the Party's 1st Grand Congress, Çağlayangil (1985) expressed this attitude of the Party as follows. "As much as we want to democratize the administration, we also want to civilianize it. We are not against the military understanding politics, but rather doing politics". According to the Party, the regime in Turkey could not be considered a democracy, because the martial law that had been going on for 6.5 years had turned the country into a land of prohibitions and restricted the voice of the people (DYP I. Büyük Kongre Vesikaları, 1985). This situation could only be solved by making the open regime and the state functional. The party explained this situation as follows;

An open regime... can only be achieved if the location and powers of the state organs are well determined. Who will take orders from whom? Everyone will have a clear idea on this issue, will know their place, duty and authority and will agree to it. Everyone will perform their duty, if not, someone will make them do it and it will be clearly known who it is... The assessment of the threat and danger to the country will be made by the civilian administration in consultation with the Armed Forces, not by the Armed Forces, and the armed forces will eliminate this threat or danger according to the order given by the civil administration. The armed forces will perform the task. But it cannot do this ex officio. It will take orders from somewhere. It is the parliament that gives orders. It is the government that will have the Parliament approve the order.

The Party opposed the army's continued influence in the political arena and argued that the military should be under the control of civilians. Another indicator of the TPP's attitude towards the army during this period was its attitude towards the annulment of parts of the Constitution that they argued were not compatible with democracy. In its 1986 by-election declaration, the Party criticized the taking away of the political rights of former political leaders and senior executives on a Constitutional basis as follows: "Some prohibitions still in force are an obstacle to the full operation of the open regime. This legislation, which has no reasonable basis, imposes punishment by creating a crime without a trial, and whose like is not seen in any democratic country, is a significant threat not only to the past but also to the future of the politician" (DYP 1986 Ara Seçim Beyannamesi, 1986). As a matter of fact, Cindoruk was initiating the process of lifting the political bans that would result in the referendum of 6

September 1987, with the slogan “vote for us, Demirel will be the leader of TPP in 6 months” during his election trips during this period (Tercüman, 02.09.1986). In addition, the Party also demanded the abolition of Article 15, which made the decisions of the military council that governed the country between 1980 and 1983 subject to judicial immunity, and argued that only this way could pave the way for democratization in the country (DYP 1986 Ara Seçim Beyannamesi, 1986; Cizre, 1999a).¹ This whole situation revealed that in the pre-Demirel period, the Party’s relations with the army were carried out through two centers. The first of these was a response to the military junta’s aim to depoliticize society and aimed to change the freedom-restricting spirit of the 1982 Constitution. The second one focused on the military regime institutionalized in the official organization of the state and was an important example of resistance to military tutelage in Turkish political life.

As a matter of fact, Demirel’s accession to the leadership seat on September 14, 1987, after the removal of political bans, enabled these two centers to deepen further, while also keeping ready a discourse that could protect the legitimacy of the Party in the eyes of the army. On the one hand, Demirel (Türk Demokrasisi Meydan Okuyor, 1988) demanded that September 12 be opened to discussion and stated that the ruling Motherland government owed its existence to the army. On the other hand, he emphasized that he had no problems with the army.

The military of this country is our crowning glory... Let’s keep the military out of politics... Nothing can be achieved by finding democracy guilty, finding freedom guilty, finding the assemblies elected by the nation guilty, finding the people elected by the nation guilty... Dear MPs, come out from behind September 12... Hiding behind September 12 is a dagger stuck in the back of the regime... In fact, we know you are the product of September 12th... but enough of the abuse... If you have the guts, take whatever you want with you, take those who committed September 12, too, let’s go to the open session.

Because, according to Demirel, the Motherland government could not distance the army from civilian politics and was trying to legitimize itself through the army (Cizre, 1999a). During this period, Prime Minister Turgut Özal appointed General Necip Torumtay as the Chief of General Staff, breaking the tradition of determining the successors of the chiefs of general staff, which had become a military norm, and made symbolic efforts by wearing civilian clothes while inspecting the military. However, it could not implement a significant reform in civilianizing key institutions within the state organization and in building political processes on democratic concerns (Cizre, 2013; Akça, 2018). For this reason, Demirel argued that the Motherland government could not contribute to saving the political sphere from military tutelage. He was discussing the September 12 coup and the decisions taken by the junta (DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel’in Kongre Açış Konuşması, 1988).

According to Demirel, it was the army leaders who did not fulfill their duties before September 12 and were directly involved in what happened. “Now, memories are being written from Marmaris, from Armutlu. ‘This and that happened. Well, my dear, wasn’t the Chief of General Staff at that time the one who wrote these memoirs? Yes. Wasn’t the entire command of the Armed Forces in your hands? Yes. Has anyone interfered with your business? No. You would command, this would happen. No one says ‘The army is not doing its duty’; But you did not have that task done... As a result, one of your closest men, a general, said, ‘Let the matter mature a little more, then let’s take control so that no one will speak out’ ... Why was the blood that stopped on September 13 being shed on September 11?” (DYP Genel Başkanı Süleyman

¹ Hale (1988) states that the removal of this article will also pave the way for the investigation of the alleged irregularities in the agreement made with General Dynamics Corporation during the junta period for the import and assembly of F-16 warplanes.

Demirel'in Ege ve 19 Mayıs Üniversitesi Öğrencilerine Yaptığı Konuşma, 1991). Thus, Demirel, in a way, demonstrated a political will to refute the basic foundations of the security-centered political regime implemented by the junta and aimed to shake the social legitimacy of the military administration.

In addition, during this period, the Party also emphasized the need to establish civilian administration over the army as soon as possible. "No action, decision or authority that is not based on the absolute legislative authority of the Grand National Assembly of Turkey can consider itself authorized and responsible for protecting the security of the country. The government, judicial organs, army and law enforcement forces can only have a duty to protect the security of the country in line with the right of the Grand National Assembly of Turkey to represent the supreme and sole legislative and national will. Any action or intervention other than this is a violation of the Constitution that suspends the national will" (DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Kongre Açış Konuşması, 1988). Because, according to Demirel, since Turkey was not a military republic, the chief of general staff had to work under the minister of defense. In no democratic country in the world did the chief of general staff brief the president every week (Milliyet, 28.05.1990). Additionally, Demirel emphasized that the internal functioning of the Turkish Armed Forces should also be opened to discussion; "Since this army is the nation's army, since the Armed Forces are the nation's armed forces, since the money spent is the nation's money, wouldn't it be better if the people were convinced that this money was spent on extremely necessary places, not unnecessary places? So Turkey should talk about defense issues. How should they talk? The American congress forms a committee. On behalf of Congress, the committee tells the Pentagon, "You are wasting this money." How am I wasting it? Come and defend yourself, however you waste it; I am making a claim. In fact, it is not possible to call a regime where the army is not under the command of the civilian administration a democracy (Demirel, 1989). Thus, the Party was loudly criticizing the actions of the army, which is not used to being talked about except in praise, and about which the society is expected to be silent, in a way that is not often encountered in Turkish political life (Bayramoğlu, İnsel ve Laçiner, 2013).

According to the Party, all these problems mentioned above could only be overcome by a restoration of the country. The state had to undergo a restoration, and instead of a constitution that expanded the powers of the army, a constitution that included the rights of the Declaration of Human Rights in the Treaty of Paris and was entirely based on the will of the nation had to be built. The Party's thoughts on this issue were most clearly evident in the 1991 election manifesto. The declaration stated that the intervention of September 12, 1980 created a political regime based on force that considered the nation a second-class norm, and that its current administration contained the same systemic distortions as a product of this regime. In a way, the Party was constructing the new constitution it planned as the other of the regime built by the 1980 military intervention. Because the new constitution would include all the conditions of participatory democracy envisaged by the Paris Charter, would prioritize the rights and freedoms of individuals and union rights, and would be created on the basis of a general consensus by the relevant organizations in the country, especially political parties, and the consensus of the people. TPP argued that only in this way would the distorted remnants of the September 12 intervention and its anomalous consequences be cleared.

In the declaration, the Party attached importance to the inclusion of mechanisms that would ensure the approval of the army, which Cizre (1999a) calls "double discourse". In this regard,

the declaration stated that foreign policy, national intelligence and national defense policies would be carried out in coordination, and a modern national intelligence system that would strengthen national sovereignty would be created by improving technical and human intelligence capabilities. Turkish Armed Forces would be equipped with the ability to fend off any threat, and there would be no resource limitations for this. Weapons procurement programs and defense policies would be rapidly evaluated, the Turkish Armed Forces personnel would be brought to a level where they could use modern weapons, tools and equipment, and the highest NATO standards would be reached with the new weapon systems to be allocated to all units. In addition, the declaration also emphasized that members of the armed forces at all levels would be ensured to live a financially comfortable life so that “the Turkish soldier can maintain a lifestyle in line with his/her noble past, honor and life” (DYP Seçim Bildirgesi, 21 Ekim Sabahı Yeni Bir Türkiye, 1991).

With the discourses it put forward in the period from its establishment until the 1991 elections, the Party had a utilitarian attitude towards the army, while at the same time displaying a very radical attitude. It was questioning the military regime, the National Security Council and the internal functioning of the army, which were institutionalized on constitutional grounds in the official organization of the state, and aimed to liberate the political space narrowed by the junta by amending the 1982 Constitution. TPP’s ‘call for democracy’, which brought all these policies under one roof, was also evident in the coalition program it established with Social Democratic People’s Party on the basis of universal human rights and the Paris Charter.

According to the protocol, the Constitution, as well as the legislation and restrictions described as “remnants of September 12”, would be quickly repealed and a fully democratic political scene would be created. To achieve this, the first step would be to start with the provisional Article 15 of the Constitution, which exempts all decisions taken by the National Security Council from “criminal, financial or legal liability”, and the necessary work to eliminate this article would be carried out urgently in the Turkish Grand National Assembly. It was stated in the protocol that the Political Parties and Election Laws, which are considered important products of the September 12 law, would be reconsidered and regulated on a basis that balances fair representation and political stability. In addition, the lifting of bans and restoration of the rights of all political parties that were closed without a judicial decision were among the important changes planned in the Protocol (DYP-SHP Koalisyon Protokolü, 1991).

As a matter of fact, the two leaders, Demirel and İnönü, who came together shortly after the establishment of the coalition government, reached a consensus on amending some articles in the Constitution within a few months. Although both leaders reserved their belief in amending the entire Constitution, they stated that the provisional Article 15 of the Constitution, which prevented lawsuits regarding the decisions made during the September 12 period, would be completely removed from the Constitution (Cumhuriyet, 21.05.1992). On June 18, 1992, the government ensured that the law was passed by the Parliament stating that political parties that had been closed according to the Law No. 2533 on the Dissolution of Political Parties could be reopened (TBMM Tutanak Dergisi, 18.06.1992).

In addition, the coalition government, with the draft law it prepared during this period, was also bringing to the fore a structure that would allow the Chief of General Staff to be under the Minister of Defense. However, the same bill was rejected by the same members in the same commission eight months later (Cizre, 2002). Because during this period, General Güreş reported that the government gave carte blanche to the army to prevent the events in the

southeast, and Gendarmerie Public Order Corps Commander Lieutenant General Necati Özgen said: "So to speak, the state gave and is giving us whatever we wanted... We are aware of this historical duty we have undertaken" (Cumhuriyet, 01.10.1992). Thus, by prioritizing a military solution to the 'Kurdish issue', TPP was blocking the most important area where the emphasis on civilianization and human rights could make progress (Cizre, 1999a). In fact, the 'Kurdish issue' enabled the centre-right to reconstruct the pre-1980 line of "military-civilian cooperation in the fight against communism" through a different other, and in this process, TPP was falling under the influence of the military bureaucracy more and more each day, sharing the same historical perspective with the army.

As the first year of the coalition government was coming to an end, it could be seen that the government could not take any significant steps regarding the legal regulations that it described as remnants of September 12. The government could not take any serious initiative to repeal the temporary Article 15 of the Constitution and could not prevent the state of emergency from being extended many times. When the government's 500th day passed, it became more obvious that the political damage caused by September 12 could not be repaired (Cumhuriyet, 01.03.1993). The resulting conflict and bargaining process ensured that the historical baggage "collapsed like a nightmare on the minds of the living." This situation necessitated the replacement of the promises of political reform, democratization and civilianization against military tutelage, which had come to the fore in the Party discourse until this period, with another national popular project.

TANSU ÇILLER ERA: THE SHADOW OF MILITARY TUTELAGE

"Every vote for TPP is a bullet for PKK."

Tansu Çiller.

"The army is against reactionism"

Chief of General Staff İsmail Hakkı Karadayı

62

Military tutelage in Turkey's political life has been one of the reasons that hindered democracy, and politicians had to share their power with the army for a long time (Kuru, 2013). On the other hand, TPP was carrying out one of the most important resistance efforts against military tutelage in Turkish political life during the Demirel period. The Party was questioning the military regime and the National Security Council, which were institutionalized on constitutional grounds, and was planning to liberate the 1982 Constitution, which was the most effective mechanism for the junta to narrow down the political space. However, the attitude that prioritized a military solution to the "Kurdish issue" was causing the Party to come under the influence of the military bureaucracy and the securitization of politics day by day. Because during this period, there was a significant change in the army's threat perception and the separatist movement was rising to the priority threat in the army's national security imagination (Balta Paker, 2010). This situation reproduced the inability of civilian actors to move the army to a secondary position in the political scene.

As a matter of fact, Çiller, similar to Demirel, was giving the message of fighting for democracy when she became the head of the Party. "We have the Constitution before us. ...let's scan all the laws. Let's fight against everything that prevents democratization" (Cumhuriyet, 20.06.1993). The theme of democratization was placed at the center of the partnership to be established with SPP, and this effort was reflected in the goals to be followed by the coalition as follows: "All obstacles to democratization and contemporary values, including

constitutional provisions, will be sorted out and removed as soon as possible. ...The 1982 Constitution, with its preparation, presentation and acceptance process, terms and content, stands as a major obstacle to the democratic development of our country" (Cumhuriyet, 25.06.1993). On the other hand, Çiller refrained from using her decision-making authority in her first contact with the Army and, in a way, bowed to the military hierarchy by not forcing the then Chief of General Staff, General Doğan Güreş, to retire. Çiller's desire to establish warm relations with the military and her aim to consolidate her political authority through the army played an important role in her refusal to take the initiative on this issue. This first close contact between Çiller and the military hierarchy to create mutual legitimacy was the first indicator of the Party's abandonment of its claim to civilianization (Cizre, 1999b).

In the briefing given to Çiller at the General Staff immediately after her term as Prime Minister, the road map to be followed in the fight against the PKK was drawn, and the entire cabinet, except for the ministers abroad, attended the briefing. The army's request from the government was for the state to fight all-out against the PKK. For this reason, the military first wanted the Government to call for national unity and to give the "message of embracing societies and parties against the PKK." As a matter of fact, Çiller's statement after the briefing that a relentless war was being waged with the PKK and that harsh measures would continue to be taken decisively showed that the government and the Army agreed on the war. In addition, the process that Çiller initiated with other political party leaders immediately after the briefing, in line with the requests of the Army, on the prevention of terrorism and the solution of the Kurdish problem, revealed that the government was following the road map drawn by the Army (Cumhuriyet, 12.07.1993).

In this process mentioned above, the statements that Çiller took the initiative and made independently of the Army for the solution of the "Kurdish problem" were filtered by the military hierarchy, and the discourses deemed wrong by the military were controlled by the mechanisms created. In her meetings with political parties, Çiller argued that political solutions should be sought in addition to securitization policies in preventing PKK terrorism: "Can Kurdish be taught in schools? Is it possible to broadcast in Kurdish? We want to discuss this." On the other hand, the Army opposed this suggestion of the Prime Minister and explained that following such a policy would not stop the PKK's actions. In the face of this situation, Çiller resorted to the double discourse policy that the Party had frequently used before: "The government is dominated by an understanding of openness, doing the right thing, reform and change. With this power, we will protect our indivisible national integrity and reach new horizons with a polyphonic and multicolored richness". Thus, on the one hand, she was giving an implicit message for the Kurdish language, and on the other hand, he aimed to gain the support of the Army by stating that the security forces were given full support and all the required needs would be met. However, the Army clearly demonstrated its attitude towards this dual discourse by appointing an active-duty general as advisor to the Prime Ministry for the first time other than military rule and martial law. This was a clear signal from the Army to the Prime Minister to 'stay on the path drawn by the military' (Cumhuriyet, 20.07.1993-22.07.1993).

Similarly, the trips made by the Prime Minister and the members of the Council of Ministers to the region under the supervision of the Chief of General Staff, General Doğan Güreş, and the commanders also allowed the civilian administration to look at the problem from a military perspective. As a matter of fact, after the trips to Hakkari, Şırnak, Batman and Diyarbakır, the

Government became convinced of the budget difficulties of the Turkish Armed Forces and decided to give an additional allowance of 2.2 trillion to the Ministry of National Defense upon the request of the General Staff. During this period, the statement made by TPP's Interior Minister Mehmet Gazioğlu about cross-border operations revealed the impact of the military bureaucracy on the civilian administration in decision-making processes. Regarding the status of cross-border operations, the Minister said, "There are no more cross-border operations, our operations continue inside the country. We are not considering a large-scale cross-border operation." However, less than 24 hours after this statement, the Turkish Armed Forces launched a cross-border operation in the Hakurk region in Iraq, with the participation of two thousand commandos, as well as aircraft and helicopters (Cumhuriyet, Milliyet, 24.07.1993-10.10.1993).

The losses experienced in the upper echelons of the Army in the region paved the way for complete control from politicians to the military hierarchy. Because the "terror summit" held after high-ranking military losses opened the door to issues such as further aggravation of the state of emergency, the allocation of five thousand new village guards, the punishment of the people of the region for aiding and abetting even if they were not affiliated with a terrorist organization, and the amnesty of some crimes committed by the security forces in the region. In addition, the NSC demanded that the state of emergency, which lasted in 10 provinces, be extended for another 4 months, and that actions such as "downloading the shutters and turning off the ignition" should be included in the scope of terrorism crimes with the amendments to be made in the Anti-Terrorism Law. Chief of General Staff, General Doğan Güreş, said the following in his statement in Diyarbakır: "I am calling out to those whom the PKK calls militia. They will either come and surrender, or they will definitely die. The others will die anyway." Thus, the Army was clearly showing to the civilian administration that this issue would proceed with military methods and that no other solution should be considered (Cumhuriyet, 24.10.1993-27.10.1993).

On the other hand, the planned amendment to the Anti-Terrorism Law to expand the scope of terrorist crimes as foreseen by the military was causing disagreement among the government partners. SPP Chairman Karayalçın demanded the draft to be evaluated in a subcommittee. In fact, in addition to increasing the pressure in the region, the law also envisaged heavy fines and prison sentences for the press, thus completely removing the "full democratic regime" claim that the TPP-SPP coalition centered on from the agenda. As a matter of fact, the passage of the Anti-Terrorism Bill by the commission, with the support of the TPP, by making some sections more severe, led to the violation of the decision of "democratization of the Anti-Terrorism Law to the last limit recognized by the Constitution" in the TPP-SPP coalition protocol. The army's strong military autonomy was being further expanded in the name of fighting terrorism. Because this autonomy was also reflected in the statements of the Chief of General Staff, General Doğan Güreş. In his speech evaluating the internal and external threats facing the country, Güreş made memorandum warnings to the press and politicians and underlined that "the real danger comes from terrorist organizations, their collaborators and their verbal and written supporters" (Cumhuriyet, Milliyet, 02.11.1993-25.12.1993).

Perhaps the statement that best revealed the relationship between the Army and TPP during this period was the following statements made by Chief of General Staff Doğan Güreş about Çiller. "The Armed Forces respect the Prime Minister... I have worked easily with all prime ministers such as Özal, Akbulut, Yılmaz and Demirel. But I worked more comfortably with

Çiller" (Cizre, 2002), or "Prime Minister Çiller gives the order, I carry it out immediately." Although the command relationship in these discourses seemed to change places from time to time, the statements were important in revealing the relationship between Prime Minister Çiller and the army hierarchy. Thus, during the process, both actors were able to implement a strategy of strengthening their own legitimacy through conflicts in the region. As a matter of fact, Çiller's use of military camouflage visuals and the motto "Every vote for the TPP is a bullet for the PKK" as a propaganda tool before the upcoming local elections revealed how militarized politics was in this period. The change in the Party's perspective on democracy also became clear during this period when Çiller stated that terrorism could flourish in a democratic environment. Similar to Çiller, Deputy Chief of General Staff Ahmet Çörekçi argued that human rights and democracy prevented what he wanted to do (Cumhuriyet, Milliyet, 20.03.1994-01.07.1995).² Therefore, TPP's sharing the same historical perspective with the army in this process and prioritizing securitization policies instead of democratization meant that the Party completely abandoned its claim to establish civilian dominance over the Army.

During this period, Çiller allocated 20% of the budget for military expenditures for three hundred thousand security forces, and the technical infrastructure of the army was completely updated and many new systems, from night vision capabilities to state-of-the-art land and air vehicles, were introduced to the military inventory. Materials that would enable the Army to operate in different weather conditions were being procured, and a supply chain that would enable cross-border operations was being created. Regional public order commander Hasan Kundakçı expressed this situation as follows: "We expanded the troops in terms of personnel, materials, food and armament in all aspects, movement support, propaganda (...) We got what we wanted" (Balta Paker, 2010; Cizre, 1999a).

However, especially after the Welfare Party's success in the local elections, the General Staff began to emphasize in its statements that "reactionary" activities, as well as the PKK, posed a danger to the republic and secularism. This situation revealed that, similar to the Kurdish issue, the Army viewed the rise of political Islam through securitization policies. As a matter of fact, one day before the general elections, Chief of General Staff İsmail Hakkı Karadayı made the following statement: "The Turkish Armed Forces are committed to Atatürk's nationalism and are the tireless guardian of his principles and reforms. Turkish Armed Forces is great with its courage, assertiveness, faith and belief. The Turkish Armed Forces is great because it embraces a modern, democratic and secular world view, stands against all kinds of bigotry and reactionism, and is progressive." After the elections, he said, "The army is the guarantee of the secular republic." In the circular published a short time later for military areas, it was stated that "no new mosques will be built, canister minarets will be demolished, high-ranking personnel will not enter the mosques, and the call to prayer will not be recited over the loudspeakers in the barracks mosques and masjids, military imams will work in normal uniforms and sect publications will not be allowed into the mosques." In response to the criticism of the circular from the Welfare Party, TPP Deputy Chairman Gölhan said: "It is

² During this period, Çörekçi opposed the draft prepared to amend Article 8 of the Anti-Terrorism Law and made a statement that "human rights and democracy tie our hands." When Prime Minister Tansu Çiller was reminded of Çörekçi's statements in an interview with Der Spiegel, Çiller said: "The General did not say that, the removal of Article 8 is entirely the responsibility of the parliament. "My goal is to establish freedom of expression in its modern meaning in Turkey," she said. Çiller replied, "On the statement that the security units are the secret rulers of the country, the Turkish Armed Forces are committed to the democratic regime and are subject to my political authority" (Önder Türkiyem, Ağustos 1995).

never right to make the institution, which is the apple of our nation's eye, an element of polemic. Everyone should leave our army alone" (Cumhuriyet, Milliyet, 25.12.1995-01.04.1996).

On the other hand, in the last days of the TPP-Motherland government, the investigation proposal submitted by the DSP about Çiller and the then Minister of Finance İsmet Atilla was rejected by the votes of the WP. Although Çiller described the Welfare Party as "the enemy of the regime", Erbakan instructed the WP group to take a stance in favor of Çiller before the vote, thus opening the door to a possible cooperation between the WP and TPP. As a matter of fact, a few days after this incident, WP and TPP agreed on a coalition and Çiller gave the Prime Ministry to Erbakan for two years (Cumhuriyet, 20.06.1996-28.06.1996). This situation brought with it a radical change in the close relations that TPP had established with the Army in the previous period. First, in order to assert its power over the government, the Army forced Prime Minister Erbakan to sign a military agreement with Israel and to expel 29 officers and non-commissioned officers from the army for their reactionary activities. Because Erbakan was accusing the Army of irreligiousness for similar activities that took place in the military during the opposition years, but he himself had to sign such a decision (Gülalp, 2003; Cumhuriyet, 05.08.1996).

In the face of the Party's cultural moves that symbolize its Islamist image, such as building a mosque in Taksim Square, the Army became even harsher, and Chief of General Staff Karadayı warned, "Things are going badly in Turkey, it is not time to stop." During the same period, Naval Forces Commander Güven Erkaya was calling on all constitutional institutions and non-governmental organizations to take a stand against religious activities. General Karadayı explained that "they wanted to create a conceptual confusion over secularism, the aim was to take Turkey into the darkness of the Middle Ages by changing the secular democratic order", and that the Army, which is an integral part of the Turkish nation, would not accept such a situation. Çiller responded to these discussions by stating that artificial agendas were being created to disrupt the government (Cumhuriyet, Milliyet, 01.10.1996-03.02.1997).

On the other hand, the Army's alleged conduct of a maneuver drill of around 20 tanks in the district, on the grounds that the WP's Sincan Mayor was carrying out anti-secular activities, was escalating tensions between the government partners. Deputy Prime Minister Çiller, in her meeting with Demirel in Çankaya after the tank warning message, argued that there was no different government option and that these events should not be confused with government actions. However, within the TPP, this caused concerns about a coup d'état, and especially MPs from the security forces and the southeast said that this incident should not be taken lightly. Çiller, on the other hand, stated that a coup was out of the question and that, similar to Army, TPP had the same views on entering the European Union. In his message, General Karadayı justified the concerns of TPP MPs by saying "the armed forces are ready to serve against all kinds of dangers" (Cumhuriyet, 10.02.1997).

After the Welfare Party's headscarf decree, the dissenting voices in the TPP became louder, and the rebellion of the party members forced the Chairman to take a step back. Çiller said at the meeting, "I trust the sincerity and honesty of Prime Minister Necmettin Erbakan. I talked to Erbakan." She was trying to calm the party members by saying, "I will be the Prime Minister at the time specified in the protocol." As a matter of fact, a few days later, Erbakan showed his sincerity towards Çiller, and the investigations prepared against TPP leader Çiller regarding TEDAŞ, TOFAŞ and his personal assets were rejected by the votes of WP deputies, saving

Çiller from going to the Supreme Court.³ Welfare Party Deputy Chairman Aksu explained his Party's stance in the votes by saying "we kept our promise", while Çiller stated that the Welfare-True Path Party Government would continue (Cumhuriyet, 15.02.1997-19.02.1997).

Deputy Chief of the General Staff, Çevik Bir, made the statement "We will protect Atatürk's legacy" in the face of this situation, and the General Staff embraced Çevik Bir's statement by saying, "Bir's attitude is our common attitude." TPP Deputy Chairman Mehmet Gölhan responded to this attitude of the military by saying, "Çevik Bir expressed the duties given to the Turkish Armed Forces within the framework of the laws. He replied, "The explanation of the Bir is within this framework." Çiller, on the other hand, argued that the Government could not be held responsible for the statements of Welfare Party politicians and that these were individual comments that were not included in the Protocol. According to Çiller, the guarantee of secularism was the people. The secular state was the guarantee of freedom of religion and conscience. In a way, Çiller was warning the Army with the words "no one should think that they will take a break from democracy". However, it was understood from the statements of the Army that they did not agree with Çiller on this issue, and the military argued that TPP's compromising attitudes played an important role in the increase of anti-secular actions. The Army held the Government entirely responsible for what happened. In her meeting with Demirel before the critical National Security Council to be held on February 28, Demirel's statement to Çiller, "Resign if necessary, let the solution be sought in the parliament" confirmed this situation. Tansu Çiller, on the other hand, claimed that "the government showed a superior success, there was no attitude against secularism, and the opposition was trying to create an artificial agenda" (Cumhuriyet, 19.02.1997-26.02.1997).

As a matter of fact, the longest National Security Council of recent years was held on February 28, and the Army declared in its memorandum that "the implementation of the Constitution and the laws of the Republic will never be compromised, that secularism is the guarantee of not only the regime but also of democracy, and anachronistic practices are incompatible with the rule of law." Thus, the period that would later be known as the "February 28 Process" began, and the National Security Council soon conveyed to the Government, in a second declaration, the decisions it wanted to implement. The outlines of the second notification given to government partners by hand; These included limiting and controlling 'imam hatip' schools and Quran courses, stopping Islamist organization within the state, switching to 8-year compulsory education, and taking sects under control. The army declared reactionism as the most important threat to the Republic and asked the Government to take measures to prevent Islamist activities in areas it saw as anti-secular.

After the declarations, the idea that the warnings were directed at the WP caused relief among the TPP wing of the Government, and the view that the tension was over and the Government would continue came to the fore. Çiller stated that the declaration was very good, that the Army, like them, prioritized the European Union, and emphasized that the WP should stop doing politics based on religion. TPP Deputy Chairman Gölhan explained that "they want the 20-article request envisaged by the National Security Council for the continuation of the secular democratic regime and the modernization process to be regulated without discrimination." The abundance of similar ideas was also evident within the Party. As a matter of fact, Erbakan's request to soften the decisions was met with anger in the TPP, and Aktuna,

³ However, the Welfare Party had also submitted investigation proposals to the parliament on these issues. (Cumhuriyet, 10.04.1996).

the TPP Minister of Health, addressed Erbakan by saying, "The joint decision taken by the NSC is a summary of Turkey's truths. If Erbakan does not see himself obliged to follow the decisions of the NSC, he can resign." After her meeting with Erbakan, Çiller stated that the decisions of the NSC would be implemented, but did not hesitate to declare that "we are the guarantor of secularism and the Turkish Armed Forces are the guarantor of democracy".

However, Erbakan's refusal to sign the declaration escalated tensions within the government and Çiller told Erbakan that she would not be able to hold the TPP wing if the decisions were resisted. According to Çiller, the government was not responsible for reactionary activities. If TPP left the Government, the Welfare Party would be known as the "democracy fighter". However, the MPs gathered around Yalım Erez and Yıldırım Aktuna within the Party argued that the Party should withdraw from the Government as soon as possible. On the other hand, a speech ban was imposed on Yalım Erez and Yıldırım Aktuna in the TPP General Administrative Board, and a decision was made to continue the Government with the support of the TPP provincial chairmen. In their joint declaration, the provincial party chairmen stated that the NSC Decisions should be softened "in a way that will be acceptable to the nation, rather than being an element of speculation and tension". Çiller, who was thus able to calm down the turmoil within the Party a little, ignored the verbal warnings and was preparing an alternative declaration with Prime Minister Erbakan. However, this declaration was not accepted by President Demirel and was sent back. In the face of this situation, Çiller was giving a message to the military hierarchy with the statement: "Our army knows that our country's strategic priority is democracy" (Cumhuriyet, Milliyet, 06.03.1997-15.04.1997).

The response of the General Staff to the incident was quite harsh. The Army emphasized that it was "extraordinarily sensitive in protecting the basic features of the Constitution and determining the powers and responsibilities given to it by law, and that this sensitivity arose from its commitment to democracy." "...the great Turkish Nation will proceed with determination on the path of modern civilization, benefiting from all the opportunities of the secular and democratic republic entrusted to them by Atatürk. No one can and will not prevent this." General İsmail Hakkı Karadayı once again underlined his attitude towards activities against secularism with his statement: "If there are developments against the fundamental characteristics of the Republic, and there are, no one can remain unresponsive and neutral." In the following days, Karadayı's statements gradually increased, reaching the point that "no one should doubt that we are determined to fulfill the duty of protecting the secular and democratic republic, at the expense of our lives when necessary." The Army was not content with this, it opened up to the public in a way that had rarely been seen before, and held three-day briefings for non-governmental organizations and professional organizations under the title of threats to the country. As a matter of fact, in these briefings, while the point of reactionism was being explained for the first time in the history of the Republic, the images of the Prime Minister, ministers, some MPs and mayors were projected on the screen and these people were placed at the center of the groups that wanted to destroy the republic. The Army declared that it would "protect the secular democratic republic with arms" if necessary, in accordance with the authority given to it by laws and regulations (Cumhuriyet, Milliyet, 05.04.1997-12.06.1997).

In the face of the latest situation, the number of MPs in the TPP demanding the dissolution of the coalition was increasing day by day, and Çiller was conveying the message to Erbakan, "If you do not relinquish the Prime Ministry unconditionally, we will withdraw". As a matter of

fact, a short time later, the alliance consisting of the Welfare Party-True Path Party-Great Unity Party agreed to form an election government under the leadership of Çiller, and Erbakan announced that he would hand over the Prime Ministry to Çiller on June 18. However, after the resignation of the government, President Demirel acted outside the conventions by giving the task of forming a government to Motherland leader Yılmaz. Çiller, on the other hand, accused Demirel of staging a coup and stated that this situation was shameful for democracy. On the other hand, Çiller's insistence on the continuation of the Welfare-True Path Party Government remained inconclusive, and the 55th Government, headed by Mesut Yılmaz, received a vote of confidence from the Parliament and quickly implemented the laws proposed by the Army (Cumhuriyet, 13.06.1997-21.06.1997).

This entire process revealed that the relationship between the TPP and the Army changed completely with the Welfare-True Path Party Government, and a period in which the Party strengthened its legitimacy through the Army was transitioning to a period in which it lost legitimacy through the Army. As Cizre (2002) stated, the struggle between the military hierarchy and Çiller was turning into a war of life and death, and the harmonious relationship was giving way to sharp mutual discourses.⁴ Moreover, at one point Çiller even formed her own paramilitary forces within the Ministry of Internal Affairs. In an environment where the political sphere was so militarized, military thought was increasingly penetrating daily practices with the help of mechanisms such as media and education. Abandoning the democratization effort, which formed the basis of the Party's national popular strategy during the Demirel period, made it easier for the Army to reproduce its dominance over civilian politics.

Thus, the period was marked by the dominance of the Army over the political scene. TPP played an important role in this by securitizing identity politics, such as the Kurdish issue and the rise of political Islam, rather than politicizing it, and could not develop a strategy that could gain the approval of these social groups. The Party's inability to control the army and the inadequate response to the cultural demands of social segments ensured that the support of these cultural identities for the Party decreased day by day, and the Party not only lost power but also lost its credibility in the eyes of society. As a matter of fact, the point reached necessitated a new political project that could, on the one hand, resist military tutelage and, on the other hand, gain the consent of these identity groups by creating a different discourse of power, and the social struggle opened the door to a new political movement that could fill this gap.

CONCLUSION

Since its establishment, TPP's most important national popular move to expand its voter base was based on the discourse of democracy. The concept of 'national will', which gained an almost mythical meaning in the centre-right, was at the center of the democratization discourse put forward by the Party. Because, in the statement it made upon its establishment, the Party stated that TPP emerged from the nation's breasts under extremely difficult conditions and

⁴ During this period, the Army spokesman said, "Çiller is like a sinking ship... It is Çiller who encourages the reactionary forces..." (Cizre, 2002). In addition, the dominant newspapers of the period, Milliyet, Sabah and Hürriyet, were very effective in preparing the ground for the February 28 military intervention process and legitimizing the process. Before the post-modern coup process, headlines containing shariaism, moving away from the secular order and reactionism discourses, which escalated the tension, appeared on the first pages almost every day. Calls were made for Tansu Çiller to leave the coalition. For these discussions, which Çiller and Erbakan describe as "some of the media", see: (Yolcu, 2023; Yavaşca, 2018).

that it defended “libertarian democracy” based on the superiority of the will of the nation. According to the party, ‘libertarian democracy’ meant the recognition of the free will of the nation as the sole source of power of the country’s administration. As a matter of fact, through this discourse, the Party was, on the one hand, seeking a basis for legitimacy against the junta administration that abolished political democracy, and on the other hand, it was arguing that the Motherland government, which it described as the continuation of the junta administration, did not attach sufficient importance to democracy.

The rhetoric of ‘civilianization’ was at the heart of the Party’s discourse on democracy. Because, according to the Party, the ideal of “sovereignty unconditionally belongs to the nation” envisaged by the Constitution was rendered inoperative by creating a government that derives its power from the army, instead of a government that derives its legitimacy from the nation on the political stage. In the face of this situation, the party called on citizens to take action and demanded that citizens make their voices heard in every corner of the country. The army, as part of the nation, had to be at the command of the nation. In addition, the Party did not refrain from using a double discourse in its discourses about the army and was careful to please the army. Thus, the TPP, with its discourses, was taking a pragmatic attitude towards the army on the one hand and a rather radical one on the other. It questioned the military regime, the National Security Council and the internal functioning of the military, which had been institutionalized on constitutional grounds in the official organization of the state, and aimed to liberate the political space narrowed by the junta by amending the 1982 Constitution. The Party’s attitude towards the civilian administration’s control over the military was an important example of the civilianization efforts in Turkish political life. Thus, with its national popular strategy centered on democratization, the Party was trying to integrate urban segments that were dissatisfied with the process into its project.

On the other hand, the Party’s democratization discourse could not make much progress during Demirel’s Prime Ministry. The most important democratization move of the Party during this period was the passage of the law in the Parliament stating that political parties that were closed according to the Law No. 2533 on the Dissolution of Political Parties could be reopened. In addition, the Party, with the draft law it prepared, was also bringing to the fore a structure that would allow the Chief of General Staff to be under the Minister of Defense. However, the same bill was rejected by the same members in the same commission eight months later. Because during this period, General Güreş reported that the government gave a blank check to the army to prevent the events in the southeast. It was thought within the Party that the state’s definition of rights for the Kurds would also be an indicator of the state’s impotence against the PKK. As a matter of fact, Demirel did not repeat the rhetoric he used in Diyarbakır after the election, such as “Kurdish identity cannot be opposed, we must now recognize the Kurdish reality.” Thus, in this process, TPP was falling under the influence of the military bureaucracy more and more each day, sharing the same historical perspective with the army. The Party was also unable to take any significant steps on the legal regulations that it characterized as the remnants of September 12, and could not make a serious attempt to abolish the provisional Article 15 of the Constitution. The state of emergency was being extended many times during this period and was normalizing.

During the Çiller period, the effort for civilianization was giving way to an essentialist nationalist approach decorated with the themes of ‘flag, azan and land’. Although Çiller initially tried to produce a democratization discourse similar to Demirel’s upon taking over the

Party, the Army's harsh stance on the "Kurdish issue" led to the securitization of politics and the Party's abandonment of its claim to relegate the military to a secondary position on the political stage. In addition, Çiller's transformation of a military victory against the PKK into a window of opportunity for her own political fortune ensured the sustainability of the warm relationship established between the Party and the Army during this period. However, the Party's coalition with the Welfare Party, the representative of political Islam, brought with it a radical change in the previous close relationship with the Army. Because, as in the Kurdish issue, the Army prioritized the securitization perspective on the rise of political Islam, thus a transition was made from a period in which the Party strengthened its legitimacy through the Army to a period in which it lost legitimacy through the Army. In an environment where the political sphere was so militarized, military thought was increasingly penetrating daily practices. TPP played an important role in the creation of the 'National Security State' and in consolidating the dominance of the Army over the political scene by securitizing identity politics such as the Kurdish issue and the rise of political Islam, rather than politicizing them.

On the other hand, although TPP's policies towards civilianization of the Army seem to have failed in retrospect, the Party was opening the door to the new power emerging on the center right with what it could and could not do in this regard. In this context, the question of why the promise of democratization of the new power born on the center right after 2000 gained meaning in large segments of society is directly related to the question of what the TPP could not do in removing the Army from the political arena. This gap in the literature still awaits the attention of comparative studies and new researchers who can contribute to intellectual, political and administrative knowledge.

Acknowledgement:

- 1- This study is derived from my doctoral thesis titled "The Identity Crisis On The Center Right And Constituting Neoliberal Hegemony: The True Path Party" prepared at Istanbul University Institute of Social Sciences.
- 2- There is no situation in the article that requires ethics committee approval and/or legal/special permission.
- 3- This study has received no financial support.
- 4- Research and publication ethics were complied with in this article.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

REFERENCES

- Akça, İ. (2018). 1980 sonrası Türkiye’de hegemonya projeleri ve otoriterizmin değişen biçimleri. In İ. Akça, A. Bekmen, B. A. Özden (der.) *Yeni Türkiye’ye varan yol. neoliberal hegemonyanın inşası*. (pp.27-67). İletişim Yayınları.
- Akça, İ. (2004). Kolektif bir sermayedar olarak Türk Silahlı Kuvvetleri. In Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (der.) *Bir zümre, bir parti, Türkiye’de ordu, birikim’den seçmeler: 2*. (pp.225-269) Birikim Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2006). Türkiye’de seçim sistemi tercihinin misyon boyutu ve demokratik gelişime etkileri. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22(1), 133-165.
- Altınay, A., & Bora, T. (2003). Ordu, militarizm ve milliyetçilik. In Tanıl Bora ve Murat Gültekin (ed.). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Milliyetçilik*. (pp.140-154) İletişim Yayınları.
- Aygen, M. (2018). Ordu siyaset ilişkileri: Türkiye örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 248-266. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.510113>.
- Balta, P. E. (2010). Dış tehditten iç tehdite: Türkiye’de doksanlarda ulusal güvenliğin yeniden inşası. In Balta P. E. & Akça İ. (der.) *Türkiyede ordu, devlet ve güvenlik siyaseti*. (pp.407-433) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayramoğlu, A, İnsel, A., & Laçiner, Ö. (2013). *Bir zümre, bir parti Türkiye’de ordu*. Birikim Yayınları.
- Bayramoğlu, A. (2004). Asker ve siyaset. In Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (der.). *Bir zümre, bir parti Türkiye’de ordu*. (pp.283-293). Birikim Yayınları.
- Canveren, Ö. (2021). Türkiye’de ordu - siyaset - toplum ilişkilerinin genel bir panoraması: tarihsel-sosyolojik bir değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 45(1), 125-153.
- Cizre, Ü. (2013). Egemen ideoloji ve Türk silahlı kuvvetleri kavramsal ve ilişkisel bir analiz. In A. İnsel ve A. Bayramoğlu (der.) *Bir zümre bir parti Türkiye’de ordu*. (pp.135-161) Birikim Yayınları.
- Cizre, Ü. (2002). From ruler to pariah: The life and times of the True Path Party. In B. Rubin and M. Heper (der.) *Political Parties in Turkey*. (pp.82-101). Frank Cass&Co.Ltd.
- Cizre, Ü. (1999a). Liberalizm, demokrasi ve Türk merkez sağı: Doğru Yol Partisi’nin kimlik bunalımı. In *Muktedirlerin siyaseti merkez sağ-ordu-İslamcılık*. İletişim Yayınları.
- Cizre, Ü. (1999b). Türk ordusunun siyasi özerkliği. In *Muktedirlerin siyaseti merkez sağ-ordu-İslamcılık*. İletişim Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2009). *Türk siyasal yaşamında Doğru Yol Partisi*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Demirel, S. (1989). *Değişen dünyada Türkiye’nin gündemi*. Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi.
- Doğan, A. (2009). *Askeri müdahalelerin orduya etkisi*. İletişim Yayınları.
- Duman M., Z. (2019). Türkiye’de ordu siyaset ilişkileri ve askeri darbelerin ideolojik kökenleri. *İnsan&İnsan Dergisi*, 6(20), 145-164.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler siyaseti, Türkiye’de siyasal İslamın temelleri*. Metis Yayınları.

- Hale, W. (1988). Transition to civilian governments in Turkey: the military perspective. In Heper, M. & Evin, A. (der) *State, democracy and the military Turkey in the 1980s*. (pp.159-177). Walter de Gruyter.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan günümüze asker ve siyaset*. Timaş.
- Köktürk, A. (2021). Türk ordusunun sermaye ile ilişkisi ve ordu-siyaset ilişkisinin dönüşümü. *İnsan&İnsan Dergisi*, 8(29), 15-29.
- Kuru, T. A. (2013). Türkiye'de askeri vesayetlin yükseliş ve düşüşü: İslamcılık, Kürtçülük ve Komünizm korkuları. In Kuru, T. A. ve Stephan A. (der) *Türkiye'de demokrasi, İslam ve laiklik*. (pp.139-159). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parla, T. (2004). Türkiye'de merkantilist militarizm (1960-1998). In Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu (der.) *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de ordu, Birikim'den seçmeler: 2*. (pp.201-223). Birikim Yayınları.
- Sunay, C. (2010). *Türk siyasetinde sivil-asker ilişkileri, 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve sonrası*. Orion Yayınları.
- Tanör, B. (2010). *İki anayasa 1961-1982*. On İki Levha Yayıncılık.
- Turan, İ. (1988). Political parties and the party system in post-1983 Turkey. In Heper, M. & Evin, A. (der.) *State, democracy and the military Turkey in the 1980s*. (pp.63-81). Walter de Gruyter.
- Yarımoğlu, S. (2021). Türk sağındaki ordu imgesi üzerine düşünceler. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7(3), 650-662.
- Yavaşca, K. (2018). *Demokratik rejimlerin çöküşünde siyasî aktörlerin rolü: 28 Şubat sürecinde Refahyol Koalisyonu*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yerdelen, Erman (2021). Personal communication, September 2021.
- Yolcu, F. S. (2023). *Darbelerin siyasi meşruiyetinin sağlanmasında medyanın rolü: 12 Eylül, 28 Şubat ve 15 Temmuz örnekleri*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Official Publications

- TBMM Tutanak Dergisi*.
- DYP Bir Yaşında* (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), DYP Yayınları.
- DYP 1. Büyük Divan Toplantısı* (1984).
- Doğru Yol Partisi Neyin Mücadelesini Yapıyor?* (1983). DYP Yayınları.
- DYP 1. Büyük Kongresi Raporlar*, 14-15 Mayıs 1985.
- DYP I. Büyük Kongre Vesikaları* (1985). DYP Yayınları.
- DYP Anayasa Mahkemesinde* (1985). DYP Yayınları.
- DYP 1986 Ara Seçim Beyannamesi*.
- DYP Niçin Vardır? Ne İster? DYP'nin İleri Hedefleri* (1987). DYP Basın ve Propaganda Başkanlığı.
- DYP 1987 Seçim Beyannamesi*, Büyük Türkiye Programı, Ankara, 1987.

Demirel, S. (1988). *Türk Demokrasisi Meydan Okuyor* (1989 Mali Yıl Bütçesi Vesilesiyle TBMM'de 9 ve 23 Aralık 1988'de Yaptığı Konuşmalar), Ankara DYP Basın ve Propaganda Başkanlığı.

DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in 25.8.1988'de İstanbul'da, 24.12.1988'de Ankara'da Gençlerle Yaptığı Konuşmalar, Sorulara Verdiği Cevaplar (1989). Doğru Yol Basın ve Propaganda Başkanlığı.

Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, "Bugünkü Siyasi İktidar Neleri ile Övünüyor, Mes'elenin İç Yüzü Nedir?", 4 Ocak 1989.

Doğru Yol Partisi Gençlik ve Büyük Türkiye Sempozyumu (1986). DYP İstanbul İl Başkanlığı.

DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Kongre Açış Konuşması: 14-15 Mayıs 1988 DYP Olağan Büyük Kongresi, DYP Yayınları ,1988.

Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in DYP III. Büyük Kongresi'ni Açış Konuşması 24- 25 Kasım 1990, DYP Yayınları, 1990.

DYP Seçim Bildirgesi (1991). 21 Ekim Sabahı Yeni Bir Türkiye, DYP Yayını.

DYP-SHP Koalisyon Protokolü, Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 2.

TBMM, Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (2013). TBMM Başkanlığı Yayınları.

Parties Publications

Genç Süvari.

Önder Türkiyem.

Newspapers:

Cumhuriyet.

Milliyet.

Tercüman.

Şehir Kimliği Üzerinde İlçe Memnuniyeti, İlçeye Bağlanma ve Şehre Bağlanmanın Seri Çoklu Aracılık Etkisi Modeli: İstanbul Örneği

The Serial Multiple Mediation Model of District Satisfaction, District Attachment and City Attachment on City Identity: Istanbul

Ebrar Yenice Kanık^{1*}

Sevim Cesur²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

E-mail: ebraryenice@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4884-8110

²Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiye

E-mail: cesur@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4038-0592

Başvuru/Submitted: 03.09.2023

Son Düzeltme/Last Revision: 21.11.2023

Kabul/Accepted: 28.12.2023

Atf bilgisi / Citation:

Yenice Kanık, E. & Cesur, S. (2024). Şehir kimliği üzerinde ilçe memnuniyeti, ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın seri çoklu aracılık etkisi modeli: İstanbul örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 75-97. <https://doi.org/10.21733/ibad.1354524>

iThenticate Similarity Index 14%

ÖZ

Yerleşim yerine yönelik memnuniyetin mekâna bağlanmayı artırdığı, mekâna bağlanmanın da mekân kimliği üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu ayrı ayrı pek çok araştırmada incelenmiş; ancak memnuniyet, bağlanma ve kimlik arasındaki ilişkilerin bir arada incelendiği sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, İstanbul özelinde ilçeye yönelik memnuniyet ve şehir kimliği arasındaki ilişkide ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın seri çoklu aracılık etkisi incelenmiştir. Araştırma, İstanbul'un farklı ilçelerinde yaşayan, yaşları 17 ile 64 arasında değişen 228 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları arasında İlçe Memnuniyeti Ölçeği, Mekâna Bağlanma Ölçeği, Mekân Kimliği Ölçeği ve Sosyo-demografik bilgi formu yer almaktadır. Araştırmanın sonuçları ilçe memnuniyeti ve şehir kimliği arasındaki ilişkide (1) ilçeye bağlanma ve (2) ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın seri çoklu aracı etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bulgular özellikle İstanbul gibi bir metropolde şehirle kurulan ilişkide sınırları daha belirgin olan ilçe düzeyindeki mekânın önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Araştırma sonuçlarının hem Çevre Psikolojisi alanyazırına hem de ilçe ve şehir düzeyinde yerel yönetimlerin hizmet politikalarına katkı sağlanması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: mekâna bağlanma, mekân kimliği, ilçe memnuniyeti

ABSTRACT

It has been examined in many research that residential satisfaction increases place attachment, and also place attachment has a positive effect on the place identity; however, a limited number of studies have been found that examined the relationships between satisfaction, attachment, and identity together. In this study, the serial multiple mediation effect of the district attachment and the city attachment on the relationship between satisfaction with the district and city identity in Istanbul was examined. The research was carried out with 228 participants, aged between 17 and 64 living in different districts of Istanbul. Data collection tools include District Satisfaction Scale, Place Attachment Scale, Place Identity Scale and as well as socio-demographic information form. Research findings showed that (1) district attachment and (2) district attachment and city attachment together have a serial multiple mediation effect on the relationship between district satisfaction and city identity. The research results indicate that in a metropolis such as Istanbul, the place at the district level, with more distinct boundaries, plays a crucial role in the relationship established with the city. The study is expected to contribute to both the Environmental Psychology literature and the service policies of local governments at the district and city levels.

Key words: place attachment, place identity, district satisfaction

GİRİŞ

Kimliğimizi tarif ederken bir şehrin sakini olmanın etkisi nedir? Bu araştırma İstanbul özelinde bu sorunun cevaplanmasına odaklanmaktadır. Günümüzde artan mekânsal hareketlilik, göç ve küreselleşme gibi süreçler nedeniyle kişilerin yaşadıkları mekânlarla kurduğu ilişki sürekli bir değişime tabi olmakta; bu değişimin etkileri coğrafya, sosyoloji, sosyal psikoloji ve çevre psikolojisi gibi pek çok sosyal bilim alanında artan bir ilgiyle araştırılmaktadır (Lewicka, 2011a, s.207). Teorik girişimler ve araştırmalar mekânın çeşitli özellikleri ile kişilere süreklilik ve biriciklik hissi sağladığını (Lewicka, 2008) ve kimliğin yaşanılan çevre ile ilişkili olarak tanımlanabileceğini (Proshansky, 1978) göstermiştir.

İstanbul söz konusu olduğunda ise bahsi geçen toplumsal süreçlerin “İstanbullu” tarifini yapmayı zorlaştırdığı görülmekte ancak yine de coğrafi ve demografik açıdan sürekli değişen bir şehirle kurulan ilişkinin kişisel kimlik üzerindeki etkisini anlamının önemli olduğu düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak bu araştırma kapsamında mekânla kurulan ilişkiler, yerleşim yeri memnuniyeti (residential satisfaction) (Stedman, 2003), mekâna bağlanma (place attachment) (Low ve Altman, 1992) ve mekân kimliği (place identity) (Proshansky, 1978, s.156) kavramları çerçevesinde ele alınmıştır.

Özellikle İstanbul gibi metropollerde, şehrin farklı bölgelerinin farklı mekânsal deneyimler sunduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle yaşanılan yerin algılanan kalitesine yönelik çok boyutlu bir tutum olarak tanımlanan (Stedman, 2002, s.564) yerleşim yeri memnuniyetinin, İstanbul ile kurulan ilişkiyi anlamaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Memnuniyetin öznel boyutları arasında yer alan mimari, kentsel planlama, sosyal ilişkiler, çevresel özellikler vb. gibi unsurlar (Chen, Hall, Yu ve Qian, 2019; Hernandez, 2021; Mouratidis ve Andersen, 2023) şehrin pek çok yerinde değişkenlik gösterdiğinden bu çalışmada yerleşim yerine yönelik memnuniyet, mekânsal sınırların belirginliği ve alınan kamu hizmetlerini değerlendirmeyi kolaylaştırması açısından ilçe düzeyinde ele alınmış ve İlçe Memnuniyet olarak ölçülmüştür.

Çevre psikolojisinde sıklıkla araştırılan bir diğer kavram olan mekâna bağlanma; kişiyle mekân arasında kurulan ilişkinin duygusal boyutu olarak tanımlanmış, yerleşim yeri memnuniyeti ile ilişkili olduğu görülmüştür (Chen ve Dwyer, 2018; Chen, Dwyer ve Firth, 2014; Halpenny, 2010; Ramkissoon ve Mavondo, 2015; Ramkissoon, Mavondo ve Uysal, 2018). Yaşanılan yere yönelik memnuniyetin bağlanmayı artırdığı (Baydeniz ve Kılıcı, 2022; Chen ve ark., 2014; Chen ve Dwyer, 2018; Halpenny, 2010; Ramkissoon ve Mavondo, 2015; Ramkissoon ve ark., 2018; Xu, Wu ve Chen, 2022) bulgusu, şehre bağlanmada ilçeye yönelik memnuniyetin ön plana çıkacağını düşündürmektedir.

Mekân kimliği ise herhangi bir yerin kişinin kimliğinin bir parçası haline gelmesi ve mekânın bir kendilik-kategorizasyonu işlevi sunması (yaşadığı ilçenin sakini olmak, yaşadığı şehrin sakini olmak vb.) şeklinde tanımlanmıştır (Lewicka, 2008; Rollero ve De Piccoli, 2010a). Mekân kimliği açısından bakıldığında İstanbul’un heterojen nüfus yapısının, “İstanbullu” olarak tarif edilebilecek homojen bir kimlik tanımını mitleştirmektedir (Öncü, 2000, s.114). İstanbul bağlamında yapılan çalışmalarda göçmen kadınlar (Secor, 2003), Kürt göçmenler (Secor, 2004) Kuzguncuk semtinin kadınları, Müslüman olmayan azınlık sakinleri (Mills, 2008) gibi farklı sosyal gruplarda kimliğin oluşumunda İstanbul’un önemini gösteren araştırmalar yapılmıştır. Çevre Psikolojisi ve Sosyal Psikoloji alanında yürütülmüş sınırlı sayıda çalışmada ise gecekondulu ve şehirli grupların kimlik tanımı ve gruplar-arası ilişkilerde mekânın etkili olduğu (Arkonacı, 1995); bir yerin “yerli” sakini olmak ile oraya göç eden olmanın mekâna

bağlanma ve mekân kimliği üzerinde etkili olduğu (Göregenli, Karakuş, Kösten ve Umuroğlu, 2014; Göregenli ve Karakuş, 2014; Göregenli, Karakuş ve Gökten, 2016); ayrıca mahalle gibi farklı mekân türleriyle kurulan bağlanma ilişkisinin şehir kimliği üzerinde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Göregenli ve ark., 2014). Özellikle yaşanan mahallenin şehirle kurulan kimlik ilişkisi üzerinde etkili olduğu bulgusu (Göregenli ve ark., 2014) daha küçük ölçekli mekânların büyük şehirler ile kurulan ilişkide etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmaların, mekânın bir kimlik kategorisi olarak ele alınabileceğini gösterdiği ancak ilçe ve şehir gibi farklı düzeylerdeki mekânlarla kurulan ilişkilerin ise incelenmediği görülmüştür. Aynı zamanda birbiriyle ilişkisi sıklıkla vurgulanan mekâna yönelik memnuniyet, mekâna bağlanma ve mekân kimliği kavramlarının bir arada nasıl ilişkilendiğini gösteren model sınamasına yer verilmediği görülmektedir. Alandaki bu boşluklar göz önünde bulundurularak, bu çalışmada İstanbul'un 39 ilçesinden ulaşılabilen 34 ilçenin sakinlerinin yaşadıkları ilçeye yönelik memnuniyet, ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın şehir kimliği üzerindeki seri çoklu aracılık etkisinin incelenmesi planlanmıştır. Böylece üç kavram arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması ve şehirle kurulan ilişkide ilçenin etkisinin ortaya çıkarılmasının yanı sıra, ilçe ve şehir düzeyinde yerel yönetimlerin hizmet politikalarına katkı sağlanması beklenmektedir.

TEMEL KAVRAMLAR VE ALANYAZIN

Yerleşim Yeri Memnuniyeti

Mekânla kurulan ilişkiyi tanımlamaya yönelik kavramlardan biri olan yerleşim yeri memnuniyeti; çevre psikolojisi, coğrafya, şehir planlamacılığı, turizm (Ramkissoon ve ark., 2018; Temelova ve Dvorakova, 2012) gibi farklı araştırma alanlarında incelenmiştir. Kavram, Stedman (2002) tarafından yaşanan yerin algılanan kalitesine yönelik çok boyutlu bir tutum olarak tanımlanmıştır. Objektif ve sübjektif olarak ölçülebilen memnuniyetin objektif değerlendirme kriterleri nesnel olarak ölçülebilir fiziksel göstergeler iken; sübjektif değerlendirmeler ilgili yerin kalitesine yönelik sakinlerinin bireysel tepkilerini içermektedir (Gifford, 2002, s.325). Öznel memnuniyetin alt boyutları incelendiğinde mekânsal boyutun mimari ve kentsel planlamayı, insan boyutunun sosyal ilişkileri, işlevselliğin verilen hizmetler ve tesisleri, bağlamsal boyutun ise çevresel koşullar, kirlilik, yaşam hızı gibi unsurları içerdiği görülmüştür (Chen ve ark., 2019; Hernandez, 2021).

Araştırmalara bakıldığında, yerleşim yeriyle ilgili memnuniyet, ev (Gomez-Jacinto ve Hombrados-Mendieta, 2002), kapalı güvenli site ve konut kompleksleri (Fornara, Bonaiuto, Bonnes, Carrus ve Passafaro, 2006), mahalle (Fornara, Bonaiuto ve Bonnes, 2010; Hur, Nasar ve Chun, 2010; Mouratidis ve Andersen, 2023), ulusal park (Halpenny, 2006, 2010; Ramkissoon ve ark., 2018), göl bölgesi (Stedman, 2002) ve şehir (Chen ve Dwyer, 2018; Zenker ve Rütter, 2014) gibi farklı türdeki mekânlarda (Bonaiuto ve Fornara, 2017) incelenmiştir.

Bulgular, yerleşim yerine duyulan memnuniyetin yaşam kalitesi (Ramkissoon ve ark., 2018), sivil katılım (Grillo, Teixeira ve Wilson, 2010) ve mekâna bağlanma (Chen ve ark., 2014; Chen ve Dwyer, 2018; Halpenny, 2010; Ramkissoon ve Mavondo, 2015; Ramkissoon ve ark., 2018; Xu, ve ark., 2022) üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Mekâna Bağlanma

Mekânla kurulan ilişkiyi tanımlamada mekâna yönelik memnuniyetin yanı sıra sıklıkla incelenen bir diğer kavram olan mekâna bağlanma mekânla kurulan duygusal, bilişsel ve davranışsal ilişki olarak tanımlanmıştır (Lewicka, 2008; Low ve Altman, 1992). Belirli bir yerle

kurulan güçlü bağlanma ilişkisi bu mekânla ilişkiyi sürdürmeye yönelik motivasyonu beraberinde getirmekte (Hernandez, 2021, s.101), yaşam doyumunu (Baker ve Palmer, 2006; Lewicka, 2011b; Casakin ve Reizer, 2017), psikolojik ve sosyal iyi oluşu (Junot, Paquet ve Fenouillet, 2018; Rollero ve De Piccoli, 2010b), toplumsal vatandaşlık davranışını (Xu ve ark., 2022, s.6) ve çevreyi korumaya yönelik davranışları (Junot ve ark., 2018; Kuo, Su, Wang, Kiatsakared ve Chen, 2021; Jiao, Ren, Guo, Gao ve Xu, 2023; Ramkissoo, Weiler ve Smith, 2012; Scannel ve Gifford, 2010) arttırmaktadır. Yürütülen bir deneysel çalışmada nötr bir mekâna kıyasla bağlanma ilişkisi kurulan bir mekânı görselleştirmenin dahi katılımcıların özsaygı, anlam ve aidiyet düzeylerini artırdığı görülmüştür (Scannel ve Gifford, 2017, s.261).

Kişi ve mekân arasındaki bağlanma ilişkisi ev (Anton ve Lawrence, 2014; Lewicka, 2008; 2010), mahalle, semt (Göregenli ve ark., 2014; Hidalgo ve Hernandez, 2001; Khaleghimoghaddam, Arzhangı ve Rajaeipour, 2023; Laczko, 2005; Lewicka, 2008; 2010; 2011a), şehir (Casakin, Hernandez ve Ruiz, 2015; Hidalgo ve Hernandez, 2001; Lewicka, 2005; 2008; 2010; Scannel ve Gifford, 2010), eyalet, bölge, ülke (Gustafson, 2009b; Laczko, 2005) gibi farklı ölçekteki mekânlar üzerinden gelişebilmektedir. Aynı anda birden fazla mekânla bağlanma ilişkisinin kurulabildiği (Lewicka, 2008, s.211) bilinmektedir. Özellikle büyük şehirlerin sosyo-demografik yapısı, konut türü, yerel yönetim politikaları açısından heterojen bir yapıya, mahallelerin ise daha homojen bir yapıya (Lewicka, 2010, s.37) sahip olması, ilçe düzeyindeki mekânların bu iki mekân türünden ayrılmasını sağlamaktadır. Araştırmalara bakıldığında, fiziksel faktörlere kıyasla sosyal faktörlerin mahalleye bağlanma üzerinde daha etkili olduğu (Khaleghimoghaddam ve ark., 2023), tarihi yapıların yoğun olduğu bölgelerde yaşayanların modern yapıların yoğun olduğu bölgelerde yaşayanlara oranla yaşadıkları ilçeye daha fazla bağlı oldukları (Lewicka, 2008, s.221), kentleşme düzeyi düşük ilçe sakinlerinin şehir merkezinde yaşayanlara göre bağlanma düzeylerinin yüksek olduğu (Kalaycı Önaç ve Gönüllü Sütçüoğlu, 2021, s.14) görülmüştür. İlçelerin çeşitli özelliklerine bağlı olarak bağlanma düzeyinin değişmesinin, bir üst ölçekteki mekân olan şehirle kurulan ilişkiyi de etkileyebileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle bu çalışmada mekâna bağlanma ilçe ve şehir olmak üzere iki farklı mekân düzeyinde ele alınmıştır.

Mekâna bağlanmayı etkileyen değişkenlere bakıldığında ise, yaş (Gustafson, 2009a; Lewicka, 2008), ikamet süresi (Anton ve Lawrence, 2014; Casakin ve ark., 2015; Lewicka, 2005; 2008), cinsiyet (Anton ve Lawrence, 2014; Gustafson, 2009a; Scannel ve Gifford, 2010), eğitim düzeyi (Scannel ve Gifford, 2010), ekonomik durum (Lewicka, 2010), mekânsal hareketlilik (Chow ve Healey, 2008; Gustafson, 2009a;b) gibi sosyo-demografik değişkenlerin etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca yaşanan bölgenin suç geçmişi, güvenlik hissi (Brown, Perkins ve Brown, 2003) aynı yerde yaşayan insanlarla kurulan ilişkiler (Lewicka, 2011b) gibi sosyal değişkenlerin ve bina yoğunluğu, bina tipi, temizlik, yürüyüş alanları, peyzaj düzenlemesi gibi fiziksel-çevresel özelliklerin de etkili olduğu vurgulanmıştır (Kim ve Kaplan, 2004; Lewicka, 2010, 2011b; Özata ve Özdemir-Darby, 2023; Stedman, 2002).

Mekânın çeşitli özelliklerinin bağlanma üzerindeki etkisi, yerleşim yeri memnuniyeti ve mekâna bağlanma arasındaki ilişkiyi ön plana çıkarmaktadır. Araştırmalara bakıldığında, memnuniyet ve bağlanma ilişkisinin mahalle (Bonaiuto, Aiello, Perugini, Bonnes ve Ercolani, 1999; Göregenli ve ark., 2014; Sam, Bayram ve Bilgel, 2012), güvenli site ve konut kompleksleri (Fornara ve ark., 2006), İsrail'de Kibbutz yerleşim alanları (Casakin ve Reizer, 2017), kent ve kırsal yerleşim yerleri (Chen ve ark., 2019), turistik alan (Baydeniz ve Kılıcı, 2022; Dağ, 2022; Köse, 2022) gibi farklı bağlamlarda desteklendiği görülmektedir.

Türkçe yazın incelendiğinde, Turizm alanında yapılmış çalışmaların turistik alanları ziyaret eden kişilerde mekâna bağlanmanın ve mekân memnuniyetinin destinasyon sadakati (Köse, 2022) çevreci davranış niyeti (Dağ, 2022) davranışsal niyet (Baydeniz ve Kılıcı, 2022) arasındaki ilişkilere odaklandığı görülürken; Mimari ve Coğrafya alanında yürütülen çalışmalarda mekânın fiziksel öğeleri ile sosyal öğelerinin mekâna bağlanma üzerindeki etkisini (Özata ve Özdemir-Darby, 2023); göçmen ve yerel kültürün baskın olduğu köyler ile şehir merkezinde yaşamanın mekâna bağlanma ve yer duygusu üzerindeki (Ağababa, 2020) etkisini, ikamet edilen konuta yönelik kişiselleştirme yapma ve mekâna bağlanma arasındaki ilişkileri (Babacan ve Koramaz, 2021), aidiyet duygusunun şehrin algılanması üzerindeki etkisini (Kırlı-Özer, Çahantimur ve Kırlı, 2020) inceleyen araştırmalara rastlanmıştır.

Ancak iki kavram arasındaki ilişkinin yönüyle ilgili farklı bulgular söz konusudur. Özellikle turizm alanında yapılmış çalışmalar mekâna yönelik memnuniyeti mekâna bağlanmanın sonucu olarak ele alırken (Köse, 2022; Veasna, Wu ve Huang, 2013; Yuksel, Yuksel ve Bilim, 2010); diğerleri memnuniyetin mekâna bağlanmanın yordayıcısı olduğunu belirtmiştir (Baydeniz ve Kılıcı, 2022; Chen ve ark., 2014; Chen ve Dwyer, 2018; Halpenny, 2010; Ramkissoon ve Mavondo, 2015; Ramkissoon ve ark., 2018; Xu ve ark., 2022). İki kavram arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koyması açısından önemli olan Beyler, Kamin ve Lang'ın (2017, s.388) boylamsal araştırması, ileri yaş grubundaki katılımcılarda yüksek yerleşim yeri memnuniyetinin zaman içinde daha yüksek mekâna bağlanmayı yordadığını göstermiştir.

Memnuniyet ve bağlanma arasındaki bu ilişki, İstanbul'un farklı ilçelerinde yaşayanların öznel memnuniyet düzeylerinin yaşadıkları ilçe ve şehirle kurdukları bağlanma ilişkisi üzerinde etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Mekân Kimliği

Mekân kimliği ise kişisel kimliğin mekânla ilişkili olarak düşünce, inanç, duygu, tercih ve davranışsal eğilimlerin birleşiminden oluşan bir alt kimlik olarak ilk kez Proshansky (1978, s.160) tarafından tanımlanmıştır. Lalli (1992, s.294) mekân kimliğini şehir bağlamında ele almış ve şehirle kurulan özdeşimlerin kişinin "biz" ve "onlar" ayrımı yapabilmesine katkı sağlayarak bir kimlik kategorisi işlevine sahip olduğunu belirtmiştir. Lewicka (2008, s.211) ise mekânın sakinlerine süreklilik ve biriciklik hissi sağladığını, mekâna bağlanma sürecinde olduğu gibi kimlik söz konusu olduğunda da farklı düzeylerdeki mekânların bir kimlik kategorisi oluşturabileceğini (Lewicka, 2008; Hidalgo ve Hernandez, 2001) belirtmiştir. Hangi mekânın kimliğin bir parçası haline geldiği kurulan özdeşimlere bağlı olarak mahalleden, ülkeye ve dünyaya değişkenlik gösterebilmektedir.

Bu alanda yapılan araştırmalar, farklı ölçekte mekânlar ile kurulabilen kimlik ilişkisinin kişilerin öz-saygı, kendilik imajı, duygu düzenleme süreçleri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir (Hauge, 2007; Lalli, 1992; Twigger-Ross ve Uzzel, 1996). Göç, mekânsal hareketlilik, zorunlu yer değiştirme gibi süreçler mekân kimliğinin sıklıkla incelendiği bağlamlar arasında gelmektedir (Bernardo ve Palma-Oliveira, 2013; Cuba ve Hummon, 1993a; 1993b; Göregenli ve Karakuş, 2014; Hernandez, Hidalgo, Salazar-Laplace, Hess, 2007; Speller ve ark., 2003). Kimliğin süreklilik ve biriciklik hissini sekteye uğratan bu bağlamlar, mekâna bağlı süreçlerin kimlik üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin bir araştırmada mahalle ve şehir gibi iki farklı mekân türünde geçici olarak bulunanlara kıyasla mekânın sürekli sakinlerinin mekâna bağlanma ve mekân kimliği düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüş (Bernardo ve Palma-Oliveira, 2013, s.174), bir diğer çalışmada ise, göçmenlere oranla bir yerin yerli sakinlerinin daha

yüksek düzeyde mekânsal memnuniyet, mekâna bağlanma ve mekân kimliğine sahip olduğu (Göregenli ve ark., 2014; Göregenli ve Karakuş, 2014) tespit edilmiştir. Bu bulgular, doğum yeri, ikamet süresi, cinsiyet, eğitim (Belanche, Casaló ve Flavián, 2017; Hernandez ve ark., 2007; Lalli, 1992) ve göç deneyimi (Cuba ve Hummon, 1993a, 1993b; Hernandez ve ark., 2007) gibi bireysel değişkenlerin mekân kimliği üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaşanan topluluk türü (kırsal/kent) (Belanche, Casaló ve Rubio, 2021), yaşanan şehrin büyüklüğü (Casakin ve ark., 2015), yaşanan yere yönelik tehdit algısı (Anton ve Lawrence, 2014) ve yaşanan yerde tarihi mekânların olması (Devine-Wright ve Lyons, 1997, s.44) gibi mekânsal özelliklerin mekân kimliğini etkilediği tespit edilmiştir.

Bireysel ve mekânsal değişkenlerin yanı sıra, grup süreçlerinin de mekâna kurulan ilişkide etkili olduğu bilinmektedir. Mekânın özellikle bir kimlik kategorisi olarak "biz" ve "onlar" ayrımı yapılmasına katkı sağlaması (Lalli, 1992) araştırmacıları mekân kimliğini Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel, 1982; Tajfel ve Turner, 1986) çerçevesinde ele almaya yönlendirmiştir (Belanche ve ark., 2017). Bulgular, mekânsal sınırların değişmesi sonucunda iç-grup, dış-grup algısının değişebildiğini (Puddifoot, 1997), mekâna kurulan özdeşimin kimlik sürecinin ayırt edicilik, kendilik saygısı, süreklilik ve özyeterlik prensiplerini desteklediğini (Speller ve ark., 2003; Twigger-Ross ve Uzzel, 1996) ve bir mahallenin sakini olmak üzerinden iç-grup tarafgirliği ve dış-grubun ayırt ediciliği gibi kimlik stratejilerinin ortaya çıktığını (Arkonaç, 1995; Bernardo ve Palma-Oliveira, 2016a; 2016b) göstermiştir. İstanbul sakinlerinin bireysel deneyimleri, şehrin değişkenlik gösteren mekânsal özellikleri ve gruplararası ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda mekân kimliği araştırmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Mekâna kurulan ilişkiyi inceleyen araştırmalarda mekâna bağlanma ve mekân kimliği kavramlarının sıklıkla yer aldığı ancak zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı (Hidalgo ve Hernandez, 2001, s.274) ya da birinin diğerinin alt boyutu (Lalli, 1992; Stedman, 2003) olarak ele alındığı görülmektedir. Hernandez ve arkadaşlarının (2007, s.313) yürüttüğü bir araştırmada yerli katılımcılara kıyasla göçmenlerde mekâna bağlanma düzeyinin mekân kimliğinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, göçmenlerde ikamet süresinin yerli katılımcılara oranla daha kısa olması göz önünde bulundurulurken mekâna bağlanmanın mekân kimliğinden önce geliştiği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca, iki kavramın farklı demografik ve psikososyal değişkenler tarafından yordandığına (Rollero ve De Piccoli, 2010b) dair bulgular, kavramların birbirinden ayrı olduğunu, ancak karşılıklı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. İki kavramın karşılıklı ilişkisine yönelik diğer bulgulara bakıldığında, bir yerin yerli sakinlerine oranla göçmenlerde mekâna bağlanma yüksek olmasına karşın mekân kimliğinin düşük olduğu (Toruczyk-Ruiz, 2013) ve mekâna bağlanmanın gruplararası ilişkiler üzerinde yordayıcı etkiye sahip olduğu (Wnuk ve Oleksy, 2021, s.6) tespit edilmiştir. Özetlenen bu bulgulardan yola çıkarak mekâna bağlanmanın mekân kimliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

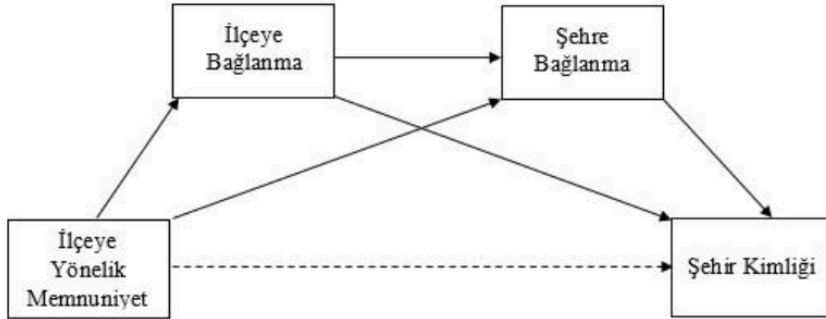
İstanbul Bağlamında Mekâna Bağlanma ve Mekân Kimliği

İstanbul'un Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'ne uzanan tarihi, sosyo-politik konumu, ekonomik ve kültürel kaynakları şehri tarih boyunca önemli kılmıştır. Bu önem günümüzde devam etmekle birlikte iç-dış göç, sanayileşme, kentsel dönüşüm uygulamaları gibi pek çok olgu nedeniyle şehri sosyo-demografik ve coğrafi açıdan sürekli bir değişimle karşı karşıya getirmiştir.

Özellikle 1950’li yıllardan itibaren başlayan kentleşme süreci ve göçler ile şehrin nüfus yoğunluğu artmış bu durum konut ihtiyacını gidermek için “gecekondu” şeklindeki kaçak yapılaşmaya zemin hazırlamıştır (Kılıç ve Hardal, 2014, s.2). Göç eden işçi nüfusun iş alanlarına erişilebilirlik açısından tarihi ve merkezi semtleri tercih etmesi (Çeker ve Belge, 2015, s.80) sosyo-demografik yapıda değişikliklere yol açmış; bu değişim 1980’lerden itibaren İstanbul’un orta ve üst sınıfında şehrin merkezinden uzaklaşarak “steril” yaşam alanlarına, sitelere yerleşme eğilimini doğurmuştur (Öncü, 1999). Kentsel dönüşüm uygulamalarıyla birlikte, Suriçi gibi tarihi alanların sterilize edilerek “turistik” alanlara dönüşmesinin (Öncü, 1999) yanı sıra, yeni yapılar ile şehrin hem coğrafi görünümü değişmiş hem de belirli bölgelerinin sakinleri yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Çeker ve Belge, 2015, s.78).

Hâlihazırda devam etmekte olan bu değişim ve dönüşüm sürecinin İstanbul sakinlerinin şehirle kurdukları ilişkiyi etkilediği düşünülmektedir. Şeker (2011, 2015) İstanbul’un 39 ilçesinde yürüttüğü araştırmasında, ilçelere yönelik yaşam kalitesini İnsan ve Sosyal Sermaye, Ekonomik Yapı ve Altyapı ve Ulaşım değişkenleri çerçevesinde ölçmüş ve tüm ilçelerin yaşam kalitesi endeksi çerçevesinde yüksekten düşüğe, beş düzeyde gruplandığını tespit etmiştir. Şeker’in (2011, 2015) araştırması ilçelerin çeşitli özelliklerine bağlı olarak sakinlerine farklı düzeyde yaşam kalitesi ve mekân deneyimi sunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, farklı ilçelerde yaşayan kişilerin farklı memnuniyet düzeyine sahip olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yerleşim yerine yönelik memnuniyetin mekâna bağlanma üzerindeki etkisi (Baydeniz ve Kılıcı, 2022; Chen ve ark., 2014; Chen ve Dwyer, 2018; Halpenny, 2010; Ramkissoo ve Mavondo, 2015; Ramkissoo ve ark., 2018; Xu ve ark., 2022) ve mekâna bağlanmanın mekân kimliği üzerindeki etkisine (Hernandez ve ark., 2007; Torunczyk-Ruiz, 2013; Wnuk ve Oleksy, 2021) dair bulgular bir arada değerlendirildiğinde, bu çalışmada ilçeye yönelik memnuniyetin şehir kimliğine etkisinde sırasıyla ilçeye bağlanma ve şehre bağlanma değişkenlerinin seri çoklu aracılık etkisine sahip olacağı varsayılmıştır. Bu doğrultuda etkisi sınanan model Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Beklenen Seri Çoklu Aracılık Modeli (Model 6; bkz. Hayes, 2018, s.586)

Araştırma modeli doğrultusunda geliştirilen hipotezler:

Hipotez 1: İlçeye yönelik memnuniyetin şehir kimliğine etkisinde ilçeye bağlanmanın aracı etkisi vardır.

Hipotez 2: İlçeye yönelik memnuniyetin şehir kimliğine etkisinde şehre bağlanmanın aracı etkisi vardır.

Hipotez 3: İlçeye yönelik memnuniyetin şehir kimliğine etkisinde ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın seri çoklu aracı etkisi vardır.

YÖNTEM

Örnekleme

Araştırmaya İstanbul'un farklı ilçelerinde yaşayan 228 yetişkin (152 kadın, 72 erkek) katılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde yaş aralığının 17 ile 64 arasında değiştiği (Ort=32,54, ss= 9,58), eğitim durumuna bakıldığında %58,3'ünün üniversite mezunu (n=133) olduğu, ikamet sürelerinin ise ilçe düzeyinde 1-54 yıl arasında değiştiği (Ort=15,1, ss=11,98), şehir düzeyinde 1-61 yıl arasında değiştiği (Ort=23,5, ss=12,41) görülmektedir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Ortalama	Standart sapma	Aralık
Yaş	32,54	9,58	17 – 64
İkamet Süresi			
İlçe	15,1	11,98	1-54
Şehir	23,5	12,41	1-61
		Yüzde	Katılımcı sayısı
Cinsiyet			
	Kadın	66,7	152
	Erkek	33,3	72
Eğitim durumu			
	İlköğretim	3,1	7
	Lise	7,9	18
	Üniversite	58,3	133
	Lisansüstü	30,7	70
Medeni durum			
	Bekar	49,2	112
	Evli	50,4	115
	Dul	0,4	1
Ekonomik düzey			
	Düşük	3,5	8
	Orta	52,2	119
	İyi	39,5	90
	Çok iyi	4,8	11
Göç etme durumu			
	Evet	28,1	64
	Hayır	71,9	164

Araştırmada İstanbul'un 39 ilçesinin 34'ünde ikamet eden katılımcılara ulaşılabilmektedir. Katılımcı sayısı ve ilçe dağılımına bakıldığında, Arnavutköy (1), Ataşehir (10), Avcılar (2), Bağcılar (6), Bahçelievler (4), Bakırköy (5), Başakşehir (11), Bayrampaşa (3), Beşiktaş (8), Beykoz (6), Beylikdüzü (2), Beyoğlu (4), Büyükçekmece (2), Çekmeköy (1), Esenler (5), Eyüpsultan (7), Fatih (21), Gaziosmanpaşa (11), Güngören (6), Kadıköy (12), Kağıthane (8), Kartal (8),

Küçükçekmece (13), Maltepe (7), Pendik (8), Sancaktepe (5), Sarıyer (5), Silivri (1), Şişli (8), Sultanbeyli (4), Tuzla (2), Ümraniye (10), Üsküdar (20), Zeytinburnu (2) şeklindedir.

Veri Toplama Araçları

Yaş, cinsiyet, eğitim, ekonomik düzey, medeni durum, ikamet süresi ve göç durumu vb. gibi değişkenlere dair bilgileri içeren Sosyo-demografik bilgi formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca İlçe Memnuniyeti Ölçeği, Mekâna Bağlanma Ölçeği ve Mekân Kimliği ölçekleri kullanılmıştır.

Araştırmada yer alan tüm ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirlik sınaması için sırasıyla madde analizi, açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmış ve iç tutarlılığı tespit etmek için Cronbach Alfa değeri hesaplanmıştır.

Katılımcıların yaşadıkları ilçeye yönelik memnuniyetlerini ölçmek amacıyla kullanılan İlçe Memnuniyeti Ölçeği, Şeker'in (2011) İstanbul'da ve Şeker, Sardanlı ve Bektaş'ın (2014) TRC2 bölgesinde yürüttükleri Yaşam Kalitesi Araştırmasının Kentsel Memnuniyet Anketinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Biri nitel soruları içeren toplamda 6 ayrı kısımdan oluşan anket, yaşanan yerin sorunları, kamu hizmetlerine yönelik memnuniyet, güvenlik algısı, aynı ilçede yaşayan kişilerin davranışları ve yaşam biçimleri gibi alanlarda toplam 55 maddeden oluşmaktadır (Şeker ve ark., 2014).

İlgili anketten literatür çerçevesinde ilçe memnuniyetini ölçmeye yönelik seçilen 20 madde ile oluşturulan ölçek 5'li likert tipine sahiptir ve cevap kategorileri "1-hiç memnun değilim" ile "5-çok memnunum" arasında değişmektedir.

Anketin ilgili araştırmalarda (Şeker, 2011; 2015; Şeker ve ark., 2014) psikometrik özelliklerine rastlanmamakla birlikte bu araştırma kapsamında oluşturulan versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik analizlerini yürütmek amacıyla öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi değerleri incelenmiş; vaka sayısının ve verilerin dağılımının açımlayıcı faktör analizi (AFA) için uygun olduğu görülmüştür (KMO=0,90; Barlett $\chi^2(190) = 2717,943$, $p < 0,001$). AFA sonuçlarına göre, ölçeğin dört faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve bu faktör yapısının %58'lik varyansı açıkladığı tespit edilmiştir. Faktörler, Kamu Hizmetleri Memnuniyeti (yeddi madde) Güvenlik Memnuniyeti (altı madde), Çevresel Özellikler Memnuniyeti (üç madde) ve Sosyal İlişkiler Memnuniyeti (dört madde) şeklindedir. Faktörlerin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları ise, 0,79 ile 0,89 arasında değişmektedir.

Araştırmada mekâna bağlanma, ilçe ve şehir düzeyinde Lewicka (2008) tarafından geliştirilen dokuzu olumlu, üçü olumsuz toplam 12 maddeden oluşan Mekâna Bağlanma Ölçeği (Place Attachment Scale; Lewicka, 2008) ile ölçülmüştür. Ev, bina, mahalle, ilçe ve şehir gibi farklı mekân türlerine yönelik bağlanmayı ölçen ölçeğin cevap kategorileri 5'li likert tipi olup, "1-Kesinlikle katılmıyorum" ile "5- Tamamen katılıyorum" arasında değişmektedir. Ölçeğin farklı mekân türleri için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları 0,69 ile 0,80 arasında değişmektedir (Lewicka, 2010).

Bu çalışma kapsamında geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan ölçeğin, öncelikle İngilizce'den Türkçe'ye çevrili yapılmış; ardından psikoloji alanından iki ayrı araştırmacı tarafından Türkçe ve İngilizce versiyonları incelenerek gerekli düzeltmeler yapılmış ölçeğin son hali oluşturulmuştur.

İlçeye bağlanma ölçeğinin yapı geçerliği için öncelikle madde ayırt ediciliği incelenmiş, her maddenin madde-toplam puan korelasyonunun en az 0,30 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi değeri, vaka sayısının ve verilerin dağılımının AFA için uygun olduğunu göstermiştir (KMO=0,91; Barlett $\chi^2(66) = 1125,275$, $p < 0,001$). Temel bileşenler ve varimaks döndürme yönteminin kullanıldığı AFA'de Madde 8'in ortak varyans değerinin 0,30'un altında olduğu tespit edilmiş madde çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir. Yinelenen analizde, 3. ve 12. maddenin çift yüklendiği tespit edilmiş ve maddeler çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir. Sonuç olarak 9 maddelik İlçeye Bağlanma Ölçeğinin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve madde yüklerinin 0,44 ile 0,82 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçeğin son halinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,85'tir.

Şehre Bağlanma ölçeğinin ise, 8. maddesinin madde-toplam puan korelasyonunun 0,30'dan düşük olması nedeniyle çıkarılarak devam edilen AFA'de KMO ve Bartlett küresellik testinin gerekli koşulları sağladığı (KMO=0,90; Barlett $\chi^2(55) = 1133,268$, $p < 0,001$) görülmüştür. Üçüncü maddenin çift yüklenme nedeniyle çıkarılmasının ardından tekrarlanan AFA sonuçlarına göre, ölçeğin 10 maddelik tek boyutlu son halinin varyansın %58'ini açıkladığı, madde yüklerinin 0,47 ve 0,81 arasında değiştiği, Cronbach Alfa katsayısının ise 0,87 olduğu tespit edilmiştir.

Mekân kimliği ise şehir düzeyinde beş madde ile ölçülmüştür. Ölçekte, yaşanan şehrin kimliğin bir parçası olarak ele alınıp alınmadığı (bir madde); ayrıca Sosyal Kimlik Teorisi çerçevesinde iç grup benzerliği (iki madde), gruplar-arası farklılaşma (iki madde) stratejilerini değerlendiren toplam beş madde yer almaktadır. Gruplar-arası farklılaşma maddeleri, Bernardo ve Palma-Oliveira (2016a) araştırmasından yola çıkılarak hazırlanmış; diğer maddeler ise araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Beşli Likert tipine sahip olan ölçeğin cevap kategorileri, "1-Kesinlikle katılmıyorum" ile "5-Tamamen katılıyorum" arasında değişmektedir. Ölçeğin yapı geçerliği sınaması için AFA koşullarını sağladığı (KMO=0,75; Barlett $\chi^2(10) = 313,061$, $p < 0,001$) 0,68 ile 0,78 arasında değişen madde yükleri ile ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu, açıklanan varyansın %53,48 olduğu ve ölçeğin iç tutarlılığını yansıtan Cronbach Alfa katsayısının ise 0,78 olduğu tespit edilmiştir.

İşlem

Araştırmada yer alan katılımcılara kolayda örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Tez araştırmasının veri toplama sürecinde süre kısıtlılığı nedeniyle Adalar, Çatalca, Esenyurt, Sultangazi, Şile ilçelerinden katılımcıya ulaşılamamıştır. Çevrimiçi ortamda hazırlanan anket katılımcılara iletilmiş; öncelikle araştırmanın amacını anlatılarak katılımın gönüllük esasına dayandığı bilgisi verilerek bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

BULGULAR

Veriler IBM SPSS 27 ve IBM SPSS Process Makro programları ile analiz edilmiştir. Araştırmada vaka sayısının 200'ün üstünde olması nedeniyle değişkenlerin normal dağılım göstereceği varsayımının (Tabachnick ve Fidell, 2013, sy.80) ve yordayıcı ve yordanan değişkenlerin Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerlerinin -1 +1 arasında değişmesi gerektiği koşulunun (George ve Mallery, 2020, sy.115) sağlandığı görülmüştür. Araştırmanın hipotezlerini sınamak için öncelikle korelasyon analizi yapılmış; model sınamasında ise seri çoklu aracılık etkisi Hayes (2018) tarafından geliştirilen IBM SPSS PROCESS Macro modülü kullanılarak 5000 bootstrap örnekleme yöntemi ile elde edilen güven aralığı değerleri doğrultusunda incelenmiştir.

Araştırmada yer alan değişkenlere dair ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 2'de sunulmuştur. Değişkenler arası ilişkilere bakıldığında, şehir kimliğinin şehre bağlanma ($r = 0,46$, $p < 0,001$), ilçeye bağlanma ($r = 0,36$, $p < 0,001$) ve ilçe memnuniyeti ($r = 0,4$, $p < 0,05$) ile

olumlu yönde ve anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Şehir kimliğinin ilçede ve şehirde ikamet süresi, cinsiyet, yaş, ekonomik durum ve eğitim durumu gibi sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisinin anlamlı çıkmaması sonucunda bu değişkenler devam eden analizlere dahil edilmemiştir.

İlçe memnuniyeti ve şehir kimliği arasındaki ilişkide sırasıyla ilçeye bağlanma ve şehre bağlanma değişkenlerinin seri aracılık etkisi, Hayes (2018) tarafından geliştirilen PROCESS Macro Model 6 ile sınanmıştır. Modelde üç dolaylı etki ($X \rightarrow M1 \rightarrow Y$, $X \rightarrow M2 \rightarrow Y$, $X \rightarrow M1 \rightarrow M2 \rightarrow Y$) ve bir doğrudan etkinin ($X \rightarrow Y$) sınanması hedeflenmiştir. Hayes (2018) doğrudan ve dolaylı etkilerin anlamlılık değerlendirmesini 5000 bootstrap örnekleme ile elde edilen bootstrap güven aralığı değerlerinin sıfırın üzerinde ya da altında olması yani iki değerden oluşan aralığın sıfırı içermemesi koşulu ile tanımlamıştır.

Tablo 3'te özetlenen analiz sonuçlarına göre, yordanan değişken olan şehir kimliğinin %3'ünün ilçe memnuniyeti tarafından açıklandığı ($F(1,225) = 3,4$, $p < 0,05$), ilçe memnuniyetinin şehir kimliği üzerinde düşük düzeyde de olsa olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($B = 0,04$, $t = 2,00$, $p < 0,05$, %95 GA [0,0006, 0,0835]) görülmüştür. Modele aracı değişkenlerin sırayla dâhil edilmesiyle birlikte, ilçe memnuniyetinin ilçeye bağlanma üzerinde olumlu ve anlamlı etkiye sahip olduğu ($B = 0,27$, $t = 8,46$, $p < 0,001$, %95 GA [0,2071, 0,3329]) ve ilçeye bağlanma varyansının %24'ünün ilçe memnuniyeti tarafından açıklandığı ($F(1,225)=71,54$, $p < 0,001$) görülmüştür.

İlçe memnuniyeti ve ilçeye bağlanma değişkenlerinin bir arada olduğu modelin şehre bağlanmanın %27'sini açıkladığı ($F(2,224)=40,95$, $p < 0,001$), ilçeye bağlanma şehre bağlanma üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahipken ($B = 0,65$, $t = 8,28$, $p < 0,001$, %95 GA [0,4931, 0,8013]) ilçe memnuniyetinin etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür ($B = -0,04$, $t = -0,88$, $p > 0,05$, %95 GA [-0,1224, 0,0470]).

Tablo 2. Değişkenlere dair ortalama, standart sapma, çarpıklık, basıklık değerleri ve korelasyon katsayıları

	Ort	SS	Çarpıklık	Basıklık	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. ŞK	17,61	0,26	-0,372	.531	1	0,46**	0,36**	0,14*	0,08	0,02	-0,03	-0,11	0,00	-0,05
2. ŞB	34,87	0,53	-0,455	-0,237	1	0,52**	0,21**	0,21**	0,17*	-0,00	-0,19*	0,02	0,02	-0,04
3. İB	30,36	0,44	-0,186	-0,288	1	0,49**	0,21**	0,03	0,02	0,02	-0,15*	0,06	0,06	0,05
4. İM	64,70	0,98	-0,288	.006	1	-0,03	0,00	0,06	0,06	0,06	-0,03	0,06	0,06	0,14*
5. İİS	15,05	0,79	.894	.383	1	0,63**	0,37**	0,08	-0,17**	0,08	-0,17**	-0,21**	-0,21**	-0,21**
6. ŞİS	23,49	0,82	.436	.086	1	0,56**	0,11	-0,15*	-0,15*	-0,15*	-0,15*	-0,15*	-0,15*	-0,13*
7. Yaş	32,53	9,58	.884	.161	1	0,42**	-0,16*	-0,16*	-0,16*	-0,16*	-0,16*	-0,16*	-0,16*	-0,14*
8. Cinsiyet	-	-	-	-	1	-0,18*	-0,18*	-0,18*	-0,18*	-0,18*	-0,18*	-0,18*	-0,18*	-0,12
9. Ek. D	-	-	-	-	1	0,16*	0,16*	0,16*	0,16*	0,16*	0,16*	0,16*	0,16*	0,16*
10. ED	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

** $p < 0,001$, * $p < 0,05$

1- ŞK: Şehir Kimliği; 2- ŞB: Şehre Bağlanma; 3- İB: İlçeye Bağlanma; 4- İM: İlçe Memnuniyeti; 5- İİS: İlçe İkamet Süresi; 6- ŞİS: Şehir İkamet Süresi; 7- Yaş; 8- Cinsiyet; 9- Ek.D: Ekonomik Durum; 10- ED: Eğitim Durumu
Not: Cinsiyet dummy değişken (0: Kadın 1: Erkek) olarak kodlanmıştır.

Son olarak ilçe memnuniyeti, ilçeye bağlanma ve şehre bağlanma değişkenlerinin bir arada olduğu modelin şehir kimliğinin %24'ünü açıkladığı ($F(3,223)=23,01$, $p<0,001$) görülmüştür. Değişkenlerin şehir kimliği üzerindeki etkisi incelendiğinde, yordayıcı değişken olan ilçe memnuniyetinin başlangıçta anlamlı olan etkisinin modele aracı değişkenlerin dahil edilmesiyle birlikte anlamsız hale geldiği ($B = -0,01$, $t = -0,56$, $p > 0,05$, %95 GA [-0,0543, 0,0302]); ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın ise, şehir kimliği üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (sırasıyla, $B = 0,11$, $t = 2,42$, $p < 0,05$, %95 GA [0,0199, 0,1952]; $B = 0,18$, $t = 5,50$, $p < 0,001$, %95 GA [0,1174, 0,2484]).

Buradan yola çıkarak, ilçe memnuniyeti ve şehir kimliği arasındaki ilişkide ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın seri aracı etkiye sahip olduğu söylenebilir. Modelde yer alan üç dolaylı etkinin anlamlılığına bakıldığında, ilçe memnuniyeti (X), ilçeye bağlanma (M1) ve şehir kimliği (Y) değişkenlerinden oluşan birinci dolaylı etki ile ilçe memnuniyeti (X), ilçeye bağlanma (M1), şehre bağlanma (M2) ve şehir kimliği (Y) değişkenlerinden oluşan üçüncü dolaylı etkinin anlamlı olduğu (sırasıyla, $B = 0,03$, %95 GA [0,0026, 0,0562]; $B = 0,03$, %95 GA [0,0178, 0,0481]); ilçe memnuniyeti (X) şehre bağlanma (M2) ve şehir kimliği (Y) değişkenlerinden oluşan ikinci dolaylı etkinin ise, anlamsız olduğu ($B = -0,01$, %95 GA [-0,0255, 0,0076]) görülmüştür. Dolayısıyla 1. ve 3. hipotez desteklenirken 2. hipotez desteklenmemiştir.

Tablo 3. Seri Çoklu Aracılık Modeli Regresyon Katsayıları

		İB						
Yordayıcılar	B	SH	β	t	LLCI	ULCI	Model Özeti	
Sabit	15,99	1,74		9,18**	12,5608	19,4267	R ² = 0,24	
İM (X) ¹	0,27	0,03	0,51	8,46**	0,2071	0,3329	$F_{(1,225)} = 71,54$, $p<0,001$	
		ŞB						
Yordayıcılar	B	SH	β	t	LLCI	ULCI	Model Özeti	
Sabit	17,23	2,40		7,19**	12,5057	21,9483	R ² = 0,26	
İM (X)	-0,04	0,04	-0,06	-0,88	-0,1224	0,0470	$F_{(2,224)} = 40,95$, $p<0,001$	
İB (M1) ²	0,65	0,08	0,54	8,28**	0,4931	0,8013		
		ŞK ⁴						
Yordayıcılar	B	SH	β	t	LLCI	ULCI	Model Özeti	
Sabit	8,63	1,32		6,52**	6,0210	11,2352	R ² = 0,24	
İM (X)	-0,01	0,02	-0,04	-0,56	-0,0543	0,0302	$F_{(3,223)} = 23,01$, $p<0,001$	
İB (M1)	0,11	0,05	0,19	2,42*	0,0199	0,1952		
ŞB (M2) ³	0,18	0,03	0,38	5,5**	0,1174	0,2484		
İM toplam etki	0,04	0,02	0,13	2,00*	0,0006	0,0835		
İM direkt etki	-0,01	0,02		-0,56	-0,0543	0,0302		
			Bootsrap Etki	SH	LLCI	ULCI		
Dolaylı etki (İM→İB→ŞK)			0,0290	0,01	0,0026	0,0562		
Dolaylı etki (İM→ŞB→ŞK)			-0,0069	0,01	-0,0255	0,0076		
Dolaylı etki (İM→İB→ŞB→ŞK)			0,0320	0,01	0,0177	0,0481		

* $p<0,05$, ** $p<0,001$.

¹İM: İlçe Memnuniyeti; ²İB: İlçeye Bağlanma; ³ŞB: Şehre Bağlanma; ⁴ŞK: Şehir Kimliği ölçeği toplam puanları.

TARTIŞMA

Araştırmada İstanbul sakinlerinin şehirle kurdukları kimlik ilişkisinde şehre bağlanma ve daha küçük ölçekli bir mekân türü olan ilçeye yönelik memnuniyet ve bağlanma düzeyinin etkisi

incelenmiştir. Analizler sonucunda ilçeye bağlanma (1) aracılığıyla ilçeye yönelik memnuniyeti ve ilçeye bağlanma ve şehre bağlanma (2) aracılığıyla şehir kimliğini artırdığı tespit edilmiştir.

Herhangi bir mekâna yönelik memnuniyetin bağlanmayı artırdığı bulgusu (Beyer ve ark., 2017; Bonaiuto ve ark., 1999; Chen ve ark., 2019; Casakin ve Reizer, 2017; Fornara ve ark., 2006; Göregenli ve ark., 2014; Sam ve ark., 2012) bu çalışmada ilçeye yönelik memnuniyet ve ilçeye bağlanma üzerinden desteklenmiştir. Daha önce yapılmış araştırmalarda mekâna bağlanmada etkili olduğu tespit edilen kamu hizmetleri ve güvenlik hissi (Brown ve ark., 2003), sosyal ilişkiler (Lewicka, 2011a, 2011b), temizlik (Bonaiuto ve ark., 1999), yürüyüş alanları, peyzaj düzenlemesi gibi çevresel özellikler (Kim ve Kaplan, 2004; Lewicka, 2010, 2011b; Stedman, 2002) yaşanan ilçeye yönelik memnuniyetin unsurları olarak ele alınmıştır. Literatürde yaşanan yere yönelik memnuniyetin mekâna bağlanmanın sonucu olarak ele alan çalışmalar olmakla birlikte (Veasna ve ark., 2013; Yuksel ve ark., 2010), bu araştırmada memnuniyetin bağlanmayı yordadığı, ayrıca ilçeye bağlanma aracılığıyla şehre bağlanma üzerinde de etkili olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte ilçe memnuniyetinin şehre bağlanma aracılığıyla şehir kimliği üzerindeki dolaylı etkisi anlamsız çıkmıştır. Bu durum kişilerin şehirle kuracakları bağlanma ve kimlik ilişkisinin yalnızca memnuniyete dayanmadığını; ilçeye yönelik memnuniyet ve buna bağlı gelişen bağlılık hissinin olması halinde şehre yönelik bağlanmanın arttığını göstermektedir.

Mekâna bağlanma ve mekân kimliği arasındaki ilişkiye dair bulguları incelediğimizde, ilçe memnuniyetinin ilçeye bağlanma aracılığıyla ve ilçe ve şehre bağlanma aracılığıyla iki ayrı dolaylı etki ile şehir kimliğini yordadığını görüyoruz. Bu bulgu, mekân kimliğinin mekâna bağlanmanın sonucu olduğu yaklaşımını (Hernandez ve ark., 2007; Torunczyk-Ruiz, 2013; Wnuk ve Oleksy, 2021) destekler niteliktedir. Mekân kimliğinin bağlanmadan sonra geliştiği vurgusu (Hernandez ve ark., 2007) bağlanmanın kimliğin bir ön koşulu olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca ilçe memnuniyeti, ilçeye bağlanma ve şehre bağlanmanın şehir kimliği üzerindeki olumlu etkisi şehir ve ilçe gibi iç içe geçen mekânlarla kurulan ilişkilerin birbirini beslediğini düşündürmekte; İstanbul'da yaşayan kişilerin şehirle kurdukları ilişkide yaşadıkları ilçenin önemini göstermektedir.

Literatürde farklı mekân türleriyle kurulan ilişkiyi inceleyen araştırmalarda ev (Anton ve Lawrence, 2014; 2006; Lewicka, 2008; 2010), mahalle (Göregenli ve ark., 2014; Hidalgo ve Hernandez, 2001; Laczko, 2005; Lewicka, 2008; 2010; 2011a) ve şehir (Casakin ve ark., 2015; Hidalgo ve Hernandez, 2001; Lewicka, 2005; 2008; 2010; Scannel ve Gifford, 2010) düzeyindeki mekânların sıklıkla araştırıldığı, ancak ilçe düzeyinde mekân türlerini inceleyen sınırlı sayıda çalışma (Kalaycı Önaç ve Gönüllü Sütçüoğlu, 2021; Lewicka, 2008; 2010) olduğu görülmüştür. Lewicka'ya (2010) göre ilçe düzeyindeki mekânların nadiren incelenmesi homojen bir yapıya sahip küçük şehirler söz konusu olduğunda anlaşılırdır. Ancak nüfusu yarım milyonu aşan büyük şehirler için sosyo-demografik yapı, konut türü, tarihi miras ve yerel yönetim politikasının gösterdiği heterojenlik, ilçeleri şehir ve mahalleden ayırmaktadır. Şeker'in (2011, 2015) İstanbul'un 39 ilçesinde ilçeye yönelik memnuniyeti yaşam kalitesi üzerinden ölçen araştırması da İstanbul gibi nüfus yoğunluğu yüksek bir şehirde farklı ilçelerin sakinlerine farklı imkanlar sunduğunu göstermiştir. Bu bulgu, Öncü'nün (2000) tarifıyla homojen bir İstanbullu kimliğinin olmaması olgusuyla örtüşmektedir. Kişilerin ilçe bazında şekillenen yerel deneyimleri, şehirle kurulan bağlanma ve kimlik ilişkisini etkilemektedir.

Sosyal Kimlik Teorisi çerçevesinden baktığımızda, kimliğin bir grup üyeliği olarak tanımlandığı ve grupla kurulan özdeşimin yani bir gruba üye olmanın kendilik imajını korumaya ve geliştirmeye katkı sağladığı bilinmektedir (Tajfel, 1982; Tajfel ve Turner, 1986). Kişiler sosyal sınıflandırmalar yaparak ait oldukları grupları diğerlerinden ayırmakta böylece grup kimliğini güçlendirmektedir (Turner, Oakes, Haslam ve McGarty, 1994, s.454). Mekânın bir grup üyeliği sunarak kimliğin bir parçası haline gelme süreci, bir grupla sosyal özdeşim kurma süreciyle benzerlik göstermektedir (Bonaiuto, Breakwell ve Cano, 1996, s.159). Dolayısıyla mekânın kişiler için bir kimlik unsuru haline geldiği, yaşanan yer üzerinden “biz” ve “onlar” ayırımı yapmaya katkı sağladığı (Bernardo ve Palma-Oliveira, 2013; 2016a; 2016b; Lalli, 1992, Speller ve ark., 2002; Twigger-Ross ve Uzzel, 1996) bilinmekle birlikte, mekânın çeşitli özelliklerinin bu süreci etkilediği görülmüştür. Örneğin Anton ve Lawrence’ın (2014, s.455) mekân kimliğini kentsel ve kırsal alanda inceledikleri çalışmalarında, sınırları belirgin küçük gruplarla daha yüksek düzeyde özdeşim kurulduğu; şehir gibi sosyo-demografik ve mekânsal açıdan farklılıklar barındıran büyük ölçekli mekânlarla ise, daha düşük düzeyde özdeşim kurulduğu tespit edilmiştir. Göregenli ve arkadaşlarının (2014) İzmit’te bir mahallenin sakinleriyle yürüttükleri araştırmada mahalleye bağlanmanın şehirle kurulan bağlanma ve kimlik ilişkisinden bağımsız olduğu görülmüş, ancak İzmir’de yürütülen bir diğer araştırmada (Göregenli, 2005) şehir merkezinde yaşamamanın aidiyet üzerinde etkili olduğu görülmüştür (akt., Göregenli, 2010). Tüm bu bulgular, kimliğin bağlama duyarlı yapısını gösterir niteliktedir (Turner ve ark., 1994). Dolayısıyla İstanbul söz konusu olduğunda bu araştırmanın bulguları şehrin bir kimlik unsuru haline gelmesinde ilçeye bağlı deneyimlerin etkili olduğunu göstermiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Mekânın kişilerin yaşamlarını sürdürdüğü soyut, geometrik bir alan (Bolak-Hisarlıgil, 2008, s.24) ya da tüketilen bir hacim (Bilgin, 1997) olmadığı bilinmektedir. Öyle ki tutarlı bir kendilik duygusunun gelişmesi (Dixon ve Durrheim, 2004) için “ben kimim?” sorusunun yanı sıra “ben neredeyim?” sorusuna (Cuba ve Hummon, 1993a) verilecek yanıtlar da önem arz etmektedir. Bu çalışmada ise ilçe ve şehir bağlamında İstanbul’un sakinleri için nasıl bir önemi olduğu incelenmiştir. Özellikle İstanbul gibi sürekli göç alan, demografik yapısı değişirken “yaşanabilir” alanları yıllar içinde merkezden çevreye olarak genişleyen (Çeker ve Belge, 2015; Öncü, 1999) bir şehir ile kurulan ilişkide yaşanan ilçeye yönelik memnuniyet ve bağlanmanın ön plana çıkması önemli bir bulgudur. Şehre kıyasla sınırları daha belirgin bir mekânsal düzlem olan ilçeler; kamu hizmetleri, güvenlik, çevresel özellikler ve sosyal ilişkilerden duyulan memnuniyet aracılığıyla bağlanma ve kimlik süreçlerine etki etmektedir. Bu bulgu hem mekân kimliği araştırmaları hem de geliştirilecek şehir politikaları için bir adres oluşturabilir.

Mekâna yönelik memnuniyet, bağlanma ve kimlik değişkenlerinin arasındaki ilişkiyi gösteren bir model önerisi daha sonraki araştırmalar için bir zemin sunması açısından önemlidir. Aynı zamanda yerel ve merkezi yönetimlerin şehir politikaları bakımından, yaşanan ilçeye kurulan ilişkinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bilgin’in (2011, s.27) tarifıyla bir yerde yaşamak basit bir yer kaplama değil; aktif olarak yer almaktır. İlçeye yönelik memnuniyeti artıracak uygulamalar, kişilerin şehre bağlanma düzeylerini artırarak şehrin bir kimlik unsuru haline gelmesine katkı sağlayacaktır. Bu sayede, önceki araştırmalarda vurgulanan yaşam doyumu (Baker ve Palmer, 2006; Lewicka, 2011a; Casakin ve Reizer, 2017) çevreyi korumaya yönelik davranışlar (Ramkissoon ve ark., 2012; Scannel ve Gifford, 2010) ve sivil katılımın (Lewicka, 2011a) artması gibi bireysel ve toplumsal sonuçları olan değişimlere ulaşmak olasıdır.

Araştırma Türkçe mekâna bağlanma ve mekân kimliği yazınında İstanbul ile kurulan bağlanma ve kimlik ilişkisinde yaşanan ilçenin etkisini göstermesi bakımından önemli olmakla birlikte çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk sırada katılımcıların ilçe dağılımı ve demografik özellikleri bakımından dengeli dağılmamış olmaması gelmektedir. Eğitim düzeyi, ekonomik düzey göç deneyimi gibi sosyo-demografik değişkenlerin araştırma modeli üzerindeki etkisini görmek ve araştırma sonuçlarının İstanbul için temsil edilebilirliği ve genellenebilirliğini artırabilmek için araştırma modelinin sonraki araştırmalarda daha kapsamlı bir örneklem tekrarlanması önemlidir. Öte yandan mekân araştırmalarının bağlama duyarlı yapısı dikkate alındığında İstanbul'un ilçelerinin %87'sinden veri toplamış olmak, araştırmanın İstanbul özelinde geçerliğine de destek sağlamaktadır. Farklı şehirlerde yürütülecek araştırmaların ilgili değişkenlerin şehre özgü nasıl ilişkiler sergilediğini görmeyi sağlayacaktır.

Ayrıca araştırmada önerilen seri çoklu aracılık modeli kesitsel yolla toplanmış veri ile sınırlanmıştır; bu durum nedensellik ilkesine dayanan çıkarımlar yapılmasını engellemektedir. Mekânla kurulan memnuniyet, bağlanma ve kimlik ilişkisinin nedensel doğasını anlamada sonraki araştırmalarda yapılacak boylamsal incelemenin katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada nicel veri üzerinden yaşanan ilçeye ilişkin önemi vurgulamış; nitel araştırma deseniyle yürütülecek çalışmaların kavramlar arasındaki ilişkiyi görmeye katkı sağlayacağı; aynı zamanda nicel ve nitel verinin bir arada değerlendirildiği karma yöntemle yürütülecek çalışmalar, ilçe ve mahalle gibi küçük ölçekli mekânların şehirle kurulan ilişki üzerindeki etkisinin anlaşılmasında, mekânla kurulan ilişkinin sembolik boyutunun görülmesinde zengin bir perspektif sunacaktır. Daha sonraki araştırmalarda memnuniyet, bağlanma ve kimlik değişkenleri çerçevesinde ele alınan modelin yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş gibi bireysel sonuç değişkenlerinin yanı sıra topluluk duygusu, sivil katılım, çevreyi koruma davranışları gibi değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi, mekân deneyiminin diğer disiplinlerle ilişkisini görmeye olanak sağlayacaktır. Son olarak, Çevre Psikolojisi alanında yürütülen bu çalışmanın Göç Araştırmaları, Şehir Sosyolojisi gibi disiplinler arası bir bağlamda tekrarlanmasının hem ilgili araştırma yazınlarına hem de politika ve uygulama alanlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Araştırmacıların katkı oranı eşittir.
- 2- Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazar tarafından 2018 tarihinde tamamlanan "Mekâna bağlanma düzeyinin mekân kimliği ve diğer gruplarla ilişkiler üzerindeki etkisinin incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu yüzen etik kurul izni bulunmamaktadır.
- 3- Araştırmada kullanılan tüm ölçüm araçları için gerekli izinler alınmıştır.
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Anton, C. E. & Lawrence, C. (2014). Home is where the heart is: the effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 451-461. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.10.007>
- Arkonaç, S. (1995). Şehirli ve gecekondulu grupların birbirlerini ve kendilerinin tariflerinde ayırdedici davranışları. *Psikoloji Çalışmaları*, 20, 95-112.
- Babacan, T. & Koramaz, E. K. (2021). Konutlarda kişiselleştirmeler ve yere bağlılık duygusunun gelişimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(1), 47-56.
- Baker, D. A. & Palmer, R. J. (2006). Examining the effects of perceptions of community and recreation participation on quality of life. *Social Indicators Research*, 75(3), 395-418. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-5298-1>
- Baydeniz, E. & Kılıcı, L. (2022). The effect of destination satisfaction and place attachment on behavioral intention: the case of Seferihisar. *Istanbul Management Journal*, 93, 67-88.
- Belanche, D., Casalo, L. V. & Flavian, C. (2017). Understanding the cognitive, affective and evaluative components of social urban identity: Determinants, measurement, and practical consequences. *Journal of Environmental Psychology*, 50, 138-153. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.02.004>
- Belanche, D., Casalo, L. V. & Rubio, M. Á. (2021). Local place identity: A comparison between residents of rural and urban communities. *Journal of Rural Studies*, 82, 242-252. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.003>
- Bernardo, F. & Palma-Oliveira, J. (2013). Place identity, place attachment and the scale of place: The impact of place salience. *Psychology*, 4(2), 167-193. <https://doi.org/10.1080/21711976.2013.10773867>
- Bernardo, F. & Palma-Oliveira, J. M. (2016a). Urban neighbourhoods and intergroup relations: The importance of place identity. *Journal of Environmental Psychology*, 45, 239-251. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.01.010>
- Bernardo, F. & Palma-Oliveira, J. M. (2016b). Identification with the neighborhood: Discrimination and neighborhood size. *Self and Identity*, 15(5), 579-598. <https://doi.org/10.1080/15298868.2016.1178665>
- Beyer, A., Kamin, S. T. & Lang, F. R. (2017). Housing in old age: dynamical interactions between neighborhood attachment, neighbor annoyance, and residential satisfaction. *Journal of Housing for the Elderly*, 31(4), 382-393. <https://doi.org/10.1080/02763893.2017.1335671>
- Bilgin, N. (1997). *Yer kimliği ve kentsel yurttaşlık*. Siyaset ve İnsan içinde. (ss. 102-110). Bağlam Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealkent*, 2(3), 20-47.
- Bolak-Hisarlıgil, B. (2008). Martin Heidegger'de "mekan" düşüncesi: hermeneutik-fenomenolojik bir yaklaşım. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 23-34.
- Bonaiuto, M., Breakwell, G. M. & Cano, I. (1996). Identity processes and environmental threat: The effects of nationalism and local identity upon perception of beach pollution. *Journal*

- of Community & Applied Social Psychology*, 6(3), 157-175. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1298\(199608\)6:3<157::AID-CASP367>3.0.CO;2-W](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1298(199608)6:3<157::AID-CASP367>3.0.CO;2-W)
- Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M. & Ercolani, A. P. (1999). Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19(4), 331-352. <https://doi.org/10.1006/jevp.1999.0138>
- Bonaiuto, M. & Fornara, F. (2017). *Residential satisfaction and perceived urban quality*. Reference module in neuroscience and biobehavioral psychology içinde (ss. 1-5). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809324-5.05698-4>
- Brown, B., Perkins, D. D. & Brown, G. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259-271. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(02\)00117-2](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(02)00117-2)
- Casakin, H., Hernández, B. & Ruiz, C. (2015). Place attachment and place identity in Israeli cities: The influence of city size. *Cities*, 42, 224-230. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.07.007>
- Casakin, H. & Reizer, A. (2017). Place attachment, residential satisfaction, and life satisfaction: Traditional and renewed kibbutz. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 27(7), 639-655. <https://doi.org/10.1080/10911359.2017.1317313>
- Chen, N., Dwyer, L. & Firth, T. (2014). Effect of dimensions of place attachment on residents' word-of-mouth behavior. *Tourism Geographies*, 16(5), 826-843. <https://doi.org/10.1080/14616688.2014.915877>
- Chen, N. & Dwyer, L. (2018). Residents' place satisfaction and place attachment on destination brand-building behaviors: Conceptual and empirical differentiation. *Journal of Travel Research*, 57(8), 1026-1041. <https://doi.org/10.1177/0047287517729760>
- Chen, N., Hall, C. M., Yu, K. & Qian, C. (2019). Environmental satisfaction, residential satisfaction, and place attachment: The cases of long-term residents in rural and urban areas in China. *Sustainability*, 11(22), 6439. <https://doi.org/10.3390/su11226439>
- Chow, K. & Healey, M. (2008). Place attachment and place identity: First-year undergraduates making the transition from home to university. *Journal of Environmental Psychology*, 28(4), 362-372. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.02.011>
- Cuba, L. & Hummon, D. M. (1993a). A place to call home: Identification with dwelling, community, and region. *Sociological Quarterly*, 34(1), 111-131. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1993.tb00133.x>
- Cuba, L. & Hummon, D. M. (1993b). Constructing a sense of home: Place affiliation and migration across the life cycle. *Sociological Forum*, 8, 547-572. <https://doi.org/10.1007/BF01115211>
- Çeker, A. & Belge, R. (2015). İstanbul'da kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleşen bir olgu: Soylulaştırma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 65, 77-86. <https://doi.org/10.17211/tcd.30494>
- Dağ, K. (2022). Mekânsal bağlılık ile mekân tatmini arasındaki ilişkide çevreci davranışsal niyetin rolü. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2), 141-154.

- Devine-Wright, P. & Lyons, E. (1997). Remembering pasts and representing places: The construction of national identities in Ireland. *Journal of Environmental Psychology*, 17(1), 33-45. <https://doi.org/10.1006/jevp.1996.0037>
- Dixon, J. & Durrheim, K. (2004). Dislocating identity: Desegregation and the transformation of place. *Journal of Environmental Psychology*, 24(4), 455-473. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.09.004>
- Fornara, F., Bonaiuto, M., Bonnes, M., Carrus, G. & Passafaro, P. (2006). Sustainability and residential satisfaction within exclusive residential complexes in the city of Rome. D. Shehayeb, H. Turgut-Yildiz & P. Kellet (Ed.), *Appropriate home: Can we design "appropriate" residential environments* içinde (ss. 37-48). Housing & Building National Research Centre.
- Fornara, F., Bonaiuto, M. & Bonnes, M. (2010). Cross-validation of abbreviated perceived residential environment quality (PREQ) and neighborhood attachment (NA) indicators. *Environment and Behavior*, 42(2), 171-196. <https://doi.org/10.1177/0013916508330998>
- George, D. & Mallery, P. (2020). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16. Baskı). Routledge.
- Gifford, R. (2002). Making a difference: Some ways environmental psychology has improved the world. R. B. Bechtel & A. Churchman (Ed.), *Handbook of environmental psychology* içinde (ss.323-334). John Wiley & Sons, Inc.
- Gomez-Jacinto, L. & Hombrados-Mendieta, I. (2002). Multiple effects of community and household crowding. *Journal of Environmental Psychology*, 22(3), 233-246. <https://doi.org/10.1006/jevp.2002.0236>
- Göregenli, M. (2010). *Çevre psikolojisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Göregenli, M. & Karakus, P. (2014). *The relations between socio-spatial mobility and urban-related identity: A comparative analysis of internal migrants and host culture members in six big cities of Turkey*. 4th International Conference: Ecology of Urban Areas Proceedings (ss.470-478). Zrenjanin, Serbia.
- Göregenli, M., Karakus, P., Kösten, E. Y. Ö. & Umuroglu, I. (2014). Mahalleye bağlılık düzeyinin kent kimliği ile ilişkisi içinde incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73), 73-85.
- Göregenli, M., Karakus, P. & Gökten, C. (2016). Acculturation attitudes and urban-related identity of internal migrants in three largest cities of Turkey. *Migration Letters*, 13(3), 427-442. <https://doi.org/10.59670/ml.v13i3.294>
- Grillo, M. C., Teixeira, M. A. & Wilson, D. C. (2010). Residential satisfaction and civic engagement: Understanding the causes of community participation. *Social Indicators Research*, 97(3), 451-466. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9511-0>
- Gustafson, P. (2009a). More cosmopolitan, no less local: The orientations of international travellers. *European Societies*, 11(1), 25-47. <https://doi.org/10.1080/14616690802209689>
- Gustafson, P. (2009b). Mobility and territorial belonging. *Environment and Behavior*, 41(4), 490-508. <https://doi.org/10.1177/0013916508314478>
- Halpenny, E. A. (2006). *Environmental behaviour, place attachment and park visitation: A case study of visitors to Point Pelee National Park*. Doktora tezi, The University of Waterloo, Waterloo.

- Halpenny, E. A. (2010). Pro-environmental behaviours and park visitors: The effect of place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 409-421. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.04.006>
- Hauge, A. L. (2007). Identity and place: a critical comparison of three identity theories. *Architectural Science Review*, 50(1), 44-51. <https://doi.org/10.3763/asre.2007.5007>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2. baskı). The Guilford Press.
- Hernandez, B. (2021). Place attachment: Antecedents and consequences (Antecedentes y consecuencias del apego al lugar). *Psycology*, 12(1), 99-122. <https://doi.org/10.1080/21711976.2020.1851879>
- Hernandez, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E. & Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, 27(4), 310-319. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.06.003>
- Hidalgo, M. C. & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0221>
- Hur, M., Nasar, J. L. & Chun, B. (2010). Neighborhood satisfaction, physical and perceived naturalness and openness. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 52-59. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.05.005>
- Jiao, L., Ren, Z., Guo, Z., Gao, S. & Xu, Y. (2023). Individual differences in place attachment and pro-environmental behavior: Pride as an emotional tie. *Personality and Individual Differences*, 214, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112357>
- Junot, A., Paquet, Y. & Fenouillet, F. (2018). Place attachment influence on human well-being and general pro-environmental behaviors. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 2(2), 49-57. <https://doi.org/10.1002/jts5.18>
- Kalaycı Önaç, A. & Gönüllü Sütçüoğlu, G. (2021). Effect of urban change on place attachment: evidence from two locations from a city in Turkey with similar historical landscape values. *Arabian Journal of Geosciences*, 14(11), 1-17. <https://doi.org/10.1007/s12517-021-07318-6>
- Khaleghimoghaddam, N., Arzhangi, S. & Rajaeipour, N. (2023). Investigating the contribution of socio-physical structure of neighborhoods on residents' sense of attachment. *PLANARCH-Design and Planning Research*, 7(2), 191-202. <https://doi.org/10.5152/Planarch.2023.23121>
- Kılıç, T. & Hardal, S. (2014). Kentsel dönüşümün sosyal ve mekansal yansımalarına bir örnek: Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa-İstanbul). *Türk Coğrafya Dergisi*, 62(1), 1-7. <https://doi.org/10.17211/tcd.33157>
- Kırlı-Özer, G., Çahantimur, A. & Kırlı, S. (2020). Aidiyet duygusu kentlerin algılanmasında etkili etkenlerden birisi midir? Bir pilot çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 285-291. <https://doi.org/10.5455/apd.63211>
- Kim, J. & Kaplan, R. (2004). Physical and psychological factors in sense of community: New urbanist Kentlands and nearby Orchard Village. *Environment and Behavior*, 36(3), 313-340. <https://doi.org/10.1177/0013916503260236>

- Köse, B. Ç. (2022). Antecedents of domestic tourists' loyalty: The Role of place attachment and satisfaction. *OPUS Journal of Society Research*, 19(46), 276-288. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1069174>
- Kuo, H. M., Su, J. Y., Wang, C. H., Kiatsakared, P. & Chen, K. Y. (2021). Place attachment and environmentally responsible behavior: The mediating role of destination psychological ownership. *Sustainability*, 13(12), 6809. <https://doi.org/10.3390/su13126809>
- Laczko, L. S. (2005). National and local attachments in a changing world system: Evidence from an international survey. *International Review of Sociology – Revue Internationale de Sociologie*, 15(3), 517-528. <https://doi.org/10.1080/03906700500272525>
- Lalli, M. (1992). Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology*, 12(4), 285-303. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80078-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80078-7)
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 381-395. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.10.004>
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), 209-231. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.02.001>
- Lewicka, M. (2010). What makes neighborhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 35-51. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.05.004>
- Lewicka, M. (2011a). Place attachment: How far have we come in the last 40 years?. *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207-230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
- Lewicka, M. (2011b). On the varieties of people's relationships with places: Hummon's typology revisited. *Environment and Behavior*, 43(5), 676-709. <https://doi.org/10.1177/0013916510364917>
- Low, S.M. & Altman, I. (1992). Place attachment. I. Altman & S. M. Low, (Ed.) *Place attachment, human behavior and environment* içinde (12, 1-12). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4_1
- Mills, A. (2008). The place of locality for identity in the nation: Minority narratives of cosmopolitan Istanbul. *International Journal of Middle East Studies*, 40(3), 383-401.
- Mouratidis, K. & Andersen, B. (2023). What makes people stay longer in the densifying city? Exploring the neighbourhood environment and social ties. *Housing Studies*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/02673037.2023.2185593>
- Öncü, A. (1999). İdealinizdeki ev mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı. *Birikim*, 123(7), 26-34.
- Öncü, A. (2000). İstanbullular ve ötekiler küreselcilik çağında orta sınıf olmanın kültürel kozmolojisi. Ç. Keyder (Ed.), *İstanbul küresel ve yerel arasında* içinde (ss. 117-144) , Metis Yayınları.
- Özata, T. & Özdemir-Darby, D. (2023). Yere bağlanma olgusunun önemli bir bileşeni olarak yeşil alanlar: kuzguncuk bostanı. *Kent Akademisi*, 16(2), 702-726. <https://doi.org/10.35674/kent.1086441>

- Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behavior*, 10(2), 147-169. <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>
- Puddifoot, J. E. (1997). Psychological reaction to perceived erasure of community boundaries. *The Journal of Social Psychology*, 137(3), 343-355. <https://doi.org/10.1080/00224549709595445>
- Ramkissoon, H., Weiler, B. & Smith, L. D. G. (2012). Place attachment and pro-environmental behaviour in national parks: The development of a conceptual framework. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(2), 257-276. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.602194>
- Ramkissoon, H. & Mavondo, F. T. (2015). The satisfaction–place attachment relationship: Potential mediators and moderators. *Journal of Business Research*, 68(12), 2593-2602. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.05.002>
- Ramkissoon, H., Mavondo, F. & Uysal, M. (2018). Social involvement and park citizenship as moderators for quality-of-life in a national park. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(3), 341-361. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1354866>
- Rollero, C. & De Piccoli, N. (2010a). Place attachment, identification and environment perception: An empirical study. *Journal of Environmental Psychology*, 30(2), 198-205. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.12.003>
- Rollero, C. & De Piccoli, N. (2010b). Does place attachment affect social well-being?. *European Review of Applied Psychology*, 60(4), 233-238. <https://doi.org/10.1016/j.erap.2010.05.001>
- Sam, N., Bayram, N. & Bilgel, N. (2012). The perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in a metropolitan city: A study on Bursa, Turkey. *eCanadian Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 22-39.
- Scannell, L. & Gifford, R. (2010). The relations between natural and civic place attachment and pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 30(3), 289-297. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.010>
- Scannell, L. & Gifford, R. (2017). Place attachment enhances psychological need satisfaction. *Environment and Behavior*, 49(4), 359-389. <https://doi.org/10.1177/0013916516637648>
- Secor, A. J. (2003). Citizenship in the city: Identity, community, and rights among women migrants to Istanbul. *Urban Geography*, 24(2), 147-168. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.24.2.147>
- Secor, A. (2004). "There is an Istanbul that belongs to me": citizenship, space, and identity in the city. *Annals of the association of American Geographers*, 94(2), 352-368. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2004.09402012.x>
- Speller, G. M., Lyons, E. & Twigger-Ross, C. (2003). A community in transition: The relationship between spatial change and identity processes. *Social Psychological Review*, 4(2), 3-22.
- Stedman, R. C. (2002). Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment and Behavior*, 34(5), 561-581. <https://doi.org/10.1177/0013916502034005001>
- Stedman, R. C. (2003). Is it really just a social construction?: The contribution of the physical environment to sense of place. *Society & Natural Resources*, 16(8), 671-685. <https://doi.org/10.1080/08941920309189>

- Şeker, M. (2011). *İstanbul'da yaşam kalitesi araştırması*. İstanbul Ticaret Odası.
- Şeker, M., Sardanlı, A. & Bektaş, H. (2014). *TRC2 bölgesi yaşam kalitesi araştırması*. Karacadağ Kalkınma Ajansı.
- Şeker, M. (2015). Quality of life index: A case study of Istanbul. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 23, 1-15.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. Baskı). Pearson.
- Temelova, J. & Dvorakova, N. (2012). Residential satisfaction of elderly in the city centre: The case of revitalizing neighbourhoods in Prague. *Cities*, 29(5), 310-317. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2011.11.015>
- Torunczyk-Ruiz, S. (2013). Neighbourhood attachment and city identity in ethnically mixed areas: Comparison of natives and migrants in four European cities. *Estudios de Psicología*, 34(3), 339-343. <https://doi.org/10.1174/021093913808349244>
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33(1), 1-39.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. S. Worchel, ve W. G. Austin (Ed.), *Psychology of intergroup relations* içinde (ss.7-24). Nelson-Hall.
- Twigger-Ross, C. L. & Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16(3), 205-220. <https://doi.org/10.1006/jevp.1996.0017>
- Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, S. A. & McGarty, C. (1994). Self and collective: cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(5), 454-463. <https://doi.org/10.1177/0146167294205002>
- Veasna, S., Wu, W. Y. & Huang, C. H. (2013). The impact of destination source credibility on destination satisfaction: The mediating effects of destination attachment and destination image. *Tourism Management*, 36, 511-526. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.09.007>
- Wnuk, A. & Oleksy, T. (2021). Too attached to let others in? The role of different types of place attachment in predicting intergroup attitudes in a conflict setting. *Journal of Environmental Psychology*, 75, 101615. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101615>
- Xu, Y., Wu, D. & Chen, N. C. (2022). Here I belong!: Understanding immigrant descendants' place attachment and its impact on their community citizenship behaviors in China. *Journal of Environmental Psychology*, 79, 101743. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101743>
- Yuksel, A., Yuksel, F. & Bilim, Y. (2010). Destination attachment: Effects on customer satisfaction and cognitive, affective and conative loyalty. *Tourism Management*, 31(2), 274-284. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.03.007>
- Zenker, S. & Rütter, N. (2014). Is satisfaction the key? The role of citizen satisfaction, place attachment and place brand attitude on positive citizenship behavior. *Cities*, 38, 11-17. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.12.009>

Ev Kadınlarında Tükenmişliğin Yordayıcısı Olarak Kişilerarası Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi

The Investigation of Interpersonal Problem Solving Skills as A Predictive of Housewife Burnout

Sabahattin Çam¹

Caner Şener²

*Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Türkiye

E-mail: sabahcam64@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2262-6357

²Uzman Psikolojik Danışman, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

E-mail: caner-sener@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8006-7018

Başvuru/Submitted: 13.12.2023

Son Düzeltme/Last Revision: 14.01.2024

Kabul/Accepted: 30.01.2024

Atf bilgisi / Citation:

Çam, S. & Şener, C. (2024). Ev kadınlarında tükenmişliğin yordayıcısı olarak kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 98-113.
<https://doi.org/10.21733/ibad.1404444>

Turnitin Similarity Index 19%

ÖZ

Bu çalışmada ev kadınlarının tükenmişliklerinin yordanmasında kişilerarası problem çözme becerilerinin katkılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Adana'nın merkez ilçelerinde (Çukurova, Sarıçam, Seyhan ve Yüreğir) ikamet eden yaş ortalamaları 38 olan 578 ev kadını oluşturmaktadır. Veriler Kişilerarası Problem Çözme Envanteri, Ev Hanımlarında Tükenmişlik Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi edilmesinde SPSS programı 20.0 versiyonu kullanılmıştır. Kişilerarası problem çözme becerileri ile tükenmişlik arasındaki ilişki örüntülerini görebilmek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi; tükenmişliğin yordanmasında kişilerarası problem çözme becerilerinin katkılarının ortaya çıkarılması için çoklu doğrusal regresyon analizi ve aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları sıkıcı-yorucu ev ortamının ve destek eksikliğinin probleme olumsuz yaklaşma, sorumluluk almama ve kendine güvensizlik ile pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu; destek eksikliğinin yapıcı problem çözme ile negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Yapılan regresyon analizi sonuçları; sıkıcı ve yorucu ev ortamının probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almama tarafından %10'unun yordandığını; destekeksikliği'nin ise probleme olumsuz yaklaşma, yapıcı problem çözme ve sorumluluk almama tarafından %12'sinin yordandığını göstermiştir. Kendine güvensizlik değişkeninin ise sıkıcı-yorucu ev ortamı ve destek eksikliği ile ilişkili olmasına rağmen her ikisinin de yordanmasına katkı sunmadığı bulunmuştur. Bulgular, sonuç ve tartışma kısmında alan yazında yer alan bilgiler çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ev kadınları, tükenmişlik, kişilerarası problem çözme.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to reveal the contribution of interpersonal problem solving skills in predicting the burnout of housewives. The study group of the research consists of 578 housewives with an average age of 38 residing in the central districts of Adana (Çukurova, Sarıçam, Seyhan and Yüreğir). Data were collected with Interpersonal Problem Solving Inventory, Housewives Burnout Scale and Personal Information Form. SPSS version 20.0 was used to analyze the data obtained in the study. Pearson Product-Moment Correlation Analysis to see the relationship patterns between interpersonal problem solving skills and burnout; Multiple linear regression analysis and stepwise regression analysis were performed to reveal the contributions of interpersonal problem solving skills in predicting burnout. The results of the correlation analysis showed that the boring-tiring home environment and lack of support were positively and significantly related to the approaching problems in a negative way, unwilling to take responsibility and lack of self-confidence; It shows that lack of support is negatively related to constructive problem solving and at a meaningful level. The results of the regression analysis; boring and tiring home environment is predicted by 10% of approaching problems in a negative way and unwilling to take responsibility; showed that lack of support was predicted by 12% by approaching problems in a negative way and unwilling to take responsibility. It was found that although the variable of lack of self-confidence was related to the boring-tiring home environment and lack of support, it did not contribute to the prediction of both. The findings were discussed in the conclusion and discussion section within the framework of the information in the literature.

Keywords: Housewives, burnout, interpersonal problem solving.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

GİRİŞ

Ev kadınlarının günlük hayatlarını genel olarak yemek hazırlamak, ev temizliği ve alışveriş yapmak gibi iş ve işlemleri barındıran günlük ev işleri ve çocuklarının-eşlerinin ihtiyaçlarına yönelik planlanması ve yerine getirilmesi gereken faaliyetler oluşturmaktadır. Toplumda bir meslek olarak algılanmayan ev kadınlığı, dışarıda herhangi bir işte çalışmayıp kendi ev işlerini gören kadın olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Evleri dışında gelir getiren düzenli bir işleri olmasa da ev kadınlığı birden fazla mesleğin görev ve sorumluluklarını barındırmaktadır. Evleri, eşleri ve çocukları ile ilgili birçok sorumluluğu almalarına rağmen işsiz bireyler olarak değerlendirilen ev kadınları emeklerinin karşılıksız kalıp takdir edilmemesi, görev ve sorumluluklarının sonu ve sınırının olmaması, sorumluluklarının çok fazla olması ve kişisel gelişimlerinin kısıtlanması gibi sorunlar yaşamaktadırlar (Demircioğlu, 2019; Karakaya, 2018). Ev kadınlarının yaşadığı bu ve benzeri sorunlar zamanla ev kadınlarında farklı ruhsal problemlerin oluşmasına sebep olabilmektedir. Ev kadınlığının doğasında olan aile hayatı ve ev kadınlığı rolünden memnun olmamanın yanında sosyal temasın da kısıtlı olması ev kadınlarının depresyon yaşamalarına sebep olabilmektedir (Shehan, Burg & Rexroat, 1986). Sınırlı sayıda araştırmaya konu olan ev kadınlarının tükenmişlik yaşama risklerinin olduğunu ve tükenmişlik yaşadıklarını ortaya koyan çalışmalara da rastlamak mümkündür (Akgün, 2014; Kaplan, 2021; Lenk, 2019; Ulusoy, 2021).

Tükenmişlik 1970'li yıllarda özellikle Amerika'da insanlara hizmet vermeyi içeren meslek gruplarında gözlenmeye başlanan bir fenomendir (Gündüz, 2005). Türk Dil Kurumu tükenmişliği; gücünü yitirmiş olmak, çaba göstermeme durumu olarak tanımlamaktadır (TDK, 2022). Tükenmişlik alanında önemli çalışmaları olan Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk hali, çaresizlik ve umutsuzluk duyguları, bireyin mesleğine, hayatına ve diğer bireylere karşı gösterilen olumsuz tutumları da kapsayan fiziksel ve zihinsel boyutları olan bir sendrom olarak tanımlamaktadırlar. Tükenmişliği ele alan bilimsel çalışmalar incelendiğinde genel olarak Maslach Modeli olarak da adlandırılan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olmak üzere üç boyutlu bir yapı olarak incelendiği görülmektedir. Duygusal tükenme tükenmişliğin, stres faktörünün yoğun olarak hissedildiği, duygusal olarak aşırı yorulmuş ve bitmiş olma hissi olarak adlandırılabilen boyuttur. Duyarsızlaşma boyutu bireyin hizmet verdiği insanlara karşı; olumsuz, alaycı tutumlarını ve onlara bir obje gibi davranarak onları yok saymasını içeren negatif bir his geliştirmesini içeren boyuttur. Kişisel başarıda düşme hissi boyutu ise, bireyin kendini değerlendirdiği, kendini mesleğinin gereklerini karşılamada başarısız olarak nitelendirdiği boyuttur (Maslach & Goldberg, 1998).

Tükenmişliğin incelendiği çalışmalara bakıldığında, kavramın ilk olarak insana hizmet odaklı mesleklerde ortaya çıkan bir ruhsal problem olarak ele alındığı görülmektedir. Zamanla diğer meslekleri icra eden bireylerin de tükenmişlik durumları incelenmeye başlanmıştır. Son yıllarda öğrenciliğin de mesleki dinamiklere benzer dinamiklere sahip olduğu değerlendirilerek öğrencilerin de tükenmişliklerinin incelendiği bilimsel çalışmaların sayısının arttığı görülmektedir (Aypay, 2011; Çapri, Gündüz & Gökçakan, 2011; Salmela-Aro, Savolainen & Holopainen, 2008). Ancak ev kadınlığı birçok toplumda meslek olarak algılanmadığından ev kadınlarında tükenmişliği ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Kadınları ele alan çalışmalar içerisinde ev kadınlarını ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olması ve alanyazında ev kadınlarında tükenmişliği ölçmek üzere geliştirilen

ölçme araçlarına rastlanması ev kadınlarında tükenmişliğin çok boyutlu olarak ele alınmasının alan yazına katkı sunabileceğini göstermektedir (Durak & Durak 2020; Kaplan, 2021; Lenk, 2019).

Ev kadınlarının stres yaşamalarına neden olan durumların başında diğer bireylerle yaşadıkları problemler yer almaktadır. Her insan gibi ev kadınları da çevrelerindeki bireylerle iletişim kurmakta, birlikte yaşamakta ve ilişki örüntüleri oluşturmaktadırlar. Birden fazla insanın ilişki kurduğu yapılarda kişilerarası sorun yaşamak kaçınılmaz bir durumdur. Hayatın bir parçası olan kişilerarası problemleri çözmek için kullanılan yöntemler de ruh sağlığı açısından önem arz etmektedirler. D'Zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares (2004) kişiler arası problem çözme, bir çatışma ya da anlaşmazlık durumu üzerine bir çözüm belirlemeyi hedefleyen ve bu durum içerisindeki tüm kişiler için uygun olan bilişsel ve kişilerarası süreç şeklinde tanımlanmaktadır. Kişilerarası problem çözmenin ele alındığı uluslararası çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla D'Zurilla ve Goldfried (1971) ile D'Zurilla ve Nezu'nun (1982) çalışmalarında ifade edilensosyal problem çözme modeline dayandığı görülmektedir. Türkiye'de ise kişilerarası problem çözme becerileri genel olarak Çam ve Tümkeya'nın (2007) sosyal problem çözmeye dayalı olarak, 1)Probleme olumsuz yönelme, 2)Yapıcı problem çözme, 3)Kendine güvensizlik, 4)Sorumluluk almama ve 5)Israrcı-sebatkâr yaklaşım şeklinde boyutlandırdıkları ölçek geliştirme çalışmaları sonrasında ortaya çıkan yapı çerçevesinde ele alınmaktadır (Bedel & Küçükköse, 2014; Ergin & Dağ, 2013; Erözkan, 2013).

Ev kadınlarının yaşadıkları yalnız hissetmek, sosyal destek bulamamak, kendini anlatacağı birilerinin eksikliği, değer verilmemek ve takdir görmemek gibi durumlar ev kadınlarında stres meydana getirmektedir. Stres tükenmişliği oluşturan en temel faktördür. Kişilerarası stresi öngören bir kavram olan kişilerarası problem çözmenin tükenmişliğe etki etmesi kaçınılmazdır (Davila, Hammen, Burge & Paley, 1995). Ayrıca alanyazın incelendiğinde etkisiz problem çözme sürecinin, stres kaynaklarına ve psikolojik uyumsuzluklara etki edebileceğini ileri süren çalışmalar görmek mümkündür (Nezu, 1985; Nezu & Ronan, 1985; Heppner & Baker, 1997). Şener ve Cenkseven Önder'in çalışmalarında sağlıklı problem çözme becerilerini psikolojik sağlamlığı olumlu yönde etkilerken sağlıksız problem çözme becerilerinin de psikolojik sağlamlığı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Şener & Cenkesen Önder, 2020). Öte yandan tükenmişlik ile problem çözme becerilerinin ve sosyal problem çözmenin birlikte alındığı çalışmalar genel olarak etkili problem çözme becerilerinin tükenmişliği azaltıcı; etkisiz problem çözme becerilerinin ise tükenmişliği artırıcı bir etki yarattığını göstermektedir (Çelik, 2020; Çınar, 2016; Kim, Park & Kwon, 2015; Yıldız & Güven, 2009). Sosyal problem çözme ve problem çözme ile iç içe bir kavram olan kişilerarası problem çözme becerilerinin tükenmişlik ile aralarında bazı ilişki örüntülerine sahip olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla bu çalışmada kişilerarası problem çözme becerilerinin ev hanımlarının tükenmişliklerinin sıkıcı-yorucu ev ortamı boyutu ve destek eksikliği boyutu ile ilişkilerinin nasıl olduğunu ortaya koymak ve kişilerarası problem çözme beceri ve yaklaşımlarının tükenmişliğin bu boyutlarını ne derece yordadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın etik ilkelere uygunluğunun incelenmesi için Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne başvurulmuş olup ilgili müdürlük tarafından 04/11/2021 tarihli E-95704281-604.02.02-234064 sayılı resmi yazı ile bu çalışmanın etik ilkelere uygun olduğu belirtilmiştir.

Araştırma Modeli

Kişilerarası problem çözme becerilerinin ev kadınlarının tükenmişliklerini yordamadaki katkılarını inceleyen bu çalışma betimsel tarama modelinde ilişkiisel bir çalışmadır. Araştırmanın yordanan değişkeni ev kadınlarının tükenmişliği, yordayıcı değişkenleri ise ev kadınlarının kişilerarası problem çözme becerileridir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2021 yılında Adana’da ikamet etmekte olan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle seçilmiş olan 578 ev kadını oluşturmaktadır.

Çalışmaya katılan ev kadınlarının; yaş aralığı 22 ile 59 (m=38, Ss:6.21) arasında değişmekte olup; 190’ı (%33) ilkokul, 104’ü (%18) ortaokul, 190’ı (%33) lise ve 79’u (%14) üniversite mezunudur; sahip oldukları çocuk sayısı bir ile 11 arasında değişmekte ve bunların 37’si (%6) bir çocuk, 233’ü (%40) iki çocuk, 217’si (%38) üç çocuk, 55’i (%10) dört çocuk, 17’si (%3) beş çocuk 18’i (%3) altı ve üzeri çocuk annesidirler. Katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeyleri incelendiğinde katılımcıların 50’sinin (%9) 1500 tl’den az, 244’ünün (%42) 1500-3000 tl arası, 196’sının (%34) 3000-6000 tl arası ve 77’sinin (%13) 6000’den fazla aylık gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların 19’u (%3) köyde, 3’ü (%0.5) kasabada ve 555’i (%96) şehir merkezinde ikamet etmektedirler. Katılımcılardan 55’inin (%10) eşleri iş sebebiyle farklı şehirde yaşamaktadır. Katılımcılardan 18’i (%3) daha önce ruhsal bozukluklarla ilgili tanı aldıklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan ev kadınlarının 207’si (%36) daha önce bir işte çalışmışlardır; bunlardan 105’i çocukları için, 48’i kendi istekleri ile, 14’ü eşlerinin isteği ile ve 37’si diğer sebeplerle işi bırakmışlardır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verilerin toplanılmasında Kişilerarası Problem Çözme Envanteri, Ev Hanımlarında Tükenmişlik Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu’ndan yararlanılmıştır. Problem Çözme Envanterinin ve Ev Hanımlarında Tükenmişlik Ölçeğinin araştırmada kullanımı için ölçme araçlarının yazarlarından elektronik posta aracılığı ile kullanım izni alınmıştır.

Kişilerarası Problem Çözme Envanteri (KPÇE): Çam ve Tümkaya (2007) tarafından geliştirilen, Çam ve Tümkaya (2008) tarafından lise öğrencileri ve Çam, Tümkaya ve Yerlikaya (2011) tarafından yetişkin örnekleminde geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan KPÇE 14-73 yaş aralığındaki bireylere uygulanabilir nitelikte olup elli maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin maddeleri ‘hiç uygun değil’ (1) ile ‘tamamıyla uygun’ (5) arasında beşli derecelendirme seçenekleri üzerinden puanlandırılmaktadır. Ölçek; ‘probleme olumsuz yaklaşma’ (POY), ‘yapıcı problem çözme’ (YPC), ‘kendine güvensizlik’ (KG), ‘sorumluluk almama’ (SA) ve ‘ısrarcı-sebatkar yaklaşım’ (ISY) olmak üzere beş alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin yetişkin örnekleminde geçerlik ve güvenilirlik çalışması incelendiğinde; ölçeğin faktör yük değerleri POY için .50 -.77, YPC için .40 -.71, KG için .26 -.78, SA için .44 -.76 ve ISY için .46 -.65 değerleri arasında değişmektedir. Ölçme aracının uyum indeksi (GFI) .77, $\chi^2= 4375.02$, $\chi^2/df=3.74$, RMSEA=.069, NNFI=.92 ve CFI=.93’tür. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları; Probleme Olumsuz Yaklaşma=.90, Yapıcı Problem Çözme=.88, Kendine Güvensizlik=.68, Sorumluluk Almama=.74 ve İsrarcı-Sebatkar Yaklaşım=.67 şeklinde olduğu görülmektedir.

Ölçeğin bu çalışma kapsamında (N: 578) elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları ise Probleme Olumsuz Yaklaşma=.84, Yapıcı Problem Çözme=.89, Kendine Güvensizlik=.51, Sorumluluk Almama=.66 ve İsrarcı-Sebatkar Yaklaşım =.73 şeklindedir.

Ev Hanımlarında Tükenmişlik Ölçeği (EHTÖ): Ramírez, Hernández ve Rubia (2009) tarafından geliştirilip Durak ve Durak (2020) tarafından Türk kültürüne uyarlanan EHTÖ sıkıcı ve yorucu ev ortamı (12 madde) ve destek eksikliği (8 madde) olmak üzere iki alt ölçek olmak üzere toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri 5'li likert tipi formatındadır. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyonları sıkıcı ve yorucu ev ortamı alt ölçeği için .30 ile .65; destek eksikliği alt ölçeği için .28 ile .63 değerleri arasında değişmektedir. Ölçeğin yapılan DFA sonucunda $\chi^2(164) = 365.93$, RMSEA = .049, SRMR = .051, IFI = .917, TLI = .917, ve CFI = .916 değerleri elde edilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları; sıkıcı ve yorucu ev ortamı=.83, destek eksikliği=.75 ve ölçeğin toplamı için=.86 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin bu çalışma kapsamında (N: 578) elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları ise sıkıcı ve yorucu ev ortamı=.83, destek eksikliği=.74 ve ölçeğin toplamı için=.87'dir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından geliştirilen, katılımcıların yaşları, medeni durumları, sahip oldukları çocuk sayıları, sosyoekonomik durumları, eğitim durumları, eşlerinin eğitim durumları, yaşadıkları yer, eşlerin işleri gereği farklı şehirde yaşama durumları, tanı konulmuş herhangi bir psikolojik rahatsızlıklarının olup olmadığı, daha önce gelir elde etmek amacıyla herhangi bir işte çalışmış olma durumları ve daha önce gelir elde etmek amacıyla herhangi bir işte çalışılmış ise iş bırakma sebeplerinin sorulduğu bilgi formudur. Kişisel bilgi formu, katılımcıları tanıtmak ve araştırmanın demografik yapı bakımından sınırlılıklarını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi

Verilerin Google Forms aracılığıyla toplanması planlanmıştır. Yeterli miktarda katılım olmadığından katılımcıların tekrar ölçme araçlarını doldurma olasılıklarını yok etmek amacıyla Google Forms aracılığıyla elde edilen 17 adet veri veri setinden dışlanmıştır. 2021 yılı Aralık ayı ve 2022 yılı Ocak ayında matbu olarak çoğaltılıp resmi eğitim kurumlarında (anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise) öğrenim gören öğrenciler ile ev hanımı olan annelerine, araştırmacı tarafından gerekli açıklamalar yapılarak gönderilip dolu bir şekilde okul psikolojik danışmanlarınca teslim alınarak toplanmıştır. Analize uygun olmayacak şekilde doldurulan formlar veri setine alınmamıştır. Çalışmada 674 ev kadınına ölçme araçları uygulanmış olup uç değer olarak tespit edilen veriler ve Mahalanobis katsayısı dikkate alınarak analiz için uygun olmadığı tespit edilen veriler olmak üzere toplamda 96 veri, veri setinden çıkarılmıştır. Veri setinde kalan 578 veri SPSS 20.0 programı aracılığıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi ve Aşamalı Regresyon Analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İstatistik sonuçlarının yorumlanmasında güven düzeyi 0.05 ölçüt alınmıştır.

Kişisel bilgi formu, katılımcıların demografik özelliklerini göstermek ve araştırmanın demografik yapı bakımından sınırlılıklarını ifade etmek amacıyla kullanıldığı için demografik değişkenler ile ilgili herhangi bir istatistiksel analiz gerçekleştirilmemiştir.

BULGULAR

Kişilerarası problem çözme becerilerinin boyutları ile ev kadınlarında tükenmişliğin; sıkıcı-yorucu ev ortamı ve destek eksikliği boyutları aralarındaki ilişkileri görebilmek için yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Probleme Olumsuz Yaklaşma, Yapıcı Problem Çözme, Kendine Güvensizlik, Sorumluluk Almama, Israrcı Sebatar Yaklaşım, Sıkıcı-Yorucu Ev Ortamı Ve Destek Eksikliğinin Arasındaki İlişkilerin Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Değerleri*

	1	2	3	4	5	6	7
1.Probleme olumsuz yaklaşma	1						
2.Yapıcı problem çözme	.16**	1					
3.Kendine güvensizlik	.52**	.08	1				
4.Sorumluluk almama	.51**	.08	.45**	1			
5.Israrcı-sebatar yaklaşım	.24**	.66**	.12**	.19**	1		
6.Sıkıcı-yorucu ev ortamı	.30**	.01	.12**	.26**	.05	1	
7.Destek eksikliği	.29**	-.14**	.18**	.23**	-.05	.63**	1
\bar{x}	34.23	53.07	12.29	11.21	20.56	27.88	17.04
Ss	10.16	11.34	3.55	4.14	4.50	8.15	5.63

Tablo-1 incelendiğinde ev kadınlarında tükenmişliğin sıkıcı-yorucu ev ortamı boyutunun kişilerarası problem çözme becerilerinin boyutlarından probleme olumsuz yaklaşma ($r=.30$), sorumluluk almama (.26) ve kendine güvensizlik (.12) ile düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkili olduğu bulunmuştur. Destek eksikliği boyutunun ise probleme olumsuz yaklaşma (.29), sorumluluk almama (.23) ve kendine güvensizlik (.18) ile düşük düzeyde pozitif yönde; yapıcı problem çözme (-.14) ile ise düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkili olduğu görülmektedir ($p<.05$).

Sıkıcı ve yorucu ev ortamı ile destek eksikliği'nin yordanmasında kişilerarası problem çözme becerilerinin katkıları incelenmiştir.

Sıkıcı ve yorucu ev ortamı değişkeninin yordanmasına ilişkin bulgular

Sıkıcı ve yorucu ev ortamı'nın yordanmasında kişilerarası problem çözme becerilerinin katkılarını görmek amacıyla bu değişkenlerin anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görünen probleme olumsuz yaklaşma, sorumluluk almama ve kendine güvensizlik değişkenlerinin katkıları çoklu doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı Değişkeninin Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH _B	β	t	p	Kısmi r
(Sabit)	19.69	1.32		14.93	.00	
POY	.21	.04	.26	5.23	.00	.21
KG	-.21	.11	-.09	-1.89	.06	-.08
SA	.32	.09	.16	3.47	.00	.14

$R^2=.11$; Düzeltilmiş $R^2=.10$; $F_{(3-574)}=23.10$, $p<.001$

Tablo 2 incelendiğinde Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı değişkeninin yordanmasında en büyük katkının Probleme Olumsuz Yaklaşma($t=5.23$, $p<.01$) değişkeninden geldiği ve Sorumluluk Almama($t=3.47$, $p<.01$) değişkeninin takip ettiği görülmektedir. Kendine Güvensizlik değişkeninin ise Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı değişkeni ile ilişkili olmasına rağmen yordayıcı bir katkısının olmadığı görülmektedir($t=-1.89$, $p>.05$). Bu çalışmada bağımsız değişkenlerin birlikte Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı'nın toplam %10'unu açıkladığı görülmektedir.

Bağımsız değişkenlerin Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı'nı yordamadaki katkılarını ayrı ayrı tespit etmek için adımsal regresyon analizi yapılmıştır. Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı ile en yüksek kısmi korelasyona sahip olan Probleme Olumsuz Yaklaşma değişkeni ilk olarak modele alınmıştır. Probleme Olumsuz Yaklaşma modele alındığında Probleme Olumsuz Yaklaşma'nın Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı'nı yordamada standardize edilmiş regresyon katsayısı $\beta=.30$ olarak bulunmuştur ($t=7.42$, $p<.01$).

İkinci modeli oluşturmak için Probleme Olumsuz Yaklaşma sabit tutularak Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı ile en yüksek kısmi korelasyon gösteren ikinci değişken olan Sorumluluk Almama modele dahil edilmiştir. Sorumluluk Almama modele dahil edildikten sonra Probleme Olumsuz Yaklaşma'nın Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı'nı yordamada standardize edilmiş regresyon katsayısı $\beta=.22$ olarak bulunmuştur. Sorumluluk Almama'nın modele dahil edilmesi ile standardize edilmiş regresyon katsayısı $\beta=.14$ olmuştur. Analizde $p<.01$ olduğundan Sorumluluk Almama'nın modelde kalmasına karar verilmiştir.

Tablo 3. Sıkıcı ve Yorucu Ev Ortamı'nın Probleme Olumsuz Yaklaşma Ve Sorumluluk Almama Tarafından Yordanmasına İlişkin Adımsal Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişkenler	B	SH _B	β	T	p	R	R ²	F	p
1	Sabit	19.75	1.14		17.32	.00				
	Probleme olumsuz	.24	.03	.30	7.42	.00	.30	.09	55.07	.00

yaklaşma							
2	Sabit	18.61	1.19		15.62	.00	
	Probleme olumsuz yaklaşma	.18	.04	.22	4.86	.00	
	Sorumluluk almama	.28	.09	.14	3.09	.00	.32 .10 9.53 .00

Tablo 3 incelendiğinde ev kadınlarında tükenmişliğin sıkıcı ve yorucu ev ortamı boyutunu sırasıyla probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almama değişkenlerinin yordadığı; kendine güvensizlik değişkeninin ise sıkıcı ve yorucu ev ortamı ile ilişkili olmasına rağmen yordayıcı bir katkısının olmadığı görülmektedir. Adımsal Regresyon Analizi sonucunda probleme olumsuz yaklaşma'nın sıkıcı ve yorucu ev ortamının tek başına %9'unu yordadığı; probleme olumsuz yaklaşma'nın sorumluluk almama ile birlikte ise sıkıcı ve yorucu ev ortamı'nın %10'unu açıkladığı görülmüştür.

Destek eksikliği değişkeninin yordanmasına ilişkin bulgular

Destek eksikliği'nin yordanmasında kişilerarası problem çözme becerilerinin katkılarını görmek amacıyla ilişkili olduğu görünen probleme olumsuz yaklaşma, sorumluluk almama, yapıcı problem çözme ve kendine güvensizlik değişkenlerinin katkıları çoklu doğrusal regresyon analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Destek Eksikliği Değişkeninin Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH _B	β	t	p	Kısmi r
(Sabit)	15.13	1.29		11.73	.00	
POY	.14	.03	.26	5.24	.00	.21
KG	.02	.08	.01	.25	.81	.01
SA	.15	.06	.11	2.38	.02	.10
YPC	-.09	.02	-.19	-4.72	.00	-.19

$R^2=.13$; Düzeltilmiş $R^2=.12$; $F_{(4-573)}=21.13$, $p<.01$

Tablo 4 incelendiğinde destek eksikliği değişkeninin yordanmasında en büyük katkının probleme olumsuz yaklaşma($t=5.24$, $p<.001$) değişkeninden geldiği ve sırasıyla yapıcı problem çözme($t=-4.72$, $p<.001$) ile sorumluluk almama($t=2.38$, $p<.05$) değişkeninin takip ettiği görülmektedir. Kendine güvensizlik değişkeninin ise destek eksikliği değişkeni ile ilişkili

olmasına rağmen yordayıcı bir katkısının olmadığı anlaşılmıştır ($t=0.25$; $p>.05$). Bu çalışmada yer alan bağımsız değişkenlerin destek eksikliği'nin %12'sini açıkladığı görülmektedir.

Bağımsız değişkenlerin destek eksikliği'ni yordamadaki katkılarını ayrı ayrı tespit etmek için adımsal regresyon analizi yapılmıştır. Destek eksikliği ile en yüksek kısmi korelasyona sahip olan probleme olumsuz yaklaşma değişkeni ilk olarak modele alınmıştır. Modelde probleme olumsuz yaklaşma'nın destek eksikliği'ni yordamada standardize edilmiş regresyon katsayısı $\beta= .29$ olarak bulunmuştur ($t=7.30$, $p<.001$).

İkinci modeli oluşturmak için probleme olumsuz yaklaşma sabit tutularak destek eksikliği ile en yüksek kısmi korelasyona sahip olan ikinci değişken yapıcı problem çözme modele dahil edilmiştir. yapıcı problem çözme modele dahil edildikten sonra probleme olumsuz yaklaşma'nın destek eksikliği'ni yordamada standardize edilmiş regresyon katsayısının $\beta=.23$ olarak bulunmuştur ve yapıcı problem çözme'nin modele dahil edilmesi ile standardize edilmiş regresyon katsayısı $\beta= .19$ olmuştur. Analizde $p<.05$ olduğundan yapıcı problem çözme'nin modelde kalmasına karar verilmiştir ($t=-4.72$; $p<0.05$).

Destek eksikliği ile en yüksek üçüncü kısmi korelasyona sahip olan sorumluluk almama modele dahil edilerek adımsal regresyon analizine devam edilmiştir. Sorumluluk almama modele dahil edildikten sonra destek eksikliği'ni yordamada probleme olumsuz yaklaşma'nın standardize edilmiş regresyon katsayısının $\beta=.26$, yapıcı problem çözme'nin standardize edilmiş regresyon katsayısının $\beta=-.19$ ve Sorumluluk Almama'nın standardize edilmiş regresyon katsayısının $\beta=.11$ olduğu bulunmuştur ($t=2.52$; $p<.05$).

Tablo 5. Destek Eksikliği'nin Probleme Olumsuz Yaklaşma, Yapıcı Problem Çözme Ve Sorumluluk Almama Tarafından Yordanmasına İlişkin Adımsal Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişkenler	B	SH _B	β	T	p	R	R ²	F	P
1	Sabit	11.52	.79		14.61	.00				
	Probleme olumsuz yaklaşma	.16	.02	.29	7.30	.00	.29	.09	53.33	.00
2	Sabit	10.88	.83		13.17	.00				
	Probleme olumsuz yaklaşma	.13	.03	.23	5.04	.00				
	Yapıcı problem çözme	.09	.02	.19	-4.72	.00	.35	.12	38.76	.00
3	Sabit	15.23	1.23		12.40	.00				
	Probleme olumsuz	.15	.03	.26	5.75	.00	.36	.12	28.20	.00

yaklaşma						1
Yapıcı problem çözme	-.09	.02	-.19	-4.72	.00	
Sorumluluk almama	.16	.06	.11	2.52	.01	

Tablo 5 incelendiğinde ev kadınlarında tükenmişliğin destek eksikliği boyutunu sırasıyla probleme olumsuz yaklaşma, yapıcı problem çözme ve sorumluluk almama değişkenlerinin yordadığı; kendine güvensizlik değişkeninin ise destek eksikliği ile ilişkili olmasına rağmen yordayıcı bir katkısının olmadığı görülmektedir. Adımsal Regresyon Analizi sonucunda probleme olumsuz yaklaşma'nın destek eksikliği'nin tek başına %9'unu yordadığı; probleme olumsuz yaklaşma'nın sorumluluk almama ile birlikte destek eksikliği'nin %10'unu ve probleme olumsuz yaklaşma, yapıcı problem çözme ve sorumluluk almama'nın birlikte destek eksikliği'nin %12'sini açıkladığı görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Sıkıcı ve yorucu ev ortamının yordanmasına ilişkin bulgulara bakıldığında sırasıyla probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almama değişkenlerinin yordadığı; kendine güvensizlik değişkeninin ise sıkıcı ve yorucu ev ortamı ile ilişkili olmasına rağmen yordayıcı bir katkısının olmadığı görülmektedir. Ev kadınlarının aynı evi paylaştıkları bireyler ile olan etkileşimleri onların ev atmosferlerinde etkili olmaktadır. Ev kadınlarının yaşadıkları kişilerarası problemleri çözmek için probleme olumsuz yaklaşma stilini kullanmaları onları sağlıklı çözüm yollarından uzak tutmaktadır. Kişilerarası problemlerini sağlıklı bir şekilde çözemeyen ev kadınlarının aynı evi paylaştıkları insanlar ile de sorunlarını çözmede başarısız olmaları ile sıkıcı ve yorucu ev ortamı düzeylerinin yükselmesi beklenilmektedir. Benzer şekilde kişilerarası problemlerinin çözümünde sorumluluk almaktan çekinen ev kadınları da diğer bireyler ile olan problemlerini sağlıklı bir şekilde çözmekte zorlanacakları için aynı evi paylaştıkları insanlar ile etkileşimleri olumsuz etkileenecek ve bu da sıkıcı ve yorucu ev ortamı düzeylerini artıracaktır. Arslan'ın (2010) çalışmasında probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almamanın sürekli öfke, öfkeyi içe yansıtma ve öfkeyi dışa yansıtma değişkenleri ile pozitif yönde ilişkili oldukları görülmüştür. Ekinci'nin (2013) çalışmasında ise sürekli öfke, öfkeyi içe yansıtma ve öfkeyi dışa yansıtma değişkenlerinin tükenmişlik ile pozitif yönde ilişkili oldukları görülmektedir. Bu çalışmaların bulguları göz önüne alındığında probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almamanın sıkıcı ve yorucu ev ortamınının %10'u'nuyorduyor olması tutarlı bir bulgudur. Demir'in (2016) çalışmasında probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almama değişkenlerinin evlilik uyumu ile negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmayı destekler nitelikte olan bu bulgu; evlilik uyumu ile sıkıcı ve yorucu ev ortamı kavramlarının yapısal özellikleri birlikte ele alındığında sıkıcı ve yorucu ev ortamının evlilik uyumu ile anlamlı düzeyde ilişkili olabileceğini işaret etmektedir.

Destek eksikliğinin yordanmasına ilişkin bulgulara bakıldığında sırasıyla probleme olumsuz yaklaşma, yapıcı problem çözme ve sorumluluk almama değişkenlerinin yordadığı; kendine güvensizlik değişkeninin ise destek eksikliği ile ilişkili olmasına rağmen yordayıcı bir

katkısının olmadığı görülmektedir. Tükenmişliğin destek eksikliği boyutu bireyin diğer bireylerle olan etkileşimleri ile ilişkili bir boyuttur. Kişilerarası problem yaşandığında probleme olumsuz yaklaşma stilini kullanan bireylerin diğer bireyler ile problemlerini sağlıklı bir şekilde çözüp olumlu ilişkiler geliştirmeleri beklenmemektedir. Dolayısıyla bu bireylerin destek eksikliği yaşamaları muhtemeldir. Bu durumun aksine, kişilerarası problemlerini yapıcı problem çözme stili ile çözen bireylerin diğer bireylerle olan ilişkileri daha sağlıklı olacağından destek bulma konusunda zorlanmayacaklardır. Dolayısıyla yapıcı problem çözme stili kullanan bireyler daha düşük seviyede destek eksikliği yaşayacaklardır. Ayrıca kişilerarası problemlerin çözümünde sorumluluk almaktan kaçınan bireylerin de kişilerarası problemlerini sağlıklı bir şekilde çözmeleri ve sağlıklı ilişkiler kurmaları beklenmemektedir. Böylece kişilerarası problem çözme konusunda sorumluluk almama stilini kullanan bireylerin destek bulma konusunda zorlanacağı ve destek eksikliği yaşayacağı olası bir durumdur. Erözkan'ın (2013) çalışmasında sosyal öz yeterliliğin yapıcı problem çözme ile pozitif yönde, probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almama ile negatif yönde ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sosyal öz yeterliliği olan bireylerin daha fazla destek sağlayabilecekleri göz önüne alındığında Erözkan'ın (2013) çalışması bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Öte yandan yapıcı problem çözmenin sürekli öfke ile negatif yönde ilişkili olduğunu gösteren çalışmaların olması bu çalışmanın bulgularının alan yazınla tutarlı olduğunu göstermektedir (Arslan, 2010; Ekinci, 2013). Ayrıca yapıcı problem çözme stresi yordayan, stresin azalmasına katkı sunan bir değişkendir (Bedel ve Küçükköse, 2014). Dolayısıyla yaşadığı stresle baş edebilen bireylerin daha düşük düzeyde tükenmişlik göstermeleri olası bir durumdur.

Kişilerarası problemlerin çözümünde kendine güvenmeyen, kendini yetersiz gören ev kadınlarının problemin çözümüne yönelik umutları olmadığından mevcut problemi kabullenip o problem ile yaşamayı öğrenmeleri muhtemeldir. Terzioğlu'nun (2017) çalışmasında kendine güvensizliğin internet bağımlılığını yordadığı görülmektedir. İnternet bağımlılığı yaşayan, günlük hayatının önemli bir kısmını internete bağlanarak geçiren ev kadınlarının özellikle sıkıcı ve yorucu ev ortamı belirtilerini daha az göstermeleri beklenebilir. Bedel ve Küçükköse'nin (2014) çalışmalarında kendine güvensizliğin stresi yordama gücünün probleme olumsuz yaklaşma ve yapıcı problem çözmeden düşük olduğu görülmektedir. Tükenmişliğin oluşumunda stres önemli bir faktördür. Bu bulgu, kendine güvensizliğin ev kadınlarında tükenmişliğin her iki boyutu ile ilişkili olmasına rağmen bu boyutları yordayıcı bir katkısının olmamasını ve probleme olumsuz yaklaşma ile yapıcı problem çözmenin ev kadınlarında tükenmişliğin yordanmasına sundukları katkıları açıklar niteliktedir. Dolayısıyla kişilerarası problem çözme becerilerinden kendine güvensizliğin ev kadınlarında tükenmişliğin boyutlarını yordamıyor olması alanyazınla tutarlı bir bulgudur.

Ruhsal belirtiler üzerinde etkili olduğunu gösteren bulguların alan yazında yer aldığı probleme olumsuz yaklaşmanın ev kadınlarında tükenmişliğin her iki boyutunu da yordaması kuramsal olarak tutarlı bir bulgudur (Ergin & Dağ, 2013). Probleme olumsuz yaklaşma stresi yordayan, stresin artmasına katkı sunan bir değişkendir (Bedel & Küçükköse, 2014). Stres tükenmişliği doğrudan etkileyen bir faktördür. Dolayısıyla probleme olumsuz yaklaşmanın ev kadınlarında tükenmişliğin boyutlarını açıklaması beklendik bir durumdur. Probleme olumsuz yaklaşma aynı zamanda olgunlaşmamış savunma mekanizmalarını yordayan, bu mekanizmaların kullanım düzeyini artırıcı yönde etki eden bir değişkendir. Yapıcı problem çözme değişkeni ise olgunlaşmamış savunma mekanizmalarını azaltmada etkili bir

değişkendir (Bedel, 2019). Alan yazın incelendiğinde genel olarak probleme olumsuz yaklaşma ve sorumluluk almamanın ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen; yapıcı problem çözmenin ise ruh sağlığını olumlu yönde etkileyen değişkenler oldukları görülmektedir. Bu çalışmada ulaşılan probleme olumsuz yaklaşma, sorumluluk almama ve yapıcı problem çözmenin ev kadınlarında tükenmişliği yordamadaki katkıları kuramsal olarak tutarlı bulgulardır.

Bu çalışmada ısrarcı-sebatkar yaklaşımın ev kadınlarında tükenmişlikle ilişkili olmadığı görülmüştür. Ergin ve Dağ'ın (2013) çalışmalarında, ısrarcı sebatkar yaklaşım ile psikolojik belirtiler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Terzioğlu'nun (2017) çalışmasında da ısrarcı-sebatkar yaklaşımın internet bağımlılığını yordamadığı görülmüştür. Selen'in (2017) çalışmasında kişilerarası problem çözmenin diğer boyutları anksiyete ile anlamlı düzeyde ilişkilerin varlığı tespit edilirken ısrarcı-sebatkar yaklaşım ile anksiyete arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Alan yazında kişilerarası problem çözme becerileri ile ruhsal problemlerin birlikte ele alındığı çalışmalar incelendiğinde ısrarcı-sebatkar yaklaşımın ev kadınlarında tükenmişliğin yordanmasına herhangi bir katkı sunmaması tutarlı bir bulgudur.

Alanyazın incelendiğinde; hemşirelere, öğretmenlere, öğrencilere ve çalışan anneler gibi katılımcıların olduğu gruplara tükenmişliğe müdahale amacıyla çatışma çözme becerileri, iletişim becerileri, baş etme becerileri ve aile eğitimleri gibi eğitim çalışmalarının gerçekleştirildiği görülmektedir (Akgün Çıtak & Çam, 2011; Güler & Çapri, 2019; Skodova & Lajciakova, 2013; Żolnierczyk-Zreda, 2005). Tükenmişliğin azaltılmasında etkili sonuçlar ortaya koyan iletişim becerileri eğitimi ve çatışma çözme becerileri eğitimi gibi çalışmalar bu çalışmanın bulgularını desteklemektedirler. Alanyazında yer alan tükenmişliği önleme çalışmaları ve bu çalışmanın bulguları göz önüne alındığında ev kadınlarına yönelik gerçekleştirilecek olan bir tükenmişliğe müdahale çalışmasında problemin çözümüne olumlu yönde katkı sunan kişilerarası problem çözme becerilerinin geliştirilmesine yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ev kadınlarına yönelik gerçekleştirilecek olan böyle bir çalışmada kişilerarası problemlerinin çözümünde probleme olumsuz yaklaşma, sorumluluk almama ve kendine güvensizlik becerilerinin yerine yapıcı problem çözme ve ısrarcı sebatkar yaklaşım becerilerinin kullanılmasına önem verilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma; kullanılan ölçme araçlarının ölçtüğü nitelikler ile; 2021-2022 eğitim öğretim yılı içerisinde Adana ilindeki resmi ilkököl, ortaokul ve lise öğrencilerinin ev kadını olan anneleri ile ve 2023 yılına kadar yapılmış olan bilimsel çalışmalarla; ev kadını katılımcılara çocukları tarafından ölçme araçlarının ulaştırılmasıyla sınırlıdır.

Öneriler

Ev kadınlarında tükenmişlik konusunda sınırlı sayıda çalışmanın olması bu kavramın açıklanmasını güçleştirmektedir. Ev kadınlarının hayatlarında var olan psiko-sosyal dinamikler göz önüne alınarak yeni çalışmalar yapılması ev kadınlarında tükenmişliğin açıklanmasına katkı sunacaktır. Adana İlinde gerçekleştirilen bu çalışmanın benzerinin farklı kültürel özellikler, farklı sosyo-ekonomik özellikler gösteren örneklem grubu ile de gerçekleştirilmesinde fayda vardır. Ayrıca ev kadınlarına yönelik tükenmişliğe müdahale amacıyla bir kişilerarası problem çözme becerileri eğitimi düzenlenerek eğitimin tükenmişlik üzerindeki etkilerinin incelenmesi alanyazına katkı sunacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

1-Araştırmacıların bu çalışmaya eşit miktarda (%50-%50) katkı sunmuşlardır.

2- Bu çalışmanın etik ilkelere uygunluğunun incelenmesi için Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne başvurulmuş olup ilgili müdürlük tarafından 04/11/2021 tarihli E-95704281-604.02.02-234064 sayılı resmi yazı ile bu çalışmanın etik ilkelere uygun olduğu belirtilmiştir.

3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Akgün Çıtak, E. & Çam, O. (2011). Hemşirelere verilen eğitimin çatışma çözme becerisine, yöntemine ve tükenmişlik düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4(4), 165-171.

Akgün, E. (2014). Annelerde stres ve tükenmişlik. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 238-250.

Arslan, C. (2010). An investigation of angeran danger expression in terms of coping with stress and interpersonal problem-solving. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 10(1), 25-43.

Aypay, A. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencileri için okul tükenmişliği ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 511-527.

Bedel, A. (2019). The role of interpersonal problem solving in using the immature defense mechanisms in adolescents. *Universitas Psychologica*, 18, (5).

Bedel, A. & Küçükköse, İ. (2014). Lise öğrencilerinde kişiler arası sorun çözme ve stresin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 15-28.

Çam, S. & Tümkaya, S. (2006). Üniversite öğrencilerinde kişilerarası problem çözme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 119-132.

Çam, S., & Tümkaya, S. (2007). Kişilerarası Problem Çözme Envanteri'nin (KPÇE) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 28(3), 95-108.

Çam, S. & Tümkaya, S. (2008). Development of interpersonal problem solving inventory for highschoolstudents: The validity and reliability process. *International Journal of Human Sciences*, 5(2),1-17.

Çam, S., Tümkaya, S. & Yerlikaya, E. (2011). Kişilerarası problem çözme envanterinin yetişkin örnekleminde geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1703-1724.

- Çapri, B., Gündüz, B. & Gökçakan, Z. (2011). Maslach tükenmişlik envanteri-öğrenciformu'nun(MTE-ÖF) Türkçe'ye uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(40), 134-147.
- Çelik, H. (2020). *Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin ve problem çözme becerilerinin incelenmesi: Kadirli Devlet Hastanesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çaç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Çınar, Y. (2016). *Psikolojik danışmanların tükenmişlik düzeyleri ve problem çözme becerilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Davila, J.,Hammen, C., Burge, D. & Paley, B. (1995). Poor interpersonal problem solving as a mechanism of stres generation in depression among adolescent women. *Journal of Abnormal Psychology*, 104(4), 592-600.
- Demir, D. (2016). Evlilik uyumu ile bağlanma stilleri ve kişilerarası problem çözme davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demircioğlu, S. (2019). *Günümüz Türkiye'sinde "ev hanımları" ve sorunları*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Durak, E. Ş., & Durak, M. (2020). Psychometric evaluation of the turkish version of the housewives burnout questionnaire (CUBAC). *AYNA Clinical Psychology Journal*, 7(2), 128-145.
- D'Zurilla, T. J. & Goldfried, M.R.(1971). Problem solving and behavior modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 18, 407-427.
- D' Zurilla, T. N. & Nezu, A. (1982). Social problem- solvingin adults. In P. C. Kendall (Ed.). *Advances in cognitive- behavioral research and therapy*. Academic Press.
- D'Zurilla, T.J.,Nezu, A.M., & Maydeu-Olivares, A. (2004). Social problem solving: The oryand assessment. In Chang, E.C.,D'Zurilla, T.J., &bSanna, L.J. (Eds.), *Social problem solving: Theory, research, and training* (pp. 11–27). American Psychological Association.
- Ekinci, N. (2013). *Öğretmenlerin öfke ifade tarzları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ergin, B.E. & Dağ, İ.(2013). Kişilerarası problem çözme davranışları, yetişkinlerdeki bağlanma yönelimleri ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14(1), 36-45.
- Erözkan, A.(2013). Theeffect of communication skills and interpersonal problem solving skills on social self-efficacy. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(2), Spring, 739-745.
- Güler, M. & Çapri, B. (2019). Grup rehberliği programının engelli çocuğa sahip çalışan annelerin mesleki tükenmişlik, işle bütünleşme ve eş tükenmişliği düzeyine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 28-46.
- Gündüz, B. (2005). İlköğretim öğretmenlerinde tükenmişlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 152-166.

- Heppner, P. P. & Baker, C. E. (1997). Applications of the problem solving inventory. *Measurement & Evaluation in Counseling & Development*, 29(4), 229–313.
- Jackson, S. E., Schwab, R. L. & Schuler, R. S. (1986). Toward an understanding of the burnout phenomenon. *Journal of Applied Psychology*, 71(4), 630–640.
- Kaplan, V. (2021). Covid-19 pandemisi nedeniyle oluşan ev karantinasında ev hanımlarının tükenmişlik ve yalnızlık düzeyleri. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 3(2).
- Karakaya, H. (2018). Görünmez emek ve ev kadınları. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1).
- Kim, M. J., Park, Y. S., & Kwon, Y. H. (2015). The effects of clinical nurses' resilience and social problem-solving ability on burnout. *Journal of the Korea Academia-Industrial Cooperation Society*, 16(2), 1284-1291.
- Lenk, F. (2019). *Çalışan ve çalışmayan kadınların tükenmişlik düzeyinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Maslach, C. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5).
- Maslach, C. & Goldberg, J. (1998). Prevention of burnout: New perspectives. *Applied ve Preventive Psychology*, 7, 63-74.
- Maslach, C. & Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Maslach, C., Jackson, S.E. & Leiter, M.P. (1997). *Maslach burnout inventory* (3.Baskı). Consulting Psychologists Press.
- Maslach, C., Leiter, M.P. & Schaufeli, W.B. (2001). Job burnout. *Annu. Rev. Psychol.*, 52, 397–422.
- Nezu, A. M. (1985). Differences in psychological distress between effective and ineffective problem solvers. *Journal of Counseling Psychology*, 32(1), 135–138.
- Nezu, A.M. & Ronan, G.F. (1985). Life stress, current problems, problem solving, and depressive symptoms: An integrative model. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 5, 693–697.
- Salmela-Aro, K., Savolainen, H. & Holopainen, L. (2008). Depressive symptoms and school burnout during adolescence: evidence from two cross-lagged longitudinal studies. *J Youth Adolescence*, 38, 1316–1327.
- Selen, G. (2017). *Ebeveynlerinin bağlanma tarzları ile ergenlerdeki kişilerarası problem çözme ve anksiyete düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Shehan, C.L., Burg, M.A. & Rexroat, C.A. (1986). Depression and the social dimensions of the full-time housewife role. *The Sociological Quarterly*, 27(3), 403-421.
- Skodova Z. & Lajciakova P. (2013) The effect of personality traits and psychosocial training on burnout syndrome among health care students. *Nurse Educ Today*, 33, 1311-15.

- Şener, C. & Cenkseven-Önder, F. (2020). Lise öğrencilerinde psikolojik sağlamlık: sosyal problem çözme ve mizah kullanımının rolü. Sanberk, İ. (ed.), *Güncel psikoloji araştırmaları* içinde. (ss. 1-18). Akademisyen Kitabevi.
- Terzioğlu, B.C. (2017). *İnternet bağımlılığının yordayıcıları olarak duygusal zeka ve kişilerarası problem çözme*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TDK. (2022). *Büyük Türkçe Sözlük*. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- Ulusoy, A. N. (2021). *Ev kadınlarında tükenmişliği yordamada eş desteği ve evlilik uyumunun rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, H. & Güven, M. (2009). Hemşirelerin tükenmişlik düzeylerinin ve problem çözme becerilerinin incelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(4).
- Żohnierczyk-Zreda, D. (2005). An intervention to reduce work-related burnout in teachers. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 11(4), 423-430.

Issız Adada Kitap Okumak
Reading Book on A Deserted IslandMuhammet Sani Adıgüzel¹ * Sorumlu yazar
Corresponding author

¹ Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi, Türkiye
E-mail: madiguzel@fsm.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4616-7899

Başvuru/Submitted: 28.02.2024
Son Düzeltme/Last Revision: 23.03.2024
Kabul/Accepted: 28.03.2024

Atıf bilgisi / Citation:
Adıgüzel, M. S. (2024). Issız Adada Kitap
Okumak. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-*
IBAD Journal of Social Sciences, (16), .
<https://doi.org/10.21733/ibad.1444303>

Turnitin Similarity Index 05%

ÖZ

Bir eserin adının ait olduğu edebî türle aynı olması o eserin önemini gösterir. Nitekim Ömer Hayyam'ın Rubailer'i, Mevlâna'nın Mesnevi'si, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si; La Fontaine'nin, Fabllar'ı ve Montaigne'nin, Denemeler'i büyük öneme sahiptirler. Bu konuyla ilgili en somut göstergeler adlarını çok iyi temsil ettikleri türlerinden alan bu eserlerin kendileriyle birlikte bunlar üzerine yazılan kitaplardır. Bunlardan biri de, Tank Dursun K.'ın konuya "ıssız ada" metaforuyla yaklaştığı ve Daniel Defoe'nun "Robinson Crusoe" adlı eserinden hareketle "Yolunuz ıssız bir adaya düşerse yanınızda hangi kitapların bulunmasını istersiniz?" sorusuna cevap aradığı "Bir Gün Bir İssiz Adaya Düşerseniz: Herodot'tan Malaparte'ye" adlı eseridir. Tank Dursun K. iki ciltlik bu kapsamlı eserin birinci cildinde içinde "Dede Korkut Kitabı", "Yunus Emre Divanı" ve "Evliya Çelebi Seyahatnamesi" gibi eserlerin de bulunduğu yirmi, ikinci cildinde ise, içinde Herman Melville'nin "Moby Dick"i, Feodor Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza" sı ve Lev Tolstoy'un "Savaş ve Barış" gibi eserlerinin de bulunduğu yirmi sekiz olmak üzere toplam kırk sekiz başlık altında elli civarında esere verir. "Gilgamesh Destanı"yla başlayan ve "Volga Avrupa'dan Doğu"la biten söz konusu eserde yer verilen eserlerin birkaçı dışında hemen hepsi yabancıdır. Destan, masal, tarih, tiyatro, felsefe, şiir, hikâye, roman, seyahatname gibi türlerde eserlerin bulunduğu ve özellikle de romanların sayı bakımından diğerlerine göre daha fazla olduğu bu eserin en önemli özelliği yer verdiği eserlerden seçmeler yapmasıdır. Bu çalışmada birçok edebî türde eser vermesinin yanı sıra gazetecilik, senaryo yazarlığı, rejisörlük, yayınevi yöneticiliği gibi vasıflarını bulan Tank Dursun K.'ın "Bir Gün Bir İssiz Adaya Düşerseniz: Herodot'tan Malaparte'ye I-II" adlı eserinden hareketle okumanın önemi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Daniel Defoe, Robinson Crusoe, İssiz Ada, Tank Dursun K.'ın, Kitap

ABSTRACT

It is a demonstration of a work's importance when its name is same with the literary genre it belongs to. Accordingly, Omar Khayyam's Rubaiyat, Rumi's Mesnevi, Evliya Çelebi's Seyahatname, La Fontaine's Fables and Montaigne's Essays have great importance. The most tangible indicators in this regard are the books written about such works names of which are derived from the literary genre they significantly represent. One of such books is Tank Dursun K.'s "Bir Gün İssiz Adaya Düşerseniz: Herodot'tan Malaparte'ye I-II" in which the writer approaches the topic through the metaphor of "deserted island" and, inspired by Daniel Defoe's Robinson Crusoe, ask the question: "Which books you take with you when you end up on a deserted island one day?". In this two-volume comprehensive work, the first volume has twenty books including Dede Korkut Kitabı, Yunus Emre Divanı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, and the second volume has 28 books including Herman Melville's Moby Dick, Fyodor Dostoyevsky's Crime and Punishment, Lev Tolstoy's War and Peace. Works that have been included in the book, which starts with Epic of Gilgamesh and ends with Volga Rises in Europe, are mostly foreign. The book contains works from genres such as history, philosophy, poetry, short story, fables, and epics, and novels especially constitute the majority. The most significant aspect of the book is that it picks passages from those works. In this study, an account of significance of reading will be given based on "Bir Gün İssiz Adaya Düşerseniz: Herodot'tan Malaparte'ye I-II" of Tank Dursun K. who, in addition to producing works in a variety of literary genres, has worked as a journalist, scriptwriter, director and publishing house manager. The method used in the study is document analysis, which is one of the qualitative research methods.

Keywords: Daniel Defoe, Robinson Crusoe, Deserted Island, Tank Dursun K.'ın,

GİRİŞ

Orhan Veli Kanık'ın (1914-1050) "Çocukluk arkadaşlarımın en sevgilisi zavallı Robenson'u ıssız adadan kurtarmak için çareler düşündüğümüz ve biçare Güliiver'in devler memleketinde birlikte ağladığımız günden beri haminnemdir." şeklinde bir cümle olarak nesre çevrilebilen sekiz mısralık "Robenson" şiiri şöyledir:

"Haminnemdir en sevgilisi
Çocukluk arkadaşlarımın
Zavallı Robenson'u ıssız adadan
Kurtarmak için çareler düşündüğümüz
Ve birlikte ağladığımız günden beri
Biçare Güliiver'in
Devler memleketinde
Çektiklerine." (Kanık, 2019, s. 33).

Aynı metnin şiir olarak okunduğunda ayrı nesir olarak okunduğunda ayrı metin olduğu izlenimi bırakan bu metne konu olan Daniel Defoe'nun (1660-1731) "Robinson Crusoe" adlı eseri kitapla ilgili yazılan bir kitaba da konu olur: "Bir Gün Bir Issız Adaya Düşersiniz". "Günümüzde Kitaplar" adlı bir dergi çıkaran, bir yayınevinin sahibi ve yöneticisi olan yazar Tarık Dursun K. [Kakıncı] (1931-2015) kitabın adından da anlaşıldığı üzere "ıssız adaya düşmek" deyimini kitaplar üzerinden açıklar. Bu deyimini açıklamasını da yaygın olarak sorulan "İssız bir adaya düşseniz acaba yanınıza hangi kitapları alırdınız?" sorusunun cevabı üzerinden yapar. Tarık Dursun'a göre aslında bu sorunun cevabı "Robinson Crusoe" romanında yoktur:

"Robinson Crusoe'nun ıssız adasında geçirdiği o yer yer karabasanlarla genelde de yaşama sevinciyle dopdolu yirmi sekiz yıl süren serüvenini yazıldığı günden bugüne büyük küçük herkes okumuştur. Kimileri tatlı ve doyumsuz bir serüven romanı olarak, kimileri de insanın yazgisına karşı gösterdiği olağanüstü direncine hayranlık duyup gerekli dersleri çıkararak.

Burada Daniel Defoe'nun unuttuğu bir şey vardır: Romanda Cruose her şeyi deneyerek insan için gerekli olanı ya da olanları kendi başına sağlamıştır; ama asıl eksiği kitaptır.

Batan gemiden hemen her gerekli olanı kendi çabası ya da yazarının kolaylaştırmaları sonucu elde etmiştir; fakat buldukları arasında tek bir kitap olsun yoktur.

Sizce yadırganacak bir olgu değil midir?" (Kakıncı(a) 2005, s. 8-9).

Kakıncı'nın yadırganacak bir olgu değil mi sorusuna söz konusu kitabı Türkçeye çeviren Akşit Göktürk'ün cevabı "Hayır." şeklindedir. Göktürk'ün "Çevirenin Önsözü" bölümünde, "Öyle durup dururken, hiç yoktan ortaya çıkmış değildir Robinson Crusoe" diye başlayan paragraftan hemen sonra Kaptan Woodes Rogers'ın kısa öyküsünden aktardığı bir parça bu amaçla okunabilir:

“Adaya çıktığında yanında giysileri, yatağı, bir çakmaklı tefek, biraz barut ile kurşun, bir el baltası, bir bıçak, bir tencere, bir Kutsal Kitap, işine yarayacak birkaç ufak tefek, hesap aletleri, kitaplar varmış.” (Göktürk, 2009, s. 9).

Görüldüğü gibi ıssız adaya çıkılırken kitap unutulmamıştır. Hatta unutulamayan arasında sadece kitap, “Kutsal Kitap” değil, “kitaplar” vardır. Göktürk’ün söz konusu romanın kaynaklarından söz ederken verdiği bu örneğin benzerine romanda da rastlamak mümkündür:

“Beni oraya Tanrı göndermiş olacak; çünkü bu sandıkta hem ruh hem gövdem için ilaç buldum. Sandığı açtım, aradığım tütünü de buldum; gemiden kurtardığım birkaç kitap da oradaymış, daha sonra sözünü ettiğim, bugüne dek de istek duymadığım Kutsal Kitap’lardan birini çıkardım. Kitabı da tütünü de getirip masanın üzerine bıraktım.” (Defoe, 2009, s. 113)

Gerçi Kakinç “Issız bir adaya düşseniz acaba yanınıza hangi kitapları alırdınız?” sorusunu, ıssız adaya düşmek ya da çıkmak insanın kendi elinde olmadığı için yanlış bulur ve sorudaki “Yanınıza hangi kitapları alırdınız?” ifadesinin “Yanınızda hangi kitapların bulunmasını isterdiniz?” ifadesiyle yer değişmesini ister:

“Sorudaki küçük bir yanlış düzeltmeliyim: Buradaki yanlışlık, hangi kitapları alma isteğinden, kaygısından kaynaklanmaz. Issız adaya çıkmak ya da düşmek elinizde değildir ki sizin? Bunu baştan bilmek, biliyor olmak o ıssız çıkmamak ya da düşmemekle eş değerlidir.

Soru, “Yanınıza hangi kitapları alırdınız” değil, “Yanınızda hangi kitapların bulunmasını isterdiniz” olmalıdır bence.” (Kakinç(a), 2005, s. 9).

Kakinç bu sorunun cevabını iki ciltlik bir kitap hâlinde bulur. “Bir Gün Bir Issız Adaya Düşerseniz: Herodot’tan Malaparte’ye I-II”de K.’ın yanına almak istediği kitap sayısı 52’dir. Kitabın bin küsur sayfalık hacmine bakıldığında Kakinç’ın yanına elli kitaplık seti değil, bu setten yaptığı seçmelerden oluşan kendi kitabını almak istediği düşünülebilir. Aslında bu seçmelere biraz da seçmeyi yapan kimsenin okumak istediği kitaplar olarak bakılmalıdır:

Gılgamış’tan Malaparte’ye Kitaplar

Her ne kadar Kakinç kitabına “Herodot’tan Malaparte’ye” başlığını koymuş ise de kitaptaki sıralama değildir. Daha doğrusu sıralamada Malaparte [Curzio] sonda yer alırken Herodot başta yer almamaktadır. Başta alan eser Gılgamış Destanı’dır. Başta verilen Herodot ise; 1. Gılgamış Destanı, 2. Homeros; İlyada, Odysseia, 3. Ezop Masalları’ndan sonra gelmektedir ve 4. sıradadır. Buna göre eserin doğru başlığı Gılgamış’tan Malaparte’ye olarak verilmelidir. Eserlerin hemen neredeyse tamamının kronolojik bir sıralamaya tabi tutulduğu ve kırk sekiz ayrı başlık altında elli iki eserden seçmelerin yapıldığı söz konusu kitaptaki eserlerin türlere göre dağılımı şöyledir:

Destan

1. Gılgamış Destanı,
2. Homeros; İlyada, Odysseia
3. Dede Korkut Kitabı

Masal

1. Ezop Masalları
2. Andersen Masalları

Tarih

1. Herodot Tarihi
2. Âşıkpaşazade Tarihi

Tiyatro

1. Shakespeare, Hamlet
2. Edmond Rostand, Cyrano de Bergerac

Felsefe

1. J. J. Rousseau, Emile ya da Terbiye
3. Schopenhauer, Aşkın Metafiziği

Aforizma

1. George Bernard Shaw, Gülen Düşünceler

Şiir

1. Mevlâna, Mesnevi
2. Yunus Emre Divanı
3. Hafız Divanı
4. Edgar Allen Poe, Annabel Lee
5. Tagore
6. Derico Garcia Lorca

Hikâye

1. Edgar Allen Poe; Kuzgun, Karakedi
2. Giovanni Verga
3. Anton Çehov
4. Maksim Gorki
5. Maupassant
6. Oscar Wilde, Mutlu Prens, Bülbülle Gül
7. Ryunosuke Akutagava, Raşamon

Roman

1. Cervantes, Donkişot
2. Daniel Defoe, Robinson Crouse
3. Stendhal, Kızıl ve Kara
4. Honore de Balzac Goriot Baba
5. Prosper Mérimée, Carmen
6. Emily Bronte, Rüzgârlı Bayır

7. Hermen Melville, Mobby Dick
8. Gustave Flaubert, Madame Bovary
9. Dostoyevski, Suç ve Ceza
10. Jule Verne, İki Sene Mektep Tatili
11. Tolstoy, Savaş ve Barış
12. Emile Zola, Germinal
13. Knut Hamsun, Dünya Nimeti
14. Rich Maria Remarque, Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok
15. Wirginia Woolf, Deniz Feneri
16. Panait Istrati, Angel Dayı, Kira Kiralina
17. Ernest Hemingway, Silahlara Veda
18. Antoine de Saint-Exupery, Gece Uçuşu
19. Steinbeck, Gazap Üzümleri
20. Şolohov, Ve Durgun Akardı Don
21. William Saroyan, İnsanlık Komedi
22. Albert Camus, Yabancı

Seyahatname

1. Evliya Çelebi, Seyahatname

Röportaj

1. Curzio Malaparte, Volga Avrupa'dan Doğar

Yunus Emre

Necip Fazıl Kısakürek, bu tasnifi, Türk kültür, sanat ve edebiyatı açısından, tematik olarak, parça-bütün ilişkisi kurarak yapar:

"Bu cemiyetin:

Dinî mizacı Süleyman Çelebi'de...

Derinlik ve olgunluğu Mevlânâ'da...

Mâverâ humması Yunus Emre'de...

Kahramanlık hayali Battal Gazi'de...

Aksülamel ve isyan psikolocyası Köroğlu'nda...

Nükte ve hicvi Nasreddin Hoca'da...

Halk duygusu kumaşı Karacaoğlan'da...

Hassasiyet cevheri Fuzulî'de...

Edâ ve (estetik) ruhu Bakî'de...

Kuru mantık ve akli Nabî'de...

Belâgat ve hırçınlığı Nef'î de...
Şive ve zarafeti Nedim' de...
İrfan ve inceliği Şeyh Galip' te...
Usûl ve sistemi Kâtip Çelebi' de...
Tarih ölçüsü Naimâ' da...
Nas ve kalıp bilgisi Ebussuud Efendi' de...
Görgü ve merakı Evliyâ Çelebi' de...
Mâverâ görüşü İbrahim Hakkı' da...
Dekor zevki Yesari' de...
(Plâstik) fikri Sinan' da...
(Fonetik) fikri Dede Efendi' de...

Ve bütün bunların hepsi, başka başka mikyas ve kıratla hepsindedir." (Kısakürek, 1993, s. 166).

Necip Fazıl'ın edebiyat, daha doğrusu şiir söz konusu olduğunda birinci sıraya Yunus Emre'yi yerleştirir. Bunun için onun bütün şiirlerini topladığı Çile kitabının "Kahramanlar" bölümüne bakılabilir. Necip Fazıl bu bölümde biri Yunus Emre diğeri Köroğlu olmak üzere iki şaire ve bu şair ve kahramandan da ilkinde, Yunus Emre'ye iki kez yer verir. Necip Fazıl'ın "Bizim Yunus" ve "Yunus Emre" adlı bu şiirlerinden bir fikir vermesi açısından birer kesit alınabilir.

Necip Fazıl "Bizim Yunus" şiirine Yunus Emre'yi Yunus Emre yapan Tapduk Emre'nin "Bizim Yunus" sözünü nakarat yapar:

"Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Okunu kör nefsin, kılıçla çelmiş...
Bizim Yunus,
Bizim Yunus...
Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Ölüm dedikleri perdeyi delmiş...
Bizim Yunus,

Bizim Yunus..." (Kısakürek, 2018, s. 382).

Onun hayatının sonuna doğru yazdığı "Bizim Yunus" şiirinin başından alınan ve altına 1972 tarihi düşülen bu mısralardan sonra, bundan çok önce, gençliğinde, neredeyse hemen şiir hayatının daha başında, 1926'da yazdığı ve şiirde kılavuzunun kim olduğu gösteren Yunus Emre şiirinin sonundan bir dördlük okunabilir:

Rüzgâra bir koku ver ki, hırkandan;
Geleyim, izine doğru arkandan;
Bırakmam, tutmuşum artık yakandan,
Medet ey dervişim, Yunus'um medet! (Kısakürek, 2018, s. 383).

Nasreddin Hoca

Ziya Gökalp birinci tercihini Necip Fazıl'ın Türk halkının "Nükte ve hicvi" kendisinde bulduğunu söylediği Nasreddin Hoca'dan, Nasreddin Hoca fıkralarından yana yapar. Şevket Beysanoğlu Hoca'nın;

Adamın biri Hoca'ya:

– Bir hindi dolması gidiyor, demiş.

Hoca:

– Bana ne? demiş.

Adam:

– Galiba size gidiyor, demiş.

Hoca da:

– Sana ne? demiş.

fıkrasıyla bitirdiği "Ziya Gökalp'a göre Nasreddin Hoca ve Lâtifeleri" yazısını büyük ölçüde Ziya Gökalp'ın "Halk Klasikleri I: Nasreddin Hoca'nın Latifeleri" adlı incelemesine dayandırır. Gökalp, Veled Çelebi'nin hazırlamakta olduğu "Letâif-i Hoca Nasreddin" kitabının başına konulmak üzere bir okul defterine yazarak gönderdiği bu yazının başında bir not düşmüştür:

"Bu defter Nasreddin Hoca kitabının başına konulacaktır.

Sadeleştirilmiş Nasreddin Hoca kitabının başına da sağdan büyük harflerle "Halk klasikleri" yazıldıktan sonra "Birinci sayı" denilecek ve bunun altına büyük harflerle "Nasreddin Hoca Latifleri" yazılacaktır.

Halk klasiklerinin ikinci sayısı "Dede Korkut Kitabı" olabilir. Bu kitabın bugünkü Türkçeye nakil vazifesini kabul edebilirim. Diğer sayılar Yunus Emre, Dertli, Karacaoğlan, Gevherî ila ahiri olabilir.

Köroğlu manzum olarak tarafımdan hazırlanmıştır. Cevap beklerim." (Beysanoğlu, 1982, 473-s. 474).

Görüldüğü gibi Türk Halk Klasikleri'nin birinci kitabı Ziya Gökalp tarafından Nasreddin Hoca Latifeleri adıyla hazırlanmıştır. Gökalp ikinci kitabı da özellikle zikrediyor: Dede Korkut Kitabı. Bu kitabı hazırlama vazifesini kabul edebileceğini bildiren Gökalp Köroğlu'nu da manzum olarak hazırladığını belirtmiştir.

Ziya Gökalp'ın yazısının sonuna Nasreddin Hoca fıkralarından deyim hâline gelen sözleri koyar ve Beysanoğlu bunlardan bir bölümüne yazısında yer verir: ipe un sermek, çömlek hesabı, dostlar alışverişte görsün; şuna deymiş, buna değmemiş; doğduğuna inanırsın da öldüğüne neden inanmazsın, tavşanın suyunun suyu, fincancı katırlarını ürkütmek; ye kürküm ye; yorgan gitti, kavga bitti, bindiği dalı kesmek, parayı veren düdüğü çalar, ince eleyip sık dokumak, onu ne sen sor ne ben söyleyeyim, çömlek hesabı, mavi boncuk kimdedir; al abdestini, getir pabucumu; öküz öğretmemiş olsa, buzağı bu haşarılığı ne bilsin.

Beysanoğlu yazısında Nasreddin Hoca fıkralarının nazma çekilmesinin sakıncası konusunda Gökalp'tan bir de nakil yapar:

"Bazı şairlerimiz Nasreddin Hoca fıkralarını nazma çektirler. Fakat bunlar bu eserlerinde muvaffak olamadılar. Zira Nasreddin Hoca fıkralarının başlıca güzelliği, Hoca'nın söylediği son sözdür. Bu söz hiç değişmeksizin aynıyla muhafaza olunmak lazımdır. Fıkraların manzum

şeklinde ise bu esas şarta riayet edilmemişti. Hatta bazılarında bu son söz, büsbütün ortadan kalkmıştı. İşte bu sebebe binaen, bu Nasreddin Hoca fıkralarının manzum şekilleri o kadar rağbet görmedi." (Beysanoğlu, 1982, s. 475).

Dede Korkut

Fuat Köprülü'ye göre birinci temel eser "Dede Korkut Kitabı"dır. Milli Eğitim Bakanlığı 1000 Temel Eser" serisinin ilk eseri olarak Dede Korkut Kitabı'nı yayımlar. Muharrem Ergin tarafından hazırlanan bu kitabın "Önsöz"ünün ilk cümlesinde Köprülü'nün konuyla ilgili görüşü dile getirilir:

Türk edebiyatı tarihinin en büyük âlimi Prof. Fuat Köprülü'nün derslerinde söylediği bir söz vardır: Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." (Ergin, 1995, s. 5).

Mesnevi

Yahya Kemal'in ilk tercihi ise Mesnevi'dir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Neydi bu eskilerin hayatı acaba? Nasıl yaşarlardı?" sorusuna Yahya Kemal'in gülerek verdiği "Gayet basit, dedi, pilav yiyerek ve Mesnevi okuyarak. Medeniyetimiz pilav ve Mesnevi medeniyetiydi." (Tanpınar, 1982, s. 25-26). Şeklindeki cevaptan böyle tercih yaptığı sonucu çıkarılabilir ve Yahya Kemal bu soruya daha sonra "Medeniyetimiz Mesnevi ve cihat medeniyetiydi" (Tanpınar, 1982, s. 25-26). Cevabını vermesi de aynı çerçevede değerlendirilebilir.

Sezai Karakoç'un konuyla ilgili görüşü de Yahya Kemal'in âdeta bir şerhi gibidir:

"Yanlış bir edebiyat kanaati ve bilgisi olarak birçok kişi *Mesnevi*'nin Farsça yazılışına hayıflanır. Halbuki iyice düşünülürse, bu da büyük Mevlâna'nın bir kerametinden başka bir şey değildir. Eğer *Mesnevi* Türkçe yazılmış olsaydı, ne kadar büyük olursa olsun, zaman içinde eski bir edebiyat metni gibi karşılanacak ve sadece öğretim alanı içinde kapalı bir hayatla çevrili olarak kalacaktı. Halbuki Farsça söylenmekle bir yandan Anadolu dışındaki dünyaya sürekli olarak seslenme imkânını sürdürmüş, öte yandan, her yüzyılın canlı Türkçesine çevrilerek Anadolu'da devamlı olarak çağdaş olmuştur. Böylece büyüklüğün ve güzelliğin son sınırında da olsa, bir mermer heykel gibi geri çağlarda kalmamış, her çağda bir çocuk gibi doğmuş, büyümüş, yaşamış, sonra bir sonbaharda yerini yeni, canlı, genç bir *Mesnevi*'ye bırakmıştır. Hepimiz, ufkumuzda hiç değişmeden duran bir *Mesnevi*'yle, bir de her çağ onun açılan bir kıvrımı gibi gelişen *Mesnevi* tercümelere ve şerhleriyle karşılaşmış, her karşılaşmada da canlı bir kerametın diriltici serin bîd-ı sabasını yüzümüzde duymuşuzdur." (Karakoç, 2012, s. 90-91)

Nurettin Topçu'nun sıralamasının da Mevlâna ve Yunus Emre şeklinde olduğu söylenebilir:

"Bizi yaşatan ve ebedî yapan, ebediliğe götüren büyük kervanın başında Mevlâna'ları ve Yunus'ları görüyoruz.

Anadolu'nun ruhunun uyanış çağında, ona istikamet vermesi, hikmetin ışıklarını göstermesi bakımından bu ülkede Mevlâna ve Yunus, Sokrat'ın yaptığı büyük role sahiptir." (Topçu, 2019, s. 125-126).

Kur'an ve Hadis

Nurettin Topçu "Önsöz"nü "Müslüman Türkün mektebi, maarif, metafizik ve ahlâk prensiplerini Kur'an'dan alarak Anadolu insanının ruh yapısına serpen ve orada besleyen,

insanlığın üç bin yıllık kültür ağacının asrımızdaki yemişlerini toplayacak evrensel bir ahlâk cihazı olacaktır.” (Topçu, 2017, s. 15) cümlesiyle bitirdiği Türkiye'nin Maarif Dâvası kitabında Kur'an'ı maarifin temeli yapmaktan söz eder:

Bize, bütün hareketlerimiz için değer ve kaide sunacak, satıcıdan siyasiye, doktordan gazeteciye, çocuktan ihtiyara kadar hepimizin yaşayışına ruh ve mana katacak, anlaşılmalı, sistemleştirilmiş, hikmetleri, bütün birliği içinde saklayarak her âleme pencerelerini açacak büyük mektebin temel hakikatlerini ihtiva eden bir kitaba muhtacız. Bu kitabı, asrın anlayışıyla bütün hürriyet, bütün hikmet ve bütün hakikatiyle mektebimize temel yapmalıyız:

Bu kitap Kur'an'dır.” (Topçu, 2017, s. 64)

“İdeal Öğretmen” yazısında “Kitap bir düşünce makinesidir. İnsanlar kitap vasıtasıyla düşünürler ve düşüncelerini geliştirirler. Kitapların dışında hiçbir vasıta ve âlet hâlis düşünceye istenilen şekil ve kıvamı veremez.” (Kaplan, 1988, s. 156) diyen Kaplan da Kur'an'ın mektebin temel kitabı olması konusunda Topçu'yla aynı fikri paylaşır:

“Düşünmek için kitap, kâğıt, kalem, tebeşir ve siyah tahtadan başka bir şeye lüzum yoktur. Bunların dışında her şey düşünceyi dağıtır. Düşünmek bu bakımdan riyazet ve çileye benzer. Dikkat, keskin bir ışık gibi bir cümle veya bir kelimenin üzerine yönelince düşünce uyanmaya başlar. Okuyan bir insan, dua eden bir insana benzer. Bu bakımdan Türkçede okumak kelimesinin aynı zamanda dua etmek manasına gelmesi tesadüfî değildir. Eskiden öğretmene hoca denirdi. Hoca kelimesi ise dinî bir mana taşırdı. Okumak denince de umumiyetle Kur'an okumak anlaşılırdı. Kur'an sadece dinî değil, kültür ve medeniyetin de kaynağı ve temeliydi.

Atalarımız Kur'an okuyarak, asırlar boyu devam eden bir medeniyet yaratmışlardır. Keşke bugün bizim de her sahada Kur'an gibi kutsal değer verdiğimiz her gün okuduğumuz ve üzerinde düşündüğümüz kitaplarımız olsaydı. O zaman Türkiye bambaşka olurdu.” (Kaplan, 1988, s. 157)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan Kur'an ve hadisi çalışmaları da bu çerçevede düşünülebilir. Konuyla ilgili olarak Mehmed Âkif (Meal), Elmalılı Muhammed Hamdi (Tefsir) ve Babanzâde Ahmed Naim (Sahih-i Buhârî Tercümesi) isimleri zikredilebilir.

Mevlid ve Seyahatname

Yedi Tepe Türk Klasikleri dizisinde ise, ilk sıra Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine verilir (Süleyman Çelebi, s. 1958). İkinci sırada Yunus Emre'nin yer aldığı Yeditepe Türk Klasikleri'nin üçüncü kitabı Karacaoğlan, dördüncü kitabı Fuzulî'nin Leyla ile Mecnun'udur.

Koza Yayınları'nın Tarık Dursun Kakıncı'nın yönettiği Çocuk Kitapları dizisinin ilk dört kitabı ise şöyle sıralanmıştır:

1. La Fonten Masalları, Türkçe anlatan: Tarık Dursun K.
2. Andersen Masalları, Türkçe anlatan: Ayhan Bozırat.
3. Evliya Çelebi'den Çocuklara Hikâyeler, Türkçeleştiren: Mehmet Seyda.
4. Kralın Piresi -En Güzel Dünya Masalları-, Türkçesi: Akşit Göktürk.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin masallar arasında yer aldığı bu dizide her ne kadar söz konusu eserin başlığında “Çocuklara Hikâyeler” ifadesi kullanılsa da aslında dört masal kitabının arasına konulan bu kitabın masal olduğu hazırlayan tarafından dile getirilmektedir:

“Evliya Çelebi’yi bir “Masalcı Dede” yerine koyabilir miyiz?”

Yerli yerinde gözlemlere dayanan, çoğu tarihsel bir belge değerinde olan gezi hikâyelerinde yapılan seçmelerle, “inanılmaz” ve “çok ilginç olaylar”ın bir araya getirilmesi sonunda Evliya Çelebi yalnız büyüklerin değil, her yaştaki çocukların da elinden bırakmayacağı, beğenip severek okuyacağı gerçekten güçlü bir yazar sayılmalıdır.” (Evliya Çelebi, 1973, s. 10)

Bu vesilesiyle Mehmet Seyda Seyahatname için “Türkçeleştiren” değil de “Sadeleştiren” ifadesini kullansaydı daha doğru olurdu diye söylenebilir.

SONUÇ

Tarık Dursun Kakinç’ın “Bir Gün Bir Issız Adaya Düşerseniz: Herodot’tan Malaparte’ye” adlı kitabında kırk sekiz bölüm vardır. Kitapta her bölüm mümkün olduğu ölçüde bir yazar ve bir esere şeklinde düzenlenmiştir. Mesela Homeros, “İlyada” ile “Odysseia”, Mevlâna, Mesnevi; Evliya Çelebi, Seyahatname gibi. Ancak bazı yazarların birden fazla eserine yer verildiği için kırk sekiz bölümdeki eser sayısı elli ikiye çıkmaktadır. Bir yılda elli iki hafta bulunduğuna göre yıl hesabına düzenlendiği anlaşılan kitapta son bölümde Curzio Malaparte’nin “Volga Avrupa’dan Doğar” adlı röportaj türündeki eseri yer almaktadır. Kakinç bu eserden seçme yaptığı bölüme geçmeden önce yazar ve eser tanıtım bölümünde ıssız adaya giderse neden böyle bir eseri yanına alacağına dair açıklama yapar. Bu açıklama kitabında yer verdiği diğer bütün eserler için de okunabilir:

“Volga Avrupa’dan Doğar”, ıssız adaya gider ya da çıkarken yanına alacağım kitaplar listesindedir. Elbette onun yerine “Kaput”u ya da “Can Pazar”ını alabilirdim; almadım, bile bile almadım. “Volga Avrupa’dan Doğar” listemin daha bir yakışığıydı da ondan.

Onunla birlikte listemde başka savaşı konu almış romanlar da var. Ne zaman nerede olursam olayım okumaktan hep hoşnut kalacağım bir *Şolohov* ve “Ve Durgun Akardı Don”, *Anna Sagers* ve “Ölümler Genç Kalır”, *Böll* ve “Ve O Hiçbir Şey Demedi”, *Borchert* ve “Bu Salı”, *Ladislav Mnacko*’nun “Ölümün Adı”, *Kosinski* ve “Boyalı Kuş”; yanı sıra *Kazancakis*, *Bulatovic*, *Yovkov*, *İsmail Kandere* ile kitaplarını geri tutup ille Malaparte diye direktmemde yazarlığımla birlikte hâlâ sürdürdüğüm gazetecilik uğraşımın etkisi de vardı, saklamıyorum.

Gazeteciliği uğraş edinen kişi; insana, olaylara, yaşama ve dünyaya bakmayı, bakıp görmeyi ancak Malaparte’nin “Volga Avrupa’dan Doğar”ından öğrenebilir.

Ben gazeteciliğimin yarı yıllarında eriştim Malaparte’ye. Yine de geç kalmış sayılmam.

Issız bir adaya giderken götüreceğim kitaplarımın arasında o bulunmayacak da ne bulunacak?” (Kakinç(b), 2005, s. 622-623)

Kakinç’tan sonra Kaplan’a geçilebilir. Kakinç’ın yeni eserler için söylediklerine Kaplan’ın eski eserler için söyledikleri eklenebilir. Bu vesileyle Kaplan’ın eski eserleri anlamını açıkladığı “Eskileri Okumak” başlıklı yazısından küçük bir bölüm aktarılabilir:

“Bir milletin ve umumiyetle insanlığın asırlar boyunca yaşadığı macera kadar heyecan verici ve öğretici ne vardır? Kütlelerin ve şahısların karşılaştıkları meseseler, onları halletmek için nasıl çalıştıkları, aldanmaları, başarıları, buldukları geçici veya sürekli kıymetler hakkında en geniş ve en derin bilgiyi tarihten, tarihin kaynağı olan eski eserlerden öğrenebiliriz.” (Kaplan’dan (1964) naklen Baraz, 1986, s. 60)

Kaplan'ın işaret ettiği bu öğrenme Türkler açısından hem eski hem yeni eserler, daha doğrusu her devirde yeni kalan eski eserler, bağlamında ele alındığında ilk sıralarda yer alan eserleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Kur'an-ı Kerim
2. Sahih-i Buhârî
3. Mevlâna, Mesnevi
4. Yunus Emre Divanı
5. Süleyman Çelebi, Mevlid
6. Nasreddin Hoca Fıkraları
7. Dede Korkut Kitabı

Elbette ıssız adada okunacak kitap listesi yangın dolaplarının üzerinde yazan "yangında ilk kurtarılacak" malzeme listesi gibi düşünülebilir ve "İssız bir adaya düşseniz acaba yanınıza hangi kitapları alırdınız?" sorusuna da bu çerçevede cevap verilebilir. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'de okumuş kesimlerin üzerinde uzlaştıkları çok fazla kitap adı zikredilememektedir. Bu durumu Tanpınar "Huzur" romanında Mümtaz'ın ağzından şöyle dile getirmektedir:

"Bugün Türkiye'de nesillerin beraberce okuduğu beş kitap bulamayız. Dar muhitlerin dışında, eskilerden zevk alan gittikçe azalıyor." (Tanpınar, 2023, s. 285)

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Makale nitel araştırmaya yöntemlerim döküman analizi ile desenlendiğinden etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Baraz, T. (1986). *Türk dili 2*. T.C. Anadolu Üniversitesi.
- Defoe, D. (2009). *Robinson Crusoe*. çev. Akşit Göktürk. Yapı Kredi.
- Ergin, M. (1995). *Dede Korkut kitabı*. Boğaziçi.
- Evliya Çelebi (1973). *Evliya Çelebi'den Çocuklara Hikâyeler*. M. Seyda (çev.), Koza.
- Göktürk, A. (2009). Çevirenin önsözü. *Daniel Defoe, Robinson Crusoe* içinde. Yapı Kredi.
- Göktürk, A. (2009). *Ada: İngiliz yazınında ada kavramı*. Yapı Kredi.
- Kakıncı(a), T. D. (2005). *Bir gün bir ıssız adaya düşerseniz: Herodot'tan Malaparte'ye I*. Bulut.
- Kakıncı(b), T. D. (2005). *Bir gün bir ıssız adaya düşerseniz: Herodot'tan Malaparte'ye II*. Bulut.
- Kanık, O. V. (2019). *Bütün şiirleri*. Yapı Kredi.
- Kaplan, M. (1964). Eskileri okumak. *Hisar Dergisi*, 1(1).
- Kaplan, M. (1988). *İdeal öğretmen. Mehmet Kaplan'dan seçmeler II*. İ. Enginün & Z. Kerman (ed.), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Karakoç, S. (2012). *Mevlâna*. Diriliş.
- Kısakürek, N. F. (1993). *Tanrı kulundan dinlediklerim*. Büyük Doğu.
- Kısakürek, N. F. (2018). *Çile*. Büyük Doğu.
- Süleyman Çelebi (1958). *Mevlût*. T. Alangu (ed.), Yedi Tepe.
- Tanpınar, A. H. (1982). *Yahya Kemal*. Dergâh.
- Tanpınar, A. H. (2023). *Huzur*. Dergâh.
- Topçu, N. (2017). *Türkiye'nin maarif dâvası*. E. Everdi & İ. Kara (ed.), Dergâh.
- Topçu, N. (2019). *İslâm ve insan – Mevlâna ve tasavvuf*. E. Everdi & İ. Kara. (ed.), Dergâh.

Metaverse Kavramı ve Öne Çıkan Terimler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz

A Biometric Analysis on the Concept of Metaverse and Prominent Terms

Esin Ağgül^{*1} Paşa Yalçın² Sema Altun Yalçın³

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹ Doktora öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye
E-mail: esinzaim@outlook.com
ORCID: 0000-0003-4442-756X

² Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye
E-mail: pasayalcin@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8085-7914

³ Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye
E-mail: saltun_11@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-6349-2231

Başvuru/Submitted: 04.05.2024

Son Düzeltme/Last Revision: 04.06.2024

Kabul/Accepted: 12.04.2024

Atf bilgisi / Citation:

Ağgül, E., Yalçın, P., & Altun Yalçın, S. (2024). Metaverse Kavramı ve Öne Çıkan Terimler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 126-153. <https://doi.org/10.21733/ibad.1478575>

Turnitin Similarity Index 18%

ÖZ

Bu çalışmada, Metaverse kavramına dair yapılan çalışmaların haritasını çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmada, teknolojinin gelişmesiyle hayatımıza girmiş olan temel kavramlardan metaverse ya da evren ötesine ilişkin alan yazının bibliyometrik analiz kullanılarak sistematik bir özeti yapılması, kavramla ilgili çalışma eğilimlerinin tespiti hedeflenmiştir. Analiz birimi olarak Web of Science ve Scopus veri tabanında taranan farklı içeriklerdeki çalışmaların verileri dikkate alınmıştır. Bu veri tabanlarından elde edilen çalışmalar, bibliyometrik çalışmalardan olan bibliyometrik analiz için Wosviewer yazılımıyla analiz edilmiştir. Belirtilen veri tabanlarında taranan ve 1995-2024 yılları arasında yayınlanmış eserler dikkate alınmıştır. Web of Science veri tabanında metaverse kavramı ile ilgili 2754 eserin yıllara göre dağılımına bakıldığında en fazla çalışmanın 2023 yılında (1578), 2022 yılında (759) ve en az 1995 (1) yılında olduğu tespit edildi. Yayın türünün ağırlıklı olarak makale (1744) ve bildiri (536) olduğu, yayınların ülkelere göre dağılımında en çok çalışmanın Çinde (770) olduğu, başta İngilizce (2673) ve İspanya (38) menşeli olduğu tespit edildi. Konu ile ilgili en sık kullanılan anahtar sözcüklere incelendiğinde 1317 tekrar ile Metaverse, 402 tekrar ile virtual reality, 207 tekrar ile augmented reality, 163 tekrar ile blockchain ve 118 tekrar ile artificial intelligence kavramları olduğu tespit edildi. Ayrıca SSCI (633), ESCI (505) ve SCIE (1229) endekslerde taranan yayınların ağırlıkta olduğu görüldü. Scopus veri tabanında ise metaverse kavramıyla ilgili 4909 eserin yıllara göre dağılımına bakıldığında en fazla çalışmanın 2023 yılında (2857), 2022 yılında (1181) ve en az çalışmanın 1995 (1), 2000 (1), 2002 (1) yıllarında olduğu bulundu. Yayın türünün ağırlıklı olarak makale (2149) ve bildiri (1637), yayınların ülkelere göre dağılımında en çok çalışmanın Çinde (1031), başta İngilizce (4699) ve Çince (105) menşeli yayınlarda olduğu tespit edildi. Metaverse ile ilgili en sık kullanılan anahtar sözcüklere araştırıldığında, 2542 tekrar ile Metaverse, 693 tekrar ile virtual reality, 327 tekrar ile augmented reality, 342 tekrar ile blockchain ve 176 tekrar ile artificial intelligence kavramları olduğu tespit edildi.

Anahtar kelimeler: artırılmış gerçeklik, bibliyometrik analiz, blockchain, metaverse, sanal gerçeklik.

ABSTRACT

The aim of the study is to provide a systematic summary using bibliometric analysis of the concept of metaverse or the universe beyond, which has entered our lives with the development of technology and to identify the research trends related to the concept. The data from studies on different contents scanned in the Web of Science and Scopus databases has been taken into account. The studies obtained from these two databases were analyzed using Wosviewer software for bibliometric analysis, which is a bibliometric study. The data from publications indexed in the Web of Science and Scopus databases, published between 1995 and 2024, has been considered. When the distribution of 2754 work related to the concept of metaverse in the Web of Science database is examined by years, it is observed that the highest number of studies are 2023 (1578) and 2022 (759), while the lowest number of works is in 1995 (1). The predominant publication types are journal articles (1744) and conference papers (536), and the distribution of publication by countries shows that the majority of the studies are from China (770), primarily originating from English (2673) and Spanish (38) publications. When looking at the most frequently used keywords in publications related to the Metaverse, it was found that "Metaverse" was repeated 1317 times, "virtual reality" was repeated 402 times, "augmented reality" was repeated 207 times, "blockchain" was repeated 163 times, and "artificial intelligence" was repeated 118 times. Furthermore, it was observed that publications indexed in SSCI (633), ESCI (505) and SCIE (1229) were predominant. When the distribution of the publications related to the concept of metaverse in the Scopus database was examined in terms of years, it was found that the highest number of studies were conducted in 2023 (2857), and 2022(1181), while the lowest number of studies were conducted in 1995(1), 2000(1) and 2002(1). The predominant types of publications were journal articles (2149) and conference papers (1637). In terms of the distribution of publications by country, the majority of the studies were found to originate from China (1031), predominantly in English (4699) and Chinese (105) publications. When looking at the most frequently used keywords related to the Metaverse, it was found that "Metaverse" was repeated 2542 times "virtual reality" 693 times, "augmented reality" 327 times and "artificial intelligence" 176 times.

Keywords: augmented reality, bibliometric analysis, blockchain, metaverse, virtual reality.

GİRİŞ

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte Metaverse kavramı hayatımıza girmiş bulunmaktadır. Sarıtaş ve Topraklıoğlu (2022) metaverse kelimesi; evren ve ötesi anlamına gelen kelimelerin birleşiminden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda metaverse; farklı disiplinler veya ortamlar için farklı anlamlara gelebilir ancak esas itibarı ile bilgisayar teknolojisi veya öğretim teknolojisi söz konusu olduğunda, fiziksel gerçekliğin ötesinde bir dijital gerçeklik ortamı olan çok kullanıcı bir platform ve teknolojik yeniliktir. Sanal gerçeklik platformlarının kullanımı kolaylaştıkça ve birbirine bağlı hale geldikçe tüm alanlarda daha fazla iyileştirmeler olacaktır. Sanal gerçeklik gözlükleri ve aksesuarları daha konforlu ve uzun süreli bir kullanıma uygun bir tasarıma kavuştuğunda kullanım alanlarının genişletilmesi ve eğitim ortamlarına uyarlanması çok daha kolay hale gelecektir. Ataman Yengin (2023), metaverse ortamında kişiler görüntüleri ile birlikte aslında kendi formlarını oluşturma bildiğini ifade etmişlerdir. Bu formların oluşturulmaları ile birlikte internet ve web gibi ileri teknolojilerin gelişmesi Metaverse ortamını belirli yatırım araçları vasıtasıyla bir adım daha ileri taşımaktadır. Böylece belirli bir paylaşım döneminin ürünü olan insanoğlu, bireylerin sosyal ve ekonomik olarak girdikleri bütünleşme ve bilgi paylaşım sürecinin sonucu olarak üç boyutlu, çok kullanıcı ve çevrimiçi ortamlarda sanal yapay topluluklar oluşturmuştur. Rospigliosi (2022), şu ana kadar oluşturulmuş Second Life, Open Simulator, Minecraft, Fortnite, Roblox, Sandbox ve Decentraland gibi birçok Metaverse platformu bulunduğunu ifade etmişlerdir. Roblox, 2019'dan bu yana %19 artışla 42 milyonun üzerinde aktif kullanıcıya ulaştı.

Metaverse kavramının popüler hale gelmesi ile birlikte birçok alanda uygulama imkânı bulmuştur. Bu alanlardan biri işletmelerdir. Sparkes, 2021; Mystakidis, 2022; Kshetri ve Dwivedi, 2023; Schöbel ve Leimeister, 2023; Tang ve diğerleri, 2023, işletmelere yönelik endüstriyel Metaverse, gerçek dünya süreçlerini simüle etmek ve denemek için 3D dijital ikizleri entegre eder, fiziksel varlıkların sanal kopyaları ve gerçek zamanlı olarak veri analizi yoluyla karar verme sürecini geliştirir. Bu işlemler için hızla büyüyen Nesnelerin İnterneti (IoT) önemli bir bileşendir. Kurumsal Metaverse, mesafeler arasında iş birliğine dayalı çalışmayı ve ekip oluşturmayı destekler, ürün ve hizmet sunumları için sanal showrooomlar sağlar. Bu alanda sanal arazi, mallar, sanat eserleri ve aksesuarlar kiralanabilir, satın alınabilir ve satılabilir. Kamuya ait Metaverse, dijitalleştirilmiş kamu hizmetleri sunarak kullanıcıların fiziksel ve sanal erişim arasında seçim yapmasına olanak tanır. Mevcut hizmetleri dijitalleştirilebilir veya yalnızca dijital hizmetler sunarak kamu sektörünün verimliliğini kolaylaştırabilir. İnsanlar için tüketici Metaverse'i, diğer insanlarla ve dijital nesnelerle sosyal etkileşim kurmak, oyun oynamak, çalışmak ve keşfetmek için sanal veya harmanlanmış bir dijital-maddi ortamdır. Sürükleyici görüntüler, sesler ve diğer hislerle internette bir yer duygusu, kimlik ve dijital varlıklarla orada olma hissi sağlar (Jauhiainen, 2024). Metaverse sadece işletmelere yönelik endüstriyel alanda değil sağlık sektöründe de kullanılmaktadır. Onodera vd., (2021), günümüzde sağlık hizmetlerinde yaygın olarak kullanılan birçok dijital teknoloji türü vardır. Bazı yaygın örnekler giyilebilir cihazlar, tele sağlık, mobil sağlık uygulamaları, elektronik sağlık kayıtları, kişiselleştirilmiş tıp, teletıp, elektronik tıbbi kayıtlar, yapay zeka vb (He vd., 2024). Metaverse'ün eğitim sektöründe kullanım alanları da mevcuttur. Siyaev vd., (2021), sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve genişletilmiş gerçeklikler gibi sürükleyici teknolojilerin kullanımı, Metaverse'in eğitim uygulamalarındaki popülaritesinin artmasına sebep olmuştur. Metaverse'in faydalarından biri, öğrencilerin sanal derslere katılmalarına ve avatarlar aracılığıyla öğretmenler ve sınıf arkadaşlarıyla etkileşime girmelerine izin vererek motivasyonu artırabilecek sürükleyici bir öğrenme deneyimi sağlamasıdır (Maghaydah vd., 2024).

Covid-19 salgını ile hayatımıza girip popülerliği artan Metaverse teknolojisinin günlük yaşamımızı, oyun ve eğlence dünyamızı hatta ekonomimizi değiştireceği tahmin edilmektedir. Meta evren üç açıdan devrim niteliğinde olduğu söylenebilir. Birincisi mevcut bilgisayar ve mobil tabanlı internet çağı ile Metaverse dönemi arasında kolaylık, etkileşim yöntemi ve ekran ölçeklenebilirliği açısından büyük farklılıklar vardır. Mevcut taşınabilir çağdan artırılmış gerçeklik gözlükleri gibi giyilebilir çağa geçişle birlikte kolaylıklar da artmış, etkileşim açısından internet çağında klavye ve dokunma yöntemleri kullanılmışken, metaverse çağında ses, hareket gibi beş duyu da devreye girmiştir. İkincisi teknik yönü olmuştur. Meta veriyi uygulayan çekirdek teknoloji, XR (Genişletilmiş Gerçeklik), veri, ağ ve yapay zekâ gibi genel amaçlı teknolojilerden oluşan bir komplekstir. Metaverse, çeşitli genel amaçlı teknolojilerin bir arada uygulanmasıyla hayata geçiriliyor ve bu sayede gerçeklik ile sanallık arasındaki sınır ortadan kalkıyor. Üçüncüsü ise ekonomik yönüdür. Metaverse çağının ekonomik paradigması olarak sanal yakınsama ekonomisine dikkat çekilmektedir. Metaverse teknolojik evrim kavramının ötesine geçmekte olup, genel ekonomide yenilikçi değişiklikler getirmektedir (Lee, 2021). Meta veri tabanını artırılmış gerçeklik, yaşam kaydı, ayna dünyası ve sanal gerçeklik olarak 4'e ayırabiliriz. Metaverse kavramı ortaya çıktıktan sonra Metaverse'yi etkin hale getirmek için yoğun çaba gösterildi ve araştırmalar yapıldı. Temsili bir meta veri deposu araştırma kuruluşu olan Hızlandırma Çalışmaları Vakfı (ASF), 2006 yılında meta veri deposu yol haritasını duyurdu. Meta veri deposunu bir bağlantı noktası ile sanal ve gerçek dünyanın bir birleşimi olarak düşünmeyi önermektedir (Kye vd., 2021). Meta veri tabanı dört kısımdan oluşmaktadır. Ancak meta veri tabanını oluşturan artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik kavramlarının kullanıcılar tarafından karıştırıldığı görülmektedir. Sirakaya ve Alsancak (Sirakaya, 2018), var olan ortamlar üzerine üç boyutlu sanal nesnelerin giydirilmesi artırılmış gerçeklik iken, sanal gerçeklik ise kullanıcı durumunda olan öğrenenin tamamıyla sanal bir ortamda bulunması ise sanal gerçekliktir. Eğitimde birçok alanda kullanılan artırılmış gerçeklik teknolojisi, okul öncesi, ilköğretim, orta okul ve lise gibi farklı öğretim seviyelerinde de kullanılmaktadır. Meta veri deposunun 4 türü Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Meta veri deposunun 4 türü (Lee, 2021'den alıntılanarak düzenlenmiştir).

	Artırılmış Gerçeklik	Yaşam Kaydı	Ayna Dünyası	Sanal Gerçeklik
Tanım	Konum tabanlı teknolojileri ve ağları kullanarak akıllı bir ortam oluşturmaktır.	Nesneler ve insanlar hakkındaki günlük deneyim ve bilgileri yakalayan, saklayan ve paylaşan teknolojidir.	Gerçek dünyayı olduğu gibi yansıtır ancak dış ortam bilgilerini bütünleştirir ve sağlar.	Dijital veri ile oluşturulmuş sanal bir dünya inşa etmektir.
Özellikler	Konum tabanlı teknolojileri ve ağları kullanarak akıllı bir ortam oluşturmaktır.	Artırılmış teknolojiler kullanılarak nesneler ve insanlar hakkındaki bilgilerin kaydedilmesidir.	GPS teknolojisini kullanarak sanal haritalar ve modellemeler yapar.	Kullanıcının egosunu yansıtan avatarlar arasındaki etkileşim faaliyetlerine dayanmaktadır.
Uygulamalar	Akıllı telefonlar, HUDs araçları	Giyilebilir cihazlar, Kara kutular.	Harita tabanlı hizmetler.	Çevrimiçi çok oyunculu oyunlar.

Kullanım Örnekleri	Pokemon Go, Digital Textbook, Gerçekçi İçerik	Facebook, Instagram, Apple Watch, Samsung Health, Nike Plus	Google Earth, Haritalar, Naver Maps, Airbnb.	Second Life, Minecraft, Roblox, Zepeto.
--------------------	---	---	--	---

Artırılmış gerçeklik, gerçek dünyanın bağlamı ile sanal nesnelere arasında bağlantı kurarak, soyut görsellerin somut nesnelere bağlanmasında rol oynar. Tıp alanında artırılmış gerçeklik teknolojisinin çeşitli örnekleri mevcuttur.

Lifelogging (yaşam günlüğü), insanların iç dünyasını ya da günlük hayatlarını akıllı telefonlarına Twitter, Facebook, Instagram gibi sosyal medya uygulamaları aracılığıyla kaydetmeleridir.

Ayna dünyası, bilgi bakımından geliştirilmiş sanal bir modele veya gerçek dünyanın "yansımaya" atıfta bulunan dış dünyanın bir tür simülasyonudur (Smart vd., 2007). Ayna dünyası, gerçek dünyanın görünümünün, bilgilerinin ve yapısının sanki bir aynaya yansımış gibi sanal gerçekliğe aktarıldığı bir meta evrendir. Eğitimde kullanılan temsili ayna dünyalarına örnek olarak çeşitli ayna dünyalarında oluşturulan "dijital laboratuvarlar" ve "sanal eğitim alanları" verilebilir.

Sanal gerçeklik, iç dünyayı simüle eden bir meta veri türüdür. Sanal gerçeklik teknolojisi avatarlar, anında iletişim araçlarını ve gelişmiş 3D grafiklerini içerir. Bütün bunlar kullanıcılarına sanal gerçeklik içinde oldukları bir dünya hissi verir. Sanal gerçeklik genellikle karma gerçeklik ve artırılmış gerçeklik içeren yelpazenin diğer ucu olarak tanımlanır (Milgram & Kishino, 1994). Aynı zamanda birden fazla kullanıcının eş zamanlı olarak erişim sağladığı ve kullanıcının kendisini ifade eden avatarını oluşturarak katılabildiği internet tabanlı 3 boyutlu bir alan olarak da nitelendirilmektedir (Han,2008).

Metaverse kavramı son yıllarda popüler bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Facebook uygulamasının adının meta olarak değiştirilmesi bu kavrama olan ilginin giderek artmasına katkı sağlamıştır.

Metaverse, kullanıcıların avatarlar ve hologramlar kullanarak gerçek ve simüle edilmiş ortamlarda sorunsuz bir şekilde etkileşime girdikleri, artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojilerini kullanarak fiziksel dünyayı genişletme potansiyeline sahip olan (Dwivedi vd., 2022) sürükleyici üç boyutlu sanal dünyalardır (Davis vd., 2009). Metaverse artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklikten üç açıdan farklılık gösterir. Birincisi sanal gerçeklik ile ilgili çalışmalar fiziksel bir yaklaşıma ve görüntülemeye odaklanırken, metaversenin daha sürdürülebilir içeriğe ve sosyal anlama sahip güçlü bir yanı mevcuttur. İkincisi metaverse mutlaka sanal gerçeklik ya da artırılmış gerçekliği kullanmaz. Platformlar sanal ya da artırılmış gerçekliği desteklemeseler bile bir Metaverse uygulaması olabilir. Son olarak metaversenin birçok insanı barındırabilecek ölçeklenebilir bir ortama sahip olması, sosyal alanı güçlendirmek için gereklidir (Park & Kim, 2022).

Kullanıcılar metaverse dünyasında avatarları vasıtasıyla gezinim yaparlar. Avatar, kullanıcının bir meta veri deposundaki varlığını simgeleyen, kullanıcı tarafından oluşturulan dijital temsil olarak tanımlanır (Bailenson vd., 2005). Biocca vd., (2003), araştırmalar, avatarların ve çevrenin ortaya çıkmasının, etkileşimleriyle birlikte insanların meta evrendeki varlık hissini etkileyebileceğini öne sürmektedir (Davis vd., 2009).

2022'deki meta sunumu sırasında Zuckerbeg, metaverseyi "sosyal bağlantıya odaklanan üç boyutlu sanal dünyalardan oluşan bir ağ" olarak tanımladı. Bu tanımdan yola çıkarak sanal ortamın varlığının yanı sıra sosyal etkileşim bileşeninin de önemli olduğu görülmektedir. Öte yandan Meta evren, eğlence amaçlı bir sanal ortamın ötesine geçip, aynı zamanda bireylerin çalışabileceği, öğrenebileceği ve ticaret yapabileceği gerçek dünyanın sanal bir ikizi olacaktır (Abbate vd., 2022).

Metaverse evreni ile ilgili dikkat çeken kavramlardan biri de blockchain (blok zincir) kavramıdır. Blok zincirleri, eşler arası dağıtılmış bir bağlantıya sahip olmamızı sağlayan aynı zamanda da birbirine güvenmeyen üyelerin güvenilir bir aracı olmadan birbirleriyle etkileşime girebildiği doğrulanabilir bir ağdır. Güvenilmez ağlara olanak sağladığından dolayı taraflar birbirlerine güvenmeseler bile işlem yapabilirler. Blockchain ağlarının önemli bir özelliği olan kriptografinin yoğun kullanımı, ağdaki tüm etkileşimlerin arkasını otoriteye getirir. Akıllı sözleşmeler üzerinde bulunan ve kendi kendini çalıştıran komut dosyaları yoğun şekilde otomatikleştirilmiş iş akışlarına olanak sağlar. Bu blok zincirlerini nesnelere interneti (IoT) alanında çalışan araştırmacılar ve geliştiriciler için cazip hale getirmektedir (Christidis vd., 2016). Akıllı cihazların ve yüksek hızlı ağların hızla büyümesiyle birlikte nesnelere interneti (IoT), kısıtlı kaynaklara sahip güç kayıplı ağlar için geniş kabul ve popülerlik kazandı. Atzori vd., 2010; Guisto vd., 2014, nesnelere interneti, sensörlere sahip gömülü cihazların ve nesnelere özel veya genel bir ağ aracılığıyla birbirine bağlandığı ağı temsil eder (Khan & Salah, 2018). Ağ geçitleri IoT kullanıcılarına veri ve hizmetlerin uzaktan sağlanması amacıyla IoT cihazlarını dış dünyaya bağlamak için kullanılmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar yapılan bilimsel çalışmalar incelendiğinde çeşitli yöntemlerle ve örneklem gruplarıyla yürütüldüğü görülecektir. Bilimin ilerlemesiyle birlikte araştırma yöntemlerinde çeşitlilik başlamış ve çeşitli analiz etme yöntemleriyle de bu süreç ilerlemiştir. Araştırmalar sonucu elde edilen nicel ya da nitel verilerin çeşitli şekillerde sınıflanması ve analizi mümkün olmaktadır.

Son zamanlarda sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde çeşitli disiplinlerde sistematik derlemelerin yapılmaktadır. Bibliyometrik analiz de bu derlemelerden biridir. Türkiye'de diğer türlere göre önemli bir bilgi birikimine sahip olan yöntemlerden biri bibliyometrik araştırmalardır. Türkiye'de öncelikli olarak bilgi ve belge yönetimi alanında bu tür araştırmalar uzun süredir yapılmaktadır. Ancak eğitim bilimlerinin ya da sosyal bilimlerin alt disiplinlerinde de bu tür araştırmalara ihtiyaç vardır. Çünkü ortak atf analizi çalışmaları ile bir araştırma alanının yapısındaki değişimler ortaya konulabilmektedir. Ancak bu değişimlerin ortaya konulabilmesi için o araştırma alanının belirli bir araştırma, bilgi birikimine ve kurumsallaşma düzeyine ulaşması gerekir (Yılmaz, 2021).

Bibliyometrik araştırmalarla herhangi bir konudaki en verimli araştırmacılar belirlenirken, aynı zamanda bunlar arasındaki etkileşimin boyutları da gözler önüne serilebilmektedir. Bibliyometrik araştırmalar, benzer bir yaklaşımla çeşitli konularda kurumlar, ülkeler ya da ekoller arasında karşılaştırmalar yapılmasına da imkân tanımaktadır (Al, 2008). Günümüzde bibliyometri, genellikle araştırma yayınları üzerinde nicel çalışmalar yoluyla bilimsel araştırmaları değerlendirmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda bibliyometri, bilim sisteminin kalitesi veya itibarı gibi nitel yönlerinin nicel ölçümlerine dayanmaktadır (Rehn vd., 2014). Ancak bibliyometrik analizde bilimsel üretimin daha kapsamlı bir resmini elde etmek için çeşitli göstergelerin her zaman birleştirilmesi gerekir (Van Leeuwen vd., 2003). Metaverse kavramının akademik dünyada yeni olması ve bu kavramla ilgili çalışmaların az sayıda olması henüz bu

konuyla ilgili bibliyometrik analizlerin yapılmasını mümkün kılmamıştır. Yakın zamanda Metaverse teriminin eğitimde kullanımıyla ilgili, Scopus, Web of Science, Eric ve Proquest indekslerinde taranan çalışmaların yıllara, ülkelere, alana, araştırma türüne ve kullanılan teknolojiyi bağlamasına göre derlemesi yapılmıştır (Sarıtaş ve Topraklıoğlu, 2022). İlgili çalışmalardan biri de Wu vd., (2024), metaversenin sağlık alanındaki yaygınlığını ve eğilimlerini araştırmak için metin madenciliği yöntemini kullanarak 34.000'den fazla akademik makale ve haber raporu analiz ettiği çalışmalarıdır. Bibliyometrik analize dayanan bu çalışmada sağlık hizmetlerinde metaverseyi teşvik etmenin anahtarı, bilgisayar bilimleri, telekomünikasyon, sağlık hizmetleri ve hesaplamalı biyolojide teknolojik iyileştirmeler yapmanın önemine değinmişlerdir. Metaverse'in sürdürülebilir kalkınma için öne çıkan temalarını tespit etmek için bibliyometrik analizin kullanıldığı çalışmalarda vardır. Bunlardan biri Johri vd., (2024)'ün çalışmasıdır. Bu çalışmalarında literatürün sentezi ve analizi sonucunda üç entelektüel küme (metaverse ekosistem, sürdürülebilir toplum ve sürdürülebilir öğrenme), üç temel tema (metaverse, dijital ikizler ve yapay zekâ), bir motor tema (bina bilgi modellemesi) ve iki yeni tema (sürdürülebilir eğitim ve dayanıklılık) ortaya çıkmıştır.

Genel anlamda bakıldığında metaverse ile ilgili araştırmaların belirli kriterlerle sınırlı kaldığı, bibliyometrik analizde olması gereken yayın bilgisi, yazar sayısı, yayınların konusu ya da ortak atıf ve kelime sayısı gibi kriterleri içine alan analizlere yer verilmediği görüldü. Ayrıca metaverse araştırmalarıyla ilgili olarak bibliyometrik analizler olmadığı için haritalandırma çalışmalarının yapılmadığı da tespit edildi. Bu kavramla ilgili haritalandırma çalışmalarının yapılması kavramın geleceğini görme açısından diğer analiz türlerine göre daha etkili olacağı düşünüldü. Bu kapsamda bu araştırmada Web of Science ve Scopus veri tabanında metaverse ile ilgili çalışmalar bibliyometrik analizler ve haritalandırma çalışmalarıyla gösterilerek bu kavramla ilgili genel yapının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmaya yön veren araştırma soruları şunlardır:

- 1) Metaverse terimiyle ilgili hangi kavramlar ön plana çıkmaktadır?
- 2) Ortak kelime ağı konusunda nasıl bir yapı ortaya çıkmaktadır?
- 3) İlgili yayınların, yazarların atıf sıralaması nasıldır?
- 4) Yazar ortak atıf ağı konusunda nasıl bir yapı ortaya çıkmaktadır?
- 5) Yazar anahtar sözcük ağı nasıldır?
- 6) Yazarların ve metinlerin bibliyografik eşleşme ağları nasıldır?

YÖNTEM

Bu çalışmada amaç, nicel verilerin ölçüm göstergeleri sonucunda metaverse kavramına ilişkin yapılan bibliyometrik analizler sonucunda kavramla ilgili yapılmış çalışmaların göstergelerinin sunulmasıdır. Wos Core Collection veri tabanında "metaverse" kelimesi "all field" (bütün alanlar) alanı seçilerek, Scopus veri tabanında ise "article tittle, abstract, keywords" (makale başlığı, özet ve anahtar kelimeler) alanı seçilerek aranmıştır. Her iki veri tabanında alan seçiminin farklı olmasının sebebi bünyelerinde barındırdıkları veri setlerinin büyüklüğü ile ilgilidir. Scopus veri tabanında all field alanı değil de article tittle, abstract, keywords alanı seçilmesinin sebebi veri setinin çok büyük olmasından dolayı indirilmesinin zor olmasıdır. Web of Science veri tabanında 1995 ile 2024 yılları arasında toplam 2754 çalışmaya, Scopus veri tabanında ise 4909 çalışmaya ulaşılmıştır. Her iki veri tabanında da 1995-2024 yılları arasındaki çalışmaların seçilme sebebi yapılan taramalarda ilk çalışmaların 1995 yılında başlaması ve

bulduğumuz yıl itibariyle 2024 yılında da çalışmaların olmasındandır. Daha sonra ilgili kategorilerden gerekli seçimler yapılarak indirilen veriler Vosviewer yazılım programına aktarılarak bibliyometrik eşleştirme analizleri yapılmıştır. Analize, metaverse ile ilgili yapılmış bütün çalışmalar dahil edilmiş olup çalışmaya dahil etmemek için herhangi bir kriter koyulmamıştır.

Veri Analizi

Bu çalışmada metaverse kavramı ile ilgili yapılmış çalışmaların bibliyometrik analiz ile haritalandırılması yapılmıştır. Bibliyometrik analiz, yayınların ya da belgelerin konusu, yayın bilgisi, yazar sayısı, yayınlandığı dergi gibi belirli özelliklerin niceliksel olarak analiz edilmesi (Ulu ve Akdağ, 2015) ve belirli bir disipline ait genel yapının ortaya konulmasıdır (Umut Zan,2012).

Literatür incelendiği zaman bibliyometrik analizle ilgili birçok farklı yazılım olduğunu görmekteyiz. Al ve ark (2019), Şeref ve ark (2019), bu yazılım tabanlarından elde edilen veriler; Vivo, Gephi, Citespice, Histcite, Ucinet, Pajek, Bibexexcel, Scimat, Vantage Point, Vosviwer gibi yazılım programları ile görselleştirilerek araştırmalarda kullanılmaktadır (Öztürk ve Kurutkan, 2020). Bunlar arasından bu çalışmada Vosviewer yazılımı tercih edilmiştir. Vosviewer yazılımı, literatürde herhangi bir anahtar kelime taraması ile yapılmış çalışmaları keşfederek zengin görsel içerikler vasıtasıyla veri setlerinin derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır. VOSviewer programı bibliyometrik haritaların grafiksel olarak görüntülenmesine imkân tanımaktadır (Van Eck & Waltman, 2010) ve veri madenciliğinde karmaşık ilişkilerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır (Artsın, 2020). Vosviewer yazılımı, araştırmacılara belirli bir alanda gerçekleştirilen çalışmaların ağ, bibliyografik ve metin verilerine dayalı olarak yapılan ortak yazarlık, ortak atıf, bibliyografik eşleşme ve kavram birlikteliği analizleri çerçevesinde; ülke, kurum, yazar, doküman, anahtar kelime gibi analiz birimlerinde ölçüm sağlar. Bu sayede analizlerin gerçekleştirilerek literatürün haritalandırılmasına imkan tanımaktadır. Aynı zamanda bu programın işlevsel olması ve güvenilir çıktılar sağlaması gibi özellikleri de vardır (Arslan, 2022).

Bu çalışmada Vosviewer analizi için Web of Science ve Scopus veri tabanları tercih edilmiştir. Bunun sebebi her iki veri tabanının da bünyesinde çok fazla nitelikli çalışmalar bulundurması ve farklı disiplinler geniş kapsamlı bir veri koleksiyonuna (Dirik ve ark, 2023) erişim sağlamasıdır. Bu kapsamda atıf (yazar, dergi, doküman ve kurum), ortak yazar (kurum), ortak atıf (yazar) ve ortak kelime analizlerinden yararlanılmıştır. Ulaşılan çalışmaların araştırmaya dahil edilme noktasında herhangi bir kriter göz önüne alınmamıştır.

26.03.2024 tarihinde Web of Science veri tabanında "metaverse" anahtar sözcüğüyle "all field" (tüm alanlar) seçilerek yapılan araştırmada 2754 çalışmaya ulaşıldı. Ulaşılan bu çalışmalar Web of Science veri tabanında analiz edilecek birimler belirlenerek dışa aktarma işlemleri yapıldı. Dışa aktarılan veriler Vosviewer programına alınarak seçilen birimler için analiz edildi. Aynı işlemler Scopus veri tabanında 30.03.2024 tarihinde ulaşılan 4909 çalışma için uygulandı. Ancak Scopus veri setinin çok büyük olması sebebiyle arama yapılırken "all field" (bütün alanlar) seçilmeyip bu kriter "article tittle, abstract, keywords" (makale başlığı, özet ve anahtar kelimeler) olarak değiştirildi. Ulaşılan veriler yazar-atıf-dergi-ülke- kurum- anahtar sözcük ve özet analizleri üzerinden incelendi. Bunun için Web of Science ve Scopus veri tabanındaki çalışmalar VOSviewer programına aktarılarak analiz edildi ve daha sonra Vosviewer programında her iki veri tabanından aktarılan verilerin haritalandırılması yapılarak sunuldu. Vosviewer programında analiz edilecek birimler için ağ oluşturma işlemlerinden önce excel

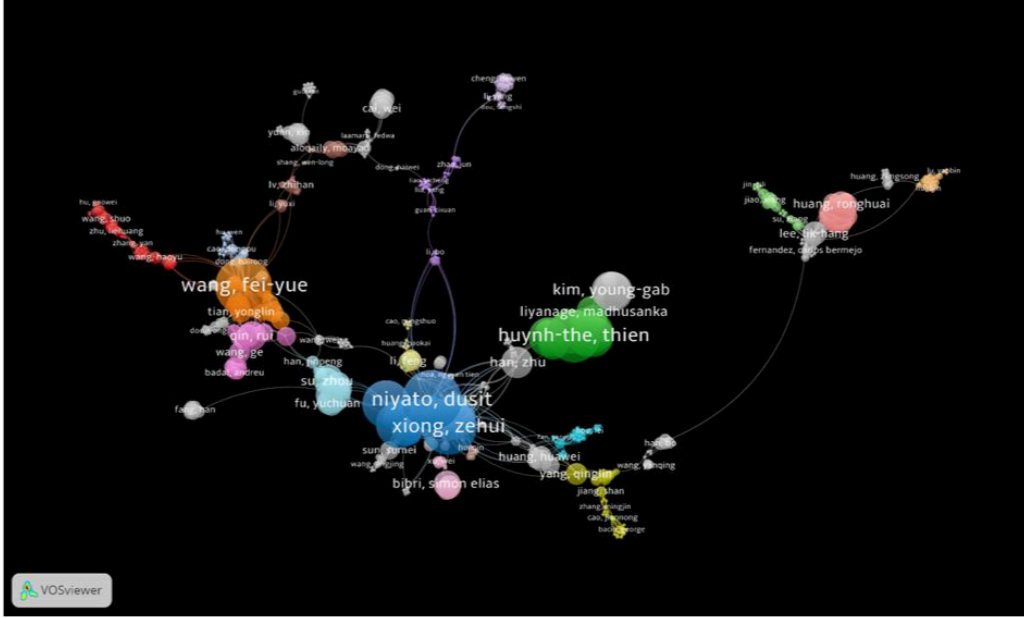
tablosu şeklinde verilerin bağlantı güçleri ya da alıntılanma sayıları yazmaktadır. Bu tablodan yola çıkılarak her bir bulguyla ilgili gözlem birimleri, kümeler, toplam bağlantı ve toplam bağlantı gücü açıklamalı olarak verilmektedir.

BULGULAR

Web of Science ile İlgili Bulgular

Ortak yazar analizi (Co-authorship of Authors)

Şekil 1. Ortak yazar bağları

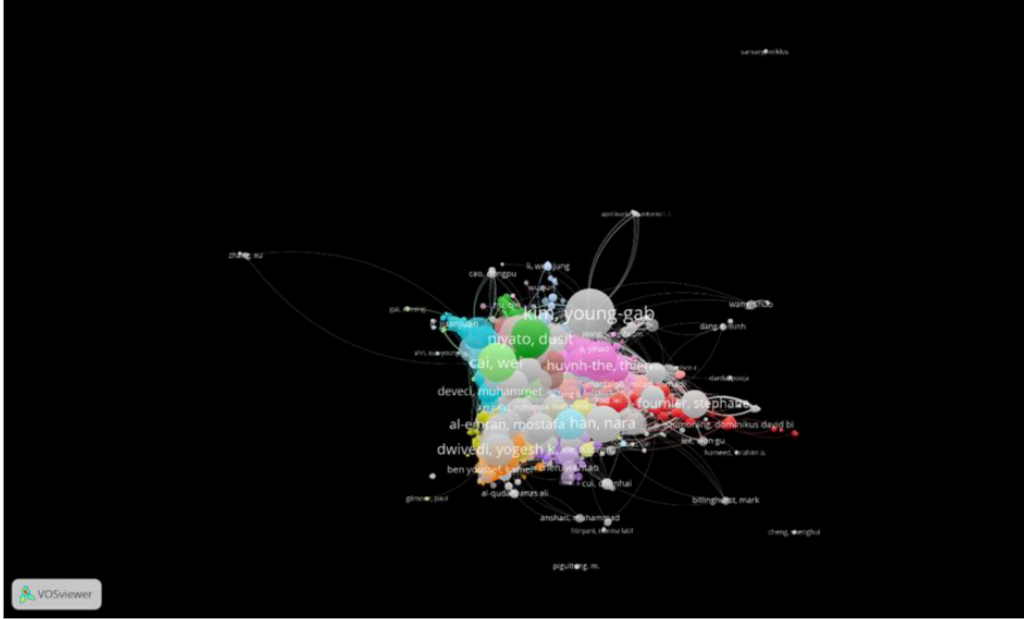

Ortaklık yazar analizine göre aralarında en fazla bağlantı olan ve en çok iş birliği yapan yazarları tespit etmek için en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuş ve analizler yapılmıştır. Analiz sonucuna göre 38 kümede birleşen 598 isim, toplam 2411 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 2918 görülmektedir. En çok atıf alan yazarların (369 Fei-Yue Wang, 335 Zehui Xiong, 313 Dusit Niyato) en bağlantılı yazarlar olduğu (Fei-Yue Wang) hariç Şekil 1'deki ortak yazar analizinde görülmektedir. En çok atıf alan yazarların farklı renk kümelerinde olduğu görülmektedir. Farklı renk kümelerinde olmalarına rağmen yazarların hem kendi aralarında hem de diğer yazarlar arasındaki ağlar görülmektedir. Bu ağlar vasıtasıyla metaverse ve ilgili kavramlar hakkında en çok çalışma yapan ve güncelliğini koruyan yazarların sıralamasını, aldıkları atıfları ve bağlantılarını görmek mümkün olmaktadır. Yazarların yaptıkları çalışmalar incelendiğinde metaverse kavramı ile ilgili olan blok zincir kavramının çeşitli konularda çok fazla çalışıldığını görmekteyiz. En çok atıf alan yazarların çalıştığı konuların ortak olması sebebiyle aynı renk kategorisinde aldığını söylemek mümkündür. Ancak en çok atıf alan yazarlardan hepsi metaverse ve ilişkili olabilecek diğer kavramların benzer değil de farklı kavramlarla çalışma yaptıkları için bu yazarlarında farklı renk kategorilerinde olduğunu görmekteyiz.

Yazarların Atıf Analizi (Citation of authors)

Yazarların atıf analizi Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Yazarların atıf bağları

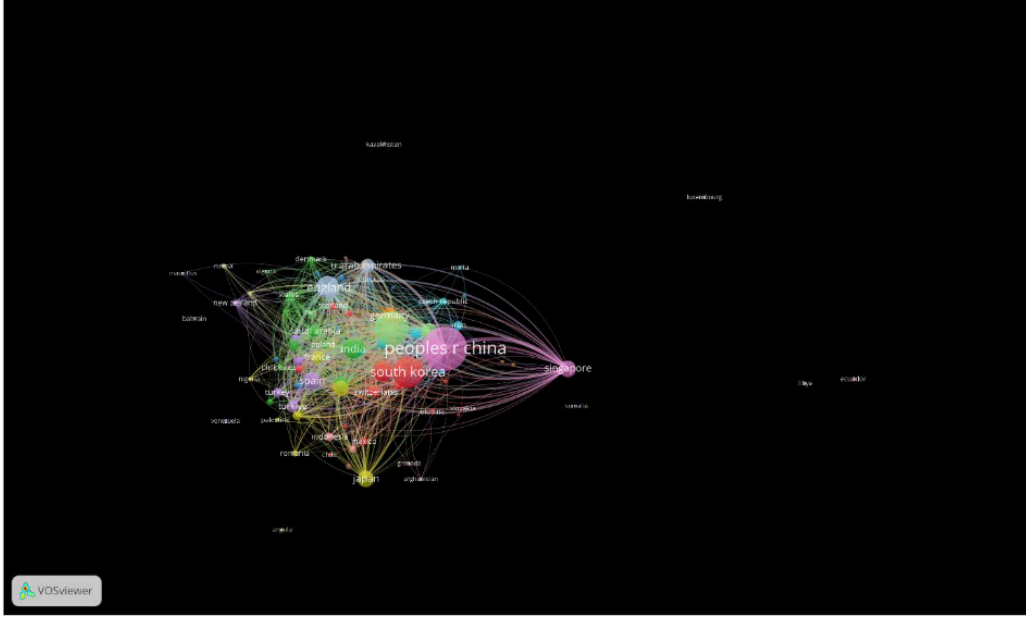
134

En az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek yazarların atıf ağlarını tespit etmek için analizler yapılmıştır. 2954 gözlem birimi üzerinden yapılan analizde toplamda 46 küme, 51459 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 60666 olarak tespit edilmiştir. Dusit Niyato 31 eser, Zehui Xiong 24 eser, Jiawen Kang 21 eser vermiştir. Ancak en fazla atıf alan yazarlar sırasıyla 353 Young-Gab Kim ve Sang-Min Park, 335 Zehui Xiong, 313 Dusit Niyato, 231 Jiawen Kang olmuştur. Dusit Niyato en çok eser vermesine rağmen atıf alan yazarlar arasında ilk sırada değildir. Aynı zamanda bu yazarlar toplam bağlantı gücü açısından ilk beşte yer almaktadır. Yazarların metaverse terimiyle ilgili yaptıkları çalışmalar incelendiğinde; Jiawen Kang isimli yazarın metaverse’ün sınıflandırılması, ekonomi alanında metaverse ve blok zincir ile ilgili çalışmalarının olduğu, Dusit Niyato isimli yazarın diğer yazarlarla ortak olarak yapay zekâ ile üretilen içerik ürünlerinin blok zincir ile güçlendirilmesi, Zehui Xiong isimli yazarın metaverse ile ilgili olabilecek mobil blok zincirin bilgi işleme kullanılması isimli çalışmaları mevcuttur. En çok atıf alan yazarların benzer çalışmaları olduğu gibi farklı çalışmaları da mevcuttur. Yazarların çalıştıkları konuların benzerlik ve farklılıklardan kaynaklı olarak değişik renk kümelerinde toplandıklarını söylemek mümkündür.

Ülkelerin Atıf Analizi (Citation of Countries)

Ülkelerin atıf analizi Şekil 3'te gösterilmiştir:

Şekil 3. Ülkelerin Atıf Bağları

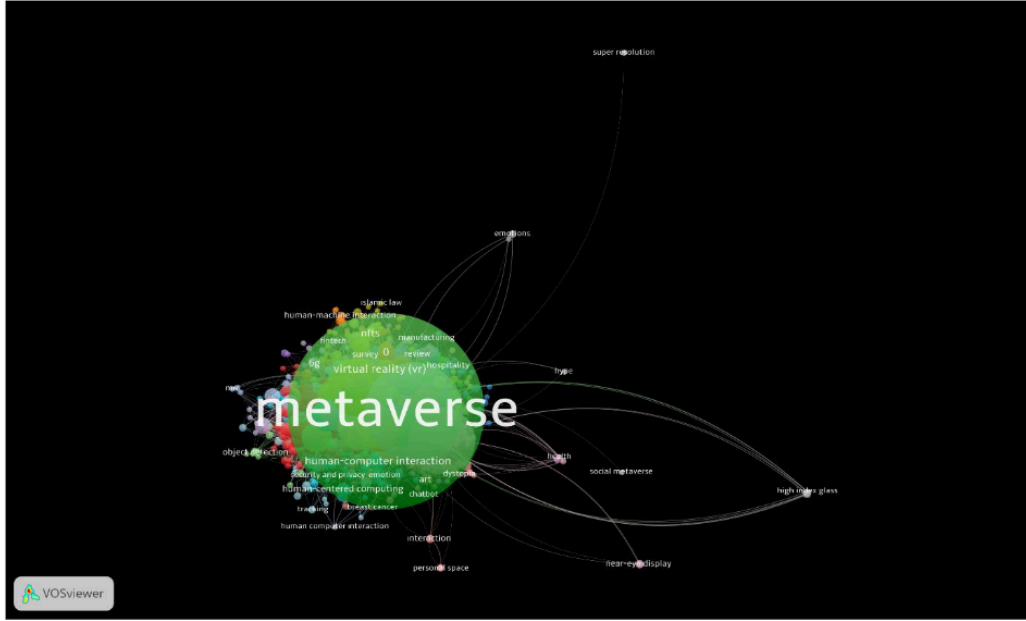
135

Ülkelerin metaverse kavramıyla ilgili olarak yaptıkları çalışmaların ağ haritasını oluşturmak için bir ülkenin en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriterine göre 90 gözlem birimi üzerinde analizler yapılmıştır. Analizler sonucunda 13 küme, 1897 bağlantı ve 23038 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla atıf alan ülkeler Çin (4910 atıf), ABD (4231 atıf) ve Kuzey Kore (3085 atıf) olmuştur. Toplam bağlantı gücü açısından Çin ve ABD ilk üçte yer alırken, Kuzey Kore ilk beşte yer almaktadır. Eser sayısı olarak sıralama da Çin (767 yayın), ABD (471 yayın) ve Kuzey Kore (393 yayın) şeklindedir. Metaverse konusu ile ilgili Çin, ABD ve Kuzey Kore'de diğer ülkelere göre daha çok çalışmanın yapılmış olması bu ülkelerin metaverse konusuna verdiği değerin bir göstergesi olabilir. Ayrıca Çin, ABD ve Kuzey Kore'nin farklı renk kümelerinde yer aldığı görülmektedir. Ancak bu ülkelerin ağ haritasında yer alan diğer ülkelerle de hemen hemen bağlantılarının olduğunu görmekteyiz.

Yazar Anahtar Sözcük Analizi (Co-occurrence of Author Keywords)

Anahtar sözcük analizi Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Yazarların en sık kullandığı anahtar kelime ağları

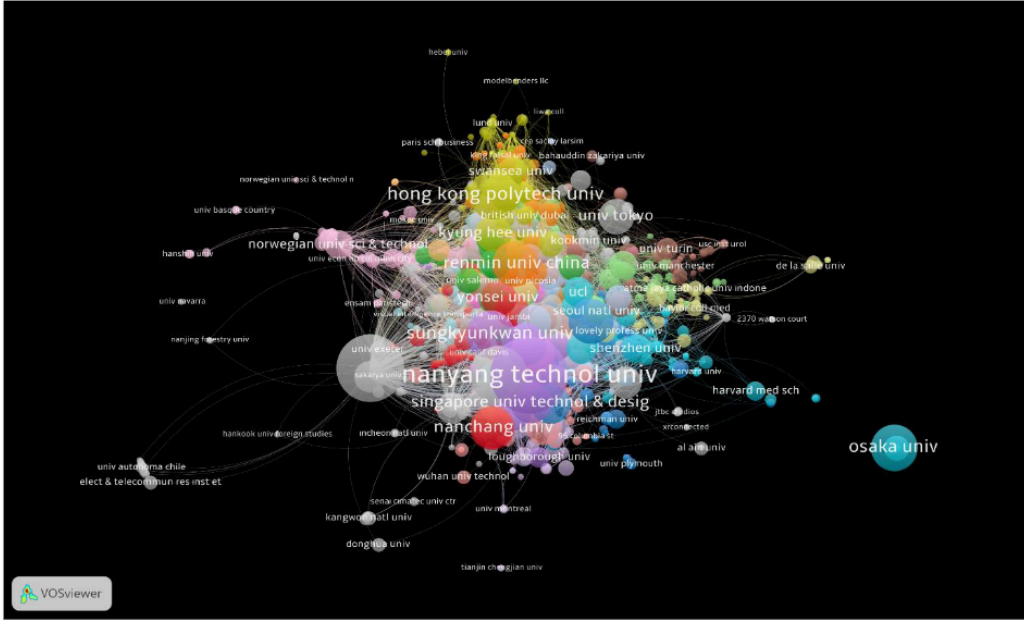

En sık kullanılan anahtar sözcüklere göre ağ haritası oluşturmak üzere bir anahtar kelimenin tekrarlanma sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Bu kritere göre yapılan analizde metaverse ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında 1317 tekrar ile metaverse, 402 tekrar ile virtual reality (sanal gerçeklik), 207 tekrar ile augmented reality (artırılmış gerçeklik), 163 tekrar ile blockchain ve 118 tekrar ile artificial intelligence (yapay zekâ) ifadeleri başta gelmektedir. Toplam bağlantı gücü açısından en güçlü ifadeler metaverse, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik olmuştur. En az 3 defa görülen ve aralarında ilişki bulunan 609 gözlem birimi ile yapılan analiz neticesinde toplam 21 küme, 6265 bağlantı ve 11722 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Ayrıca renk kümelerine bakıldığında yeşil renk kümesinin yoğun olduğu görülmektedir. Yeşil renk kümesinde metaverse anahtar kelimesinin yoğun kullanıldığı bu da çalışmaların metaverse ve bileşenleri etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Metaverse kümesinin etrafında toplanan sanal gerçeklik ve sanal gerçeklik anahtar kelimelerinin yeşil kümede olduğunu ancak metaverse kavramıyla ilgili çalışılan kişisel uzay, etkileşim, sosyal metaverse gibi kavramlarında uzak ağlar oluşturduğu ve az kümelendiği görülmektedir.

Kurumların Atıf Analizi (Citation of Organizations)

Kurumların atıf analizi Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. Kurumların Atıf Ağları

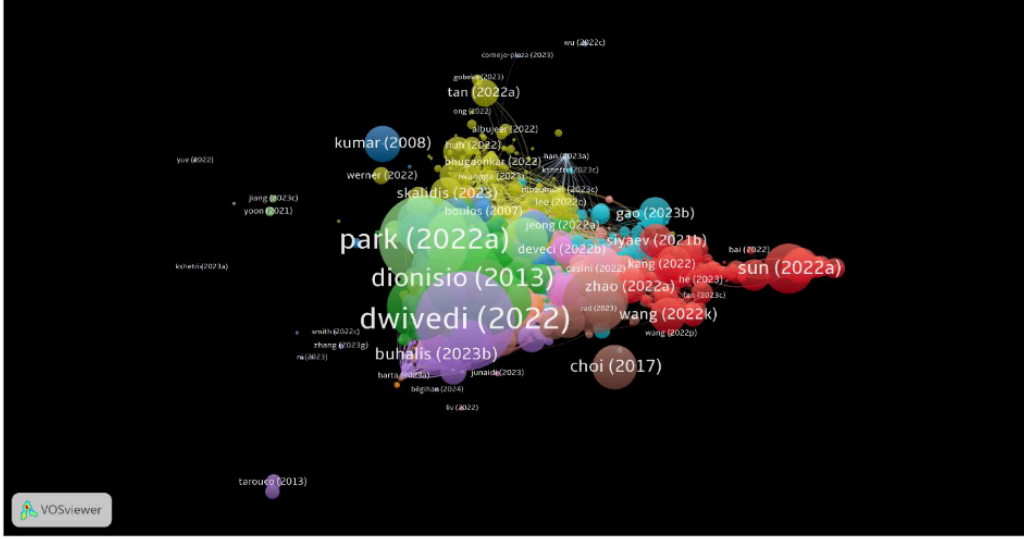

En az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri seçilerek, kurumlara arası atıf ağ haritasını oluşturmak için aralarında ilişki bulunan 1437 gözlem birimi üzerinden analizler yapılmıştır. Nanyang Technology University (76 eser), Sejong University (60 eser), eserle temsil edilirken en fazla atıf alan yayınların adres kurumları Chinese Academy of Science (553 atıf), Sejong Üniversitesi (494 atıf) olmuştur. Toplamda 32 küme, 27447 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 36170 olarak tespit edilmiştir. Kurumlar arası atıf ağlarında en çok eser veren Nanyang Teknoloji Üniversitesi'nin eflatan ve büyük kümede yer alması eser büyüklüğü açısından da değerlendirildiği anlamına gelmektedir. Sejong Üniversitesi de eser sayısı açısından fazla olmakla birlikte aynı zamanda en çok atıf alan kurumlar arasında olduğunu görmekteyiz.

Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Documents)

Metinlerin bibliyografik eşleşme ağları Şekil 6' da verilmiştir.

Şekil 6. Metinlerin bibliyografik eşleşme ağları

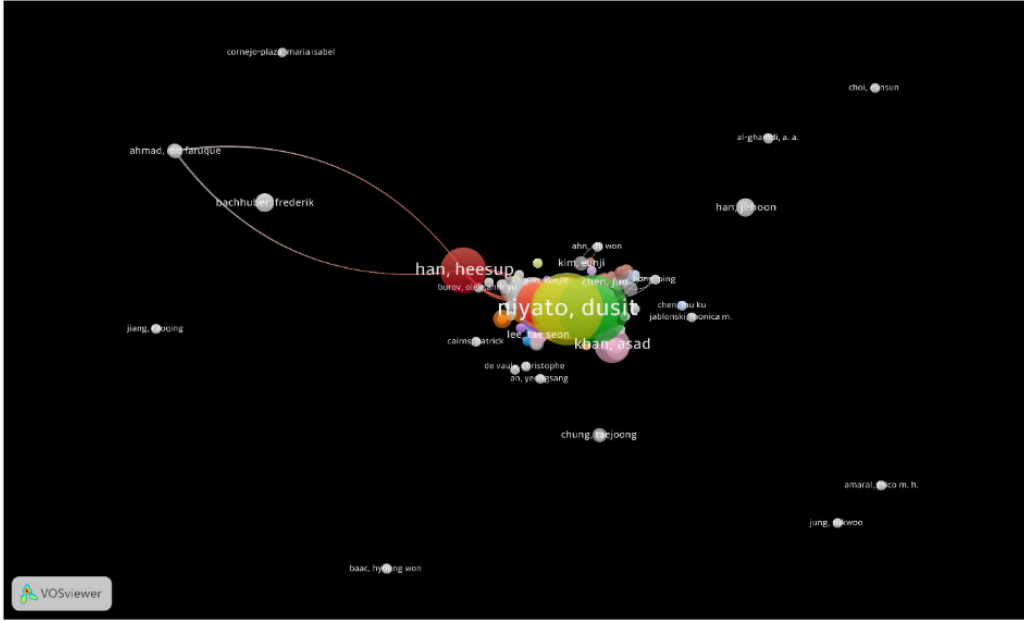

VOSviewer programında bibliyografik eşleşme yapabilmemiz için birbirinden bağımsız iki kaynaktan alıntılanmış ortak bir esere atıf söz konusu olduğu için en az bir atıf almış olmak kriteri seçilerek analiz yapılır. Analiz sonucunda aralarında bağlantı bulunan 1378 eser ile yapılan analize göre 13 küme, 105267 bağlantı ve 177220 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar 414 alıntı ile Dwivedi (2022), 353 alıntı ile Park (2022a) ve 202 alıntı ile Duan (2021) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler 2452 bağlantı ile Al-Ghaili (2022), 2294 bağlantı ile Wider (2023) ve 2178 bağlantı ile Dwivedi (2022) olmuştur. Bibliyografik eşleşme ağı yüksek olan yazarlardan Dwivedi (2022) aynı zamanda alıntı sayısının da fazla olması sebebiyle yüksek bağlantı göstererek her iki kategoride de üst sıralarda yer almaktadır. Alıntı sayısı fazla olan Park (2022a) ile Duan (2021) yüksek bağlantı gücü gösteren eserler arasında yer almamaktadır. Renk kümeleri açısından incelendiğinde de en fazla alıntı ve yüksek bağlantı gösteren Dwivedi (2022) ile farklı renk kümelerinde yer almaktadır.

Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Authors)

Yazarların bibliyografik eşleşme ağları Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7. Yazarların bibliyografik eşleşme ağları

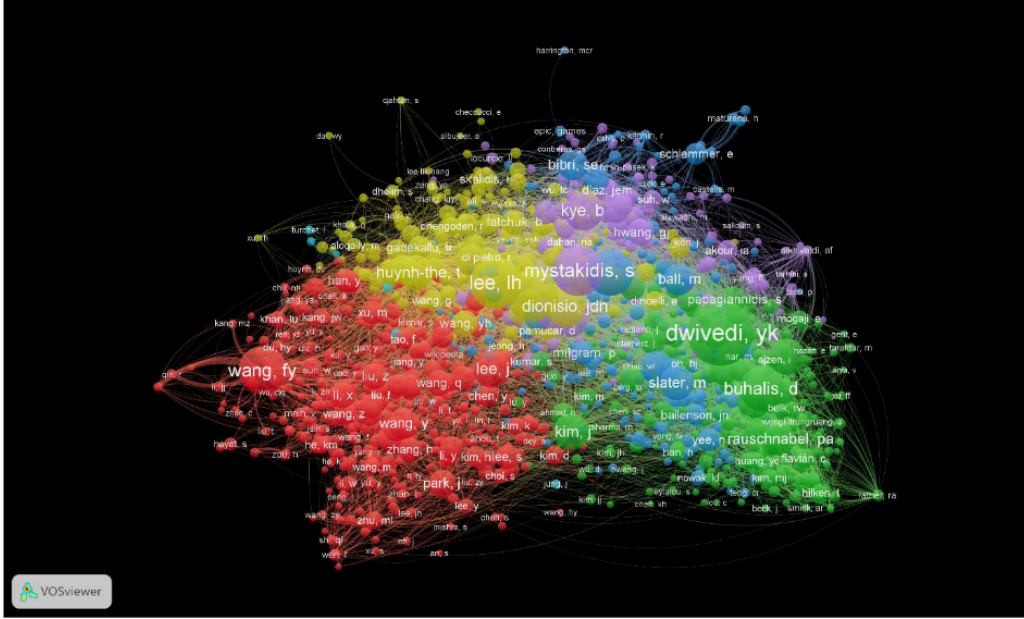

Bibliyografik eşleşme analizi, referans listelerindeki öğeleri paylaşan, yani aynı yayınlara atıfta bulunan yayınları birbirine bağlar. Yayınlar ne kadar benzerse referans listelerinin de o kadar benzer olması söz konusudur. Bu haliyle en az 1 eser yayınlamış ve 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 4622 birim ile yapılan analize göre 51 küme, 1401894 bağlantı ve 4314151 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşme olan yazarlar 369 alıntı ile Fei-Yue Wang (24025 bağlantı gücü), 335 alıntı ile Zehui Xiong (39084 bağlantı gücü) ve 313 alıntı ile Dusit Niyato (42568 bağlantı gücü) olmuştur.

Yazarların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Co-authors)

Ortak atıf yapılan yazarların ağı Şekil 8’de verilmiştir.

Şekil 8. Ortak atıf yapılan yazarlar arası bağlar

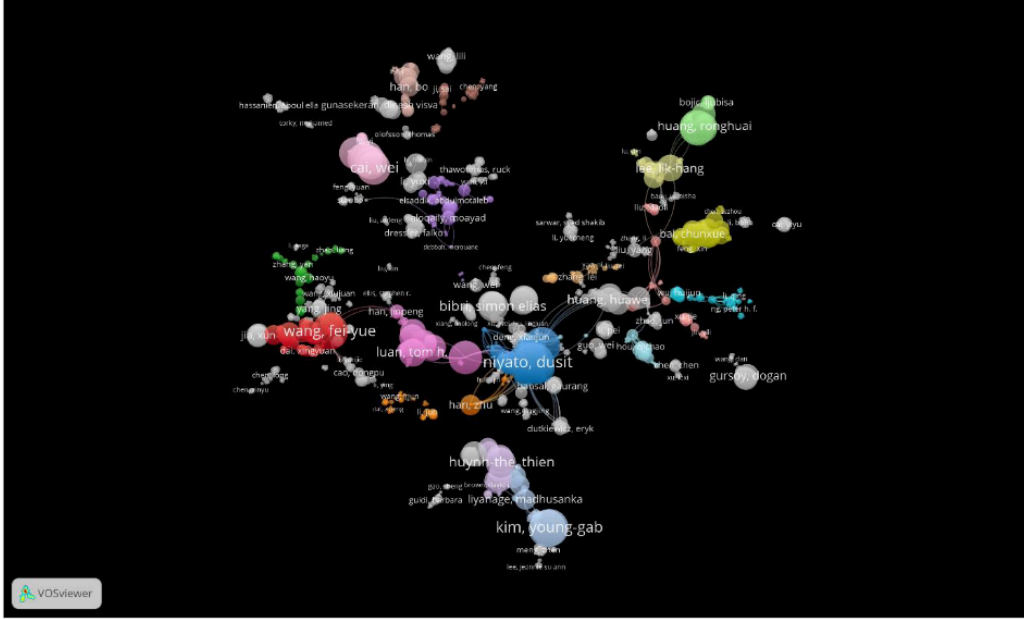
Bir yayın için atıf yapılan farklı kaynaklar ortak atıf olarak değerlendirilip, Vosviewer yazılımında atıf sayısı 10 seçilerek yapılan analize göre 1387 birim üzerinden toplamda 6 küme, 198824 bağlantı ve 481880 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla ortak atıf yapılan yazarlar Dwivedi (459), Lee (306) ve Park (305) olarak tespit edilmiştir. Ayrıca harita incelendiğinde farklı renklerden oluşan kümeler olduğu görülmektedir. En çok atıf alan üç yazarın (Dwivedi, Lee ve Park) farklı renk kümelerinde olduğu görülmektedir. Araştırmacıların farklı renk kümelerinde yer almasının sebebi çalıştıkları konunun içeriğidir. Yeşil kümede yer alan Yogesh K. Dwivedi meta veri pazarlamasının tüketici araştırma ve uygulamalarının geleceğini nasıl şekillendireceği ya da meta evrende ortaya çıkan zorluklar, fırsatlar ve politika gündemine ilişkin çok disiplinli bakış açıları konusunda çalışma yürütürken, Sang-Min Park meta evrenin sınıflandırılması ve bileşenleri konusunda, Lik-Hang Lee ise meta evren çağında sanal fiziksel karma sınıfların taslağı ve meta evrende gezegenler arası sanal uzayların vizyonu gibi konularda çalışma yürütmüşlerdir. Farklı konu içerikleri üzerinde çalışmalarına rağmen yazarların arasındaki ağlar açık bir şekilde görülmektedir.

Scopus ile İlgili Bulgular

Ortak yazar analizi (Co-authorship of Authors)

Yazarların ortak yazar analizi Şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 9. Yazarların ortak yazar ağları

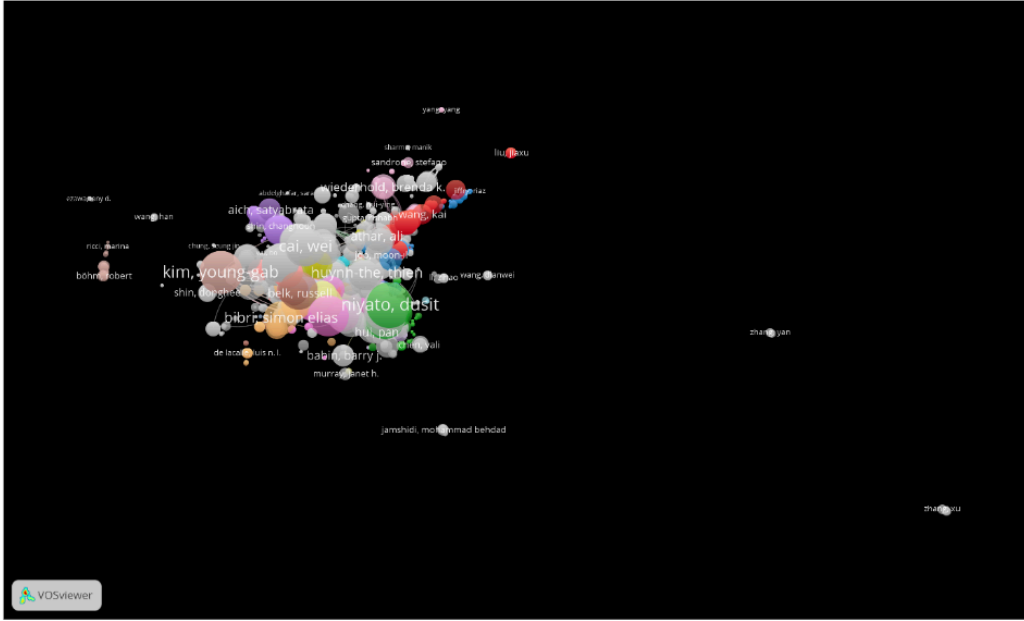
141

Ortaklık yazar analizine göre aralarında en fazla bağlantı olan ve en çok iş birliği yapan yazarları tespit etmek için en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuş ve analizler yapılmıştır. Analiz sonucuna göre 62 kümede birleşen 1199 isim, toplam 4733 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 6124 görülmektedir. En çok atıf alan yazarların (725 Dusit Niyato, 713 Zehui Xiong, 598 Jiawen Kang) en bağlantılı yazarlar olduğu görülmektedir. En çok atıf alan yazarlardan Dusit Niyato ve Zehui Xiong Web of Science veri tabanından alınan verilerden elde edilen analizlerde de atıf sayısı olarak en yüksek çıkmıştır (Şekil1). Ayrıca Web of Science veri tabanındaki yazarlardan farklı olarak 598 atıf ile Jiawen Kang isimli yazar Scopus veri tabanı için yapılan analiz de en çok atıf alan yazarlar arasında yer almaktadır. İki veri tabanında yapılan ortak yazar analizi için benzer isimli yazarların çıkması yanı farklı isimli yazarlarında atıf listesinde yer almasının sebebi iki farklı veri tabanında taranan çalışmaların sayısının farklı olması olabilir. Bu ağlar vasıtasıyla metaverse ve ilgili kavramlar hakkında en çok çalışma yapan ve güncelliğini koruyan yazarların sıralamasını, aldıkları atıfları ve bağlantılarını görmekteyiz. Ayrıca yazarların farklı renk kümelerinde yer almasının sebebi metaverse ve bu kavramla ilgili yapılan çalışmaların içeriğinin farklı olmasındandır.

Yazarların Atıf Analizi (Citation of Authors)

Yazarların atıf analizi Şekil 10'da gösterilmiştir.

Şekil 10. Yazarların atıf bağları

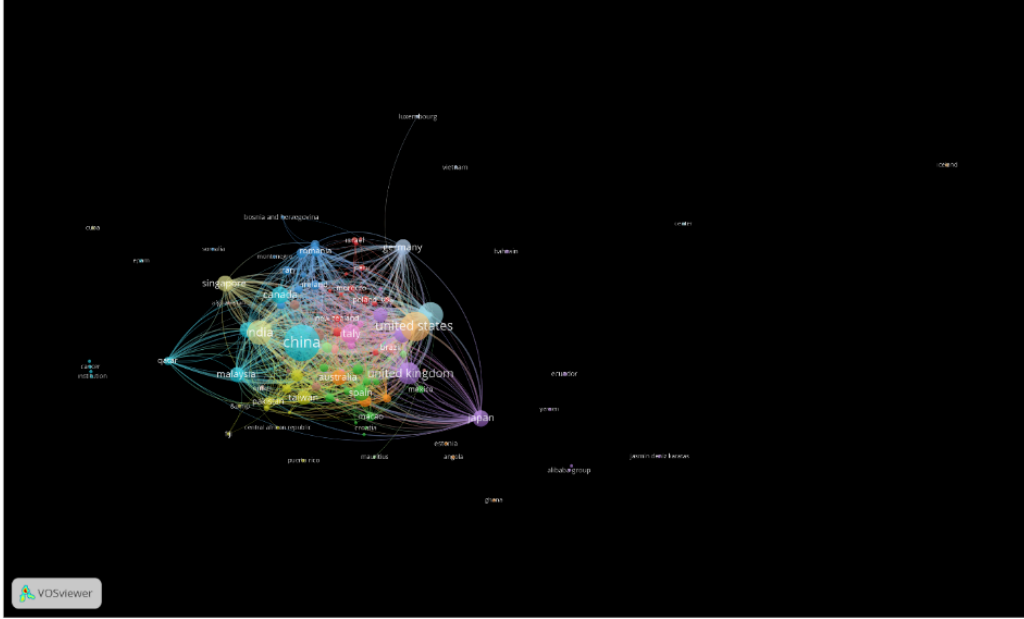

En az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek yazarların atıf ağlarını tespit etmek için analizler yapılmıştır. 4106 gözlem birimi üzerinden yapılan analizde toplamda 64 küme, 59298 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 67543 olarak tespit edilmiştir. En fazla atıf alan yazarlar 725 Dusit Niyato, 713 Zehui Xiong, 625 Young-Gab Kim olmuştur. Bu sonuçlar Web of Science veri tabanındaki yazar atıf ağlarında isimleri geçen yazarlar ile benzer sonuç göstermektedir (bakınız Şekil 2). Yazarların metaverse terimiyle ilgili yaptıkları çalışmalar incelenecek olursa Dusit Niyato isimli yazarın diğer yazarlarla ortak olarak yapay zekâ ile üretilen içerik ürünlerinin blok zincir ile güçlendirilmesi, Zehui Xiong isimli yazarın metaverse ile ilgili olabilecek mobil blok zincirin bilgi işleme kullanılması isimli çalışmaları mevcuttur. En çok atıf alan yazarların benzer çalışmaları olduğu gibi farklı çalışmaları da mevcuttur. Yazarların çalıştıkları konuların benzerlik ve farklılıklardan kaynaklı olarak değişik renk kümelerinde toplandıklarını söylemek mümkündür.

Ülkelerin Atıf Analizi (Citation of Countries)

Ülkelerin atıf analizi Şekil 11’de gösterilmiştir.

Şekil 11. Ülkelerin Atıf Bağları

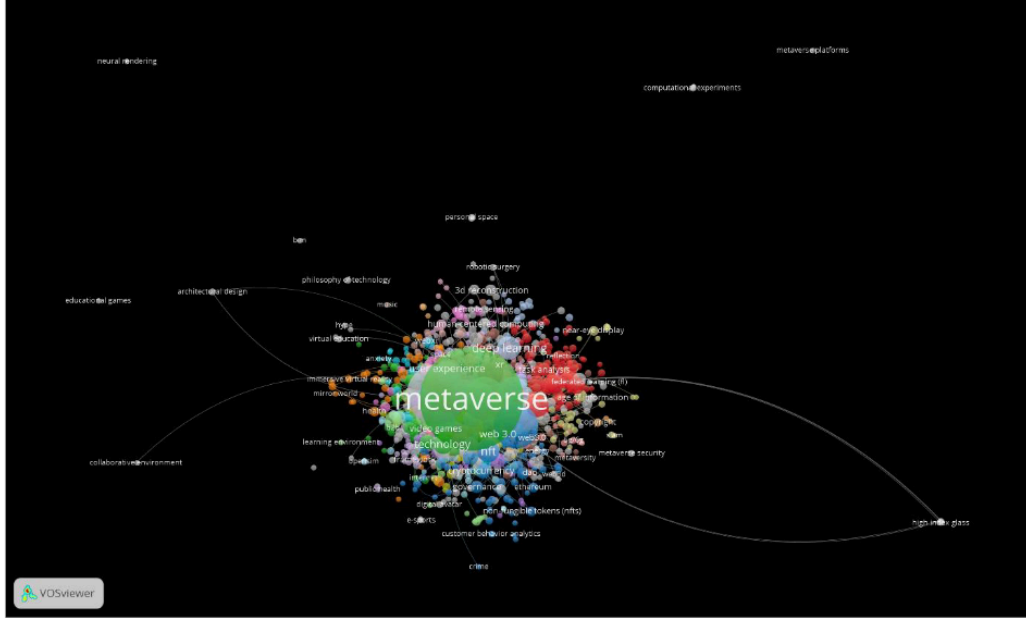

Ülkelerin metaverse kavramıyla ilgili olarak yaptıkları çalışmaların ağ haritasını oluşturmak için bir ülkenin en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriterine göre 109 gözlem birimi üzerinde analizler yapılmıştır. Analizler sonucunda 17 küme, 1978 bağlantı ve 21587 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla atıf alan ülkeler ABD (8233 atıf), Çin (8090 atıf) ve Kuzey Kore (5377 atıf) olmuştur. Toplam bağlantı gücü açısından bu ülkeler ilk üçte yer almaktadır. Eser sayısı olarak sıralama da Çin (1101 yayın), ABD (688 yayın) ve Kuzey Kore (471 yayın) şeklindedir. Metaverse konusu ile ilgili ABD, Çin ve Kuzey Kore’de diğer ülkelere göre daha çok çalışmanın yapılmış olması bu ülkelerin metaverse konusuna verdiği değerin bir göstergesi olabilir. Ayrıca Çin, ABD ve Kuzey Kore’nin farklı renk kümelerinde yer aldığı görülmektedir. Ancak bu ülkelerin ağ haritasında yer alan diğer ülkelerle de hemen hemen bağlantılarının olduğunu görmekteyiz. Bu sonuçlar Web of Science veri tabanında analizleri yapılan ülkelerin atıf bağları ile benzer sonuçlar göstermektedir (bakınız Şekil 3.)

Yazar Anahtar Sözcük Analizi (Co-occurrence of Author Keywords)

Sık kullanılan anahtar sözcük analizi Şekil 12’de verilmiştir.

Şekil 12. Yazarların en sık kullandığı anahtar kelime ağları

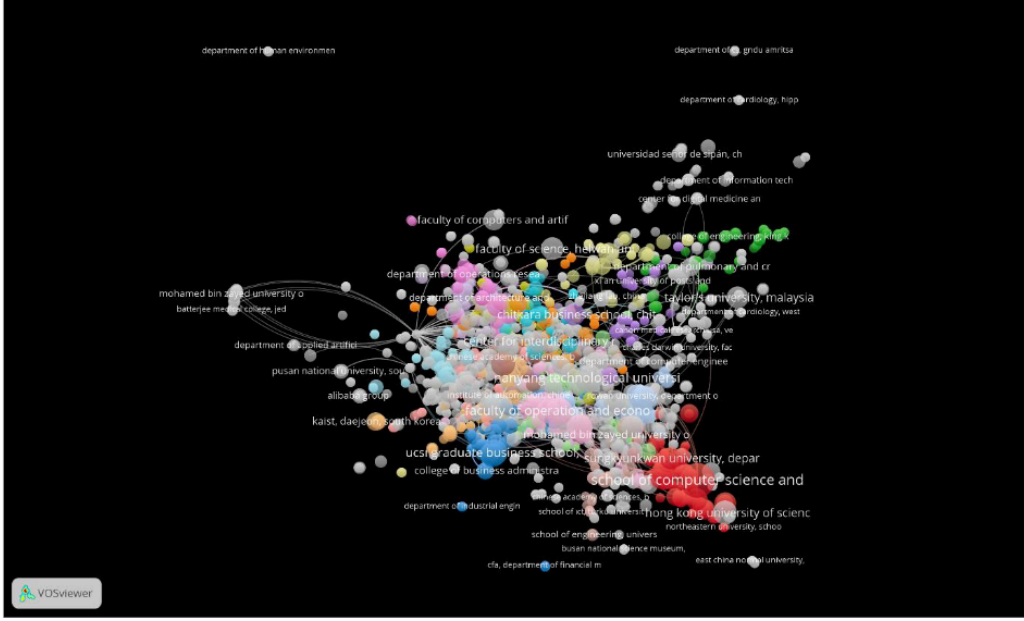

Sık kullanılan anahtar sözcüklere göre ağ haritası oluşturmak üzere bir anahtar kelimenin tekrarlanma sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Bu kritere göre yapılan analizde metaverse ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında 2542 tekrar ile metaverse, 693 tekrar ile virtual reality (sanal gerçeklik), 327 tekrar ile augmented reality (artırılmış gerçeklik), 342 tekrar ile blockchain ve 176 tekrar ile artificial intelligence (yapay zekâ) ifadeleri başta gelmektedir. Toplam bağlantı gücü açısından en güçlü ifadeler metaverse, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve blockchain olmuştur. En az 3 defa görülen ve aralarında ilişki bulunan 987 gözlem birimi ile yapılan analiz neticesinde toplam 37 küme, 9760 bağlantı ve 19750 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Web of Science veri tabanında analiz edilen en sık kullanılan anahtar kelime ağları sonuçları ile benzerlik göstermektedir (bakınız Şekil 4). Ayrıca renk kümelerine bakıldığında yeşil renk kümesinin diğer renk kümelerine göre daha yoğun olduğu ve bu renk kümesinde metaverse anahtar kelimesinin olduğunu görmekteyiz. Metaverse kümesinin etrafında toplanan sanal gerçeklik anahtar kelimesinin turuncu kümede yer aldığı ancak metaverse kavramıyla ilgili çalışılan eğitim oyunları, kişisel uzay, etkileşim, suç ve metaverse güvenlik gibi kavramlarında uzak ağlar oluşturduğu ve az kümelendiği görülmektedir.

Kurumların Atfı Analizi (Citation of Organizations)

Kurumların atfı analizi Şekil 13'te verilmiştir.

Şekil 13. Kurumların Atfı Ağları

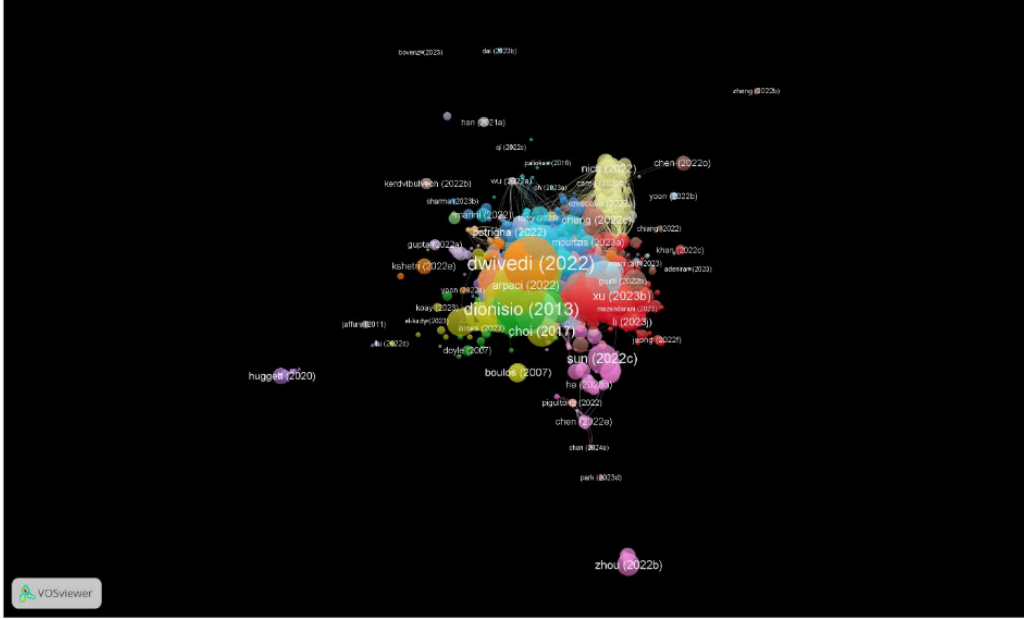

Kurumlar arası atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir kurum tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atfı alınması kriteri kapsamında aralarında ilişki bulunan 3164 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. University of Craiova, Romania (11 eser), Ucsi University, Malaysia (11 eser), eserle temsil edilirken en fazla atfı alan yayınların adres kurumları Kore Üniversitesi, Seul (624 atfı), Waterloo Üniversitesi (469 atfı) olmuştur. Toplamda 57 küme, 35866 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 38973 olarak tespit edilmiştir. Kurumlar arası atfı ağlarında en çok eser veren Craiova ve Ucsi Üniversitesi'nin atfı alan adres kurumları arasında yer almadığını görmekteyiz.

Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Documents)

Metinlerin bibliyografik eşleşme ağları Şekil 14'te verilmiştir.

Şekil 14. Metinlerin bibliyografik eşleşme ağları

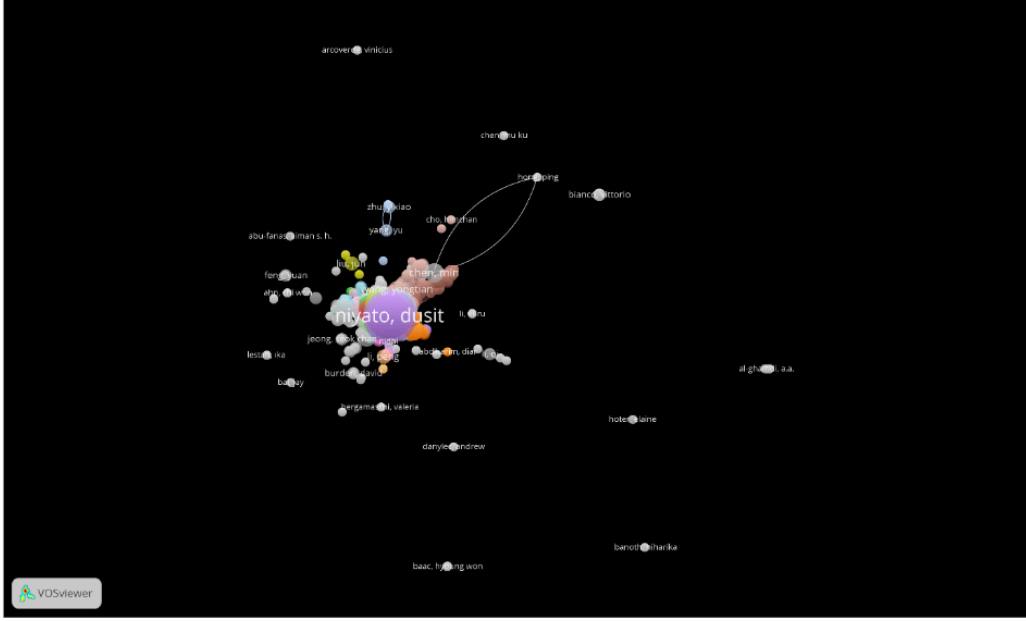

Vosviewer programında bibliyografik eşleşme yapabilmemiz için birbirinden bağımsız iki kaynaktan alıntılanmış ortak bir esere atıf söz konusu olduğu için en az bir atıf almış olmak kriteri seçilerek analiz yapılır. Analiz sonucunda aralarında bağlantı bulunan 2178 eser ile yapılan analize göre 23 küme, 178537 bağlantı ve 254138 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar 655 alıntı ile Dwivedi (2022), 624 alıntı ile Park (2022a) ve 254 alıntı ile Wang (2023d) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler 2588 bağlantı ile al-ghaili (2022), 2291 bağlantı ile Wider (2023), 2091 bağlantı ile Ioannidis (2023) ve 1838 bağlantı ile Dwivedi (2022) olmuştur. Bahse konu yazarlardan Dwivedi (2022), Web of Science veri tabanındaki analizlerde de en fazla bibliyografik eşleşme olan yazarlar arasında yer almaktadır (Bakınız Şekil 6). Ancak en fazla alıntısı olan Park (2022a) ile Wang (2023d) isimli yazarların bağlantı gücünün yüksekliği açısından sıralamada olmadıkları görülmektedir. Renk kümeleri açısından incelendiğinde de diğer yazarlar en fazla alıntı ve yüksek bağlantı gösteren Dwivedi (2022) ile farklı renk kümelerinde yer almaktadır.

Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Authors)

Yazarların bibliyografik eşleşme ağları Şekil 15'te verilmiştir.

Şekil 15. Yazarların bibliyografik eşleşme ağları

Bibliyografik eşleşme analizi, referans listelerindeki öğeleri paylaşan, yani aynı yayınlara atıfta bulunan yayınları birbirine bağlar. Yayınlar ne kadar benzerse referans listelerinin de o kadar benzer olması söz konusudur. En az 1 eser yayınlamış ve 1 atf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 6849 birim ile yapılan analize göre 62 küme, 2272263 bağlantı ve 5525150 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşme olan yazarlar 725 alıntı ile Dusit Niyato (58681 bağlantı gücü), 713 alıntı ile Zehui Xiong (49247 bağlantı gücü) ve 598 alıntı ile Jiawen Kang (39728 bağlantı gücü) olmuştur.

Scopus veri tabanında yapılan ortak yazar analizinde ise en çok atıf alan yazarların sırasıyla Dusit Niyato, Zehui Xiong ve Jiawen Kang olduğunu görmekteyiz. Her iki veri tabanında yapılan ortak yazar analiz sonuçları aynı yazarların atıf aldığını göstermektedir.

Yazarların atıf analizinde Web of Science veri tabanında sırasıyla Sang-Min Park, Zehui Xiong ve Young- Gab Kim en fazla atıfı alırken, Scopus veri tabanında ise sırasıyla Dusit Niyato, Zehui Xiong ve Young- Gab isimli yazarlar en çok atıfı almaktadır. Yazarların atıf analizinde her iki veri tabanında yapılan analizler sonucu aynı isimlere daha çok atıf yapıldığını görmekteyiz.

Ülkelerin atıf analizi sonuçlarına baktığımızda ise Web of Science veri tabanında sırasıyla Çin, ABD ve Kuzey Kore'nin en çok atıf aldığını ve aynı zamanda bu ülkelerin yine sırasıyla en çok eser veren ülkeler olduğu tespit edildi. Scopus veri tabanında ise sırasıyla ABD, Çin ve Kuzey Kore'nin en çok atıf alan ülke olduğu tespit edildi. Ancak en çok atıf alan ABD olmasına rağmen en çok eser veren ülke sıralamasında Çin ilk sırada yer alarak, sonra ABD ve Kuzey Kore gelmektedir.

Anahtar sözcük analizi sonuçlarında ise hem Web of Science veri tabanında hem de Scopus veri tabanında metaverse anahtar sözcüğünün çok sık kullanıldığını bunu sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, blockchain ve yapay zekâ kavramlarının takip ettiği tespit edildi.

Kurumların atıf analizi sonucunda ise Web of Science veri tabanında Nanyang Teknoloji Üniversitesi ve Sejong Üniversitesinin en çok eser verdiğini ancak en çok atıfı alan kurumun Çin Bilim Akademisi ve Sejong Üniversitesi olduğu tespit edildi. Scopus veri tabanında ise Romanya Craivo Üniversitesi, Malezya Ucsi Üniversitesi en çok eser veren kurum olmasına rağmen Seul Kore Üniversitesi ve Waterloo Üniversitesi en çok atıf alan kurum olduğu tespit edildi.

Metinlerin bibliyografik eşleşme sonuçlarında Web of Science veri tabanında Dwivedi (2022), Park (2022a) ve Duan (2021) en fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar iken, Scopus veri tabanında Dwivedi (2022), Park (2022a) ve Wang (2023d) en fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar olduğu tespit edildi.

Yazarların bibliyografik eşleşme sonucunda Web of Science veri tabanında sırasıyla Fei-Yue Wang, Zehui Xiong ve Dusit Niyato en çok alıntı ile en fazla bibliyografik eşleşme oranına sahip yazarlardır. Scopus veri tabanında ise sırasıyla Dusit Niyato, Zehui Xiong ve Jiawen Kang en çok alıntı ile en fazla bibliyografik eşleşme oranına sahip yazarlar olduğu tespit edildi.

Yazarların ortak atıf analizi sonucunda ise Web of Science veri tabanında sırasıyla Dwivedi, Lee ve Park en çok atıf yapılan ortak yazarlar arasında iken, Scopus veri tabanında ise Wang, Li ve Zhang en çok atıf yapılan ortak yazarlar arasında olduğu tespit edildi.

Bu çalışmanın bir diğer sonucu ise her iki veri tabanında da en çok çalışmanın Çin ve ABD'de de olmasına rağmen yayın dili açısından en fazla yayının İngilizce olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada metaverse kavramı ile ilgili yapılmış bütün çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Çalışmaya dahil edilmeyen ya da belli kriterleri içine alan çalışmaların değerlendirilmesi yapılmamıştır. Ulaşılan sonuçlar metaverse ile ilgili yapılmış tüm alanlardaki çalışmaları kapsamaktadır. Sarıtaş ve Topraklıoğlu (2022), metaverse'ün eğitim alanında kullanımı ile ilgili yaptığı derlemesinde Japonya, ABD ve Güney Kore gibi teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerde daha fazla çalışma yapıldığını ve 2022 yılına gelindiğinde çalışmaların tekrar artış gösterdiğini ayrıca metaverse denilince akla sanal gerçeklik gözlükleri ve dijital tabanlı oyunların geldiğini tespit etmiştir. Tlili ve ark (2022), eğitimde metaverse'ün kullanımının sistematik bir taramasını yaptığı bibliyometrik çalışmasında metaverse tasarımının nesiller

boyunca geliştiğini, Z kuşağının X veya Y kuşağına kıyasla yapay zekâ teknolojilerini daha fazla hedef aldığını tespit etmiştir. Öğrenme senaryoları açısından mobil öğrenmeye odaklanan hibrit öğrenme ve mikro öğrenme açısından çok az çalışmanın olduğunu ve metaverse'nin engelli öğrencilerin eğitiminde kullanımına odaklanan herhangi bir çalışma olmadığını da tespit etmiştir.

Ülkemizde metaverse ile ilgili yapılmış bibliyometrik analiz çalışmaları çok az olmakla birlikte özellikle 2022 yılında uluslararası dergilerdeki Türkiye kaynaklı çalışmaların olması ilgi çekmektedir. Metaversin eğitim alanında kullanımıyla ilgili bibliyometrik analiz çalışmalarında Taş ve Bolat (2023), konuyla ilgili araştırmaların çoğu Bilgisayar ve Eğitim dergisinde yayınlandığını, en alakalı yazarın Hwang G.J. olduğunu, en alakalı Üniversite'nin ise Ulusal Tayvan Normal Üniversitesi ve Ulusal Tayvan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca ABD'nin genel olarak en çok yayına ve alıntılanan makalelere sahip olduğunu, Çin'in en fazla yayına sahip ülke olduğunu ve Danimarka'nın makale başına ortalama alıntılar alanında ilk sırada yer aldığını da saptamıştır. Artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve ikinci yaşam terimleri, Meta Evren ortamının alt uygulamaları olduğunu ve sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler olduğunu da tespit etmiştir. Bu sonuçlar bizim anahtar kelime ağı ve ülke atfı ağı analizimiz ile uyumaktadır. Metaverse ile ilgili uluslararası kaynaklarda yayınlanan Türkiye menşeli çalışmalardan biri de İnceoğlu ve Çiloğlugil (2022), metaversenin eğitimde kullanılması isimli çalışmasıdır. Bu çalışmalarında metaversenin eğitim alanında kullanımının güçlü ve zayıf yönleri vurgulanarak, bu alanda gerekli teknolojilerin ve mimarilerin henüz yeterince olgun olmadığı dikkat çekmişlerdir. Bütün bu çalışmalar bütüncül olarak ele alındığında ülkemizde metaverse ile ilgili yapılan çalışmaların daha çok eğitim alanında olduğu ortaya çıkmaktadır. Mahtari vd., (2024), Scopus veri tabanını kullanarak yükseköğretimde STEM eğitiminin bibliyometrik analizini yaptığı çalışmada yıllık yayın sayısının 2002'den 2022'ye kadar artış gösterdiğini, en yaygın çalışma alanının sosyal bilimler alanı olduğunu, en çok eser üreten kurumun Monterey Teknoloji Enstitüsü olduğunu ve en çok yayının ABD'de olduğunu tespit etmiştir. En çok yayının ABD'de olması sonucu bizim sonucumuzla benzerlik göstermektedir.

Bu çalışma metaverse kavramı ve öne çıkan terimler üzerine ülkelerin, yazarların ve kurumların eser üretim açısından durumlarını tespit etmek ve gelecekteki çalışmalara bu anlamda yön vermesi açısından özgün bir çalışmadır. Ayrıca metaverse ve ilgili kavramlarla ilgili bu zamana kadar bibliyometrik analiz ile haritalandırma çalışmalarının yapılmamış olması çalışmanın özgünlüğünü artırmakta ve literatürdeki diğer çalışmalardan bu anlamıyla farklılık göstermektedir. En sık kullanılan anahtar sözcük haritalandırılması ile de metaverse kavramıyla ilgili yapılan çalışmaların hangi alanlara eğiliminin daha fazla olduğunu tespiti ile de gelecek araştırmacılar için rehber niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. WOS Core Collection ve Scopus veri tabanında listelenen çalışmalar analiz edilmiştir. Türkiye'deki ULAKBİM ve YÖK tez veri tabanındaki çalışmaların analize alınmaması sınırlılıklar arasındadır.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Araştırmacıların katkı oranı eşittir.
- 2- Makalemizde etik kurulu izni alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Derleme niteliğinde çalışma olduğu için etik kurul iznine gerek yoktur.
- 3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız
Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Abbate, S., Centobelli, P., Cerchione, R., Oropallo, E. & Riccio, E. (2022). A first bibliometric literature review on Metaverse. *Technology and Engineering Management Conference (Temscon Europe)*, 254-260.
- Al, U. (2008). *Türkiye'nin bilimsel yayın politikası: Atıf dizinlerine dayalı bibliyometrik bir yaklaşım*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, E. (2022). Sosyal bilim araştırmalarında Vosviewer ile bibliyometrik haritalama ve örnek bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2864384>
- Artsın, M. (2020). Bir metin madenciliği uygulaması: Vosviewer. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B- Teorik Bilimler*, 8(2), 344-354.
- Ataman Yengin, D. (2023). Yeni sanal dünya olarak Metaverse'te E-Ticaret. *Journal of Communication Science Researches*, 3(1), 16-23.
- Bailenson, J. N., K. Swinth, C. Hoyt, & S. Persky et al. (2005). The independent and interactive effects of embodied-agent appearance and behavior on self-report, cognitive, and behavioral markers of copresence in immersive virtual environments. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, 14(4), 379-393.
- Christidis, K. & Devetsiokiotis, M. (2016). Blockchains and smart contracts for the IoT. *IEEE Access*, 4, 2292-2304.
- Davis, A. Khazanchi, D., Murphy, J., Zigurs, I., & Owens, D. (2009). Avatars, people, and virtual worlds: Foundations for research in metaverses. *Journal of the Association for Information Systems*, 10(2), 90-117.
- Dirik, D., Eryılmaz, İ., & Erhan, T. (2023). Post-truth kavramı üzerine yapılan çalışmaların Vosviewer ile bibliyometrik analizi. *Sosyal Mucit Academic Review*, 4(2), 164-188.
- Dwivedi, Yogesh K., et al. (2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 66(2022), 102542. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102542>
- Han, H.W. (2008). A study on typology of virtual world and its development in metaverse. *Journal of Digital Contents Society*, 9(2), 317-323.

- He, J., Ahmad, SF., Al-Razgan, M., Ali, YA., & Irshad, M. (2024). Factors affecting the adoption of metaverse in healthcare: The moderating role of digital division, and meta-culture. *Heliyon*, 10, 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e28778>
- İnceoğlu, M.M., & Çiloğlugil, B. (2022). Use of metaverse in education. *Computational Science and Its Application*, 13377, 171-184. https://doi.org/10.1007/978-3-031-10536-4_12
- Jauhiainen, J.S. (2024). The Metaverse: innovations and generative AI. *International Journal of Innovation Studies*, 1-20. <http://doi.org/10.1016/j.ijis.2024.04.004>
- Johri, A., Joshi, P., Kumar, S., & Joshi, G. (2024). Metaverse for sustainable development in a bibliometric analysis and systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, 435, 1-13. <http://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.140610>
- Khan, M. A., & Salah, K. (2018). IoT security: Review, blockchain solutions, and open challenges. *Future Generation Computer Systems*, 82, 395-411. <http://doi.org/10.1016/j.future.2017.11.022>
- Kye, B., Han, N., Kim, E., Park, Y., & Jo, S. (2021). Educational applications of metaverse: possibilities and limitations. *J Educ Eval Health Prof*, 18-32.
- Lee, S. (2021). *Log in Metaverse: Revolution of human×space×time* (IS-115) spri.kr/posts/view/23165?code=issue_reports
- Maghaydah, S., Al-Emran, M., Maheshwari, P., & Al-Sharaf, MA. (2024). Factors affecting metaverse adoption in education: A systematic review, adoption framework, and future research agenda. *Heliyon*, 10, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e28602>
- Mahtari, S., Joko Siswanto, S., & Prahani, BK. (2024). A bibliometric analysis of STEM education in higher education. *AIP Conf. Proc.* 3116, 1-12. <http://doi.org/10.1063/5.0210204>
- Milgram, P., & Kishino, F. A. (1994). Taxonomy of mixed reality visual displays. *IEICE Trans Inf Syst*, 77, 1321-1329.
- Öztürk, N., & Kurutkan, M. N. (2020). Kalite yönetiminin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Journal of Innovative Healthcare Practices (JOINIHP)*, 1(1), 1-13.
- Park, SM., & Kim, YG. (2022). A Metaverse: Taxonomy, components, applications, and open challenges. *IEEE Access*, 10, 4209-4251.
- Rehn, C., Gornitzki, C., Larsson, A., & Wadskog, D. (2014). Bibliometric handbook for Karolinska Institutet. *Karolinska Institutet University Library Publications*. https://kib.ki.se/sites/default/files/bibliometric_handbook_2014.pdf.
- Rospigliosi, P. A. (2022). Metaverse or Simulacra? Roblox, minecraft, meta and the turn to virtual reality for education, socialisation and work. *Interactive Learning Environments*, 30(1), 1-3. <https://doi.org/10.1080/10494820.2022.2022899>
- Sarıtaş, M.T., & Topraklıoğlu, K. (2022). Systematic literature review on the use of metaverse in education. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 5(4), 586-607. <https://doi.org/10.46328/ijte.319>
- Sirakaya, M., & Alsancak Sirakaya, D. (2018). Trends in educational augmented reality studies: A systematic review. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 6(2), 60-74.
- Smart, J., Cascio, J., & Paffendorf, J. (2007). Metaverse roadmap: pathway to the 3D web. *Acceleration Studies Foundation*, 1-28.

- Tas, N., & Bolat, Y.I. (2022). Bibliometric mapping of metaverse in education. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 5(3), 440-458. <https://doi.org/10.46328/ijte.323>
- Tlili, A., Huang, R., & Shehata, B. et al (2022). Is Metaverse in education a blessing or a curse: a combined content and bibliometric analysis. *Smart Learning Environments*, 9(24), 1-31. <https://doi.org/10.1186/s40561-022-00205-x>
- Ulu, S., & Akdağ, M. (2015). Dergilerde yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk İletişim Örneği. *Selçuk İletişim*, 9(1), 5-21.
- Umut Zan, B. (2012). *Türkiye’de bilim dallarında karşılaştırmalı bibliyometrik analiz çalışması*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Wu, P., Chen, D., & Zhang, R. (2024). Topic prevalence and trends of metaverse in healthcare: A bibliometric analysis. *Data Science and Management*, 7, 129-143. <https://doi.org/10.1016/j.dsm.2023.12.003>
- Yılmaz, K. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490.
- Van Eck, N., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Van Leeuwen, T. N., Visser, M. S., Moed, H. F., Nederhof, T. J., & van Raan, A. F. J. (2003). Holy grail of science policy: Exploring and combining bibliometric tools in search of scientific excellence. *Scientometrics*, 57(2), 257-280.

Türk Argosunda Erkek ve Kadın Eğretilmeleri

Metaphors for Men and Women in Turkish Slang

Meltem Sargın^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
E-mail: meltem.sargin@deu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1298-4142

Başvuru/Submitted: 08.05.2024
Son Düzeltme/Last Revision: 11.06.2024
Kabul/Accepted: 06.07.2024

Atıf bilgisi / Citation:
Sargın, M. (2024). Türk argosunda erkek ve kadın eğretilmeleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 154-166.
<https://doi.org/10.21733/ibad.1480561>

iThenticate Similarity Index 12%

ÖZ

Kişilerarası iletişimi sağlayan dil, aşamalı bir yapıya sahip karmaşık bir dizgedir. Bu özelliğiyle karşılıklı iletişimi sağlamanın yanı sıra ve ötesinde pek çok, özellikle de toplumsal bazı işlevleri yerine getirmektedir. Bu dizge içerisinde yer alan argo, her dilde görülen ve toplum içindeki bir kesimin farklı biçimde anlaşma sağlamak amacıyla oluşturduğu özel bir alt dizge durumundadır. Argo sözcüklerin oluşumunda sıklıkla eğretilmelerden yararlandığı görülmektedir. Eğretilme, iki kavram arasında ilişki kurma ve bir kavrama ilişkin özellikleri kullanarak başka bir kavramı anlatma işlevini gören bir tür anlambilimsel aktarım olarak kabul edilmektedir. Argolardaki eğretilmelerde kadın ve erkek ikili karşıtlığını vurgulayan sözcüklerin belirgin biçimde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada argoda kadın ve erkek eğretilmelerinin gönderimleri nitel araştırma yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın bütüncesi temel olarak Türkçenin en kapsamlı argo dağarcığı olduğu düşünülen *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarlarıyla)*'nden ve diğer sözlüklerden derlenmiştir. Erkek ve kadın kavramlarına gönderimde bulunan sözcüklerin hangi kaynak alanlardan aktarıldığına ilişkin bulgular karşılaştırılarak toplumsal cinsiyet bağlamında yorumlanmıştır. Buna göre, Türk argosunda yer alan sözcüklerdeki eğretilmelerde erkek için daha olumlu kavramlarla ilişki kurulurken, kadının daha olumsuz kavram alanlarıyla ilişkilendirildiği saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: argo, eğretilme, düzdeğişmece, toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

Language, which enables interpersonal communication, is a complex system with a hierarchic structure. With this feature, it fulfills many functions, especially social ones, in addition to and beyond mutual communication. Slang within this system constitutes a special sub-system that is seen in every language and formed by a segment of the society in order to communicate in a special way. It is seen that metaphors are frequently used in the formation of slang words. A metaphor is considered to be a type of semantic transfer that functions to establish a relationship between two concepts and to describe one concept by using the features of another. It has been observed that words emphasizing the binary opposition of man and woman are used prominently in the slang. From this point of view, in this study, the referents of man and woman metaphors in slang were analyzed through qualitative research method. The corpus of the study was compiled mainly from *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarlarıyla)* (The Great Turkish Dictionary of Slang with Witnesses), which is considered to be the most comprehensive slang vocabulary of Turkish and from other slang dictionaries. The findings regarding the source areas from which the words referring to the concepts of man and woman were transferred were compared and interpreted in the context of social gender. Accordingly, it was found that in the metaphors of the words in Turkish slang, men were associated with more positive concepts, while women were associated with more negative ones.

Keywords: slang, metaphor, metonymy, social gender.

GİRİŞ

Çok yönlü bir olgu olan dil yalnızca bireyler arasındaki iletişimi sağlayan basit bir ileti alışverişi dizgesi değildir. Karşı tarafa ileti göndermenin yanı sıra dil aracılığıyla farklı işlevler yerine getirilebilmektedir. Bu işlevlerden biri dilin toplumsal işlevidir. Dil kullanıcıları farklı toplumsal bağlamlarda dil potansiyeli içerisinde amaçlarına uygun seçimler yaparak iletişimi sürdürmektedirler. Bu seçimler kişilerin toplumsal kimliklerini (yaş, cinsiyet, sosyo-kültürel düzey, ekonomik düzey, meslek, vb.) yansıtırken aynı zamanda da dil dizgesi içerisinde alt dizgeler oluşturmaktadır.

Dil dizgesi içerisinde yer alan bu alt dizgelerden biri de 'argo'dur. Argoya ilişkin olarak alanyazında yapılmış pek çok tanım bulunmakta; bu tanımlarda argonun farklı özelliklerine değinilmektedir. Bazı tanımlarda argonun toplumun alt sosyokültürel sınıflarına özgü bir dil olduğu belirtilerek küçük görüldüğü sezdirilmektedir. Oysa "argo, dile ve kültüre yönelik oldukça fazla veri taşımaktadır. Bir toplumda oluşturulmuş argolar o toplumun yaşayışı ve kültürü hakkında çeşitli ipuçları vermektedir" (Aydın, 2016, s. 309). Bu noktada argoyu halk kültürünün belleğini şekillendiren dilsel değerlerden üretildiği için folklorik bir unsur olarak değerlendirmenin de mümkün olduğu belirtilmektedir; çünkü argo halk kültürünün kendisine sunduğu imkânlardan yararlanarak oluşturduğu canlı bir yapıyla bireysel ve toplumsal ilişkileri inşa eden kültürel bir değer taşımaktadır (Parlar, & Kaman, 2024, s. 44). Argonun, halk kültüründen beslendiği gibi kültürü etkilediği de söylenebilir. Yazı dilinden çok konuşma diline özgü olduğu söylenen (Asiltürk, 2002, s. 183) bu özel dil kullanımının yazı diline de aktarıldığı, toplumun farklı kesimlerinin yaşam ve iletişim biçimlerini yansıtan öykü, roman, senaryo gibi edebi eserlerde hatta şiirlerde bile kullanıldığı görülmektedir.

Argo kullanımının günümüzde oldukça yaygınlaştığı ve farklı bir boyut kazandığı görülmektedir. Önceleri toplumun belli kesimleri ve grupları tarafından gizli bir iletişim biçimi olarak kullanılan argonun günümüzde genel halk kitlelerince çocuktan yetişkine, eğitim ve coğrafya gibi sınırlar olmaksızın dilin uzağında ya da çevresinde değil, tam içerisinde varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Özellikle sosyal medya kullanımının çok yaygınlaşması nedeniyle insanlar arasındaki sınırlar kalkmış ve buna koşut olarak argo kullanımıyla karşılaşma sıklığı da artmıştır (Emiroğlu vd., 2022, s. 469). Sezgin (2013, s. 6) argo sözcüklerin yaygın kullanım nedeniyle halk tarafından benimsenmesi durumunda dilin söz varlığına eklendiğini belirtmektedir.

Argonun toplum ve kültürle olan bu sıkı ilişkisi onu bir tabu olarak görmek yerine dilsel zenginliğin bir parçası olarak kabul etmeyi gerektirmektedir. Bu özelliğiyle argo bilimsel bir bakış açısıyla incelenmeyi hak etmektedir. Argonun söz varlığından yola çıkarak onu kullanan bireylere, toplumsal kesimlere ilişkin bir takım bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu araştırmalar aracılığıyla elde edilebilecek bilgilerden biri de cinsiyete ilişkin yaklaşımlardır; çünkü argonun büyük ölçüde cinsiyet ve cinsellikle ilişkili olduğu görülmektedir.

Lakoff (1975), kadının ve erkeğin dil kullanımının farklılığının yanı sıra, toplum içinde kadına ve erkeğe yönelik olarak kullanılan dilin de farklı olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, kullanılan dil, bir cinsiyeti daha önemsiz, daha zayıf gösterip dışlayabilmekte, düşüncelerinin değerini azaltarak toplumdaki yerlerini aşağı çekebilmektedir. Toplum içinde kadına ve erkeğe karşı oluşan bu basmakalıp düşüncelerin ortaya konması kullanılan dilin incelenmesi aracılığıyla sağlanabilmektedir (Alagözlü, 2009, s. 38). Dilin bir alt dizgesi olan argo içerisinde, dil kullanımının toplumsal cinsiyet boyutunu ortaya koyan ipuçları bulunmaktadır.

Alanyazında Koç (2002)'nin argoda kadın için kullanılan sözcükleri ele alan ve argoda kadına bakış açısını inceleyen çalışması dil ve cinsiyet arasındaki bu ilişkiye örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, diğer çalışmalardan farklı olarak, 'kadın' ve 'erkek' anlamına gelen Türkçe argo sözcükleri eğretilmeler açısından inceleyerek gönderimleri bakımından çözümlemek ve karşılaştırmak, elde edilen bulgular aracılığıyla toplumun kadın ve erkeğe olan bakış açısına ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Dil, kişilerin duygu ve düşüncelerini doğrudan veya dolaylı biçimde iletmeyi sağlayan bir anlatım aracıdır. Sürekli gelişip değişmektedir ve beraberinde yenilikler getirmektedir (Gerek vd., 2015, s. 190). Bu değişimler ve yenilikler doğrultusunda kişiler bazen kendi gruplarında ürettikleri ve sadece kendi grup üyeleri tarafından anlaşılan bazı benzersiz sözcükler ve ifadeler kullanırlar. Bu sözcükler ve ifadelerin içerisinde özel bir dil kullanımı olan argo da bulunmaktadır (Çiçek, & Yağbasan, 2019, s. 16). Argo sözcüğü, XVII. yüzyılda "hırsızlar birliği" anlamıyla kullanılmıştır. O dönemde eğitim görmemiş insanların kullandığı bir dil olarak görülmüştür. Ancak sonrasında sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinde kendine yer bulabilmiştir ve argoya her ülkede, her dilde rastlamak mümkün olmuştur (Gedik, & Akın, 2016, s. 416).

Aksan'a göre argo; her millette ve her dilde görülen, toplum içinde bir kesimin ya da öbeklerin farklı bir biçimde anlaşma sağlamak amacıyla oluşturduğu özel bir dildir (Sebzecioglu, & Özgür, 2015, s. 82). TDK Türkçe Sözlük'te ise her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken, çoklukla eğitimsiz kişilerin söylediği söz veya deyim; serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim olarak verilmiştir. Bir toplumda belli bir kesim tarafından kullanılan özel bir dil olarak tanımlanıp; bir yabancılaşma, isyan, karşı çıkış dili olarak da yorumlanmaktadır. Yöresel kültürden ya da sınıfsal farklılıklardan kaynaklanan durumlarda daha çok rastlanmaktadır. Kimileri tarafından, bir grup insanın bir araya gelerek oluşturduğu, belli amaçlar doğrultusunda herhangi bir cansız araçtan farksız özel bir anlaşma, iletişim biçimi olarak tanımlanıp yapay bir dil olarak görülse de argo aslında toplumsal yaşam alanlarında kültürel bir devinin sonucu oluşmuş bir dildir. Bu yönüyle doğal dilin özel bir alt grubudur (Çiftçi, 2006, s. 297).

Toplum içerisinde argo daha çok küfür, kaba söz olarak bilinmekte ve cinsiyetle ilişkilendirilmektedir. Öyle ki, Türk argosunda ilk örneklerin yer aldığı Kaşgarlı Mahmud'un *Divan-ı Lügat-it Türk* adlı eserinde de "bitrik: kadınların avret yerinde bulunan dilcik, dilak (Arguca 'fistik' demektir.) yaldruk: parlak demektir (Arguca: yalabuk karıya 'yaldruk işler' yani 'süslü kadın' denir.)" örnekleri bulunmaktadır. Biyolojik ve kültürel sebepler kadın ve erkek cinsiyetine yönelik dilin farklılaşmasında etkili olmuştur. Her toplumda kadınlara ve erkeklere yönelik söz varlıklarında farklılıklar görülür, çünkü her iki cinsiyete yönelik bakış açısı biçimlerinde farklar vardır (Kısa, 2018, s. 587). Toplumun bir yansıması olarak nitelendirilen argoda da bu farklar net biçimde gözlemlenebilmektedir.

Kişilerin kendi gruplarında ürettiği ve kendi grup üyeleri tarafından anlaşılan bazı benzersiz sözcükler ve ifadeler olan argoların oluşumunda sıklıkla eğretilmelerden (mecaz/metafor) yararlanıldığı görülmektedir. Yaklaşık 2300 sene önce Aristoteles tarafından ortaya konularak, günümüzde dilbilim, edebiyat, halkbilim gibi bilim dallarında karşılaşılan yaygın bir bilişsel-dilsel görüngü olan eğretilme (İspirli, 2012, s. 30), "kaynak alandaki kavramların, düşüncelerin, modellerin, resimlerin benzerlik nedeniyle bir başka alandaki nesnelere tanımlamak için ödünçlenmesi" olarak tanımlanmaktadır (Löbner, 2002, s. 50). Eğretilme iki unsur (A ve B)

arasındaki ilişkiye (C) dayanmaktadır. A açıklanması istenen hedef, B hedefi açıklamak için kullanılan imgelerin göndericisi durumundaki kaynak, C ise somut olarak kullanılan anlambilimsel niteliklerdir (Güneş, & Tezcan 2019, s. 5).

Lakoff ve Johnson (2003, s. 22) bir kültürdeki temel değerlerin, o kültürün eğretilme yapısının temel kavramlarına paralel olduğunu, eğretilmelerin algı ve düşünme biçimlerimizi ve eylemlerimizi yapılandırdığını belirtmektedirler (2003, s. 4). Bunun yanı sıra, günümüze dek ortaya atılan kuramlar doğrultusunda eğretilmeler hem dilsel hem de bilişsel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (İspirli, 2012, s. 31). Modern görüşe göre eğretilmeler bir söz sanatı değil, düşünce ve dil arasında bir köprü olarak görülmektedir (Özelmacı, & Çakır 2019, s. 20). Bir şeyi başka bir şeyin yerine koyarak açıklamak iletişim açısından insanlara kolaylık sağlamaktadır (Güneş, & Tezcan 2019, s. 4). Bu sayede yaşam içerisinde karşılaşılan çok sayıdaki yeni kavramla başa çıkılmaktadır. Bu süreçte insanlar yeni kavramları anlatırken yakından uzağa ve somuttan soyuta aktarımlar yapmaktadırlar. İnsanogluna en yakın fiziksel alan kendi bedenidir. Baş (2023, ss. 21-22) insan bedeninin eğretilmeler için sıklıkla kullanılan kaynak alanlardan biri olduğunu, fiziksel deneyimlerin soyutlanması ve kavramlaşmasında aracı bir rol üstlendiğini ve bunun bütün dünya dillerine özgü evrensel bir durum olduğunu belirtmektedir.

Eğretilmeden farklı olarak temsil etme ilişkisini yansıtan ve eğretilmelerin ortaya çıkmasında etkili olan düzdeğişme ise aynı üst deneyim alanının farklı alt alanları arasındaki eşleşmeleri kapsamaktadır, yani "kaynak alan" zihinsel olarak "hedef alan"ı harekete geçirmektedir ve bedensel deneyimlerle doğrudan bağlantılıdır (Barcelona (2000)'den aktaran Baş, 2016, s. 20). Düzdeğişme, genel olarak *bütün yerine parça, parça yerine bütün* kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bütünün yerini parçanın aldığı düzdeğişmeye örnek olarak 'ev' ya da 'yuva' kavramı yerine evin bir parçası olan 'ocak' sözcüğünün kullanımı verilebilir (*ocağına incir ağacı dikmek* deyiminde olduğu gibi). Parçanın yerini bütünün aldığı duruma örnek olarak bir resim seyrederken 'Bu bir Rembrandt!' denilmesini, yani resim yerine onu yapan ressamın adının kullanılmasını verebiliriz (Aksan, 1997, s. 70). Argoda en çok gözlemlenen düzdeğişme türü *bütün yerine parça* yani; 'bir bütünü ifade etmek için o bütünden bir parça ifade etme' durumudur. Eğretilme ve düzdeğişme genelde karmaşık bir etkileşim sonucunda birbiriyle iç içe geçmiş biçimde görüldüğü için bu iki bilişsel mekanizma arasında her zaman net bir ayırım yapmak zor olsa da parça-bütün ilişkisi bu iki kavram arasında fark oluşturmak adına önemli bir faktördür (Baş, 2016, s. 21). Ancak, aralarındaki bilişsel yönlü benzerlik ve her ikisinin de anlambilimsel açıdan çokanlamlılığı doğuran bir anlam olayı olan 'aktarmalar' (Aksan, 1997, s. 62) başlığı altında ele alınması nedeniyle düzdeğişme, çalışmamızda bir tür eğretilme olarak kabul edilmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, argoda eğretilmelere sıklıkla rastlanmakta, Dilbilim Sözlüğündeki argo tanımında 'eğretilmeleri bol' ifadesi kullanılmaktadır (İmer vd., 2011, s. 31). Bu eğretilmelerin daha çok kadın ve erkek kavramları üzerine yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Dil ve toplumsal cinsiyet adına yapılan çalışmalarda, dilin insanlar arasında iletişim kurmayı ve düşüncelerini aktarmayı sağlayan basit bir ortak işaretler sistemi olmadığı, aksine kadınların yaşam alanlarını sınırlamada ve itaatkâr bir hayat yaşamalarında etkin ve baskın bir faktör olan önemli bir araç olduğu kanıtlanmıştır. Dale Spender, 1980'de yayımlanan *Man Made Language* adlı radikal feminist dil analiziyle, dil üzerinde erkek denetiminin varlığını öne sürmüş ve kadınların dil biçimleri aracılığıyla sistematik olarak susturulduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Nazlıpınar Subaşı, 2020, s. 42). Spender, dilin yapısının cinsiyetçi sözcüklerle dayatıldığını iddia etmektedir. Evli olsun ya da olmasın yetişkin bir

kadına kız olarak atıfta bulunmak, birçok bağlamda aşağılayıcı veya saygısız olarak kabul edilir, çünkü bu, kişinin yetişkin olarak kabul edilecek kadar olgun olmadığı anlamına gelir. Bu nedenle, 'Kız gibi davranıyorsun' veya 'Sen sadece bir kızsın' ifadeleri azarlama ve hakaret olarak kabul edilirken; Türk kültüründe hiç evlenmemiş bir kadından "kadın" olarak bahsetmek, onun cinsel açıdan deneyimli olduğunu ima edebilir, bu da kendisinin ve ailesinin onurunu zedeleyecektir, çünkü 'kız' terimi bekaret belirtmek için kullanılmaktadır (Nazlıpınar Subaşı, 2020, s. 52). Dünya dillerinin birçoğunda kadından söz edilirken erkeklere kıyasla daha çok aşağılayıcı çağrışımlarda bulunulduğu görülmektedir (Sebzecioğlu, & Özgür, 2015, s. 80).

BÜTÜNCE VE YÖNTEM

Çalışmanın bütüncesi için başvuru temel kaynak Hulki Aktunç'un (1998) hazırladığı *Büyük Argo Sözlüğü (Tanımlarıyla)*'dür. Sözlükte 'kadın' ve 'erkek' anlamına gelen argo sözcükler saptanarak kaydedilmiştir. Bütüncüyü oluşturmak için söz konusu argo sözlüğünün seçilmesinde kapsamlı niteliği etkili olmuştur. Aktunç (1998, s. 21) yaklaşık 30 senedir bu sözlük üzerinde çalıştığını ifade ederek argonun nesnel yanını da vurguladığını belirtmiştir. Ayrıca sözlüğün kaynakları açısından çeşitliliği, etimolojik bilgileri ve sözlükbilimci bakış açısıyla hazırlanmış olması bu sözlüğün Türkçenin argosu konusundaki 'en kapsamlı çalışma' (İlhan, 2021, s. 72) olduğunu göstermektedir. Diğer argo sözlüklerinin de Hulki Aktunç'un sözlüğüne atıfta bulunduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak sözlükte yer alan kavramsal dizin bölümünde dildeki kavramların bire bir argo karşılıklarının verilmesi bütüncenin oluşturulması aşamasında kolaylık sağlamıştır. Bu dizindeki 'kadın' ve 'erkek' sözcüklerine ait madde başları karşılığındaki tüm argo sözcükler bütünceye dahil edilmiş, ancak çalışmanın kapsamı dahilinde eğretilmeler açısından incelenmiştir. Temel kaynak olarak Aktunç'un sözlüğünün kullanılmasının yanısıra Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçenin Argo Sözlüğü* (2004) ve Bahattin Sezgin'in *Yeni Argo Sözlüğü* (2013) de taranarak çapraz kontrol yapılmış bu kaynaklardan bulunan farklı sözcükler de eklenerek bütünce son halini almıştır.

Çalışmada Nitel Araştırma Yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve belge analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı; algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Nitel gözlem, şemsiye bir kavram olup; yorumlayıcı araştırma, aksiyon araştırması, tanımlayıcı araştırma, içerik analizi gibi kavramları kapsamaktadır (Yıldırım, 1999, s. 10). Nitel araştırma tümevarıma dayalıdır (Trumbull, 2005, s. 101). Toplanan tanımlayıcı bulgulardan yola çıkılarak araştırılan konu açıklanmakta ve yorumlanmaktadır (Yıldırım, & Şimşek, 2005, s. 47). Özellikle yeni ve keşfedilmemiş alanların araştırılmasında etkili bir yoldur (Dörnyei, 2007, s. 39). Bu özellikler doğrultusunda çalışmamızın bütüncesinde yer alan argo sözcüklerin incelenip yorumlanması için nitel gözlem yönteminin uygun olduğu düşünülmüştür. Çalışmamızda incelenen nitelik 'kadın' ve 'erkek' kavramlarına gönderimde bulunan argo sözcükler içerisinden eğretilme yoluyla kadın ve erkeğin benzetildiği kavram alanlarıdır. Kadın-erkek ikili karşıtlığı üzerine kurulan çalışmada eşcinsellik ve fuhuş kavramsal alanları çalışmaya dahil edilmemiş kutupsal bir inceleme aracılığıyla daha net bulgulara ulaşılacağı düşünülmüştür.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Argoda Erkek Eğretilmeleri

Bütüncedeki 'kadın' ve 'erkek' kavramlarına karşılık gelen argo sözcüklere bakıldığında erkekleri ifade etmekte kullanılan sözcük sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bu nedenle öncelikle bu bulgulara değinmek yerinde olacaktır.

Bütüncede 'erkek' kavramını anlatan argolar şunlardır: *balta, nargile, kamyon, filinta, binici, tokmakçı, uçuşçu, üfleyici, atım, papaz, doktor, baro, çavo, laço, lavuk, manti, mart, mantinay, parlak, şap, şugar, tomruk, sap, tohumluk*. Bu sözcükler anlamsal olarak incelendiğinde üç tanesi dışında hepsinde eğretilme saptanmıştır.

Balta ve *nargile* argolarının direkt olarak erkeğin cinsel organına gönderimi bulunmaktadır. Hem uzun biçiminden hem de işlevinden dolayı alet, silah, önemli bir eşya ile eğretilme ilişkisi kurulmuştur. Erkek cinsel organı ile parça bütün ilişkisi kurulup düzdeğişmece yoluyla erkek yerine bahsi geçen sözcüklerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. *Kamyon* ve *filinta* sözcükleri de yine erkeği bir araca, bir silaha benzeten eğretilme örnekleridir. *Kamyon* iri yarı, göbekli erkek anlamına gelmektedir. Bu kez kurulan anlamsal ilişkide kamyonun işlevi değil büyüklüğü söz konusudur. *Filinta* sözcüğü argoda güzel, kibar, yakışıklı, zarif erkek anlamında kullanılmaktadır. Gerçek anlamı ise bir tür küçük tüfektir. Bu eğretilmede de tüfeğin işlevinden çok narin, zarif görünüşü bu özellikleri taşıdığı düşünülen erkekleri anlatmak için silah kavram alanından ödünçlenmiştir.

Binici, tokmakçı, uçuşçu, üfleyici ve *atım* argolarında genel olarak erkek cinsel ilişkideki etken, aktif rolü aracılığıyla betimlenmektedir. Bu argolarda eğretilme yapılarak erkeğin cinsel ilişkideki işlevinin etkenliği ile ilişki kurulmuştur. *Binici* sözcüğünün cinsel ilişkide etken olan tarafın erkek oluşuna gönderimi vardır. At süren kişi/jockey ile kavramsal eğretilme ilişkisi bulunmaktadır. *Tokmakçı* cinsel açıdan güçlü olan erkeği temsil etmektedir. Vurmalı çalgılara gönderimde bulunularak, gerek tokmağın şekli gerekse işlevi ile eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Uçuşçu* yine erkeğin cinsel ilişkideki etken rolüne gönderimde bulunmaktadır. Pilotların uçan bir aracı kullanmadaki becerisi aracılığıyla pilot ile erkek kavramı arasında eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Üfleyici* sözcüğünde de cinsel bir sezdirim bulunmaktadır. Üflemeli çalgılara gönderimde bulunularak enstrümanla erkeklik organı arasında eğretilme ilişkisi, kişiyle yaptığı iş arasında ise parça-bütün ilişkisine dayanan düzdeğişmece bulunmaktadır. Bu argo sözcüklerde yer alan -CI türetim soneki adlara eklendiğinde bir meslekle ilişkilendirilen ad türetimleri oluşturan; belirli bir eylemde bulunan kişiyi belirten işlek bir ektir (Göksel, & Kerslake, 2005, s. 59). Bu sonek sayesinde yukarıdaki argo sözcüklere 'bir eylemde etken rol üstlenme' anlamı katıldığı söylenebilir. *Atım* sözcüğü ise atmak eyleminden türemiş bir addır. Ayrıca ateşli silahların boşaltılması, kurşun, barut, vs.'nin atılması anlamını da taşımaktadır. Cinsel ilişki sonucunda erkeğin vücudundan atılan sperm ile ilişkilendirilmiş (eğretilme) ve parça bütün ilişkisi kurulmuştur (düzdeğişmece).

Papaz ve *doktor* sözcüklerinde erkek ile meslek grupları arasında anlamsal bir ilişki kurulmuştur. *Papaz* yaşlı ve hoşgörüsüz erkek anlamına gelmektedir. Din adamlarının meslekleri gereği disiplinli olma ve kesinliği tartışılmayan dini kurallar konusunda esnek olmama özelliği, bu tür özellikler sergileyen erkeklere atfedilirken aynı zamanda tecrübeli din adamlarının belli bir yaşın üzerinde olma özelliği de aktarılmaktadır. Çoğunluğu Müslüman olan toplumumuzda bu sözcük olumsuz bir duygu yükü taşımaktadır. *Doktor* sözcüğüne gelince gözlüklü adam anlamına gelen bu argo sözcükteki eğretilme çok çalışıp uzun bir eğitim gördüğü için genellikle

gözleri bozulup gözlük kullanan bir meslek grubunun ciddiyet ve bilgelik özelliklerinin olumlu bir bağlamda erkeklere gönderimde bulunması sonucunda oluşmuştur. Aynı ifadenin kadınlar için kullanılmaması her ne kadar kadın doktorların sayısı günümüzde çok artmış olsa da doktor denilince hâlâ akla öncelikle erkeklerin gelmesi eğilimiyle açıklanabilir.

Baro, *çavo*, *laço*, *lavuk*, *mantı*, *mart*, *mantınay*, *parlak*, *şap*, *şugar* argoları genel olarak erkeğin gücüyle, yüceliğiyle, güzelliği ile ilişki kurularak oluşturulmuştur. *Baro*; Çingenecede "büyük, önemli" anlamlarına gelmektedir. Erkeği yücelten bir gönderimi vardır. Büyük ve önemli şeylerle eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Mantı*, denizcilik terimi olarak gemi serenlerini direklere asılı tutan halat ve makara anlamına gelmektedir. Erkeğin gücünü ön plana çıkararak kurulan bir eğretilme örneğidir. *Mart* özel addan (Mars, Roma savaş tanrısının adı) türetilerek oluşturulmuş bir argodur. Erkeği ilahlaştıran, yücelten bir gönderimi vardır. Savaş tanrısı ile erkek arasında eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Parlak*, sıfatı argo olarak tüysüz, güzel yüzlü erkek anlamını taşır. Erkeğin dış görünüşüne olumlu bir gönderimde bulunmaktadır; çünkü parlak olan şey dikkat çekici ve göz kamaştırıcıdır. *Şap*; kumlu çimento ile yapılan beton yapı üstüne yalnız sulu çimento ile geçilen cila sıvası anlamına gelmektedir. Dayanıklı bir zemin kaplama malzemesiyle eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Şugar*; güzel, hoş, alımlı erkek anlamlarına gelmektedir. İngilizce "şeker" sözcüğünden ödünçlendiği düşünülmektedir. Şekerin güzel ve tatlı oluşuna gönderimi vardır. Şekerle erkek arasında kavramsal eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Laço*; Çingenecede "iyi, emin" anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla iyi ve emin kavramları erkek ile ilişkilendirilmiştir. *Çavo*, *lavuk* ve *mantınay* sözcükleri farklı dillerde erkek/ genç erkek anlamlarına gelen ödünçleme sözcüklerdir. Dolayısıyla bu argo sözcüklerde eğretilme ilişkisi bulunmamaktadır.

Tomruk, *sap* ve *tohumluk* sözcüklerine bakıldığında eğretilme ilişkisinin bitkilerle kurulduğu görülmektedir. *Tomruk* kesilen bir ağacın işlenmemiş gövdesi anlamına gelmektedir. Argoda ise kaba saba erkek anlamında kullanılmaktadır. Ağaç gövdesinin yontulmamış, ham, işlenmemiş olma özelliği nasıl davranacağını bilmeyen, kaba ve eğitimsiz olma özelliklerinin yerini tutacak şekilde erkeğe aktarılmıştır. *Sap* argoda yalnız, özellikle kadınsız erkek anlamında kullanılmaktadır. Bir bitkinin sapı çiçeği olmadan yalnızdır. Bu eğretilme argoda kadın yerine çiçek denilmesiyle oluşturulan eğretilmeyle birbirini tamamlar durumdadır. Tıpkı kadın ve erkeğin birbirini tamamlaması gibi. Ancak sapın erkeğin cinsel organıyla bağdaştırılmış olması da söz konusu olabilir. Bu durumda parça bütün ilişkisiyle bir düzdeğişmece örneği de teşkil edebilir. *Tohumluk* sözcüğünde erkek yine bir bitkiye benzetilmektedir. Yeni bitki oluşturma için ayrılan bitkilere tohumluk denilmektedir. Bu eğretilmede erkeğin üreme özelliği ve spermleri erkeğin tümüne atfedilerek bir düzdeğişmece oluşturulmuştur.

Argoda Kadın Eğretilmeleri

Argoda kadına gönderimde bulunan sözcükler sayıca erkeğe gönderimde bulunanlardan daha fazladır. Bu sözcükler şu şekilde sıralanabilir: *amfendi*, *cık*, *çatlak*, *fıstık*, *mitra*, *açık kapı*, *bomba*, *dampnerli*, *ıskoda*, *despinis*, *kaleci*, *bıldırın*, *ev tavuğu*, *keklik*, *civciv*, *piliç*, *tavuk*, *çiçek*, *sapsız*, *ahçik*, *dacik*, *gaca*, *gace*, *gacı*, *gaco*, *haraşo*, *nataşa*, *çay*, *demli*, *kadayıf*, *çıtır*, *kurabiye*, *pandispanya*, *ilic*, *yavru*, *kuzu*, *pakize*, *mal*, *parça*.

Amfendi, *cık*, *çatlak*, *fıstık*, *mitra* argoları genel olarak kadın cinsel organıyla parça bütün ilişkisi kurularak düzdeğişmece ile oluşturulmuştur. *Amfendi*; kadınlara hitap etmek için kullanılan *hanımefendi* ya da bunun resmiyet dışı biçimi olan *hanfendi* sözcüğünün alaycı bir biçimde (sözcük oyunu) değiştirilmesiyle türetilmiş bir argo sözcüktür. Doğrudan kadının cinsel organını vurgulayan bir gönderime sahiptir. Kadına cinsel organının adıyla hitap edilmesi

parça-bütün ilişkisi taşıyan bir düzdeğişmece örneği oluşturmaktadır. *Cık* dişilik organı anlamına gelmektedir (kısaltma). Yine dişilik organı ile düzdeğişmece ilişkisi kurulmuştur. Normalde kadın cinsel organına ulanan bu ek acıma ifade edebildiği gibi (Göksel, & Kerslake 2005, s. 58) önemsizlik ifade edebilen (Gencan, 2001, s. 180) küçültme ekidir. Kadının cinsel organının, dolayısıyla da kadının 'zavallı' olarak nitelenerek aşağılanması söz konusudur. *Çatlak* yine dişilik organı anlamına gelmektedir. *Çatlak*, ince, dar, ya da genişçe, yüzeysel ya da derin ayrılma yerlerini ifade etmektedir. Kadın cinsel organın görüntüsü ile eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Fıstık*; görüntüsü itibariyle doğrudan kadın cinsel organı ile ilişkilendirilerek oluşturulmuş bir eğretilmedir. *Mitra*; Yunancada rahim anlamına gelmektedir. Kadın cinsel organına gönderimde bulunan bütün bu eğretilmeler parça bütün ilişkisi taşıyan düzdeğişmeceledir. Kısacası kadın, argoda yalnızca cinsel organdan oluşan bir varlıkmişçasına adlandırılmaktadır.

Kadın kavramını gösteren *açık kapı*, *bomba*, *dampirli*, *despinis* ve *kaleci* argo sözcükleri de genel olarak kadının cinselliği ile ilgili anlamsal ilişkiler kurmaktadır. *Açık kapı*, bakire olmayan kadın anlamına gelmektedir. Açık olan, herkesin girebileceği bir yerle eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Bomba*; cinsel bakımdan çekici olan kız anlamına gelmektedir. Kadının cinsel çekiciliği ile bombanın patlayıcı etkisi arasında paralellik kurulmakta, "cinsel açıdan çok çekici kadın" anlamına gelmektedir. *Dampirli* sözcüğünde ise; damper, bir şasinin üzerine takılmış, inip kalkan kasası olan, kendinden hareketli, yükü boşaltan düzen anlamına gelmektedir. Kamyonların arka kısmına takılan bu düzenek ile kadının kalçaları arasında benzerlik kurularak kamyon ve kadın arasında eğretilme oluşturulmuştur. Benzer bir durum *iskoda* sözcüğü için geçerlidir. Argoda eğri bacaklı kadın anlamında kullanılan bu sözcük Skoda marka otomobillerin arka tekerleklerinin içeriye doğru dönük olmasından esinlenerek oluşturulmuş bir eğretilmedir. Taşıt araçları ile kadın arasında kurulan bu ilişkinin, bir taşıta binme ile kadının üzerine çıkarak cinsel ilişkide bulunmayı da sezdirildiği düşünülebilir. *Kaleci*, kadının cinsel ilişkideki rolüne gönderimde bulunmaktadır. Gol atılan, topun girdiği yerin bekçisi ile eğretilme ilişkisi kurulmuştur. Golü atan erkektir ve futbolda olduğu gibi etken durumdadır; kadın ise savunma durumundadır. *Despinis*, Yunancada bakire kadın anlamına gelmektedir. Bu sözcükte eğretilme bulunmamaktadır; ancak, bekaret ve kadın arasında ilişki kurularak oluşturulmuş bir argodur.

Bıldırcın, *ev tavuğu*, *keklik*, *civciv*, *piliç* ve *tavuk* sözcüklerindeki eğretilmelerin genel olarak yumurtlayan, kanatlı, evcil ya da av hayvanlarıyla kadınlar arasında ilişki kurularak oluşturulduğu görülmektedir. Bu sözcükler kolay avlanılan, yumurtlayan, genelde bütün gün yatan ve kendi meskeninde duran, alanından çıkmayan, pek de işe yaramayan, etine dolgun hayvanların bu özelliklerinin kadınlara aktarılmasıyla oluşturulan eğretilmeleridir.

Hayvanların aksine kadının bitkilerle özdeşleştirildiği argo sözcük örneği olarak bütüncede iki örneğe rastlanmıştır: *çiçek* ve *sapsız*. Çok alımlı kız, kadın anlamına gelen *çiçek* sözcüğü çiçeğin güzel ve beğenilen olma özelliğini kadınlara aktarmakta, olumlu bir çağrışım oluşturmaktadır. *Sapsız* ise, yalnız kadın, erkek arkadaşı ya da eşi olmayan, erkeksiz kadın anlamında kullanılmaktadır. Buradaki eğretilme aslında erkeğe *sap* denilmesi yoluyla oluşturulmuştur. Kadınlara ilişkisi yoksunluk eki yoluyla kurulmuştur. Ancak, aynı zamanda bir çiçeğin sapı olmadığı durumdaki eksikliği ifade edilmektedir.

Ahçik, *dacik*, *gaca*, *gace*, *gacı*, *gaco*, *haraşo* ve *nataşa* sözcüklerinde kadınların dini görüşe, milliyete göre ayrıştırıcı, sınıflandırıcı kavramlarla ilişki kurularak nasıl temsil edildiği şu açıklamalar ışığında görülmektedir: *Ahçik*, (Ermenice kökenli) yabancı kadın turist anlamına gelmektedir.

Dacik, İslâm dininden başka dinde olanlar (gayrimüslim) anlamına gelmektedir. *Gaca/gace/gacı/gaco* sözcükleri arasında söyleyiş farklılığı vardır ancak hepsi Çingenecede “başkası, yabancı” anlamlarına gelmektedir. Sözü edilen bu argo sözcükler cinsiyetle ilişkisi olamayan, kadını ötekileştiren kavram alanlarından aktarılmış eğretilme örnekleridir. Ayrıca, *haraşo* Ruslara özgü olan bir sıra ters, bir sıra düz desenli bir örgü çeşidi ile Rus kadınları arasında düzdeğişmece ilişkisi kurularak oluşturulmuş bir argo kullanımdır. Bu örnek kadını ötekileştirmenin yanı sıra Rus kadınlara olan bir önyargı (Rus kadınların hepsi kolay kadındır) taşımaktadır. Bunu destekleyen bir diğer örnek de *nataşa* sözcüğüdür. Rusça bir kadın adı olan Nataşa, çalışıp para kazanmak için Türkiye’ye gelen ama iş bulamayıp kötü yola düşen Slav kökenli kadınlara halkın verdiği ortak ad olarak kullanılmaktadır. Parça bütün ilişkisi içeren bir düzdeğişmece örneğidir. Zamanla tüm Rus kadınlara karşı bir önyargı oluşturulmasına neden olan bir kullanıma dönüştüğü görülmüştür.

Demli, *kadayıf*, *yavru* ve *pakize* sözcükleri genel olarak kadının yaşıyla ilişki kurularak oluşturulmuş argolardır. *Demli*, yaşı otuzu geçmiş olgun ve güzel kadın anlamına gelmektedir. Çayın demlendikçe güzel oluşuyla ilişkilendirilerek çay ve kadın arasında eğretilme ilişkisi kurulmuştur. Nitekim *çay* sözcüğü de aynı kavram alanı içerisinde genç kız ya da kız çocuğu anlamında kullanılmaktadır. *Kadayıf*, genç kadın anlamına gelmektedir. Çıtırılığı ile bilinen ve tatlı için kullanılan bir malzeme ile kadın arasında “taze olan çıtır olur” mantığıyla eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Çıtır* sözcüğü tek başına da çok genç ve güzel kız anlamında kullanılmaktadır. *Kurabiye*, *pandispanya*, *ilik* sözcükleri de yine genç, güzel, çekici kız ya da kadın anlamında kullanılmaktadır. Genellikle herkesin sevdiği, iştah kabartan bu yiyecek isimleri kadınlara duyulan cinsel iştaha gönderimde bulunan eğretilme örnekleridir. *Yavru*, yine kadının yaşına gönderimde bulunan bir argo olup; bir canlının küçük, toy haliyle kadın arasında eğretilme ilişkisi kurulmuştur. *Yavru* ile alt anlamlılık ilişkisi içerisinde bulunan *civciv*, *piliç*, *kuzu* gibi argo sözcüklerin hepsi kadının deneyimsiz ve genç yaştaki haline işaret eden eğretilmelerdir. *Pakize*, pak, temiz genç kız anlamlarına gelmektedir. Gençlik ve temizlik arasında ilişki kurularak eğretilme yapılmıştır. Bu örnekler kadına yönelik övgü taşımaktan ziyade kadının erkekler tarafından tercih edilen, iştah uyandıran yaş aralığına işaret etmektedir.

Son olarak, *mal* ve *parça* sözcüklerinde kadın ve alınıp satılabilen bir eşya/nesne/hayvan arasında kadını değersizleştiren, küçük düşürücü bir eğretilme ilişkisi kurulduğu görülmektedir.

Kadına ve erkeğe yönelik bu argolar ve argolardaki eğretilmeler incelendiğinde, erkeğe yönelik argoların daha çok yüceltici, gücü ön plana çıkararak, ilahlaştıran, cinsel açıdan etken ve aktif, dış görünüş açısından çekiciliği vurgulayan nitelikli olduğu gözlemlenmiştir. Erkek anlamına gelen argo sözcüklerde alet, silah eğretilmelerine sıklıkla rastlanmıştır. Erkek ile güzel, güçlü, iyi, kudretli olan birçok şey kavramsal eğretilme ya da düzdeğişmece aracılığıyla ilişkilendirilmiştir. Kadının herhangi bir açıdan gücünü ortaya koyan bir argo sözcüğe rastlanmamıştır.

Kadın anlamına gelen argo sözcüklerin ise genel itibarıyla kadın cinsel organı aracılığıyla oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Kadın bütünüyle bir cinsel obje olarak görülmüştür ve sadece cinsel organından ibaretmişçesine parça-bütün ilişkileri kurulmuştur. Kadın özellikle bekaret kavramıyla ilişkilendirilip cinsel ilişkideki edilgenliği ve pasifliği vurgulanmıştır. Pek çok argo sözcüğün açıklamasında kız ve kadın ayrımı bulunmaktadır. Bu bulgular Tüzin (2006)’nın kadının argo ve küfür bağlamında cinsel eylemin nesnesi olduğunu savladığı çalışmasının bulgularıyla örtüşmektedir.

Erkeğe yönelik argolarda erkeğin yaşına ilişkin olan gönderimler daha az sayıda iken; kadına yönelik argolarda kadının yaşına ilişkin pek çok eğretilme bulunmaktadır. Kadının yaşı vurgulanarak genç veya yaşlı oluşu çekicilikle bağdaştırılmıştır. Kadın, argolar aracılığıyla etiketlenip sınıflara ayrılırken; aynı durum erkekte daha az gözlenmiştir.

Kadın ve yumurtlayan av hayvanları arasında kayda değer bir eğretilme ilişkisi kurulmuştur. Doğurabilen ve kolaylıkla avlanabilen hayvanlarla eğretilme ilişkisi içinde yer alan kadına, faydalanılabilen ve güçsüz bir nitelik yüklenmiştir.

Argoların toplum tarafından oluşturulmuş dil kullanımları oluşu göz önünde bulundurulduğunda, iyi, güçlü ve etken olan birçok şey toplum tarafından erkek ile özdeşleştirilirken, aşağılayıcı, güçsüz, edilgen olan şeyler kadın ile özdeşleştirilmiştir. Bu eşitsizliğin nedeninin toplumsal olarak ataerkilliğin yarattığı dil olduğu söylenebilir. Bu duruma ek bir kanıt olarak argolarda kadın ve erkek anlamına gelen sözcüklerin sayısının eşit olmayışı da gösterilebilir. Çünkü dili oluşturan eril kesim kendisinden çok kadınlı ilgili ifadeler üretmeyi tercih etmiştir. İlhan (2021, s. 113) argo sözcük ve deyimlerde hangi cinsin ağızından çıkarsa çıksın yoğun bir erilliğin göze çarptığını belirtmekte bunun nedenini kadınların toplumsal yaşama, özellikle kamusal alana geç girmeleriyle ilişkilendirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada kadın ve erkeğe yönelik Türkçe argolardaki eğretilmeler incelenip gönderimleri açısından çözümlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Dile ve kültüre yönelik oldukça fazla veri taşıyan argolar, cinsiyete dayalı birtakım toplumsal basmakalıp örneklerin yansımasıdır; “erkekler duygusuzdur” ya da “kadınlar matematikten anlamaz” gibi cinsiyete dayalı kabul edilebilir davranış kalıpları oluşturur. Türkçe argolardaki eğretilmelerde erkek için daha güçlü ve iyi kavramlarla ilişki kurulurken; kadın daha güçsüz ve aciz kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Argonun, içinde oluşturulduğu toplumun kültürünü ve izini net bir biçimde taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda ise Türk toplumunun erkeği yücelten kadını ise daha çok küçük gören bir düşünce sistemine sahip olduğu söylenebilir. Bu durum, daha önce sözünü ettiğimiz Spender’in *Man Made Language* adlı kitabında ortaya attığı “dil erildir” görüşünü destekler niteliktedir. Erkeğin üstünlüğü birçok alanda karşılaşılan bir durumdur. Gündelik yaşamda çok sık kullanılan argolar, kişilerin bilişsel sistemlerine bütünüyle hâkim ifadeler olduğundan yapılan eğretilmeler ışığında, Türk toplumunun biliş düzeyi ve ideolojisinin ataerkil bir sistem üzerine oturtulduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Çalışmada özellikle toplumda kadının yerine yönelik ipuçları elde edilmiş ve argolarda genel olarak erkek ile eşit olmayan, daha çok cinsel açıdan sözü edilen, objeleştirilen, herhangi bir işlevi veya gücü olmayan bir kadın profili çizilmiştir. İngiliz argosundaki kadın ve erkek eğretilmelerinin incelendiği Kövecses (2006)’da da benzer bulgulara rastlanmaktadır. Söz konusu çalışmada da kadının yiyeceklerle, av hayvanlarıyla, hayvan yavrularıyla ve malla özdeşleştirilmesi bu eğretilmelerin evrensel bir yönünün olduğunu akla getirmektedir. Lakoff’a göre dilde kadının bu olumsuzluğunu değiştirebilmek için öncelikle kadının toplumdaki yerinin ve değerinin değişmesi gerekmektedir (Sebzecioğlu, & Özgür, 2015, s. 80).

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Doküman incelemesine dayalı olduğundan makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1997). *Anlambilim*. Engin Yayınevi.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin büyük argo sözlüğü (Tanıklarıyla)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Alagözlü, N. (2009). Dil ve cins: Türkçe atasözlerinde ve deyimlerde kadın üzerine eğretilmeler ve toplum-bilisel yapı. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 37-48.
- Asiltürk, B. (2002). Modern Türk şiirinde argo-iki örnek. Metin Eloğlu-Salâh Birsal (haz.), *Türk kültüründe argo içinde*. Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını (SOTA).
- Aydın, Y. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde argonun yeri üzerine bir tartışma. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 308-326.
- Barcelona, A. (2000). Introduction: The cognitive theory of metaphor and metonymy. A. Barcelona (Ed.), *Metaphor and metonymy at the crossroads: a cognitive perspective* içinde. (ss. 1-28). Mouton de Gruyter.
- Baş, M. (2016). Türkçede göz sözcüğünün deyimler aracılığıyla kavramsallaştırılması. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 17-37.
- Baş, M. (2023). Türkçede konuşma organları vasıtasıyla dilsel davranışa ait kavramlaştırmalar. Yeşim Aksan, Elif Arıca Akkök, & Mustafa Aksan (Eds), *Kavramsal metafor ve metonimi üzerine uygulamalar* içinde. (ss.21-41). Toros Üniversitesi Yayınları.
- Çiçek, A. & Yağbasan, M. (2019). Küfür ve argonun gündelik iletişimdeki yeri üniversite öğrencileri özelinde bir alan araştırması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (AKİL)*, (32), 13-37.
- Çiftçi, M. (2006). Argonun niteliği ve argoya bakış açımız. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 297-301.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics*. Oxford University Press.
- Emiroğlu, S., Özbayrak, S., & Sarıgül, Z. (2022). Argo atasözü ve deyimlerin türkçe öğretiminde kullanımı. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 467-494.

- Gedik, M. & Akın, E. (2016). Tek kişilik gösterilerde (stand-up) kullanılan argo dilinin tespiti üzerine bir inceleme. *Ekev Akademi Dergisi*, 20(66), 415-432.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ayraç Yayınevi.
- Gerek, Z., Ünveren, A. & Seyhan, S. (2015). Türkiyede futbolla ilgili yazılı medyada kullanılan argo, küfür ve savaş metaforlarının incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 190-197.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>
- Güneş, C., & Tezcan, R. (20019). Metafor nedir, ne değildir?. (Ed.) B. Kılcan, *Metafor ve metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi* içinde. (ss. 1-15). Pegem Akademi.
- İlhan, E. (2021). *Öğrenci folkloru - eğlence ve argo*. Vadi Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İspirli, Ö. L. (2012). Günümüzde eğretilme anlayışı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2), 29-43.
- Kısa, O. (2018, Nisan 5-7). *Afyonkarahisar ağızında kadın ve erkek cinsiyetine yönelik argo söylemler*. VIII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler içinde. (ss. 587-595). Afyonkarahisar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Koç, A. (2002). Argoda kadın. E. Gürsoy-Naskali & G. Sağol (Eds), *Türk kültüründe argo* içinde. (ss. 103-115). Sota.
- Kövecses, Z. (2006). Metaphor and ideology in slang: The case of WOMAN and MAN. *Revue d'Etudes, Francaises*, 11, 151-166.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003) *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press.
- Lakoff, R. (1975). *Language and woman's place*. Harper and Row.
- Löbner, S. (2002). *Understanding semantics*. Routledge.
- Nazlıpınar Subaşı, M. D. (2020). The power of man-made language in the construction of gender. *The Journal of Kesit Academy*, 6(25), 41-56.
- Özelmacı, Ş., & Çakır, U. (2019). Metaforlar ve benzerleri ile ilgili söylenenler. B. Kılcan (Ed.), *Metafor ve metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi* içinde. (ss. 17-34). Pegem Akademi.
- Parlar, Z. & Kaman, S. (2024). Halkbiliminde argonun yeri ve argoda kullanılan sayılarda kültürün izleri. *Folklor/Edebiyat*, 30(1)-117, 41-64.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçenin argo sözlüğü*. Arkadaş Yayınevi.
- Sebzecioğlu, T., & Coşkun Özgür, S. (2015). Cinsiyete bağlı argo kullanımı üzerine bir Twitter etiketi örnekleme. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 75-93.
- Sezgin, B. (2013). *Yeni argo sözlüğü*. Cinius Yayınları.
- Spender, D. (1980). *Man made language*. Routledge.
- Trumbull, M. (2005). Qualitative research methods. (Ed.) G. R. Tailor. *Integrating quantitative and qualitative methods in research* içinde. (ss. 101-126). University Press of America.

- Tüzin, D. (2006). Argo ve küfür bağlamında cinsel eylemin nesnesi olarak "kadın". *Millî Folklor*, 18(71), 105-107. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=71&Sayfa=113>
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Türkiye’de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Konusunda Yayınlanan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Review Of Graduate Thesis Published on Labor Economics and Industrial Relations In Turkey

İsmail Işıktaş^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye
E-mail: ismailisiktas@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9460-4646

Başvuru/Submitted: 10.05.2024
Son Düzeltme/Last Revision: 31.05.2024
Kabul/Accepted: 06.07.2024

Atıf bilgisi / Citation

Işıktaş, İ. (2024). Türkiye’de çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri konusunda yayınlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 167-189.
<https://doi.org/10.21733/ibad.1481412>

Turnitin Similarity Index 16%

ÖZ

Çalışmamızda, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, veri toplama yöntemi olarak doküman analizi seçilmiştir. Çalışma kapsamını, YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından (YÖKTEZ) elde edilen 146 adet lisansüstü tez oluşturmaktadır. Araştırmanın sınırlılığı, YÖKTEZ’de yayınlanmasına izin verilen tezlerle sınırlı olmasıdır. Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri (ÇEEİ) konusunda tamamlanan lisansüstü tezlerden elde edilen verilerde uygulanan, araştırma yöntemleri, veri toplama teknikleri, veri türleri, verilerin analiz yöntemleri, tezlerin üniversite ve öğretim üyelerine göre dağılımları ile anahtar kelimelerin kullanım sıklığına ilişkin araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Veriler, doktora ve yüksek lisans tezleri bazında kodlanarak içerik analizi ile değerlendirilmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda 2021 yılında 25 üniversitenin sosyal bilimler enstitülerinde ÇEEİ ana bilim dalında 42 doktora tezi ve 104 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 146 lisansüstü tez incelenmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics V22.0 programı ile elde edilen tanımlayıcı istatistik veriler kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda tezlerin 124’ünde (%84,93) nitel araştırma yönteminin kullanıldığı; araştırmada en sık kullanılan veri toplama yönteminin %32,88 oranla görüşme/mülakat yönteminin olduğu; verilerin en sık analiz edildiği yöntem olarak %45,89 kullanım oranıyla içerik analizinin olduğu; 17 adet lisansüstü tez ile en fazla İstanbul Üniversitesi tarafından tez üretildiği; en fazla tez danışmanlığının 73 adet (%50) lisansüstü tez ile “Prof. Dr.” unvanlı öğretim üyeleri tarafından yapıldığı; anahtar kelimelerin tekrar sıklığına göre veriler incelendiğinde, sosyal politikanın 16 tekrar sıklığı ile ilk sırada yer aldığı bulunmuştur. Eğitim, sağlık, medya, turizm ve pazarlama gibi alanlarda yoğun olarak lisansüstü tezler çalışılmış olmasına rağmen ÇEEİ kapsamında sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, 2020 yılından bu yana yapılmış olan ilk kapsamlı analiz olup, akademik çalışmalara ve lisansüstü eğitime önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Lisansüstü Eğitim, Araştırma Yöntemleri, Veri Toplama, Veri Analizi.

ABSTRACT

In our study, qualitative research method was chosen. In the research, document analysis was used as the data collection method. The scope of the study consists of 146 postgraduate theses obtained from the Databases of National Thesis Center in The Council of Higher Education (DNTCHE). The limitation of the research is that it is limited to theses that are allowed to be published in DNTCHE. Answers were sought to research questions regarding research methods applied, data collection techniques, data types, data analysis methods, distribution of theses according to universities and faculty members, and the frequency of use of keywords from the data obtained from postgraduate theses completed on labor economics and industrial relations (LEIR). The data were coded based on doctoral and master’s theses and evaluated through content analysis. As a result of the findings, a total of 146 postgraduate theses, including 42 doctoral theses and 104 master’s theses, were examined in the social sciences institutes of 25 universities in 2021, in the department of LEIR. Descriptive statistical data obtained with the IBM SPSS Statistics V22.0 program was used in the analysis of the data. As a result of the analysis, qualitative research method was used in 124 of the theses (84.93%); The most frequently used data collection method in the research was the interview method with a rate of 32.88%; Content analysis is the most common method of analyzing data with a usage rate of 45.89%; With 17 postgraduate theses, Istanbul University produces the most theses; The most thesis supervision was done by faculty members with the title “Prof. Dr.”, with 73 (50%) postgraduate theses; When the data was examined according to the frequency of repetition of keywords, it was found that social policy ranked first with a frequency of 16 repetitions. Although postgraduate theses have been extensively studied in fields such as education, health, media, tourism and marketing, there are a limited number of studies within the scope of LEIR. This study is the first comprehensive analysis conducted since 2020 and will make significant contributions to academic studies and postgraduate education.

Keywords: Labor Economics and Industrial Relations, Graduate Education, Research Methods, Data Collection, Data Analysis.

GİRİŞ

Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkarak, tüm dünyaya yayılan virus, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de birçok sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir. Yayılan bu hastalık, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından daha sonra Covid-19 (koronavirüs) olarak adlandırılmıştır. Covid-19 pandemi süreci boyunca tüm yaşam alanlarını, iş hayatını, eğitim-öğretime yönelik gerek ders işleme şekillerini gerekse sınavların uygulanma biçimlerini değiştirmiş, her alanda yeniden yapılanma ve düzenlemelere gidilmesi için hükümetler tarafından yeni politikalar geliştirilmiştir. Uygulanan politikalar ve kısıtlamalar nedeniyle tüm alanlarda olduğu gibi ÇEEİ alanında yer alan tüm faaliyetleri de doğrudan etkilemiştir. Sürecin etkilerine alan yazında gerçekleştirilen akademik çalışmalarda ekonomik ve sosyal hayatın kısıtlanması, çalışma hayatında çalışanlar ile işveren arasında yeni iş ilişkilerinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi, çalışan davranışları ile tüketici davranışlarına olan etkisi, pandemi sürecinde iş yaşam dengesi veya iş yaşam dengesizliğine etkileri, uzaktan veya evden çalışma sistemlerinin tüm sektörlerde yayılması ve dijitalleşme gibi konu başlıklarında yer verildiği görülmektedir (Kara, 2020; Akca, & Tepe Küçüköğlü, 2020; Güngörer, 2020; Balcı, & Çetin, 2020; Murat, & Aykaç, 2020; Soylu, 2020; Marangoz, & Kırlı Özen, 2021; Serikli, 2021; Yetiz, 2021; Açıköz, & Mutlu, 2022). ÇEEİ, disiplinler arası konuları kapsayan bir bilim dalıdır. Bu nedenle araştırmamızın amacı 2019-2021 Covid-19 küresel salgın dönemini kapsayan ve 2021 yılında ÇEEİ alanında tamamlanan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik olarak incelenmesi ve sonuçlarının paylaşarak literatüre kazandırılması olarak belirlenmiştir.

Literatür taraması sonucunda, eğitim, sağlık, media, turizm, pazarlama gibi alanlarda yoğun olarak hazırlanmış lisansüstü tez inceleme çalışmaları bulunmaktadır. ÇEEİ alanında ise sınırlandırılmış konu kapsamında veya sadece bir tez türü (doktora yada yüksek lisans tezi) seçilerek konu/alan içeriklerinin kısıtlandığı sınırlı sayıda çalışmalara yer verildiği görülmektedir (Makal, 2008; Yorgun, 2009; Bingöl, 2020; Özgüler, 2020; Kocabaş, & Canbey Özgüler, 2021). Alandaki en son çalışmanın 2020 yılında yayımlanması, sonraki dönemlerde alan yazında herhangi bir çalışma yapılmamış olması, bu çalışmanın alandaki 2019 verilerinden sonra yapılan ilk çalışma olması ve sonuçları itibarıyla akademik çalışmalar ile lisansüstü eğitime sağlayacağı katkıları nedeniyle çalışmamızın önemini ve eşsiz değerini oluşturacağı değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında dokuz adet araştırma sorusu belirlenmiştir. Bu sorulara aşağıdaki başlıklar altında yer verilmiştir.

- 2021 yılında Türkiye’deki sosyal bilimler enstitülerinde ÇEEİ ana bilim dalı bünyesinde tamamlanan ve yazarı tarafından paylaşımına izin verilen, YÖKTEZ veri tabnında kayıtlı kaç adet lisansüstü tez çalışması bulunmaktadır?
- Lisansüstü tezler hangi araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir?
- Kullanılan araştırma yöntemleri için ihtiyaç duyulan veriler hangi veri toplama araçları kullanılarak elde edilmiştir?
- Elde edilen veriler hangi analiz teknikleri ile incelenmiştir?
- Lisansüstü tezlerde kullanılan veri türlerinin dağılımı nasıl gerçekleşmiştir?
- ÇEEİ konusunda hangi üniversiteler tarafından lisansüstü çalışma yapılmıştır?

- Üniversiteler tarafından lisansüstü tez çalışmaları hangi araştırma yöntemlerini kullanarak gerçekleştirilmiştir?
- Doktora ve yüksek lisans tezlerinin, danışmanların akademik unvanlarına göre üniversiteler bazında dağılım miktarı nedir?
- Lisansüstü tez çalışmalarında kullanılan anahtar kelimelerin tekrar sıklığı nedir?

Araştırmada, YÖKTEZ’den elde edilen 146 adet lisansüstü tez verilerine yer verilmiştir. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistiki veriler kullanılarak içerik analizi ile değerlendirmelerde bulunulmuştur.

YÖNTEM

Çalışmamızın bu bölümünde araştırma yöntemi ve kullanılan veri toplama aracına, evren ve örnekleme, araştırmanın sınırlılıkları ile verilerin analizine ve verilerin yorumlanmasına yer verilmiştir. Araştırmamızda açık erişimli veriler kullandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.

Araştırma yöntemi ve veri toplama aracı

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak doküman analizi uygulanmıştır. Araştırmada nitel yöntemin kullanılmasının nedenleri arasında verilerden anlam üretilebilmesine imkan sağlaması, verilerin sınıflandırılmasındaki kolaylığı ve verilerin daha kolay anlaşılabilirliği ve sonuçların yorumlanmasında kolaylık sağlaması olmuştur.

Nitel veri analizinde temel olarak incelenen sosyal gerçekliğin derinliklerinde yer alan açık/örtük bilgiyi gün yüzüne çıkartmak amaçlanmaktadır (Ertugay, 2019). Nitel bir çalışmanın özel tasarımının araştırmanın amacına, hangi bilginin daha faydalı olacağına, hangi bilginin en fazla güvenilirliğe sahip olacağına bağlı olduğu vurgulanmakta, nitel çalışmalarda doküman analizinin araştırmacı ve akademisyenler için en değerli bilgi kaynaklarından biri olduğu belirtilmektedir (Hoepfl, 1997). Bu nedenle, çalışmamızda kullanılan nitel araştırma yönteminde kullanılan veriler doküman analizi tekniği ile elde edilmiştir. Ayrıca, çalışmada nitel yöntemin seçilmesinde etkenlerden biri de kullanılan veri türünün yaklaşık %70’inin tanımlayıcı istatistiki verileri içermesi olmuştur.

Doküman analizi, bir araştırma problemi hakkında belli bir zaman aralığında üretilen verilerden oluşan dokümanların incelenmesi sonucunda analizini, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Karadağ, 2014, s. 5). Doküman incelenmesi sonucunda, araştırma yapılan konu kapsamında daha detaylı bilgilerin elde edilebilmesi mümkündür (Travers, 2001). Doküman analizi, yazılı üretilen veri kaynakları ile sınırlı olmayıp harita, grafik, şema ve fotoğraf gibi çok daha farklı kaynakları içermektedir (Merriam, 2009). Özellikle, web sitelerinin her birinin başlı başına potansiyel veri kaynağı olduğuna vurgu yapılmakta, ayrıca hem niteliksel hem de niceliksel verilerin içerik analizlerinin yapılabilmesi için potansiyel bir materyal olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir (Bryman, 2012). Hoepfl (1997) tarafından nitel çalışmalarda kullanılacak doküman analizi için ihtiyaç duyulan verilerin Travers (2001)’in araştırma konusu bilgilerinin daha detaylı olarak elde edilebilmesine yönelik tespitleri dikkate alındığında Merriam (2009) ve Bryman (2012) tarafından yazılı kaynaklar dışında ayrıca araştırmacının çalışmasında çevrim içi veri tabanları ve web sayfalarından (YÖKTEZ, TR Dizin, Dergipark vb.) elde edilecek verilerin

kullanılabileceği görüşleri dikkate alınarak bu çalışmamızda elektronik veri tabanından elde edilen verilerin incelenmesine ilişkin doküman analizi tekniği benimsenmiştir.

Akademik çalışmalarda, araştırmacılar genellikle internet sitelerinden elde edilen verilerin kullanılmasına şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu nedenle akademisyen ve araştırmacılar tarafından daha çok alanda gerçekleştirilen diğer çalışmalar ile ortaya konulan kitap, makale, bildiri gibi veri kaynaklarını beklenmelerinin doğal sonucu verilerin güncelliğini yitirmesine veya verilerin gecikmeli olarak literatürde yer almasına neden olmaktadır. Merriam (2009) ve Bryman’ın (2012) çalışmalarında belirttiği yazılı kaynaklar dışında, özellikle web siteleri/sayfalarından gerekli güvenlik prosedürlerine uyulması şartıyla elde edilen verilerin kullanılması halinde güncel verilere daha çok yer verilebileceği ve literatüre daha fazla katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Evren ve örnekleme

Araştırmanın evreni ve örnekleme, 2021 yılında Sosyal Bilimler Enstitüsü ÇEEİ ana bilim dalında tamamlanan ve paylaşılmasına izin verilen 146 (42 doktora ve 104 yüksek lisans) lisansüstü tez çalışması olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın örnekleme, YÖKTEZ’de yer alan arama motorunun “Detaylı Arama” bölümünde aşağıda belirtilen başlıklardan;

- Enstitü: “Sosyal Bilimler Enstitüsü”,
- Ana bilim dalı: “Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri”,
- Konu: “Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri”,
- Tez türü: “Doktora” ve “Yüksek Lisans”
- Yıl: “2021-2021”,
- İzin durumu: “İzinli”,
- Durumu: “Onaylandı”,
- Grubu: “Sosyal” verileri ile sınırlandırılarak yapılan filtreleme sonucu 146 adet tez çalışması tespit edilmiştir.

Türkiye genelinde ÇEEİ alanında eğitim veren 37 üniversiteden, 2021 yılında lisansüstü eğitim veren 25 devlet üniversitesinde tamamlanan 146 lisansüstü tez çalışması evren ve örnekleme olarak belirlenmiştir. Tez çalışmalarının %100’ü temsil edilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları

16.03.2024 tarihinde YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ve kullanım izni verilen tezler çalışmamızın kapsamını oluşturmuştur. Verilerin sorgulandığı tarihten sonra YÖKTEZ’e yüklenen lisansüstü tez çalışmaları araştırmamıza dahil edilmemiştir.

Verilerin analizi ve yorumlanması

YÖKTEZ’den elde edilen veriler Microsoft Excel veri tabanına aktarılmış ve tez no, yazar, yıl, tez adı, tez türü ve konusu gibi başlıklar altında listelenmiştir. Anahtar kelimeler, araştırma yöntemi, veri toplama teknikleri, veri türü, analiz teknikleri, üniversite adı, danışmanların unvanları ve anketlerde kullanılan ölçek bilgileri de dahil edilmiştir. Microsoft Office Excell veri tabanındaki verilerin tamamı analizlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla IBM SPSS Statistics

V22.0 programına aktarılmıştır. Daha sonra veriler yüksek lisans ve doktora tezleri olarak iki gruba ayrılmıştır.

Her iki grup bazında çalışmamızın giriş bölümünde yer verilen araştırma sorularının cevaplarına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. İçerik analizinde incelenen tez verileri frekans (n) ve yüzde (%) olarak tablolandırılmış, elde edilen tamamlayıcı istatistikî veriler kapsamında yorumlanmıştır. İçerik analizi, iletilerin açık olan içeriklerinin nesnel olarak ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir” (Fiske, 1996: 176). İçerik analizi, yapılan çalışmalarda metin içeriği toplama ve toplanan verileri analiz etme tekniği olarak literatürde tanımlanmaktadır. Lisansüstü tezlerde kullanılan metinler olduğu gibi alınarak herhangi bir düzeltme veya değişiklik yapılmadan kullanılmış, sadece aynı anlamda kullanılan ifadeler verilerin analizi aşamasında birleştirilerek kullanılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle ÇEEİ anabilim dalında tamamlanan lisansüstü çalışmalarda hangi araştırma yöntemlerinin, hangi veri toplama tekniklerinin ve analizlerde kullanılan hangi veri türlerinin kullanıldığı betimlenmektedir. Nitel içerik çözümlerinde metinlerin içinde önemli olarak görülen temalardan, kategoriler oluşturularak sosyal gerçekliğin çoklu tanımlamalarıyla betimlemeler yapılmaktadır (Metin ve Ünal, 2022). İçerik analizinin aşamaları genel olarak;

- Araştırma probleminin ve araştırma sorularının belirlenmesi,
- Örneklemin seçimi,
- Verilerin toplanması ve düzenlenmesi,
- Verileri kodlama,
- Betimleme,
- Değerlendirme,
- Çıkarılma ve yorumlama olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Çalışmamız kapsamında belirlenen araştırma soruları ışığında elde edilen bulgulara lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemine, tercih edilen veri toplama araçlarına, çalışmada kullanılan veri türlerine, tamamlanan lisansüstü tezlerin Türkiye’deki üniversiteler ile danışmanların unvanlarına ve kullanılan anahtar kelimelerin tekrar sıklığına göre beş başlık altında yer verilmiştir.

Kullanılan Araştırma Yöntemine İlişkin Bulgular

Türkiye’de ÇEEİ ana bilim dalı lisansüstü öğrencileri tarafından tamamlanan ilk araştırma sorusunun cevabına yönelik 2021 yılında tamamlanan ve paylaşılmasına izin verilen 42 adet doktora, 104 adet yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 146 adet lisansüstü tez tespit edilmiştir. Ayrıca ikinci araştırma sorusu olarak belirlenen lisansüstü tezlerin hangi araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirildiğine ilişkin verilere ise Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Tamamlanan Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı (2021)

Araştırma Yöntemi	Doktora		Yüksek Lisans		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Karma Yöntem	3	7,14	4	3,85	7	4,79
Nicel Araştırma	3	7,14	12	11,54	15	10,27
Nitel Araştırma	36	85,71	88	84,62	124	84,93
Genel Toplam	42	100,00	104	100,00	146	100,00

Tablo 1’de görüldüğü gibi en fazla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. 146 tez’in 124’ünde nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve oransal dağılımı %84,93 olarak gerçekleşmiştir.

Tercih edilen veri toplama araçlarına ilişkin bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu olarak belirlenen “kullanılan araştırma yöntemleri için ihtiyaç duyulan veriler hangi veri toplama araçları kullanılarak elde edilmiştir?” sorusunun cevabına ilişkin aşağıda belirtilen bulgular tespit edilmiştir.

- Araştırma yöntemi olarak kullanılan karma yöntem, dört adet yüksek lisans ve üç adet doktora tez çalışmasında uygulanmıştır. Dört yüksek lisans tezinin birinci aşamasında nitel araştırma yöntemi kullanılmış, nitel araştırmalarda veri toplama tekniği olarak üç tezde görüşme/mülakat yöntemi; bir tezde ise literatür taraması kullanılmıştır. Yüksek lisans tezlerinin ikinci aşamada ise nicel araştırma yöntemi kullanılmış, veri toplama tekniği olarak üç tezde anket yöntemi, bir tezde ise doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Üç doktora tezinin tamamının birinci aşamasında nicel araştırma yöntemi kullanılmış, veri toplama tekniği olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Doktora tezlerinin tamamının ikinci aşamasında ise nitel araştırma yöntemi kullanılarak, veri toplama tekniği olarak görüşme/mülakat yöntemi uygulanmıştır.

- Nicel araştırma yöntemi, 12 adet yüksek lisans ve üç adet doktora çalışmasında uygulanmıştır. Yüksek lisans çalışmalarının tamamında veri toplama tekniği olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Üç doktora tez çalışmasından bir tezde anket yöntemi; iki tezde ise doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

- Nitel araştırma yöntemi 88 adet yüksek lisans ve 36 adet doktora çalışmasında uygulanmıştır. Yüksek lisans tez çalışmalarının 18 adedinde anket; 20 adedinde doküman analizi; 30 adedinde görüşme/mülakat; 19 adedinde literatür taraması ve bir adedinde ise vaka/durum çalışması/örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Doktora tez çalışmalarının altı adedinde anket; 12 adedinde doküman analizi; 14 adedinde görüşme/mülakat; bir adedinde literatür taraması ve üç adedinde vaka/durum çalışması/örnek olay yöntemi kullanılmıştır.

Ayrıca, tespit edilen 146 adet lisansüstü tezin doktora tezi ve yüksek lisans tezi başlığı altında veri toplama araçlarına ilişkin bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Tamamlanan Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı (2021)

Veri Toplama Araçları	Doktora		Yüksek Lisans		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Anket	8	19,05	31	29,81	39	26,71
Doküman/Veri Analizi	14	33,33	21	20,19	35	23,97
Görüşme/Mülakat	16	38,10	32	30,77	48	32,88
Literatür Taraması	1	2,38	19	18,27	20	13,70
Vaka/Durum Çalışması/Örnek Olay	3	7,14	1	0,96	4	2,74
Toplam	42	100,00	104	100,00	146	100,00

Araştırmada kullanılan 39 adet anketten, 33’ünde %84,61 oranında likert tipi sorular kullanıldığı, sadece 6’sında %15,39 oranında likert tipi olmayan soruları içeren anketlerin kullanıldığı bulgularına yer verildiği tespit edilmiştir.

Araştırma yöntemlerine göre tezlerde kullanılan analiz tekniklerine ilişkin dördüncü araştırma sorusunun cevabına yönelik bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Yöntemlerine Göre Tezlerde Kullanılan Analiz Tekniklerinin Dağılımı (2021)

Veri Analiz Tekniği	Karma Yöntem	Nicel Araştırma	Nitel Araştırma	Toplam
Betimsel Analiz	-	2	11	13
Betimsel Analiz ve İçerik Analizi	-	-	3	3
Çoklu Karar Verme Yöntemi	-	-	1	1
Ekonometrik Veri Analizi	-	2	-	2
Eleştirel Yaklaşım	-	-	1	1
Faktör Analizi	2	1	4	7
İçerik Analizi ve Tema Analizi	-	-	1	1
İçerik Analizi	2	2	63	67
Karşılaştırma Metodu Analizi	1	-	16	17
MAT-LAP	-	-	1	1
MAXQDA Pro Analytics	-	-	3	3
Meta Analiz	-	-	1	1
Normallik Analizi	-	1	-	1
Post-Hoc Analizi	-	-	2	2
Söylem Analizi + İçerik Analizi	-	-	1	1
SPSS	1	7	12	20
SWOT Analizi	-	-	1	1
Tema analizi	-	-	2	2
VSM 2013 Analiz Yöntemi	-	-	1	1
Yorumlayıcı Yaklaşım	1	-	-	1
Genel Toplam	7	15	124	146

İncelenen tezlerde kullanılan analiz teknikleri yazarların kendi ifadeleri olarak yer almış ve araştırmacı tarafından herhangi bir düzeltmeye yer verilmemiştir. Veriler değerlendirildiğinde en fazla kullanılan analiz tekniği, 146 tezin 67’sinde (%45,89) içerik analizi olarak tespit edilmiştir. İçerik analizi kullanılmasının nedenleri arasında araştırmacıların belirli bir konu ya da sorun hakkında bilgi elde etmelerine ve elde edilen bilgilerden anlamlı ilişkiler kurmaya ve sonuçlar çıkarmalarına imkan tanınmasıdır. Bir diğer husus ise, tez yazarları tarafından hazırlanan tezlerin %16,44’ünde uygulanan istatistiksel programların (SPSS, MAXQDA, MAT-LAP vb.) analiz tekniği olarak ifade edilmiş olmasıdır.

Araştırmada kullanılan veri türlerine ilişkin bulgular

Lisansüstü tezlerde kullanılan veri türlerinin parametrik, parametrik olmayan ve tanımlayıcı istatistik verilerin dağılımına yer veren beşinci araştırma sorusuna ilişkin 2021 yılı verilerine Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Araştırmada Kullanılan Veri Türlerine Göre Lisansüstü Tezlerin Dağılımı (2021)

Veri Türü	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam	%
Tanımlayıcı İstatistik Veriler	29	73	102	69,86
Parametrik Veriler	4	5	9	6,16
Parametrik Olmayan Veriler	-	6	6	4,11
Parametrik Olmayan + Tanımlayıcı İstatistik Veriler	2	6	8	5,48
Parametrik + Parametrik Olmayan Veriler	2	3	5	3,42
Parametrik + Tanımlayıcı İstatistik Veriler	-	3	3	2,05
Hepsi	5	8	13	8,90
Genel Toplam	42	104	146	100,00

Tablo 4’te görüldüğü gibi en sık kullanılan veri türü olarak 146 lisansüstü tezin %69,86’sında (102 adet) tanımlayıcı istatistik verilerin kullanıldığı bulgularına ulaşılmıştır.

Lisansüstü tezlerin Türkiye’deki üniversiteler ile danışman unvanlarına ilişkin bulgular

Altıncı araştırma sorusu olarak belirlenen “çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri konusunda hangi üniversiteler tarafından lisansüstü çalışma yapılmıştır?” sorunun cevabına ilişkin çalışmamız kapsamında yer alan 146 adet lisansüstü tezin tamamı 25 devlet üniversiteleri tarafından yürütülmüştür. Vakıf üniversiteleri tarafından 2021 yılında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tamamlanan tezlerin tez türüne (doktora ve yüksek lisans) göre üniversiteler bazında dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5. Tamamlanan Tezlerin Tez Türüne Göre Üniversiteler Bazında Dağılımı (2021)

Üniversitenin Adı	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
İstanbul Üniversitesi	12	5	17
Kırklareli Üniversitesi	1	15	16
Akdeniz Üniversitesi	-	9	9
Marmara Üniversitesi	3	6	9
Bursa Uludağ Üniversitesi	2	7	9
Ankara Üniversitesi	2	6	8
Dokuz Eylül Üniversitesi	4	3	7
Gazi Üniversitesi	5	2	7
Sakarya Üniversitesi	2	5	7
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi	-	6	6
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	6	6
Süleyman Demirel Üniversitesi	2	4	6
Mersin Üniversitesi	-	5	5
Yalova Üniversitesi	4	1	5
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	-	4	4
Karadeniz Teknik Üniversitesi	-	4	4
Pamukkale Üniversitesi	1	3	4
Trakya Üniversitesi	-	4	4
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	-	3	3
Anadolu Üniversitesi	-	2	2
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2	-	2
Atatürk Üniversitesi	-	2	2
Kocaeli Üniversitesi	2	-	2
Cumhuriyet Üniversitesi	-	1	1
Ordu Üniversitesi	-	1	1
Toplam	42	104	146

Tablo 5’te en fazla tez üretiminin yapıldığı üniversite İstanbul Üniversitesi olarak yer almıştır. gerçekleştirilmiştir.

Üniversiteler tarafından lisansüstü tez çalışmalarının hangi araştırma yöntemleri kullanarak gerçekleştirildiğine ilişkin yedinci araştırma sorusunun cevabına ilişkin bulgulara Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Araştırma Yöntemine Göre Üniversiteler Bazında Lisansüstü Tezlerin Dağılımı (2021)

Üniversite Adı	Karma Yöntem	Nitel Araştırma	Nitel Araştırma	Toplam
İstanbul Üniversitesi	-	3	14	17
Kırklareli Üniversitesi	1	2	13	16
Akdeniz Üniversitesi	1	-	8	9
Marmara Üniversitesi	-	1	8	9
Bursa Uludağ Üniversitesi	-	2	7	9
Ankara Üniversitesi	-	-	8	8
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	-	6	7
Gazi Üniversitesi	1	-	6	7
Sakarya Üniversitesi	-	1	6	7
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	-	2	4	6
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	-	6	6
Süleyman Demirel Üniversitesi	-	2	4	6
Mersin Üniversitesi	-	-	5	5
Yalova Üniversitesi	-	-	5	5
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	1	2	4
Karadeniz Teknik Üniversitesi	-	-	4	4
Pamukkale Üniversitesi	-	-	4	4
Trakya Üniversitesi	-	-	4	4
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	-	1	2	3
Anadolu Üniversitesi	1	-	1	2
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	-	1	2
Atatürk Üniversitesi	-	-	2	2
Kocaeli Üniversitesi	-	-	2	2
Cumhuriyet Üniversitesi	-	-	1	1
Ordu Üniversitesi	-	-	1	1
Toplam	7	15	124	146
Yüzde (%)	% 4,79	% 10,27	% 84,93	% 100,00

Doktora ve yüksek lisans tezlerinin, danışmanların akademik unvanlarına göre üniversiteler bazında sekiz numaralı araştırma sorusunun cevabına ilişkin bulgulara Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelerdeki Öğretim Üyeleri Unvanlarına Göre Dağılımı (2021)

Danışman Unvanı	Üniversite Adı	Doktora	YL	Toplam
Prof. Dr.	Akdeniz Üniversitesi	-	1	1
	Anadolu Üniversitesi	-	2	2
	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2	4	6
	Ankara Üniversitesi	1	-	1
	Atatürk Üniversitesi	-	1	1
	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	-	1	1
	Cumhuriyet Üniversitesi	-	1	1
	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	-	1	1
	Dokuz Eylül Üniversitesi	3	2	5
	Gazi Üniversitesi	4	-	4
	İstanbul Üniversitesi	12	3	15
	Karadeniz Teknik Üniversitesi	-	2	2
	Kocaeli Üniversitesi	1	-	1
	Marmara Üniversitesi	3	6	9
	Mersin Üniversitesi	-	1	1
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	1	1
	Pamukkale Üniversitesi	1	1	2
	Sakarya Üniversitesi	1	2	3
	Süleyman Demirel Üniversitesi	2	1	3
	Trakya Üniversitesi	-	2	2
Uludağ Üniversitesi	2	4	6	
Yalova Üniversitesi	4	1	5	
	Toplam	36	37	73
Doç. Dr.	Akdeniz Üniversitesi	-	7	7
	Ankara Üniversitesi	1	2	3
	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	-	4	4
	Dokuz Eylül Üniversitesi	1	-	1
	Gazi Üniversitesi	1	2	3
	Karadeniz Teknik Üniversitesi	-	1	1
	Kırklareli Üniversitesi	1	9	10
	Kocaeli Üniversitesi	1	-	1
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	1	1
	Ordu Üniversitesi	-	1	1
	Pamukkale Üniversitesi	-	1	1
	Sakarya Üniversitesi	1	2	3
	Süleyman Demirel Üniversitesi	-	3	3
	Uludağ Üniversitesi	-	3	3

	Toplam	6	36	42
Dr. Öğr. Üyesi	Akdeniz Üniversitesi	-	1	1
	Ankara Üniversitesi	-	4	4
	Atatürk Üniversitesi	-	1	1
	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	-	1	1
	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	-	2	2
	Dokuz Eylül Üniversitesi	-	1	1
	İstanbul Üniversitesi	-	2	2
	Karadeniz Teknik Üniversitesi	-	1	1
	Kırklareli Üniversitesi	-	6	6
	Mersin Üniversitesi	-	4	4
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	4	4
	Pamukkale Üniversitesi	-	1	1
	Sakarya Üniversitesi	-	1	1
	Trakya Üniversitesi	-	2	2
	Toplam	-	31	31

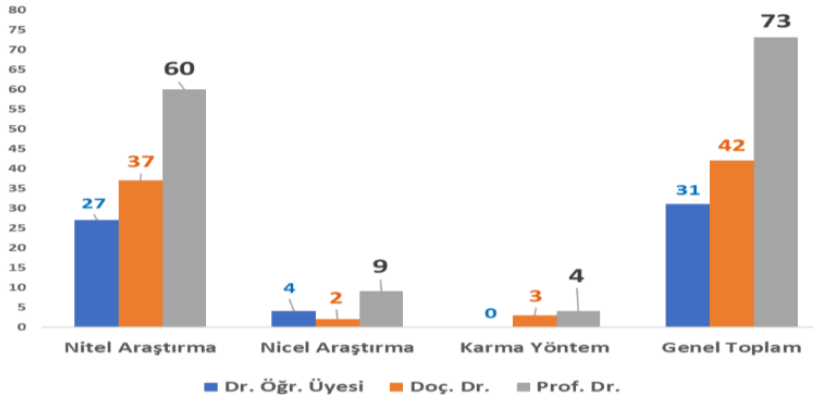
Lisansüstü tezlerde görevlendirilen danışmanların unvanlarına göre Tablo 7’deki dağılımları incelendiğinde, hem doktora tezi hem de yüksek lisans tezlerinde Prof. Dr. unvanına sahip öğretim üyelerinin toplam görevlendirmelerin %50’si oranında görevlendirildiği görülmektedir. Akademik çalışmalarda bilgi birikiminin ve tecrübenin aktarılmasının önemli olduğu bir gerçektir. Bu nedenle Prof. Dr. unvanına sahip danışmanların diğer öğretim üyelerine göre daha fazla tercih edilmiş olduğunun bir göstergesidir. Akademik unvanlara göre lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerine dağılımlarına ilişkin verilere Tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8. Öğretim Üyeleri Unvanlarına Göre Araştırma Yöntemleri Bazında Dağılımı (2021)

Danışman Unvanı	Karma Yöntem	Nicel Araştırma	Nitel Araştırma	Genel Toplam
Dr. Öğr. Üyesi	-	4	27	31
Doç. Dr.	3	2	37	42
Prof. Dr.	4	9	60	73
Genel Toplam	7	15	124	146

Öğretim üyeleri unvanlarına göre lisansüstü tezlerin araştırma yöntemleri bazında dağılımlarına ilişkin Tablo 8 incelendiğinde nitel araştırma yönteminin danışmanlar tarafından daha fazla tercih edildiği görülmektedir.

Şekil 1’de 2021 yılı lisansüstü tezlerin %84,93’ünde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Danışman unvanlarına göre lisansüstü tezlerin Dr. Öğr. Üyesi unvanı ile 4’ü nicel yöntem ve 27’si nitel yöntem ile gerçekleştirilirken; Doç. Dr. unvanı ile 3’ü karma yöntem, 2’si nicel yöntem ve 37’si nitel yöntem ile gerçekleştirilmiştir; Prof. Dr. unvanı ile 4’ü ise karma yöntem, 9’u nicel yöntem ve 60’ı ise nitel yöntem ile kullanılarak çalışmalar tamamlanmıştır.

Şekil 1. Araştırma Yöntemlerinin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı (2021)

Şekil 1’deki veriler değerlendirildiğinde, akademik unvan arttıkça kullanılan araştırma yönteminin nitel yöntem ve karma yöntemde sayısal olarak artan oranda bir gelişim gösterdiği, nicel yöntemin ise nitel yönetime göre düşüş göstermesine rağmen karma yöntemde sayısal olarak artan oranda gelişim gösterdiği görülmektedir.

Kullanılan anahtar kelimelerin tekrar sıklığı dağılımına ilişkin bulgular

Dokuzuncu çalışma sorusu olarak belirlenen lisansüstü tez çalışmalarında kullanılan anahtar kelimelerin tekrar sıklığına ilişkin veriler incelendiğinde, anahtar kelimelerin 10 farklı gruba ayrılmış ve elde edilen bulgulara Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9. Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimelerin Tekrar Sıklığının Dağılımı (2021)

Gruplarına Göre Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimeler	Tekrar Sıklığı	Anahtar Kelime Sayısı
1.Grup: Sosyal politika	16	1
2.Grup: İstihdam	9	1
3.Grup: Türkiye	8	1
4.Grup: Göç, İş tatmini, İşsizlik.	7	3
5.Grup: Covid-19 (Koronavirüs), Çocuk işçiliği/çalışan çocuk/çalışan çocuklar.	6	2
6.Grup: Çalışma hayatı, İnsan kaynakları yönetimi.	5	2
7.Grup: Emek süreci, Endüstri 4.0, Engellilik, Genç işsizlik/işsizliği, Kadın çalışan/emeği/işgücü, Küreselleşme, Motivasyon, Toplumsal cinsiyet, Yoksulluk.	4	9
8.Grup: Çalışma koşulları, İş kazası, İşten ayrılma niyeti, İş-Yaşam dengesi, Pandemi, Sendika, Sosyal güvenlik, Sosyal koruma, Suriyeli kadın işgücü, Toplumsal cinsiyet eşitsizliği/ayrımcılığı, Yaşam tatmini/memnuniyeti, Yerel yönetim/ler.	3	12
9.Grup: Aile, Cinsiyet ayrımcılığı/nın türleri, Çalışma, Çalışma ilişkileri, Çocuk, Dezavantajlı gruplar, Dördüncü sanayi devrimi, Emek, Emek piyasası, Emeklilik, Entegrasyon, Evde bakım/hizmeti, Evden çalışma, Geçici koruma, İnşaat, İstihdam politikaları, İş, İşbaşı eğitim programları, İşçi, İtalya, Kadına yönelik şiddet, Kültür, Mekân, Meksika, Mobbing, Motivasyon araçları, Motivasyon teorileri, Olumsuz durumların ifşası, Öğretmen/ler, Örgüt, Örgütsel bağlılık, Pasif emek piyasası/istihdam politikaları, Performans değerlendirme/sistemi, Refah devleti, Sendikal algı, Sosyal belediyecilik, Sosyal harcamalar, Tüketim,	2	44

Uluslararası göç, Yaşlı istihdamı, Yaşlı işgücü/çalışanlar, Yaşlılık, Zihniyet, Zorunlu göç.

10.Grup: 4857 sayılı İş Kanunu, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, AB üyelik süreci, Açık kapı politikası, Açıklayıcı yorum, Adalet ve Kalkınma Partisi gençlik politikaları, Adil dünya inancı, Afganistan, AHP, Akademisyenlik, Akış deneyimi, Aktif istihdam politikaları, Aktif istihdam programları, Aktif işgücü politikası, Algı, Algılanan yönetici desteği, Almanya, Altın yakalı işçiler, Amaca uygun yorum, Analık izni, Anayasaya uygun yorum, Ankara, Ara dinlenme süreleri, Araklı emek piyasası, ARDL sınır testi, Asgari ücret, Aşırı eğitimlilik, Ataerkil toplum, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Ayrımcılık, Bağ-Kur, Bakım yükü, Bankacılık sektörü, Beceri uyumsuzluğu, Belediye, Betimsel analiz, Beyin göçü, Bilgi ekonomisi, Bilgi İşçisi, Bilgi tophumu, Bilgi ve iletişim teknolojileri, Bilimsel yorum, Bilişim teknolojileri, Bireysel kariyer planlaması, Birleşik krallık, Boşandığı eşle birlikte yaşama, Boşluk, Bölgesel kalkınma, Bölgesel kalkınma ve emek, Cam tavan sendromu, Ceza, Cezaevleri, Cezaevlerinin sorunları, Cinsiyet rolleri, Covid-19 korku kaygı, Çalışan yoksulluğu, Çalışanlara yönelik kurumsal sosyal sorumluluk, Çalışma değerleri, Çalışma izni, Çalışma kararı, Çalışma pratiği, Çalışma süreleri, Çalışma ve yaşam koşulları, Çalışmada akış deneyimi, Çalışmanın dönüşümü, Çalışmaya tutkunluk, Çocuk işçiliğiyle mücadele politikaları, Çocuk ticareti, Çok partili hayata geçiş, Dağlık Karabağ, Dar yorum, Davranış kodları, Delfi tekniği, DEMATEL, Demografik dönüşüm, Demografik fırsat penceresi, Demokrasi, Demokrat parti, Denetimin etkileri, Devrim, Dijital iletişim teknolojileri, Dijitalleşme, Dikey uyumsuzluk, Dil bariyeri, Direniş, Diyarbakır işgücü piyasası, Doğurganlık, Doküman analizi, Dönüşüm, Duygusal emek, Duygusal yoksunluk, Düzgün iş, Ebeveyn izni, Eğitim, Eğitimde fırsat eşitliği, Ekonomik değişme, Ekonomik entegrasyon, Elektronik belge, Elektronik belge yönetim sistemi, Emeğin konumu, Emek denetimi, Emek piyasaları, Emek piyasası kurumları, Emek rejimlerinde dönüşüm, Emeklilik hayatına uyum, Emeklilik sonrası, Emeklilik süreçleri, Endonezya, Endüstri devrimi, Engelli, Engelli bakıcıları, Engelli çalışanlar, Engelli çocuk sahibi kadın, Engelliler, Engellilik modelleri, Erkek, Erkeklik, Ertelelenmiş emeklilik, Erzurum, Esnaf ve sanatkârlar, Esnek çalışma, Esneklik, Ev hanımı anneler, Ev işçileri, Evlilik, Evlilik yaşının artışının nedenleri, Evlilik yaşının artışının sonuçları, Farkındalık, Fazla çalışma, Fazla çalışma karşılığı serbest zaman, Fazla çalışmanın ücrete dâhil edilmesi, Fazla veya yersiz ödeme, Ferdi kaza sigortası, Fesih, Fındık işçileri, Fırsat teorisi, Film analizi, Film endüstrisi, Film endüstrisinde çalışma koşulları, Film üretim biçimi, Fiziki yetersizlik, Freelance çalışma, Gazeteci, Gebe ve emziren kadın, Geçerli sebep, Geçerli sebeple fesih, Geçici ilişkisi, Geçici koruma yaşlanma, Genç istihdamı, Genç işsizliği önleme politikaları, Genç nüfus, Gençlik, Genel sağlık ve sınıf öğretmenleri, Geniş yorum, Girişimcilik, Göçmen, Göçmen Türk kadını, Gölge eğitim, Gözbağı teorisi, Gri yöntem, Güçlük, Güney Avrupa refah rejimi, Güney Avrupa refah rejimi ülkeleri, Güney Avrupa ülkeleri, Güven, Güven teorisi, Güvencesizlik, Güvencesizlik, Hakimin takdir yetkisi, Haklar ve sorumluluklar, Haklı sebep, Hartz reformları, Hedonik tüketim, Hekimlerin emek süreci, Hizmet sektörü, İç göç, İdeolojik denetim, İnsan kaynakları yönetiminin geleceği, İnsan ticareti, İspanya, İstanbul, İsveç, İş birliği, İş gücü piyasası, İş güvencesi, İş güvencesizliği, İş hukuku, İş hukukunda yorum, İş kazası sıklık oranı, İş mevzuatı, İş mevzuatının yorumu, İş sağlığı ve güvenliği, İş sözleşmesi, İş sözleşmesinin yorumu, İş stresi, İş yerinde yaş yönetimi, İş

yerinde yaşa dayalı ayrımcılık, İş yükü, İş yükü algısı, İş-aile yaşamı uyumu, İşçi göçü, işçi lehine yorum ilkesi, İşçi sendikaları, İşçiler, İşçinin davranışı, İşçinin yetersizliği, İşe yerleştirme skandalı, İşgücü, İŞKUR, İşsizlik kaygısı, İşveren, İşverenin sorumluluğu, İş-Yaşam çatışması, İş-Yaşam dengesizliği, İşyeri şiddeti, İşyerinde kadına yönelik şiddet, İşyerinde yaşa yönelik tutumlar, Kadın, Kadın konuklevleri, Kadın yoksulluğu, Kadın yoksulluğunu önleme, Kadının çalışma hayatına katılımı, Kadınlar arasında mobbing, Kalifiye işgücü, Kalite, Kamu görevlileri sendikacılığı, Kamuoyu, Kariyer, Kariyer kararı, Kariyer kararı verme, Kariyer kararsızlığı, Kariyer memnuniyeti, Kariyer yolu, Karma yöntem araştırması, kavramcı yorum, Kaygı düzeyleri, Kayıt dışı istihdam, Kendi adına bağımsız çalışanlar, Kendi hesabına çalışma, Kent, Kent içi ulaşım, Kent yoksulluğu, Kentleşme, Kısmi çalışma, Kıyas, Konut sorunu, Kritik başarı faktörleri, Kurum, Kurumsal aidiyet, Kurumsal sosyal sorumluluk, Kuşak, Kültür teorileri, Lafzi yorum, Madencilik, Madencilik sektörü, Mağdur koruma politikaları, Malezya, Marksist sınıf, Materyalizm, Medya, Menfaatler içtihadı yorum yöntemi, Meslek edinilmiş geçici iş ilişkisi, Meslek liseleri, Mesleki bağlılık, Mesleki profesyonelleşme, Mesleki yetersizlik, Meslekler sosyolojisi, Metal işkolu, Mevsimlik tarım işçiliği, Motosikletli kurye, Mustafa Kutlu, Mülteci, Müşteri saldırganlığı, NEET, Neoliberal politikalar, Neoliberalizm, New York, Nitelik uyumsuzluğu, Niteliksiz yorum, Norm çatışması, Normalleştirme, OECD, Olgusal bilgi, Otantik liderlik, Otobüs şoförü kadınlar, Otomasyon, Otomotiv sektörü, Otonom robotlar, Ölüm sigortası, Örgütsel adalet, Örgütsel başarı, Örgütsel iklim, Örgütsel kariyer planlaması, Örgütsel sessizlik, Örgütsel sinizm, Örgütsel vatandaşlık davranışı, Örgütsel yalnızlık, Özel dersler ve kurslar, Özel istihdam büroları, Özelleştirme, Özerklik, Öznel iyilik hali, Özyeterlilik, Performans, Performans düşüklüğü, Petkim, Petrokimya sanayi, Petrol-İş sendikası, Politik, Politika, Portekiz, Pozitif psikolojik sermaye, Proaktif yaklaşım, Proje bazlı örgüt, Psikolojik sermaye, Psikolojik şiddet, Psikolojik taciz, Refah rejimi, Refakatsiz çocuklar, Rıza, Rol ötesi davranışlar, Roman, Roman kadınlar, Sağlık çalışanları, Sağlık hizmetleri, Sağlık hizmetlerine erişim, Sahte (Sigortacılık) hizmet, Sendika içi demokrasi, Sendikacılık, Sendikal bağlılık, Sendikal doyum, Sendikal örgütlenme, Sendikaya üye olma niyeti, SERVQUAL, Sezgisel yorum, Sınıf, Siber mobbing, Sigortalı, Sigortalı lehine yorum ilkesi, Sisteme uygun yorum, Sistemi meşrulaştırma, Sosyal ağlar, Sosyal arkadaşlık, Sosyal değişme, Sosyal devlet, Sosyal güvenliğe erişim, Sosyal güvenlik hukuku, Sosyal güvenlik kurumu, Sosyal güvenlik mevzuatının yorumu, Sosyal hüküm, Sosyal içermeye, Sosyal içermenin önemi, Sosyal koruma politikaları/programları, Sosyal piyasa ekonomisi, Sosyal politika güvenlik, Sosyal refah, Sosyal sorumluluk raporlaması, Sosyal üstünlük yönetimi, Sosyal yardım, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakti, Sosyo-ekonomik, Sosyo-ekonomik değişme, Standart dışı çalışma, STÖ’ler, Stres, Suç, Suça yönelme, Suistimal, Suriyeli işgücü, Suriyeliler, Sürdürülebilir kalkınma, Süreç yönetimi, Şiddet, Şiddetle mücadelede ulusal mevzuat, Şüpheli feshi, Takip eden eş, Tamamlayıcı yorum, Tarım, Tarif tıbbi, Tarihi yorum, Tarsus, Teknoloji, Tekstil sektörü, Tele çalışma, Teori, Tersine göç, Tersine iç göç, Tevhidi düşünce, Tevhit, Tıbbi mümessil, Toplu iş sözleşmesi, Toplu iş sözleşmesinin yorumu, Toplumsal cinsiyet algısı, TPAO, Turizm, Tüpraş, Türk hikâyesi, Türk mevzuatında mobbing ile mücadele, Türk sineması ve çocuk, Türkiye İş Kurumu, Türkiye’de siber mobbing, Türkiye’den Kanada’ya nitelikli göç, Uluslararası ticaret antlaşması, Uluslararası zorunlu göç, Uygun istihdam olanakları, Uygun iş, Uyum, Uyumsuz eşleşme, Uyumsuzluk,

Uzaktan çalışma, Ücret düzensizliği, Ücretli çalışan, Üniversite personeli, Üretim, Üretkenlik karşıtı iş davranışları, Vasıf kavramı, Vasıfsızlaşma, Vasıfsızlaştırma, Vektör otoregresyon modeli, X kuşağı, Y kuşağı, Yabancı işçiler, YADES, Yargı yorumu, Yasadışı göç, Yasama yorumu, Yaşam kalitesi, Yaşçılık, Yaşlanan iş gücü, Yaşlanan işgücü, Yaşlanan nüfus, Yaşlı dostu insan kaynakları politikaları, Yaşlı dostu istihdam politikaları, Yaşlı dostu işletmeler, Yaşlı dostu kent, Yaşlılık politikaları, Yaşlılık sigortası, Yatay uyumsuzluk, Yeni sanayileşen ülkeler, Yenilikçi davranış, Yeşil insan kaynakları yönetimi, Yetenek, Yetişkinlere yönelik yaygın eğitim, Yok olacak meslekler, Yoksulluk sınırı, Yorum, Yorum davası, Yorum ilkeleri, Yorum metotları, Yorumda sıra, Yönetici desteği, Yönetim bilişim sistemleri, Yönetimsellik, Yönetişim, Yunanistan, Yüksek eğitimli, Yükseköğretim Kurumları, Yürütme yorumu, Z kuşağı, Zanzibar, Zorunlu göçmen

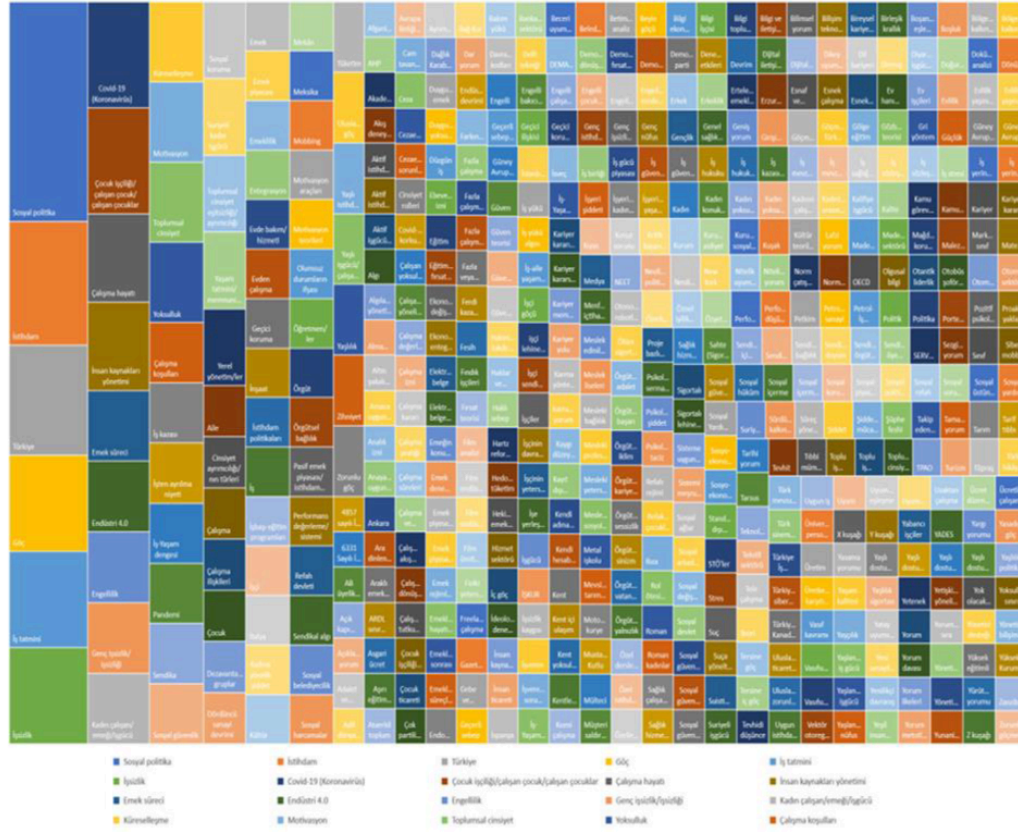
Toplam Anahtar Kelime Sayısı

536

Tablo 9’da görüldüğü gibi araştırma kapsamında yer alan 146 lisansüstü tez çalışmasında toplam 536 adet anahtar kelime kullanılmıştır.

Kullanılan anahtar kelimelerin tekrar sıklığına ilişkin haritalama metodu Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Kullanılan Anahtar Kelimelerin Sıklıklarına İlişkin Haritalama Metodu

Şekil 2’de yer alan haritalama metodu ile en fazla kullanılan anahtar kelime “sosyal politika” olarak görülmektedir. Sosyal politika anahtar kelimesine 16 ayrı lisansüstü tezde yer verilmiştir. İlk beş grupta yer alan diğer anahtar kelimeler ise sırasıyla istihdam, Türkiye, göç, iş tatmini, işsizlik, Covid-19 ve çocuk işçiliği olarak yer almaktadır. Sık tekrar eden anahtar kelimeler, lisansüstü tezlerin 2021 ve önceki iki yılda yaşanan sosyal, ekonomik, sağlık ve çalışma hayatına yönelik sorunlara dikkat çekmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Alan yazında ÇEEİ alanındaki ilk tez inceleme çalışması Makal (2008) tarafından gerçekleştirilmiştir. Makal çalışmasında, geçmişten günümüze ÇEEİ bölümüne ilişkin çalışması ile çalışma ve emek konularını içeren emek tarihi araştırmalarının çok önemli olduğuna; bu alanda çok az çalışma olduğuna; bu tür çalışmaların sosyal bilimler açısından son derece önemli olduğuna ve lisansüstü eğitimde sosyal politika geleneğinden uzaklaşılmasına; onurlu, uzun bir geçmişi bulunan ÇEEİ’nin bu geçmiş içerisinde oluşan geleneğine ilişkin iki yönlü bir sorumlulukla karşı karşıya kaldığı vurgulanmaktadır. Bu sorumluluğun, bir taraftan geleneği korumak diğer taraftan alana ilişkin yeni gelişmeleri göz ardı etmemek olduğuna vurgu yapılarak, geleneğin yeni koşullara uyumlu biçimde yeni baştan şekillendirilmesi gerektiği belirtilmiş, bu alanın disiplinler arası bir yaklaşımla ÇEEİ’nin bölümü olmayan üniversitelere doğru kaydığına dikkat çekilmiştir (Makal, 2008). Makal’ın yaptığı çalışmada ÇEEİ’deki gelişmelerin gözardı edilmemesi, Yorgun (2009) tarafından belirtilen ve çalışmamızda da yer verilen konu başlıklarının zaman içerisinde değişim göstererek disiplinler arası bir yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. ÇEEİ alanında ikinci tez incelemesinin Yorgun (2009) tarafından yapıldığı görülmektedir. Yorgun’un yaptığı araştırmada 1984-2007 yıllarını kapsayan döneme ait 921 yüksek lisans ve 179 doktora tezi incelenmiştir. Çalışma sonucunda 1984-2007 yılları arasında %19,1 oranında sosyal politika; %18,56 oranında insan kaynakları; %15,74 oranında endüstri ilişkileri; %15,52 çalışma ekonomisi; %14,65 oranında iş ve sosyal güvenlik hukuku; %10,34 çalışma sosyolojisi ve %4,56 çalışma psikolojisi konularında yapılan tezlere yer verildiği, konu başlıklarının zaman içerisinde değişim göstererek yedi ana başlıktan, 23 adet detaylı konu başlığına dönüştüğü tespitine yer verilmiştir (Yorgun, 2009). 2009 yılında yapılan çalışma 24 yılda üretilen ve incelemeye tabi tutulan toplam lisansüstü tez sayısı 1.100 adet olarak belirlenmiş ve yıllık ortalama 46 lisansüstü tez üretildiği, çalışmaların kapsamının da ÇEEİ ana bilim dalı içerisinde yer alan çalışma ekonomisi, iş ve sosyal güvenlik hukuku, çalışma psikolojisi, insan kaynakları, çalışma sosyolojisi, sosyal politika ve endüstri ilişkileri konuları özelinde yapıldığı, son 20 yıldaki gelişmeler dikkate alındığında tez çalışmalarının daha sınırlı konu içeriklerini kapsadığı görülmektedir. Çalışmamızda herhangi bir konu kısıtlamasına gidilmemiş, anahtar kelimelerin günün koşulları ve çalışma hayatındaki değişimler nedeniyle farklı disiplinleri de kapsayacak şekilde sayısının arttığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tez incelemelerine yönelik üçüncü çalışma Bingöl (2020) tarafından yapılmıştır. Bingöl yaptığı çalışmasında, 2008-2019 döneminde ÇEEİ ana bilim dalında ve aynı konu başlığıyla yer alan alt bilim dallarına

ilişkin lisansüstü tez çalışmalarından 364 adet doktora tez çalışmasını incelemiş, yüksek lisans tezlerine çalışmasında yer vermemiştir. Bingöl’ün 2020 yılında gerçekleştirdiği 22 yıllık çalışmasında yıllık ortalama 17 doktora tezinin üretildiğine vurgu yapılmaktadır (Bingöl, 2020). Yapılan çalışmada tezlerin bibliyografik özellikleri; tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri, konuları ve temaları ve alt kategorileri; tezlerde araştırmaya hangi ülke ve sektörlerin konu olduğu ve tezlerden belirlenen temaların birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konulmuştur. İstihdam ve İşsizlik teması ile “Sosyal Politika” arasında bilhassa “Dezavantajlı Gruplar” kategorisinde “Kadın” araştırma konusu özelinde güçlü bir ilişki olduğu; “İKY” kategorisinde, çalışma hayatı ve örgütsel araştırmalar teması ile “Endüstri İlişkileri” teması arasında ise orta düzey güçlü ilişkiye rastlandığı; “Endüstri İlişkileri” teması ile sosyal politika ve iş hukuku temaları arasında orta düzey bir ilişkiye rastlandığı belirtilmiştir. Tezlerin özet kısımlarında kullanılan araştırma yöntemlerine ilişkin oldukça düşük bir bilgilendirme yapıldığı tespitine yer verilmiştir. ÇEEİ temaları altındaki doktora tezlerinde artan nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması önerilmiştir. Çalışmamız ile tezlerin özet bölümlerindeki düşük bilgilendirmenin yayımcılar tarafından belirlenen kelime kısıtlarından kaynaklandığı ve de veam ettiği görülmüş, araştırma yöntemi olarak tavsiye edilen nitel araştırma yönteminin kullanımının artış eğiliminde olduğu değerlendirilmiştir. ÇEEİ alanında literatürde dördüncü çalışma olarak yer alan ve Özgüler (2020) tarafından yapılan çalışmada, ÇEEİ disipliniinde yer alan sosyal politika ile ilgili Türkçe literatürde yer alan lisansüstü tezler üzerinden değerlendirmeler yapmıştır. Yapılan çalışma ile 2019 yılına kadar tamamlanan “ÇEEİ” kapsamındaki lisansüstü tezleri incelemiş ve incelenme sonucunda elde edilen verilerde yüksek lisans tez oranı %82,24 olarak tespit edilmiştir. YÖKTEZ verileri incelendiğinde, 2020 yılında yüksek lisans oranı %75,66’ya düşmüş, çalışmamız kapsamında 2021 yılı verileri ile karşılaştırıldığında yüksek lisans oranındaki düşüşün devam ederek %71,23’e gerilediği; Özgüler’in çalışmasında doktora tez oranının %17,76 olarak tespit edildiği, YÖKTEZ verileri incelendiğinde bu oranın 2020 yılında %24,34’e yükseldiği ve çalışmamız sonucunda ise elde edilen 2021 yılı verilerine ilişkin bulguların artış eğilimini devam ettirerek doktora tez oranının %28,77’ye yükseldiğini göstermiştir. Alan yazındaki son çalışma olan ve 2021 yılında Kocabaş ve Özgüler’in (2021) yaptıkları çalışmada, 1996-2019 yılları arasında üretilen lisansüstü tezlerden sadece ÇEEİ ana bilim dalı içerisinde yer alan sivil toplum kuruluşlarına yönelik bulgulara ve önerilere yer verilmiştir (Kocabaş & Canbey Özgüler, 2021). Alan yazında yer alan çalışmalar dikkate alındığında, çalışmamız kapsamında kısıtlı sayıda akademik araştırmalara yer verildiği görülmektedir. ÇEEİ geneline yönelik verilerin araştırma süresi ve ortaya konulması, uzun zaman ve fazla işgücüne neden olması nedeniyle çalışma kapsamlarının daraltılmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle konu başlıkları (sosyal politika, sivil toplum kuruluşları, istihdam vb.) ve tez türü (yüksek lisans tezi, doktora tezi vb.) özelinde lisansüstü çalışmaların yapılması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. ÇEEİ ana bilim dalının gelişen ve değişen piyasa, kültür etkileşimleri ve küreselleşmenin de etkisi ile her geçen gün daha

farklı konuları kapsayacak şekilde çalışma alanına yeni konuların dahil etmesi araştırmaların genellenmesini engellemektedir.

Sonuç olarak, ÇEEİ’nin konu başlıkları başta sosyal politika, emek ve işgücü piyasası, sendikal faaliyetler, iş ve sosyal güvenlik hukuku ile iş sağlığı ve güvenliği olmak üzere sosyoloji, bölgesel kalkınmalar, psikoloji, işletme, yönetim ve hukuk gibi çok farklı disiplinleri kapsamı nedeniyle oldukça geniş bir çalışma alanı olduğu görülmektedir.

Çalışmamız kapsamında yer alan 146 adet lisansüstü tezde 536 anahtar kelime, 10 grupta kullanım sıklığına göre gruplanmıştır. 2021 yılında tamamlanan lisansüstü tezlerde bu kadar farklı anahtar kelimelerin bulunması, ÇEEİ’nin çok farklı alanlarda veya disiplinler arası araştırmaların yapılabileceğini ortaya koymaktadır.

2021 yılında Türkiye’deki üniversitelerde ÇEEİ ana bilim dalında tamamlanan 146 adet lisansüstü tezin 42 adedini (%28,77) doktora tezi, 104 adedini (%71,23) ise yüksek lisans tezinden oluştuğu ve YÖKTEZ sisteminde kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.

2019 yılından itibaren 2021 yılı sonuna kadar tamamlanan lisansüstü tezler dikkate alındığında, yüksek lisans tez çalışmaları %11 oranında azalırken; doktora tez çalışmaları aynı oranda artmıştır. Artış ve azalışların 2019-2021 dönemini kapsayan küresel salgın salgının toplumsal etkileri arasında yer alan;

- Sokağa çıkma yasağı uygulaması,
- Kamu hizmetlerinin uzaktan erişim hizmeti verilmesi,
- Eğitim kurumlarında uzaktan eğitim modeline geçilmesi ve sınavların online sistemler aracılığı ile gerçekleştirilmesi,
- Lisansüstü tezler için yapılacak alan uygulamalarına yönelik uygun ortam ve katılımcıların bulunamaması,
- Veri toplama tekniği olarak özel sektörde imkanların kısıtlanması,
- Sağlık sorunlarının ve bulaşıcı salgın hastalığının yayılma korkusu nedeniyle tez çalışmalarının yürütülememesi vb. gerekçelere dayanmaktadır.

2021 yılı lisansüstü tez çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde;

- Doktora tez çalışmalarında %85,71; yüksek lisans çalışmalarında %84,62 oranında nitel araştırma yöntemi kullanılmış,
- Tüm lisansüstü tez çalışmalarında ise nitel araştırma yöntemi %84,93 olarak gerçekleşmiş,
- Lisansüstü tez çalışmalarında %10,27 oranında nicel araştırma yöntemi kullanılırken; en az kullanılan araştırma yöntemi %4,79 ile karma yöntem olmuş,
- Karma yöntemin araştırmalarda en az kullanılma gerekçesi;
- Birden fazla veri toplama yönteminin belirlenmesi nedeniyle çok fazla zaman, işgücü ve mali kaynağa ihtiyaç duyulması,

- ⊗ En az iki veri analiz yöntemi kullanılmasına ihtiyaç duyulacağından sosyal bilimler kapsamında elde edilen nitel verilerin sayısallaştırılması aşamasında karşılaşılan problemlerin çözümünde araştırmacının yeterli tecrübe veya bilgi birikiminin bulunmaması,
- ⊗ Nitel yaklaşım ile gerçekleştirilen çalışmalarda kısıtlı genelleme imkânı bulunabilmesi nedeniyle araştırma sonuçlarının genellenebilirliği ve betimleyici niteliğini artırma zorunluluğunun ortaya çıkması,
- ⊗ Belirli bir amaç doğrultusunda nitel ve nicel yaklaşımların bir araya getirilmesi sırasında aralarında kurgusal ve mantıksal metodolojik örgülerin kurulması için farklı bakış açılarının ortaya konulamaması veya zorluklar yaşanması,
- ⊗ Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden elde edilen ve birbiri ile çatışan bulguların nasıl yorumlanacağına ilişkin tereddütlerin çalışmalara yansımaları olarak özetlenebilir. Bu nedenle, çalışma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerde az sayıda karma yöntem araştırmalarına yer verilmesi bahse konu zorluklar veya zorunluluklardan kaçınılmasından kaynaklandığı yönünde değerlendirilmiştir.
- Sosyal bilimler alanında özellikle lisansüstü tezlerde nitel araştırmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmış, araştırmacılar tarafından Makal’ın 2008 yılında önerdiği daha fazla nitel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmüştür.

Araştırmalarda veri toplama yöntemi olarak en fazla kullanılan yöntem %26,71 ile anket olmuştur. Araştırma kapsamında 2021 yılında tamamlanan lisansüstü tezlerde kullanılan 39 adet anketin;

- %84,61’inde likert tipi sorular kullanılmış,
- %15,39’unda ise likert tipi sorulara yer verilmemiş,
- Anketlerde yoğun olarak likert tipi sorular tercih edilmiştir.

2021 yılında tamamlanan lisansüstü eğitimler kapsamında, yüksek lisans ve doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımları incelenmiş ve 17 adet lisansüstü tez üretimi ile ilk sırayı İstanbul Üniversitesi almış, ikinci sırada Kırklareli Üniversitesi almıştır. Bu kapsamda;

- Doktora tezi kapsamında yine ilk sırayı 12 adet tez çalışması ile İstanbul Üniversitesi alırken, ikinci sırayı 5 adet tez çalışması ile Gazi Üniversitesi,
- Yüksek lisans tez çalışmaları kapsamında ilk sırayı 15 adet tez ile Kırklareli Üniversitesi alırken, ikinci sırayı 9 adet tez çalışması ile Akdeniz Üniversitesi almıştır.

2021 yılında 42 adet doktora tez çalışmasının %85,71’i (36 adet) Prof. Dr. unvanlı danışmanlar tarafından; %24,29’u (6 adet) ise Doç. Dr. unvanlı danışmanlar tarafından gerçekleştirilmiş, Dr. Öğr. Üyesi unvanı ile hiçbir öğretim üyesi tarafından doktora tez çalışması yürütülmemiştir. Tamamlanan 104 adet yüksek lisans tez çalışmasının %35,58’i (37 adet) Prof. Dr., %36,61’i (36 adet) Doç. Dr. ve %29,81’i (31 adet) ise Dr. Öğr. Üyesi unvanlı tez danışmanları tarafından yürütülmüştür. Lisansüstü tezlerde görev

yapan danışmanların akademik unvanları dikkate alındığında doktora tezlerinde Prof. Dr. unvanlı öğretim üyelerinin %85,71 oranında yoğun olarak görev aldıkları görülmekle birlikte, danışman atamalarında üniversiteler tarafından alanında daha fazla tecrübe ve akademik unvana sahip öğretim üyelerinin tercih edildiği, yüksek lisans tezlerinde ise akademik unvanlar arasında birbirine yakın dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir.

Araştırma yöntemlerine göre üniversitelerde yapılan lisansüstü tez verileri sonuçları değerlendirildiğinde;

- 25 üniversitenin tamamında yürütülen toplam 124 lisansüstü tez çalışmasında nitel araştırma yöntemi,
- Dokuz üniversitede yürütülen toplam 15 lisansüstü tez çalışmasında nicel araştırma yöntemi,
- Yedi üniversitede yürütülen toplam 15 tez çalışmasında ise karma araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Sosyal bilimler alanında ÇEEİ kapsamında gerçekleştirilen lisansüstü eğitimlerinde, ağırlıklı olarak nitel araştırma yönteminin (%84) kullanıldığı, tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı incelendiğinde ise ağırlıklı olarak görüşme/mülakat yöntemine (%32,88) yer verildiği, araştırmada kullanılan veri türlerine göre dağılımı incelendiğinde en fazla kullanılan araştırma türünün ağırlıklı olarak tanımlayıcı istatistik veriler (%69,86) olduğu ve en fazla kullanılan veri analiz tekniği içerik analizi (%45,89) olarak tespit edilmiştir. Clason ve Dormody (1994) tarafından Agricultural Education Dergisinde yayınlanan bir çalışmada 188 makalenin incelendiği ve 95 çalışmanın 51’inde (%54) veri toplama aracı olarak likert tipi soruların kullanıldığı; kullanılan veri türüne göre 32 çalışmada (%34) parametrik verilere yer verilirken, 12 çalışmada (%13) parametrik olmayan istatistik veriler yer verildiği; soruların analizinde farklı istatistiksel yöntemlerin kullanıldığı, çalışmaların %54’ünde ise tanımlayıcı istatistik veriler yer verilmiştir (Clason & Dormody, 1994, s. 31). Clason ve Dormody (1994) yılındaki çalışması ile elde edilen verilerin, çalışmamız kapsamında elde edilen verilerin likert tipi soruların kullanılması; araştırmalarda kullanılan veri türü bazında parametrik olmayan (%10-13) verilerin sonuçları ile uyumlu olduğu; tanımlayıcı istatistik (%54-69) verilerin kullanımının artış eğiliminde olduğu ve bu artışın sonucu olarak parametrik (%21-34) verilerin kullanımında ise azalışa yönelik eğilim gösterdiği tespit edilmiştir.

Lisansüstü tezlerde en fazla kullanılan anahtar kelime olan sosyal politika’nın 16 adet lisansüstü tezde yer aldığı görülmektedir. 146 adet lisansüstü tezlerde en fazla kullanılan anahtar kelimelerden ilk beş grubunda sırasıyla sosyal politika (16 adet); istihdam (9 adet); Türkiye (8 adet); göç, iş tatmini ve işsizlik (7 adet); Covid-19, çocuk işçiliği/çalışan çocuk/çalışan çocuklar (6 adet) yer almaktadır. Anahtar kelimelerden Covid-19’un ilk beşte yer almasının en büyük sebepleri arasında küresel bir salgının çalışma hayatına ve uygulanan sosyal politikalara etkilerinin olmasıdır.

ÇEEİ anabilim dalında yürütülen yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmalarının incelenmesi ile Covid-19 salgın döneminde ve sonrasında nasıl bir gelişim gösterdiği detaylı verileri içeren bir çalışmanın yapılarak sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmadan elde edilecek veriler ışığında ÇEEİ anabilim dalına yönelik yeni çalışma alanlarının, farklı konu başlıklarının ve yönelimi yüksek konu başlıklarının derinlemesine analizleri yapılabilecektir. Çalışmamız farklı araştırma yöntemleri, veri toplama yöntemleri ile veri analizlerinin uygulanmasına yönelik klavuzluk yapabileceği gibi çalışmaları teşvik edilebilecektir. Bu kapsamda yeni yapılacak çalışmalarda;

- Türkiye’de 37 üniversitede ÇEEİ ana bilim dalında program açılmasına rağmen sadece %67,57’inde (25 üniversitede) lisansüstü eğitimler kapsamında yüksek lisans ve doktora mezunu verilmiştir. Bu alanda 12 üniversite tarafından lisansüstü alanında akademik katkı sağlamamasının nedenleri akademisyenler ve üniversite yönetimleri tarafından alan yazında yapılacak yeni çalışmalar ile ortaya konulabilecek,
- Pandemi süreci ve sonrasında yaşananlara ilişkin;
- ⊙ Türkiye’de uygulanan sosyal politika boyutu ile herhangi bir değişiklik meydana getirip getirmediğinin değerlendirilmesi,
- ⊙ İstihdam ve işsizlik oranlarında herhangi bir değişim olup olmadığının ortaya konulması,
- ⊙ Çalışma hayatı ve çalışma koşullarında meydana getirdiği değişimlerin incelenmesi,
- ⊙ Ülkede uygulanan sokağa çıkma yasağına rağmen belirli meslek gruplarının (temel gıda, ilaç ve temizlik ürünlerinin satıldığı yerler ile üretim, imalat, tedarik ve lojistik zincirlerinin aksamaması amacıyla muafiyet kapsamında bulunan iş yerleri, muhasebe meslek elemanları, serbest muhasebeci ve mali müşavirler, sosyal vefa grupları, kamu hizmetinin devamı süresince faaliyetlerini devam ettiren kamu kuruluşları vb.) çalışmalarına devam etmesi sonucu temas ve bulaşıcı hastalık riskleri ile meslek hastalığı olarak değerlendirilebilecek konuların incelenmesi,
- ⊙ Döneme ilişkin kullanılan anahtar kelimelerden sokağa çıkma yasağı, evden veya uzaktan çalışma, dijitalleşme, vefa grupları, kamu yararı, mesleki risk, meslek hastalıkları, kamu hizmeti gibi yeni anahtar kelimelerin yer aldığı diğer alanlardaki çalışmaların incelenmesinin literature katkı sağlayacağı değerlendirilmekte olup, belirtilen başlıklar altında yeni çalışmalar yapılabilecek,
- ⊙ Çalışmamızda yer alan bulguların daha sonraki yıllarda yapılacak aynı kapsamdaki çalışmalardan elde edilecek bulgularla karşılaştırmalı olarak analiz edilerek geleceğe ilişkin yönelimlerin belirlenmesi ve farklı sonuçlara ulaşılması da mümkün olabilecektir.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Araştırmamızda açık erişimli veriler kullandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, B., & Mutlu, M. D. (2022). Muhasebe mesleğinde dijital dönüşüm : Covid-19 pandemi döneminde uzaktan çalışma uygulamaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 845-864. <https://doi.org/10.15869/itobiad.971503>.
- Akca, M. & Tepe Kücüköğlü, M. (2020). Covid-19 ve iş yaşamına etkileri: evden çalışma. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 8(1), 71–81.
- Balcı, Y. & Çetin, G. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin türkiye’de istihdama etkileri ve kamu açısından alınması gereken tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 40-58.
- Bingöl, U. (2020). Türkiye’de çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri güncel lisansüstü programlarına yönelik nitel bir inceleme: 2008-2019 yılları arasındaki doktora tezlerinin analizi. *Çalışma ve Toplum*, 3(66), 1501-1526.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. (4th ed.). Oxford University Press.
- Canbey Özgüler, V. (2020), Türkiye’de çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri lisansüstü tezlerinin “Sosyal Politika” bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 78:,1-45,
- Chrome, G. (2024). *Site bağlantılarının güvenli olup olmadığını kontrol etme*. https://support.google.com/chrome/answer/95617?visit_id=638459448395232524-981950464&p=ui_security_indicator&rd=1#zippy=
- Clason, D. L. & Dormody, T. J. (1994). Analyzing data measured by individual Likert-type items. *Journal of Agricultural Education*, 35(4), 31- 35. <https://doi.org/10.5032/jae.1994.04031>.
- Ertugay, F. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma/esnek desen araştırması: alana ilişkin zorluklar, sorunlar ve imkânlar. *Nitel Sosyal Bilimler*, 1(1), 48-68.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
-

- Güngörer, F. (2020). Covid-19’un toplumsal kurumlara etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 393-328.
- Hoepfl, M. (1997). Choosing qualitative research: A primer for technology education researchers. *Journal of Technology Education*, 9(1), 47-63.
- Kara, E. (2020). Covid-19 pandemisi: işgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- Karadağ, R. (2014). Okuma ilgisi, tutumları ve alışkanlığı konusunda yapılmış çalışmaların lisansüstü tezlere dayalı analizi: YÖK ve ProQuest veri tabanları örnekleme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 1-17.
- Kocabaş, F., & Canbey Özgüler, V. (2021). Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümleri kapsamında lisansüstü tezlerde sivil toplum kuruluşları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(52), 715-740.
- Makal, A. (2008). Çeyrek yüzyılın içinde kendimize bakmak: kuruluşlarının 25.yılında çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümleri üzerine bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 16, 2008/1, 11-25.
- Marangoz, M. & Kırılı Özen, E. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin farklı alanlarda dijitalleşmeye etkileri: kavramsal bir değerlendirme. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1(1), 54-68.
- Merriam, S. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. (3th ed.). Jossey-Bass.
- Metin, O. & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: iletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Murat, G. & Aykaç, M. (2020). Covid-19 ve emek piyasaları: etkiler ve muhtemel yönelişler. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 9(1), 91-122.
- Serinikli, N. (2021). Covid-19 salgın sürecinde örgütsel değişim: uzaktan/evden çalışma modeli. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 277-288. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.831755>.
- Soylu, Ö.B. (2020). Türkiye ekonomisinde Covid-19’un sektörel etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 169-185.
- Travers, M. (2001). *Qualitative research through case studies*. SAGE Publications.
- Yetiz, F. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin Türk bankacılık sektörü çalışanlarına ve müşterilerine etkileri: SWOT analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*(22), 109-117. <https://doi.org/10.31590/ejosat.835792>
- Yorgun, S. (2009). Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümlerinde tez konuları ve paradigma değişiklikleri. *Çalışma ve Toplum*, 1(20), 45-60.

Üniversite Öğrencilerinde Öz Şefkat ile Affetme Arasındaki İlişkide Psikolojik Esnekliğin Düzenleyici Rolü

The Moderating Role of Psychological Flexibility in the Relationship Between Self-Compassion and Forgiveness

Ratibe Özdemir^{1*}

Fatma Selda Öz Soysal²

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹ Uzm. Psk. Danışman, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
E-mail: ratibeozdemir@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1055-2592

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
E-mail: selda.oz@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5406-7786

Başvuru/Submitted: 10.06.2024
Son Düzeltme/Last Revision: 27.06.2024
Kabul/Accepted: 12.07.2024

Atıf bilgisi / Citation: buradaki örnekte olduğu gibi kendi makalenizin atıf bilgisini yazınız.)

Özdemir, R. & Öz Soysal, F.S. (2024). Üniversite öğrencilerinde öz şefkat ile affetme arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici rolü. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, (16), 190-209.
<https://doi.org/10.21733/ibad.1498646>

Turnitin Similarity Index 21%

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öz şefkat ile affetme düzeyleri arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici rolünün incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda üniversite öğrencilerinin affetme, öz şefkat ve psikolojik esneklik düzeyleri arasındaki ilişki ve bu kavramların cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. Çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde öğrenim gören 205'i kadın ve 193'ü erkek toplam 398 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada; araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu", "Heartland Affetme Ölçeği" "Öz Anlayış Ölçeği", "Psikolojik Esneklik Ölçeği" veri toplama araçları kullanılmıştır. Verilerin analizinde, SPSS 24.0 paket programından yararlanılarak t testi, Pearson korelasyon analizi ve SPSS programına uzantı olarak eklenen Process v3.5 modeli ile düzenleyici (Model 1) regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öz şefkat, psikolojik esneklik ve "öz şefkat X psikolojik esneklik etkileşimi (moderator)" değişkenlerinin birlikte affetme toplam puanındaki varyansın %41'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Düzenleyici değişkenin açıklanan varyansa %1.2'lik bir katkısı vardır. Ayrıca üniversite öğrencilerinin affetme, öz şefkat ve psikolojik esneklik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgulanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ilgili alan yazın ışığında tartışılmış, araştırmaya ve uygulamaya yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Öz şefkat, affetme, psikolojik esneklik, üniversite, öğrenci.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the moderating role of psychological flexibility in the relationship between university students' self-compassion and forgiveness levels. In line with this purpose, the relationship between university students' forgiveness, self-compassion and psychological flexibility levels and whether these concepts show a significant difference according to the gender variable were discussed. The study was designed with relational screening model. The study group consisted of 398 university students, 205 female and 193 male, studying at Dokuz Eylül University and Afyon Kocatepe University in 2022-2023 academic year. In the study; "Personal Information Form", "Heartland Forgiveness Scale", "Self Compassion Scale", "Psychological Flexibility Scale" prepared by the researcher were used as data collection tools. In the analysis of the data, t-test, Pearson correlation analysis, Process v3.5 model and moderator (Model 1) variable analysis techniques were used using SPSS 24.0 package program. As a result of the research, it was concluded that the variables of self-compassion, psychological flexibility and "self-compassion X psychological flexibility interaction (moderator)" together explained 41% of the total in the variance score of forgiveness. The moderator variable contributes 1.2% to the explained variance. In addition, it was found that university students' forgiveness, self-compassion and psychological flexibility levels did not differ significantly according to gender variable. The findings obtained within the scope of the study were discussed in the light of the relevant literature and suggestions for research and practice were presented.

Keywords: Self compassion, forgiveness, psychological flexibility, university, student

GİRİŞ

İnsanoğlu, hayat boyu birçok gelişim döneminden ve buna bağlı olarak da değişimden geçmektedir. Bu değişim ve gelişim aşamalarından biri de üniversite dönemidir. Üniversite dönemi birçok birey için yaşamındaki en önemli evrelerden biridir. Gelişimsel olarak bakıldığında 18-29 yaş dönemini kapsayan bu evre gelişim psikoloğu Arnett tarafından "Beliren Yetişkinlik" olarak isimlendirilmektedir (Arnett, 2000; 2004; 2007). Beliren yetişkinler, önceki mezun oldukları okullara göre üniversite kampüsünün nüfusunun fazla olması ve kültürel, etnik, dini gruplar açısından etkileşime açık olması bakımından diğer insanlarla yoğun bir şekilde iletişim kurmaya başlamaktadırlar (Akınar, & Dünder, 2015). Üniversite ortamı, aile ve arkadaşlık, romantik ilişkilerinin yanı sıra farklı ortamlarda farklı kişilerarası ilişki deneyimi yaşama fırsatı vermektedir (öğretim üyeleriyle, stajlarda işverenlerle, okul kulüp ve dernekler üyeleriyle vb.). Bu yoğun kişilerarası etkileşim sürecinin bir sonucu olarak çatışma, incitme ve incinme yaşamaları oldukça doğaldır. İncinen bireyin verdiği (öfke, küskünlük, intikam vb.) tepkilerin neler olduğunu ve bu tepkilerin nasıl değerlendirildiği ile ilgili çok sayıda bilgi varken benzer durumda verilen ve verilebilecek olumlu yapılarla ilgili çalışmaların sayısı bir hayli azdır (Bono, & McCullough, 2006). Bu olumlu yapıların en başında affetme yer almaktadır.

Affetme kavramı da bu bağlamda son otuz yıldır psikoloji literatüründe yer almıştır. (Enright ve The Human Development Study Group, 1996; Thompson, vd., 2005). Psikoloji alanında affetme kavramının tanımına bakıldığında ilk yıllarda affetmenin başkasını affetme olarak kavramsallaştırıldığı görülmektedir (Bugay, 2010). Daha sonraki yıllarda ilk en geniş tanımı yapan Enright vd., (1996) affetmeyi, bireyin, onu inciten kişiye yönelik, öfke, intikam gibi olumsuz duygu ve yargıları, bilinçli ve isteyerek terk edip sevgi, iyilik, merhamet, cömertlik gibi olumlu duygularla yaklaşması olarak tanımlamaktadır. Kısacası Enright vd., (1996) göre affetme negatif duygu, düşünce ve duygudan vazgeçip pozitif duygu, düşünce ve davranışlara yönelmektir. Bu tanıma bakıldığında her ne kadar inciten kişiyi affetmeye vurgu yapılsa da affetmenin kendini, başkalarını ve durumu affetme olarak üç boyutu vardır (Thompson vd., 2005). Kendini affetme bireyin; hatasının fakına varması, hatasını ve kendisini olduğu gibi kabul edip kendine karşı küskünlük, kızgınlık duygularını azaltarak olumlu davranışları arttırması durumudur. (Hall & Fincham, 2005). Başkalarını affetme, incinen kişinin inciten kişiye yönelik hissettiği öfkeden, küskünlükten ve olumsuz yargılamadan kendisini bilinçli ve isteyerek uzaklaştırdığı olumlu duygulara yönlendirdiği süreç olarak tanımlanmaktadır (Enright vd., 1996). Durumu affetme ise kişinin kontrolünde olmayan durumlarda (hastalıklar, kazalar, afetler vs.) olumsuz duygularını olumlu ya da nötr duygulara dönüştürmesi ve yaşadıklarını affetmesidir (Thompson vd., 2005). Affetme neticesinde birey geçmişin yükünden, bireylerin ve olayların kontrolünden kurtulmakta ve daha az ruminasyon eğilimi sergilemektedir (Toussaint & Webb, 2005). Birey yoğun günlük yaşamdaki ilişki örüntülerinde öfkenin yanlış yönlendirmesiyle oluşabilecek şiddet dürtülerinden arınmakta ve ilişkilerde daha analayışlı bir tutum göstermektedir. Böylelikle birey sağlıklı kişilerarası ilişkiler ve bağlar kurar, kendi sağlıklı sosyal destek sistemi oluşturabilir (Toussaint & Webb, 2005). Alan yazın incelendiğinde beliren yetişkinlik döneminde affetme kavramını inceleyen çalışmalara az sayıda rastlanmıştır (Ahmed vd., 2007; Idemudia & Mahri, 2011; Kalak, 2023; Karalalı 2021; Macaskill vd., 2002; McCullough vd., 1997; Öksüz & Öztürk, 2017; Ranganadhan & Todorov, 2010; Rijavec vd., 2010; Sayın, 2017; Soylu, 2023; Toissaint & Webb, 2005 Topçu, 2022; Yıldız, 2021). Affetme kavramı, bireyin kendine zarar veren olumsuz duygulardan vazgeçmesi ile bağlantılıdır. Bireyin kendine zarar

vermeden olumsuz duygulardan vazgeçebilmesi kendine karşı öz şefkat düzeyinin yüksek olması ile mümkündür.

Öz şefkat bireyin affetme düzeyine etkileyebilecek tıpkı affetme gibi bir pozitif psikoloji kavramıdır. Öz şefkat, kişinin yaşadığı acı, ıstırap gibi zorlu deneyimlerden kaçmadan, acıya karşı nezaketle, yargılayıcı olmadan onun bir ortak insanlık deneyimi olduğunu bilerek davranması olarak tanımlanmaktadır (Neff, 2003a). Öz şefkatin üç temel bileşeni vardır. Bu bileşenler öz nezakete karşı öz yargılama, ortak insanlık deneyimine karşı izolasyon ve bilinçli farkındalığa karşı aşırı özdeşleşmedir. Öz nezakete karşı öz yargılama, kişinin hataları karşısında kendine karşı anlayışlı ve sevecen bir yaklaşımda bulunmasıdır. Ortak insanlık deneyimine karşı izolasyon, kişinin yaşadığı zorlu deneyimi ortak insanlık deneyiminin bir parçası görmesidir. Bilinçli farkındalığa karşı aşırı özdeşleşme ise bireyin yaşadığı acılarla aşırı özdeşleşmesi yerine onları fark edip şimdiki anda kalmasıdır (Neff, 2003a; Neff, 2003b). Öz şefkat, hiç kimsenin mükemmel olmadığı ve herkesin hata yapabileceğini kapsamaktadır. Öz şefkat sayesinde kişi yanlışlarının ve başarısızlıklarının farkına varır, bu olumsuz yaşantılarından utanmaz, kendini baltalamaz, anlayışla kabul eder ve kendine gösterdiği şefkat ile geliştirici duygular besler (Neff, 2003a; 2003b). Öz şefkat, kabul etmenin bir formudur (Germer, 2009). Öz şefkat ile affetme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara bakıldığında iki değişken arasında pozitif yönde bir kolerasyon olduğu saptanmıştır (Chung, 2016; Mistler, 2010; Onaylı, 2019). Bireyin acıdan kaçmadan ona şefkatle yaklaşması hem kendini hem başkasını hem de durumu affederken de kullanabileceği ve bu süreçleri kolaylaştırıcı bir yaklaşımdır (Neff vd., 2007). Alan yazın incelendiğinde beliren yetişkinlik döneminde öz şefkat kavramını inceleyen çalışmaya az sayıda rastlanmıştır (Asıcı, 2013; Başçı, 2021; Demir, 2022; İkiz & Totan, 2012; İskender, 2009; Kara, 2018; Meriç Genç, 2020; Nazik & Arslan, 2011; Neff, vd., 2007; Neff ve McGehee, 2010; Neff & Prommier, 2013; Özyeşil, 2011; Şendir, 2019; Yılmaz, 2009). Öz şefkat kavramının bağlantılı olduğu bir diğer kavram ise psikolojik esnekliktir.

Psikolojik esneklik, bireyin şimdiki anla esnek şekilde temas ederek, duygularını düzenlemesi, tüm deneyimlere açık olması ve değerleriyle uyumlu bir hayat sürmesi demektir (Harris, 2018; Luoma vd., 2007). Psikolojik esnekliğin altı boyutu vardır. Bunlar: Şimdiki anla esnek temas, kabul, bilişsel ayrışma (defüzyon), bağlamsal benlik, değerlerle temas ve değerler doğrultusunda yaşam olarak belirtilmiştir (Hayes vd., 2006; Wilson & DuFrene 2009). Psikolojik esnekliği yüksek kişiler geçmiş ve geleceğe takılı kalmadan şimdiki anı yaşayan, deneyimlerini kabul eden ve onlara dışardan bakabilen, değerleriyle uyumlu bir hayat yaşayan kişilerdir (Hayes vd., 2006). Kişinin, psikolojik esneklik düzeyi arttıkça olaylarla kendini ayırtmasından ve yaşanan olayları kabul etmesinden dolayı kendine karşı öz şefkatli olması ve kişilerarası ilişkilerinde uyum sağlayabilmesinin daha kolay olduğu söylenebilir. Psikolojik esneklik modeline göre bireyin psikolojik iyi oluş düzeyinin yüksek olabilmesi için yaşantılara açık olması, bu yaşantılar ile benliğini ayırt edebilmesi ve değerleri doğrultusunda davranışlar sergilemesi elzemdir. Psikolojik esneklik davranış değişikliği ile beraber farkındalık ve kabulün de altını çizmektedir. Kavramın özü kişinin şimdiki anı fark ederek değerleri doğrultusunda yaşamını sürdürmesidir. Psikolojik esneklik sayesinde birey, davranış repertuarını genişletmekte ve sığ bir yaşamdan uzaklaşabilmektedir (Bluett vd., 2014). Bu kavram, psikolojik danışma sürecinde danışanların mevcut olan psikolojik rahatsızlıklarının iyileştirilmesinde ve davranışsal değişim sağlanmasında çok önemli bir yere sahiptir (Cullen, 2008). Kabul ve kararlılık terapisine göre psikolojik esneklik "psikolojik sağlığın ve refahın zirve noktasıdır" (Doorley vd., 2020). Alan yazın incelendiğinde beliren yetişkinlik döneminde psikolojik

esneklik kavramını inceleyen çalışmaya az sayıda rastlanmıştır (Acar, 2022; Emamvirdi vd., 2020; Kalak, 2023; Masuda vd., 2014; Masuda & Tully, 2012; Meşe, 2021; Seyrek & Ersanlı, 2016; Taşkıran, 2022; Toprak vd., 2020)

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinde öz şefkat ile affetme arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici rolünü (moderator) incelemektir. Affetme, öz şefkat ve psikolojik esneklik kavramları, bireyin hem kendisi hem de başkalarıyla olan ilişkisinde kullanabileceği etkili içsel mekanizmalardır. Özellikle üniversite döneminin içinde yer aldığı beliren yetişkinlik döneminde bireylerin hem kişilerarası etkileşim örüntüleri hem de sorumlulukları genişlemektedir (Akpınar & Dünder, 2015). Bu çeşitlenen ve genişleyen örüntüde beliren yetişkinlerin içinde bulunduğu dönemi sağlıklı bir şekilde atlatabilmesi ve zorlukların üstesinden kolaylıkla gelebilmesi için affetme, psikolojik esneklik ve öz şefkat kavramları önem teşkil etmektedir. Alan yazınına bakıldığında affetme ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı son yıllarda yurtdışında artış göstermesine rağmen Türkiye’de bu konuyla ilgili yapılan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (Arslan & Ayas, 2018; Asıcı, 2018; Bugay & Demir, 2012; Çapan & Arıcıoğlu, 2014; Demirtaş 2021; Kaya & Orçan, 2019;). Alan yazın incelendiğinde affetme kavramı pek çok değişkenle incelenmesine (Çelik & Serter, 2017; Davis vd., 2013; Demirtaş, 2021; Freedman & Enright, 1996; Gökmen & Çakır, 2019; Hebl & Enright, 1993; Ostendorf, 2000) rağmen öz şefkat ve psikolojik esneklik ile birlikte ele alınarak yapılan çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu araştırmanın özgünlüğünün konuyla ilgili alanyazın boşluğu doldurması, bu alan ve bu alanla bağlantılı konularda çalışma yapacaklara yol göstermesi ve literatüre katkı sağlaması açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Yine bu kavramların birlikte incelendiği mevcut çalışmadan ulaşılabilecek sonuçların, araştırmacılara ve uygulayıcılara rehberlik edeceği düşünülmektedir. Özellikle üniversite bünyesinde bulunan psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinde yürütülen bireysel ve grupla psikolojik danışma hizmetlerine ve psikoeğitim programı çalışmalarına bu araştırma sonuçlarının ışık tutacağı öngörülmektedir. Böylelikle hem iyileştirici hem de önleyici rehberlik çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada “Üniversite öğrencilerinde öz şefkat ile affetme arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici rolü (moderator) nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaca yönelik olarak daha ayrıntılı bulguya ulaşmak için aşağıdaki alt problemlerden yararlanılmıştır.

H1: Öz şefkat ile affetme arasında ilişki vardır.

H2: Öz şefkat ve psikolojik esneklik arasında ilişki vardır.

H3: Affetme ile psikolojik esneklik arasında ilişki vardır.

H4: Affetme ile öz şefkat arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici rolü vardır.

YÖNTEM

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin öz şefkat ile affetme düzeyleri arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici rolünü araştırmak üzere gerçekleştirilecek olan betimsel bir araştırmadır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak hedeflendiği için genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. İlişkisel tarama modelleri iki veya ikiden fazla değişken arasında geçmişte ya da hala var olan durumu olduğu haliyle, değişimin varlığıyla ve derecesiyle belirlemeyi amaçlar (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın örneklem grubu 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesinde öğrenim gören 398 katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi; zaman, para ve işgücü dolayısıyla var olan kısıtlılıklar sebebiyle örneklem grubunun kolay, ulaşılabilir ve uygulama yapılabilecek birimlerden oluşturulmasıdır (Büyüköztürk vd., 2012).

Örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubunu Oluşturan Üniversite Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	205	51,5
	Erkek	193	48,5
Yaş	18	23	5,8
	19	43	10,8
	20	57	14,3
	21	43	10,8
	22	84	21,1
	23	32	8,0
	24	56	14,1
	25	60	15,1
Eğitim Düzeyi	Ön Lisans	94	23,6
	Lisans	180	45,2
	Yüksek Lisans	124	31,2
Sınıf	1.sınıf	77	19,3
	2.sınıf	74	18,6
	3.sınıf	77	19,3
	4.sınıf	46	11,6
	Ders Dönemi	76	19,1
	Tez Dönemi	48	12,1
	Toplam		398

Tablo 1’de görüldüğü üzere, çalışmaya katılım gösteren 398 beliren yetişkinin %51.5’i kadın, %48.5’i erkektir. Katılımcıların %5.8’i 18, %10.8’i 19, %14.3’ü 20, %10.8’i 21 %21.1’i 22, %8’i 23 %14.1’i 24 %15.1’i 25 yaşındadır. Katılımcıların %23.6’sı ön lisans, %45.2’si lisans ve %31.2’si yüksek lisans eğitim düzeyine sahiptir. %19.3’ü birinci sınıf, %18.6’sı ikinci sınıf, %19.3’ü üçüncü sınıf, %11.6’sı dördüncü sınıf %19.1’i ders dönemi ve %12.1’i tez dönemindedir.

Araştırma bağlamında, araştırmaya katılım gösteren öğrencilere uygulanan ölçeklerin toplam ölçek puanlarına ait ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerden Alınan Puanlara İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçekler				Çarpıklık		Basıklık	
	n	\bar{x}	Ss	Katsayı	Se	Katsayı	Se
Öz Anlayış Toplam	398	75,91	12,95	-.20	.12	.34	.24
Affetme Toplam Toplam	398	79,03	13,73	.31	.12	.34	.24
Psikolojik Esneklik Toplam	398	60,29	14,32	.72	.12	-.22	.24

Tablo 2' de affetme toplam ölçeği (\bar{x} =79,03, Ss =13,73) öz anlayış ölçeği (\bar{x} =75,91, Ss =12,95) ve psikolojik esneklik ölçeği (\bar{x} =60,29, Ss =14,32) puan ortalamaları ve standart sapmaları görülmektedir. Ölçeklerin çarpıklık katsayıları -.20 ile .72 arasında, basıklık katsayıları -.22 ile .34 arasındadır. Kline'e (2011) göre ± 3.00 'ten küçük çarpıklık değeri, ± 1.00 'den küçük basıklık değerinin olması normal dağılıma işaret etmektedir. Ayrıca, değişkenlerin basıklık çarpıklık değerlerine ilişkin sonuçların +1.5 ile -1.5 (Tabachnick ve Fidell, 2015), +2.0 ile -2.0 (George, ve Mallery, 2010) arasında olması normal dağılım gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu kapsamda araştırmanın basıklık ve çarpıklık değerleri göz önüne alındığında verilerin normal dağılım varsayımının karşılandığı gözlemlenmektedir.

Veri Toplama Süreci ve Araçları

Bu çalışmada; araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu", "Heartland Affetme Ölçeği" "Öz Anlayış Ölçeği", "Psikolojik Esneklik Ölçeği" veri toplama araçları olarak uygulanmıştır. Kullanılan ölçekler, ölçekleri geliştiren yazarlardan izin alınarak uygulanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından düzenlenen kişisel bilgi formu, cinsiyet, yaş gibi değişkenlerin yer aldığı bir formdur.

Öz Anlayış Ölçeği: Öz-anlayış ölçeğinin orijinali Neff (2003b) tarafından geliştirilmiş olup 26 madde 6 alt ölçekten meydana gelmektedir. Ölçekte katılımcıların belirtilen durumla ilgili olarak ne kadar sıklıkla davrandıkları "Hemen hemen hiçbir zaman=1" ve "Hemen hemen her zaman=5" arasında değişen 5'li likert tipi bir ölçektir. Neff (2003b) tarafından oluşturulan Öz-anlayış ölçeğinin Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışması Deniz, Kesici ve Sümer (2008) tarafınca gerçekleştirilmiştir. İç tutarlılık katsayısı .89 ve test-tekrar test korelasyonu .83 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada Öz Anlayış Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır.

Heartland Affetme Ölçeği: Thompson ve diğerleri (2005) tarafından bireylerin affetme düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte 18 madde yer almaktadır ve 7'li Likert tipi olan (1 = Beni hiç yansıtmıyor, 7 = Beni tamamen yansıtmıyor) bir ölçektir. Ölçeğin kendini affetme, başkalarını affetme ve durumu affetme olmak üzere üç alt boyutu vardır. Heartland Affetme Ölçeği'ni Bugay ve Demir (2010) Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçeğin hepsine ait Cronbach alfa değeri .81 olarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada Heartland Affetme Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .88 olarak sonucuna ulaşılmıştır.

Psikolojik Esneklik Ölçeği: Psikolojik esnekliği ölçmek hedefiyle Uygur ve Karaca (2020) vasıtasıyla geliştirilen ölçek 16 maddeden ve 5 alt boyuttan oluşan 5'li Likert (Beni hiç tanımlamıyor, Beni biraz tanımlıyor, Beni orta derecede tanımlıyor, 1=Beni oldukça tanımlıyor,

5=Beni tamamen tanımlıyor) tipi ölçektir. Psikolojik Esneklik Ölçeği toplam puanı iç tutarlık katsayısı .83 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Psikolojik Esneklik Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunda (Protokol No. E-87347630-659-490494) 10.01.2023 tarihli toplantısında alınan onay kararı ile yürütülmüştür. Veri toplamak için 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi ve Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi'nin çeşitli fakülte ve bölümlerinde öğrenimine devam eden üniversite öğrencilerine erişilmiştir. Verilerin toplanmasında araştırmacı vasıtasıyla online platformda oluşturulan formlardan faydalanılmıştır. Araştırmacı vasıtasıyla araştırmada kullanılan "Öz Anlayış Ölçeği", "Heartland Affetme Ölçeği", "Psikolojik Esneklik Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" Google Anket formatına göre düzenlenmiştir. Veri toplama sürecinde, katılımcılar, araştırmaya katılım göstermenin gönüllük esasına dayalı olduğu, gizlilik çerçevesine göre hareket edileceği ve elde edilecek bilgilerin yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacağı konularında bilgilendirilmiştir. Araştırmanın amacına, önemine ve kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler, oluşturulan online formun ilk kısmında açıklanmıştır. Aynı zamanda onam formu da alınmış ve kişisel bilgi formunda katılımcıların isimleri alınmamış, sadece yaş, cinsiyet değişkenleri alınmıştır. Ayrıca katılımcılara soruları içtenlikle yanıtlamalarıyla araştırma bulgularının gerçekleri yansıtmaya konusundaki ilişkisine dair bilgi verilmiştir. Online olarak katılımcılara gönderilen formlar vasıtasıyla veri toplama süreci sona ermiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada kapsamında ulaşılan verileri analiz etmek için SPSS 24.0 istatistiksel analiz programı kullanılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin; cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbiriyle ilişkisi, Pearson korelasyon analizi ile hesaplanmıştır. Son olarak çalışmanın temel amacı doğrultusunda SPSS programına uzantı olarak eklenen Process v3.5 modeli (Hayes) ile düzenleyici (Model 1) değişken analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin öz şefkat, affetme ve psikolojik esneklik düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı t testine göre incelenmiş ve ulaşılan bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öz Anlayış Ölçeği, Heartland Affetme Ölçeği ve Psikolojik Esneklik Ölçeklerinin Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına Ait T-Testi Sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	n	X	Ss	t	p
Affetme Toplam	Kadın	205	80,33	13,50	1,952	.052
	Erkek	193	77,65	13,87		
Öz Anlayış Toplam	Kadın	205	76,05	12,15	.228	.820
	Erkek	193	75,76	13,78		
Psikolojik Esneklik Toplam	Kadın	205	60,80	13,68	.737	.462
	Erkek	193	59,75	14,98		

Tablo 3 incelendiğinde, affetme, öz anlayış ve psikolojik esneklik ölçeklerinin toplam puan ortalamasının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediği görülmektedir. ($t(396)$ affetme = 1.952, ($t(396)$ öz anlayış = 0.228 ($t(396)$ psikolojik esneklik = 0.737; $p > 0.05$). Değişkenler arasındaki korelasyon pearson momentler çarpımı korelasyon katsayı hesaplanarak analiz edilmiştir. Analiz sonucuna ait değerler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Analizi Bulguları

	(1)	(2)	(3)
(1)Affetme Ölçeği	1	.607**	.610**
(2)Öz Anlayış Ölçeği		1	.651**
(3)Psikolojik Esneklik Ölçeği			1

** $p < 0.01$

Tablo 4'te görüldüğü gibi, öz anlayış ölçeğinin toplam puanı ile affetme ölçeğinin toplam puanı ($r = .607$, $p < .01$) arasında, öz anlayış ölçeği toplam puanı ile psikolojik esneklik toplam puanı ($r = .651$, $p < .01$) arasında ve affetme ölçeği toplam puanı ile psikolojik esneklik ölçeği toplam puanı ($r = .610$, $p < .01$) arasında pozitif yönde orta seviyede anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çoklu doğrusal bağlantılılık sorunu olup olmadığı regresyon analizinde yer alan VIF ve tolerans değerleri ile incelenmiştir. İki bağımsız değişken arasında çoklu bağlantılılık problemi olmadığı belirlenmiştir. (VIF<10; Tolerans>0,10; CI<30). İki değişkenin analize uygun olduğu bulunmuştur (George ve Mallery, 2010). Araştırmada, affetme ve öz şefkat arasındaki ilişki de psikolojik esnekliğin düzenleyici rolünün olup olmadığı Process programı regresyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5. Öz Şefkat ile Affetme Arasındaki İlişkide Psikolojik Esnekliğin Düzenleyici Rolüne İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

Model Özeti

R	R ²	MSE	F	df1	df2	p
.641	.410	112,037	91,446	3,000	394,000	.000

Tablo 5 incelendiğinde, kurulan regresyon modelinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($R = .641$; $R^2 = .410$; $F = 91,44$; $p < .05$).

Tablo 6. Öz Şefkat ile Affetme Arasındaki İlişkide Psikolojik Esnekliğin Düzenleyici Rolüne İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler						
Sabit	Katsayı	SE	t	p	LLCI	ULCI
Affetme Toplam (Y)	77.28	0.646	119.66	.000	76.019	78.558
Öz şefkat(X)	4.70	1.027	4.58	.000	2.689	6.728

Psikolojik Esneklik (W)	3.42	1.049	3.26	.001	1.357	5.483
Öz Şefkat x Psikolojik Esneklik (X.W)	1.24	0.448	2.77	.006	0.363	2.126
R²=.410	R² deę=.012					

Tablo 6 incelendiğinde ise öz şefkat, psikolojik esneklik ve “öz şefkat X psikolojik esneklik (moderatör)” değişkenleri birlikte affetme toplam puanındaki varyansın %41’ini açıklamaktadır. Düzenleyici değişken affetmeyi pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir (B=1.24, p<.006) ve düzenleyici değişkenin açıklanan varyansa %1.2’lik bir katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

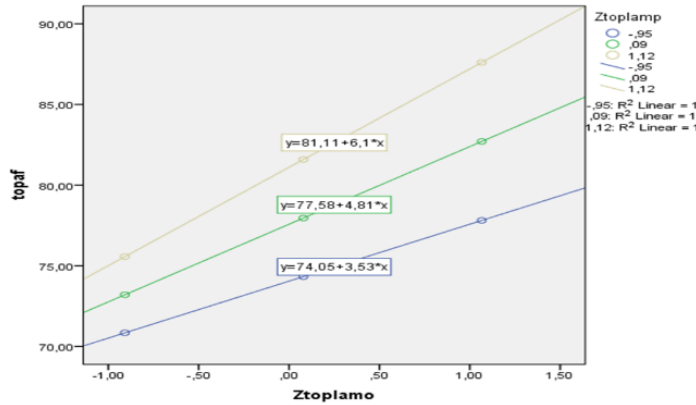
Sonuç olarak, yordayıcı değişken olan öz şefkat ve düzenleyici (moderatör) değişken olan psikolojik esneklik affetmeyi anlamlı düzeyde yordamaktadır. Psikolojik esneklik ve öz şefkat etkileşimi de affetmeyi anlamlı düzeyde yordamaktadır. Bu doğrultuda affetme ve öz şefkat arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici (moderatör) bir rolünün olduğu saptanmıştır. Düzenleyici değişken olan psikolojik esnekliğin ortalama değerlerin bir standart sapma altında, ortalama değerlerin bir standart sapma üstünde ve birer standart sapma aralığında olan değerleri incelenmiş ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Psikolojik Esneklik Düzeyine Göre Etkileşim Etkisi (Düzenleyici) Sonuçları

		Etki	SE	t	p	LLCI	ULCI
-1 Ss Altı Puan	Düşük	3.53	1.07	3.27	.001	1.41	5.64
-1 +1 Arası Ss Puan	Orta	4.81	1.03	4.66	.000	2.78	6.84
+1 Ss Üstü Puan	Yüksek	6.09	1.18	5.16	.000	3.77	8.41

Tablo 7 incelendiğinde düzenleyici değişkenin etkisinin ortalamaların bir standart sapma altında (t=3.27, p<.01), ortalamaların bir standart sapma üstünde (t=5.16, p<.00) ve birer standart sapma aralığında (t=4,66; p<.00) olduğunda gerçekleştiği görülmüştür. Bu durum yine Şekil 1’de grafik ile gösterilmiştir.

Şekil 1. Öz Şefkat ile Affetme Arasındaki İlişkide Psikolojik Esnekliğin Düzenleyici Etkisi

Şekil 1’de görüldüğü üzere ortalamanın bir standart sapma üstüne çıktığında affetme ile öz şefkat arasındaki ilişkinin gücünün en yüksek olduğu gözlenmiştir. İlişki gücünün en düşük olduğu durum ise ortalamanın bir standart sapma altına düştüğünde ortaya çıkmıştır. İki değişken arasına çizilen regresyon doğrusunun eğimi ne kadar yüksek ise ilişkinin gücü (R^2 değeri) o kadar fazladır (Günel, 2003).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma bulgularına göre affetme ile öz şefkat arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu bulgu, konuyla ilgili daha önce yapılan araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir (Asıcı & Karaca, 2014; Breen vd., 2010; Mistler, 2010; Neff & Pommier, 2013; Onaylı, 2019; Sarıçam & Biçer, 2015; Zhang & Chen, 2016). Öz şefkat yaşanan acı, başarısızlık ve hayal kırıklığı gibi durumlarda, bireyin bu durumu bilinçli bir şekilde fark etmesi, bu durumun herkesin başına gelebileceğinin bilincinde olması ve kendine karşı nezaket ve anlayış göstermesidir (Neff, 2003a). Bu tanımın affetmeyle örtüşen yönleri oldukça fazladır. Enright ve Human Development Study Group (1991; 1996) tarafından ortaya koyulan ve affetme modellerinden biri olan süreç modelinin ilk evresi keşfetmedir. Bu evrede bireyin, kızgınlığını, acısını ve hayal kırıklığını fark etmesi aslında öz şefkatin alt boyutlarından biri olan bilinçli farkındalık becerisiyle mümkündür. Bilinçli farkındalık, yaşananları yargısız bir şekilde olduğu haliyle fark edebilmektir (Neff, 2003a). Yine modelin üçüncü evresi olan çalışma evresine bakıldığında birey bu durumun yalnızca kendi başına gelmediğini, yaşamın doğal akışında bu durumların normal olduğunu fark eder (Enright vd., 1991; 1996). Bu da öz şefkatin ortak insanlık bilinci alt boyutuyla benzerlik göstermektedir. Ortak insanlık bilinci, zorlu yaşam olaylarının sadece bireyin kendi başına gelmediğini, insan olmanın bir parçası olduğunu ve yalnız olmadığını ifade eder (Neff, 2003a, 2003b; Neff & Pommier, 2013). Birey yaşadığı durumun herkesin başına gelebileceğini fark eder, bu farkındalığın ardından daha bağışlayıcı bir tavır sergileyebilir (Toussaint & Webb, 2005). Birey kaza, deprem vs gibi zorlu yaşam olaylarında kendine gösterdiği öz şefkat sayesinde zorlu yaşam olaylarının yalnızca kendi başına gelmediğini fark ederek bu durumları daha kolay affedebilir, affetme sonucunda daha olumlu hislere sahip olur ve bunun doğrultusunda daha dengeli bir yaşam sürebilir (Strelan, 2007). Bu açıdan bakıldığında affetmenin gerçekleşebilmesi için öz şefkatin bir basamak görevi gördüğü ve öz şefkatin alt boyutlarının affetmenin ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir. Nitekim Neff (2003a) de kendine şefkat geliştirmedeki duyguların aslında kendini affetmedeki hislere benzediğini ifade eder. Bireyin kendisini bütüncül olarak değerlendirip kendisine yönelik şefkat geliştirmesi affediciliği için de önemlidir. Öz nezakete sahip bireyler kusursuzluğun gerçek olmadığını bilirler ve bundan dolayı yanlışları ya da hataları olduğunda herkesin benzer durumlar yaşabileceğinin farkındadırlar ve kendilerine daha kapsayıcı davranırlar (Neff, 2003a; Neff vd., 2007). Kişi kendine şefkatli davrandığında hem kendine hem de başkalarına karşı daha affedici olabilir (Ewert vd., 2021). Özetle öz şefkat düzeyi yüksek bireyler kendilerine sevecen bir yaklaşımla geçmişin yüklerini omuzlarında daha fazla taşımazlar, kendilerini olumsuz duyguların gölgesinden kurtarır ve affedici bir tutum sergileyebilirler (Asıcı, 2013).

Araştırma bulgularına göre öz şefkat ve psikolojik esneklik arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmadan elde edilen sonuçların alanyazınla benzerlik gösterdiği söylenebilir (Çeştan, 2020; Çetinkaya, 2022; Hayes, 2008; Louma & Platt, 2015; Marshall & Brockman, 2016; Ong vd., 2019; Subaşı, 2022; Tirsch vd., 2014; Uludağ,

2021; Ülker, 2023; Yadavaia vd., 2014). Mclean vd. (2018) tarafından ortaya koyulan araştırmada psikolojik esneklik ve öz şefkatin travma temelli rahatsızlıklarda koruyucu ve iyileştirici beceriler olmakla birlikte iki değişkenin birbirleri ile pozitif yönlü ilişkiler içinde oldukları tespit edilmiştir. Alan yazından da hareketle iki değişkenin birbiri ile oldukça benzerlik gösterdiği söylenebilir. Nitekim Louma ve Platt (2015), öz şefkatin kabul ve kararlık terapisinin amaçları içerisinde yer aldığını ve psikolojik esnekliğin alt boyutlarının öz şefkatle ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Hem öz şefkatin hem de psikolojik esneklikte yer alan kabul, anla esnek temas ve zorlu yaşam olaylarına ilişkin aktif çaba geliştirme gibi kavramlar birbirine benzemektedir. Hayes (2008) anla esnek temas ve kabul gibi becerilerin öz şefkat ile beraber güçlendirilebileceğini ifade etmiştir. Çünkü öz şefkatin bilinçli farkındalık alt boyutu tıpkı psikolojik esnekliğin anla esnek temas ve kabul boyutları zorlu duyguları fark ve kabul edebilmeyi kapsamaktadır (Louma & Platt 2015). Birey aynı zamanda kabul becerisi gösterdiğinde kendine karşı da öz nezaketi geliştirebilir. Çünkü olayı kabul etmeyip bastırmaya, kaçmaya çalıştıkça acısı daha da artar ve kendisine ihtiyacı olan nezaketi sunamaz bunun sonucu olarak da bastırılan ve kabul edilmeyen duygulara şefkat duyulamaz (Neff vd., 2007). Yadavaia vd. (2014), kabul ve kararlık terapisi uygulamasına katılan bireylerin öz şefkat seviyelerinin yükseldikçe psikolojik esneklik düzeylerinin de yükseldiği sonucuna ulaşmıştır. Atkins ve Parker (2012) ise, bireylerin kendilerine şefkat geliştirebilmelerinde psikolojik esneklik becerisinin gelişiminin etkili olduğunu belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında kabul ve kararlılık terapisi uygulamalarının farkındalık, öz şefkat ve psikolojik esneklik becerilerinin hepsini geliştirmeye odaklandığı ve bu üç becerinin gelişimini sağlayarak bireylerin iyi oluş ve yaşam kalitesinde pozitif değişim ve dönüşüm sağlamayı amaçladıkları görülmektedir (Meyer vd., 2018).

Araştırma bulgularına göre affetme ile psikolojik esneklik arasındaki ilişkinin pozitif yönde orta düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut araştırmadan elde edilen sonuçların alan yazınla konuyla ilgili yapılan daha önceki araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Aydın, 2017; Kalak, 2023). Kişinin incindiği, kırıldığı durumlarda affedebilme becerisi göstermesi psikolojik esneklik düzeyinin yüksek olması ile ilişkili olabilir. Çünkü affetme için en önemli becerilerden biri yaşanan olay ya da duruma dair duygu ve düşüncelerin önce fark edilmesi sonra kabul edilmesidir (Enright vd., 1996). Affetme sürecinde de en önemli becerilerden biri incinen kişinin perspektif alabilmesi yani yeni bakış açılarını öğrenebilmesidir (Enright vd., 1996). Eğer kişi olaylara tek bir noktaya takılmadan olaya başka perspektiflerden, geniş bir açıyla bakarsa daha affedici davranabilir. Bundan dolayı bireyin psikolojik esneklik becerilerine sahip olması affetmeyi kolaylaştırabilir. Bunun yanı sıra psikolojik esneklik becerisine sahip olan bireyler değerleri doğrultusunda yaşamlarını sürdürebilirler (Harris, 2018). Yine yaşanan zorlu durumlarda bireyin mevcut durumla kendini bilişsel olarak ayırt edebilmesi ve olaylara dışardan üçüncü bir göz olarak bakabilmesi affetme için oldukça önemlidir. Bu durum psikolojik esnekliğin alt boyutları olan bilişsel ayrışma ve bağlamsal benlik kavramlarıyla örtüşmektedir. Çünkü bilişsel ayrışma ve bağlamsal benlik, bireyin düşünceleriyle füzyona girmeden içsel ve dışsal deneyimlerine objektif bir şekilde bakabilmesini sağlamaktadır. Bu sayede de birey kendini olayların gözlemcisi gibi görerek deneyimlerinin duygusal yükünden arınacak psikolojik bir alan bulur ve daha affedici bir tutum sergileyebilir (Hayes & Twohig, 2008). Değerlerle acılar birbiriyle ilişkilidir (Hayes & Smith, 2005; Twohig & Levin, 2017). Çünkü değerlerle sağlam bir ilişki kurulması olumsuz içsel yaşantılara verilen tepkiyi değiştirebilir, kişinin duygu ve düşüncelerinden ayrışmasını

sağlayarak değişim için bir alan yaratmış olur (Blackledge & Hayes, 2001; Harris, 2016). Ayrıca psikolojik esneklik becerisinin zıttı olan psikolojik katılık ise bireylerin davranış repertuarlarını kısıtlayarak yeni deneyimler kazanmasını ve farklı bakış açıları geliştirmesini engellemektedir. Psikolojik katılık bireyin yaşamını sığlaştırır (Blackledge & Hayes, 2001). Bu durum bireyin yaşadığı incitici olayda olumlu davranışlar geliştirmesini zorlaştırabilir ve katı davranarak birey affedici bir tutum sergileyebilir (Hayes & Smith, 2005; Twohig & Levin, 2017). Tüm bu sebeplerden dolayı psikolojik esneklik ve affetme kavramlarının birbiriyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda öz şefkat ile affetme arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin düzenleyici rol üstlenip üstlenmediği incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda psikolojik esnekliğin affetme ve öz şefkat arasındaki ilişkide düzenleyici (moderatör) bir role sahip olduğu görülmüştür. Alan yazını incelendiğinde psikolojik esnekliğin affetme ile öz şefkat ilişkisindeki düzenleyici rolüne ilişkin ve/veya bahsi geçen üç kavramı da içinde bulunduran bir araştırmaya yurt içinde ya da yurt dışında rastlanmamıştır. Düzenleyici değişken, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve/veya gücünü etkileyen değişken olarak tanımlanmaktadır (Gürbüz, 2019). Düzenleyici değişkenin en güçlü olduğu nokta, öz şefkat ve affetme düzeylerinin yüksek olduğu durumdur. Düzenleyici değişkenin en zayıf olduğu nokta ise, öz şefkat ve affetme düzeyinin zayıf olduğu noktadır. Yani bireylerin öz şefkat düzeyi arttıkça psikolojik esnekliğin etki gücü öz şefkatin affetme düzeyine etkisini arttırmaktadır. Öz şefkatle ilişkili olan bireyler, kendilerine nezaketle yaklaşmanın yanı sıra başkalarına da aynı duygularla yaklaşma eğilimindedir, bu da onları affetme tutumuna yönlendirir (Neff & Germer, 2017; Sarıçam & Biçer, 2015). Neff ve Pommier'in (2012) araştırmasına göre, öz şefkat ile affetme arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Kendilerine anlayışlı yaklaşan bireylerin öz şefkat ve affetme gibi özelliklere sahip olduğu ifade edilmiştir (Kılıç, 2019). Psikolojik esneklik, bireyin geçmişe takılmadan şimdiki anla esnek temas kurarak kendine dışardan bakabilmesi ve davranış repertuarını genişletmesidir. Birey psikolojik esneklik sayesinde daha esnek davranmaktadır (Harris, 2018). Daha esnek düşünebilen birey deneyimlere ve yanıtlara, kusurlara karşı daha hoşgörülü ve şefkatle yaklaşabilecektir. Bu durumda birey affetme eğiliminin yükselmesine katkı sağlayacağı söylenebilir (Kılıç, 2019). Psikolojik esnekliğin bağlamsal boyutu şefkate aracılık etmektedir (Yadavaia vd., 2014). Birey davranışlarını çirkin, kötü olarak yargılamadığında kendine karşı nezaketli olabilir ve bu sayede kendine şefkat gösterebilir. Birey kendine şefkat gösterdiğinde hatanın, incetmenin herkesin başına gelebileceğini bilir ve affetme eğilimi gösterebilir (Neff & Germer, 2017). Affetme ve öz şefkate de geçmiş ya da geleceğe takılı kalmadan anda kalmak oldukça elzemdir. Çünkü birey anla esnek temas ederek yaşadığı zorlu duyguların farkına varabilir. Duyguları fark ve kabul etmek hem affetme hem de öz şefkat için ilk adımdır. Yine birey bağlamsal benlik ve bilişsel ayrışma sayesinde olayı kendi benliğine yüklemeyen dışarıdan bakabilir ve herkesin başına gelebileceğini ortak bir insanlık bilinciyle fark ederse daha affedici davranabilir (Hayes vd., 2012). Bağlamsal benlik ve bilişsel ayrışma bireyin olumsuz duygularını olumluya çevirmesinde de önemli katkı sağlamaktadır. Çünkü birey kendisiyle bilişlerini ayırt edebildiğinde kendine acımasızca sert davranmaz ve öz nezaket gösterebilir (Neff, 2003a; Neff vd., 2007). Bundan dolayı yapılan hatalarda hem kendilerine hem de başkalarına karşı daha affedici ve kapsayıcı davranabilirler. İçsel ve dışsal yaşantılara açık olmak ve olumlu duygu durumunda yer almak, esnekliğin ön koşullarından kabul edilmektedir (Kashdan & Rottenberg, 2010). Affetme ve öz şefkat için ihtiyaç duyulan tüm beceriler psikolojik esnekliğin alt boyutlarında bulunmaktadır.

Psikolojik esneklik becerisi yüksek olan bireyler, anda kalarak değişim ve gelişime açık olurlar. Bu da bireyin yaşam kalitesini arttırarak daha işlevsel davranışlar sergilemesini sağlar (Hayes vd., 2012). Duyguları fark ve kabul etmek hem affetme hem de öz şefkat için birinci adımdır. Bireyin hem içsel hem de dışsal deneyim ve yaşantılara yargısız bir biçimde yaklaşması ve olumlu duygu durumlarda olması da esnekliğin ön koşullarından biri olarak görülmektedir (Kashdan & Rottenberg, 2010). Tüm bu bilgiler ışığında üç kavramın da zorlu yaşam olayları karşısında pozitif duyguları içeren içsel süreçler ortak kümesinde yer aldıkları ve bireyin yaşam kalitesini arttırdığı söylenebilir.

Bu araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Sonraki çalışmaların farklı üniversiteler ve farklı yaş gruplarıyla tekrarlanması kouyla ilgili daha fazla bilgi edinmemizi sağlayacaktır. Bu çalışmada, beliren yetişkinlerin affetme, psikolojik esneklik ve öz şefkat düzeyleri nicel yöntemler kullanılarak incelenmiştir. İlgili alan yazında yapılan çalışmaların daha derinlemesine incelenmesi için nitel ve karma yöntemler kullanılarak yeni araştırmalar yapılabilir. Ayrıca üniversitelerin psikolojik danışma merkezlerinde öğrencilerle yapılacak bireyle ya da grupla psikolojik danışma uygulamalarının yanı sıra psikoeğitim çalışmalarında da bu kavramlara yer verilerek hizmet sunulması önerilmektedir.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar(lar) aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır(lar):

- 1- Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.
- 2- Bu çalışma, Prof. Dr. Fatma Selda Öz Soysal danışmanlığında Ratibe Özdemir tarafından hazırlanan “Öz Şefkat ile Affetme Arasındaki İlişkide Psikolojik Esnekliğin Düzenleyici Rolü” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir
- 3- Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunda (Protokol No. E-87347630-659-490494) 10.01.2023 tarihli toplantısında alınan onay kararı ile yürütülmüştür.
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2022). Üniversite öğrencilerinde baş etme yetkinliğinin yordayıcısı olarak psikolojik esneklik. *E-International Journal of Educational Research*, 13(3), 31-45. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1035566>.
- Ahmed, R. A., Azar, F. & Mullet, E. (2007). Interpersonal forgiveness among Kuwaiti adolescents and adults. *Conflict Management and Peace Science*, 24(3), 159-170. <https://doi.org/10.1080/07388940701468385>.
- Akpınar, G. & DüNDAR, H. (2015). Üniversite gençliği döneminin gelişimsel özellikleri ve psikolojik zorlukları. F. Yurtseven ve M. Paker (Ed), *Üniversite psikolojik danışmanlık el kitabı* içinde (ss. 17-45). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (pp. 3-25). Oxford University Press.
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68-73. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x>.
- Arslan, F. & Ayas, T. (2018). Din ve psikoloji eğitimi alan öğrencilerin psikolojik sağlık ve affedicilik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1-29.
- Asıcı, E. (2013). Öğretmen adaylarının affetme özelliklerinin öz-duyarlık ve denlik saygısı açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Asıcı, E. (2018). Affetmenin yordayıcısı olarak duygusal zekâ. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 47(47), 23-37. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.270253>
- Aydın, G. (2017) *Assessing a model of cognitive test anxiety: The role of rumination, selfforgiveness, perfectionism cognitions and cognitive defusion through the indirect effect of psychological flexibility*. Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Başçı, Z. (2021). Üniversite öğrencilerinde belirsizliğe tahammülsüzlük ve mükemmeliyetçilik ile öz duyarlılık arasındaki ilişki. Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Berry, J. W., Worthington, E. L., Parrott, L., O'Connor, L. E. & Wade, N. G. (2001). Dispositional forgivingness: Development and construct validity of the transgression narrative test of forgivingness (TNFT). *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(10), 1277-1290. <https://doi.org/10.1177/01461672012710004>.
- Blackledge, J. T. & Hayes, S. C. (2001). Emotion regulation in acceptance and commitment therapy. *Journal of Clinical Psychology*, 57(2), 243-255. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(200102\)57:2<243::AID-JCLP9>3.0.CO;2-X](https://doi.org/10.1002/1097-4679(200102)57:2<243::AID-JCLP9>3.0.CO;2-X).
- Bono, G. & McCullough, M. E. (2006). Positive responses to benefit and harm: Bringing forgiveness and gratitude into cognitive psychotherapy. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 20(2), 147-158. <https://doi.org/10.1891/jcop.20.2.147>

- Breen, W. E., Kashdan, T. B., Lenser, M. L., & Fincham, F. D. (2010). Gratitude and forgiveness: Convergence and divergence on self-report and informant ratings. *Personality and Individual Differences*, 49(8), 932-937. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.07.033>.
- Bugay, A. & Demir, A. (2010). A Turkish version of heartland forgiveness scale. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1927-1931. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.390>
- Bugay, A. & Demir, A. (2012). Affetme artırılabilir mi?: Affetmeyi geliştirme grubu. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, 4(37), 96-106.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri el kitabı, istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Pegem A Yayıncılık.
- Chung, M. S. (2016). Relation between lack of forgiveness and depression: The moderating effect of self-compassion. *Psychological Reports*, 119(3), 573-585. <https://doi.org/10.1177/0033294116663520>
- Çapan, B. E. & Arıcoğlu, A. (2014). Psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak affedicilik/forgiveness as predictor of psychological resiliency. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 70-82.
- Çelik, S. B. & Serter, G. Ö. (2017). The role of forgiveness on subjective well-being of university students in their romantic relationships Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde affetmenin öznel iyi oluşları üzerindeki rolü. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3990-4001.
- Çeştan, E. (2020). *Öz-şefkat ve psikolojik esnekliğin depresyon ile arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Çetinkaya, E. (2022). *Psikolojik esneklik, öz şefkat, algılanan stres ve evlilik kalitesinin bazı demografik değişkenler ve aralarındaki ilişki açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi, İstanbul.
- Davis, D. E., Worthington Jr, E. L., Hook, J. N. & Hill, P. C. (2013). Research on religion/spirituality and forgiveness: A meta-analytic review. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(4), 233-241. <https://doi.org/10.1037/a0033637>
- Demir, F.B. (2022). *Psikolojik danışmanların bilinçli farkındalıkları, psikolojik esneklikleri ve temel psikolojik ihtiyaçları ile öz duyarlılıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Demirtaş, A. S. (2021). Beliren yetişkinlikte psikolojik dayanıklılık ve affedicilik: bilişsel kontrol/esnekliğin paralel çoklu aracılığı. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(35), 1968-1989. <https://doi.org/10.26466/opus.790362>
- Deniz, M., Kesici, Ş. & Sümer, A. S. (2008). The validity and reliability of the Turkish version of the Self-Compassion Scale. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 36(9), 1151-1160. <https://doi.org/10.2224/sbp.2008.36.9.1151>
- Emamvirdi, R., Asl, N. R. H., İlhan, L. & Çolakoğlu, F. F. (2020). Bedensel engelli sporcularda psikolojik esneklik ve spora katılım motivasyonu. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 271-281.

- Enright, R. D., & The Human Development Study Group (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values, 40*, 107-146.
- Ewert, C., Vater, A. & Schröder-Abé, M. (2021). Self-compassion and coping: A meta-analysis. *Mindfulness, 12*, 1063-1077.
- Freedman, S. R. & Enright, R. D. (1996). Forgiveness as an intervention goal with incest survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 64*(5), 983.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.)*. Pearson.
- Germer, C. K. (2009). *The mindful path to self-compassion: Freeing yourself from destructive thoughts and emotions*. Guilford Press.
- Gökmen, G. & Çakır, S. G. (2019). Eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal bağlılık, duyguları yönetme, yaşam pozisyonları, temas engelleri ve koşulsuz kendini kabul ile affetme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), 1-7.
- Günel, A. (2003). Regresyon denkleminin başarısını ölçmede kullanılan belirleme katsayısı ve kritiği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4*(2), 133-140.
- Gürbüz, E. (2016). *Evlilik içinde aldatılan bireylerin affetmelerini yordamada bağlanma stilleri ve psikolojik sağlamlığın rolü*. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Hall, J. H., & Fincham, F. D. (2005). Self-forgiveness: The stepchild of forgiveness research. *Journal of Social and Clinical Psychology, 24*(5), 621-637. <https://doi.org/10.1521/jscp.2005.24.5.621>
- Harris, R. (2018). *Kabul ve kararlılık terapisi. ACT'i kolay öğrenmek: İlkeler ve ötesi için hızlı bir başlangıç*. (pp. 167-253). (Çev. H. T. Karatepe & K. F. Yavuz). Litera Yayıncılık.
- Hayes, S. C. & Smith, S. (2005). *Get out of your mind and into your life: the new Acceptance and Commitment Therapy*. New Harbinger Publications.
- Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A. & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour Research and Therapy, 44*(1), 1-25. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.06.006>.
- Hayes, S. C. & Twohig, M. P. (2008). *ACT verbatim for depression and anxiety: Annotated transcripts for learning acceptance and commitment therapy*. New Harbinger Publications.
- Hayes, S. C., Barnes-Holmes, D. & Wilson, K. G. (2012). Contextual behavioral science: Creating a science more adequate to the challenge of the human condition. *Journal of Contextual Behavioral Science, 1*(1-2), 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2012.09.004>.
- Hebl, J. & Enright, R. D. (1993). Forgiveness as a psychotherapeutic goal with elderly females. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 30*(4), 658.
- Idemudia, E. S. & Mahri, S. (2011). Can gender, religion, education, age and personality predict willingness to forgive?. *Gender and Behaviour, 9*(1), 3765-3781.

- İkiz, E. & Totan, T. (2012). Üniversite öğrencilerinde öz-duyarlık ve duygusal zekânın incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 51-71.
- İskender, M. (2009). The relationship between self-compassion, self-efficacy, and control belief about learning in Turkish university students. *Social Behavior and Personality*, 37, 711-720. <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.5.711>.
- Kalak, B.N. (2023). *Flört şiddeti ve affetme eğiliminin psikolojik esneklikle açıklanmasında ilişkide otantikliğin aracı rolü*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Kara, D. (2018). *Hemşirelerin merhamet yorgunluklarının ve öz anlayışlarının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Karalalı, B. (2021). *T travma sonrası bilişler, travma sonrası stres ve affetme arasındaki ilişki*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*, (17. Basım). Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, Ö. S. & Orçan, F. (2019). Mutluluğun empati, affetme ve yaşam doyumu arasındaki aracı rolü: Bir yol analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 540-554. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.46660-584899>.
- Kashdan, T. B. & Rottenberg, J. (2010). Psychological flexibility as a fundamental aspect of health. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 865-878. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.03.001>.
- Kılıç, D. (2019). *Genç yetişkinlerde akılcı olmayan inanç işe öz anlayış arasındaki ilişkide affetmenin aracı rolü*. Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. The Guilford Press.
- Luoma, J. B., Hayes, S. C. & Walser, R. D. (2007). *Learning ACT: An acceptance & commitment therapy skills-training manual for therapists* (pp.105-1877). New Harbinger Publications.
- Luoma, J. B. & Platt, M. G. (2015). Shame, self-criticism, self-stigma, and compassion in acceptance and commitment therapy. *Current opinion in Psychology*, 2, 97-101. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2014.12.016>.
- Macaskill, A., Maltby, J. & Day, L. (2002). Forgiveness of self and others and emotional empathy. *The Journal of Social Psychology*, 142(5), 663-665. <https://doi.org/10.1080/00224540209603925>
- Marshall, E. J. & Brockman, R. N. (2016). The relationships between psychological flexibility, self-compassion, and emotional well-being. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 30(1), 60-72. <https://doi.org/10.1891/0889-8391.30.1.60>.
- Masuda, A. & Tully, E. C. (2012). The role of mindfulness and psychological flexibility in somatization, depression, anxiety, and general psychological distress in a nonclinical college sample. *Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine*, 17(1), 66-71. <https://doi.org/10.1177/2156587211423400>.
- Masuda, A., Mandavia, A. & Tully, E. C. (2014). The role of psychological inflexibility and mindfulness in somatization, depression, and anxiety among Asian Americans in the United States. *Asian American Journal of Psychology*, 5(3), 230-236. <https://doi.org/10.1037/a0034437>

- McCullough, M. E., Worthington Jr, E. L. & Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of personality and social psychology*, 73(2), 321-346.
- McLean, C. L., Fiorillo, D. & Follette, V. M. (2018). Self-compassion and psychological flexibility in a treatment-seeking sample of women survivors of interpersonal violence. *Violence and Victims*, 33(3), 472-485. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.v33.i3.472>
- Meriç-Genç, Z. (2020). *Z kuşağı üniversite öğrencilerinde psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ile öz şefkat ve bilişsel esneklik seviyesi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Meşe, H. R. (2021). *Çocukluk çağı travmaları, psikolojik katılık ve psikolojik esneklik ile depresyon, anksiyete ve stres arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Meyer, E. C., Frankfurt, S. B., Kimbrel, N. A., DeBeer, B. B., Gulliver, S. B. & Morrisette, S. B. (2018). The influence of mindfulness, self-compassion, psychological flexibility, and posttraumatic stress disorder on disability and quality of life over time in war veterans. *Journal of Clinical Psychology*, 74(7), 1272-1280. <https://doi.org/10.1002/jclp.22596>
- Mistler, B. A. (2010). *Forgiveness, perfectionism, and the role of self-compassion*. Doctoral dissertation, University of Florida, Florida.
- Nazik, E. & Arslan, S. (2011). Hemşirelik öğrencilerinin empatik becerileri ile öz duyarlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(4), 69-75.
- Neff, K. D. (2003b). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2(3), 223-250. <https://doi.org/10.1080/15298860309027>.
- Neff, K.D. (2003a). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2, 85-102. <https://doi.org/10.1080/15298860309032>.
- Neff, K. D., & McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and identity*, 9(3), 225-240. <https://doi.org/10.1080/15298860902979307>
- Neff, K. D. & Pommier, E. (2013). The relationship between self-compassion and other-focused concern among college undergraduates, community adults, and practicing meditators. *Self and identity*, 12(2), 160-176. <https://doi.org/10.1080/15298868.2011.649546>
- Neff, K. D., Kirkpatrick, K. L. & Rude, S. S. (2007). Self-compassion and adaptive psychological functioning. *Journal of Research in Personality*, 41(1), 139-154. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.03.004>.
- Neff, K. & Germer, C. (2017). Self-compassion and psychological well-being. In E. M. Seppälä, E. Simon-Thomas, S. L. Brown, M. C. Worline, C. D. Cameron, & J. R. Doty (Eds.), *The Oxford handbook of compassion science* (pp. 371-385). Oxford University Press.
- Onaylı, S. (2019). *Emotional reactions to infidelity: Examining the roles of self-compassion, forgiveness, rumination and cognitive appraisal*. Doctoral dissertation, Middle East Technical University, Ankara.
- Ong, C. W., Lee, E. B., Krafft, J., Terry, C. L., Barrett, T. S., Levin, M. E. & Twohig, M. P. (2019). A randomized controlled trial of acceptance and commitment therapy for clinical

- perfectionism. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 22,1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2019.100444>.
- Ostendorf, C. L. (2000). *Effects of a forgiveness education intervention with adult children of alcoholics*. Doctoral dissertation, University of Wisconsin Madison, Madison.
- Öksüz, Y. & Öztürk, M. B. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının bağışlama istekliliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Omü örneği. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 10(1), 114-125.
- Özyeşil, Z. (2011). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeylerinin bilinçli farkındalık kişilik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ranganathan, A. R. & Todorov, N. (2010). Personality and self-forgiveness: The roles of shame, guilt, empathy and conciliatory behavior. *Journal of social and clinical psychology*, 29(1), 1-22. <https://doi.org/10.1521/jscp.2010.29.1.1>
- Rijavec, M., Jurčec, L. & Mijočević, I. (2010). Gender differences in the relationship between forgiveness and depression/happiness. *Psihologijske Teme*, 19(1), 189-202.
- Sarıçam, H. & Biçer, B. (2015). Affedicilik üzerinde temellenen değer ve öz-anlayışın açıklayıcı rolü. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 109-122.
- Sayın, M. (2017). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış, kendini affetme ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiler örüntüsü: Bir yol analizi çalışması*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Seyrek, Ö. D. & Ersanlı, K. (2017). Üniversite öğrencilerinde yaşamın anlamı ile psikolojik esneklik arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Studies*, 12(4), 143-162.
- Soylu, H. (2023). *Genç yetişkinlerde ebeveynleştirilme ile affetme arasındaki ilişkide öz-şefkatin aracı rolü*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Strelan, P. (2007). The prosocial, adaptive qualities of just world beliefs: Implications for the relationship between justice and forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 43(4), 881-890. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.02.015>
- Subaşı, A. R. (2022). *Öğretmen adaylarının psikolojik esneklik düzeylerinin öz duyarlılık vepsikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Şendir, N.T. (2019). *Üniversite öğrencilerinde öz şefkatin yordayıcıları olarak anne babaya bağlanma ve yaşam doyumu*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı* (M. Baloğlu, Çev. Ed.). Nobel Yayın Dağıtım.
- Taşkıran, M.S. (2022). *Üniversite öğrencilerinde bilişsel esneklik, üst bilişler ve psikolojik esneklik arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N., Billings, L. S., ... & Roberts, D. E. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of Personality*, 73(2), 313-360. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00311.x>
- Tirch, D., Schoendorff, B., & Silberstein, L. R. (2014). *The ACT practitioner's guide to the science of compassion: Tools for fostering psychological flexibility*. New Harbinger Publications.

- Topçu, P. (2022). *Yetişkinlik döneminde öz anlayış ve kişilerarası bilinçli farkındalığın affetmeyi yordaması*. Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Toprak, T. B., Arıca, O. T. & Yavuz, K. F. (2020). Tıp fakültesi öğrencilerinde tükenmişlik derecesi psikolojik esneklik ve değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 16-27. <https://doi.org/10.5455/JCBPR.26978>
- Toussaint, L., & Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), 673-685. <https://doi.org/10.3200/SOCP.145.6.673-686>
- Toussaint, L. L., Williams, D. R., Musick, M. A., & Everson, S. A. (2001). Forgiveness and health: Age differences in a US probability sample. *Journal of Adult Development*, 8, 249-257.
- Twohig, M. P., & Levin, M. E. (2017). Acceptance and commitment therapy as a treatment for anxiety and depression: A review. *Psychiatric Clinics*, 40(4), 751-770. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2017.08.009>.
- Uludağ, G. (2021). *Psikolojik esnekliğin belirsizliğe tahammülsüzlüğü yordamasında öz şefkat ve baş etme stratejilerinin aracı rolü*. Yüksek lisans tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Uygur, S. S. & Karaca, R. (2020). Psikolojik esneklik ölçeği: geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 15(5), 3797-3826.
- Ülker, A. (2023). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik kırılabilirlik ve psikolojik esneklik düzeyleri arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı rolü*. Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Wilson, K. G., & Dufrene, T. (2009). *Mindfulness for two: An acceptance and commitment therapy approach to mindfulness in psychotherapy* (pp. 220-238). New Harbinger.
- Yadavaia, J. E., Hayes, S. C., & Vilaradaga, R. (2014). Using acceptance and commitment therapy to increase self-compassion: A randomized controlled trial. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 3(4), 248-257. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2014.09.002>
- Yıldız, H.V. (2021). *Genç yetişkinlerde kişilerarası ilişkiler ile bilişsel çarpıtmalar arasında affetmenin aracı rolü*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, M. T. (2009). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları (self-compassion) ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Zhang, J. W., & Chen, S. (2016). Self-compassion promotes personal improvement from regret experiences via acceptance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(2), 244-258. <https://doi.org/10.1177/01461672156232>.